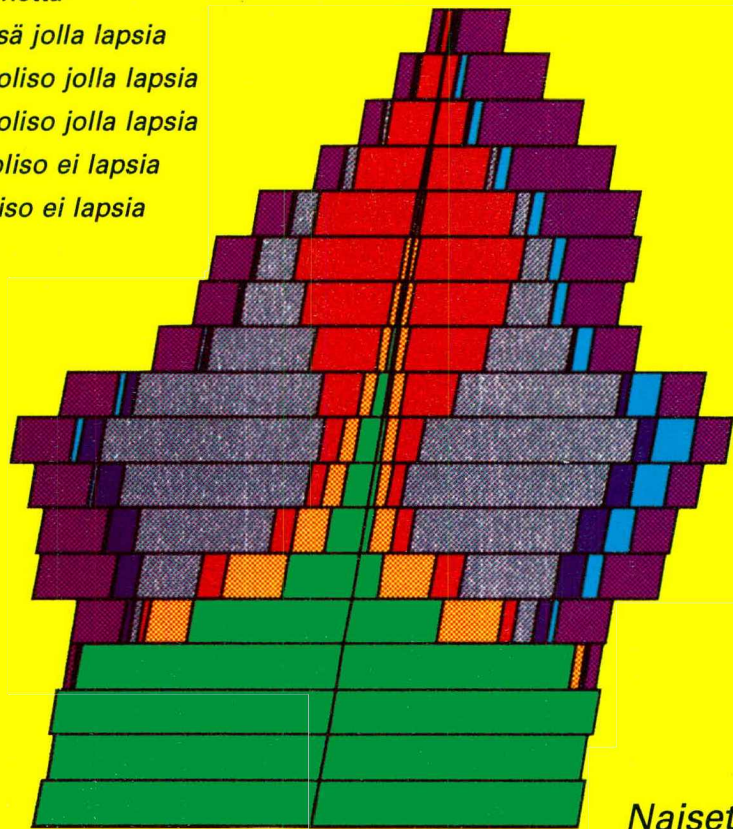

Suomalainen perhe

- Ei perhettä
- Äiti / Isä jolla lapsia
- Avopuoliso jolla lapsia
- Aviopuoliso jolla lapsia
- Aviopuoliso ei lapsia
- Avopuoliso ei lapsia
- Lapsi

Miehet

Naiset

Suomalainen perhe

Toukokuu 1994

Kansikuva:
Väestö perheaseman mukaan
Leena Kartovaara

SVT

*Suomen Virallinen Tilasto
Finlands Officiella Statistik
Official Statistics of Finland*

411 011

Kierrätykseen sopiva tuote
Alhaiset päästöt valmistuksessa

Hakapaino Oy, Helsinki 1994

Esipuhe

Perhe muuttuu. Perheiden sisäisten rakenteiden ja perhe-elämän muutosten vaikutukset kaikkialle yhteiskuntaan ja jokaisen ihmisen elämään ovat merkittävät. Pienenevä perhe on merkinnyt väestön vanhenemista, muutosta työvoimassa ja muutoksia yhteiskunnallisessa työnjaossa.

Perheen tehtävien sääntely perhepolitiikan ja lainsäädännön keinoin on myös muuttunut viimeisten vuosikymmenten aikana perusteellisesti. Eri sukupolviin kuuluvien perheiden elämäntavoissa on tapahtunut suuria arkielämään ulottuvia muutoksia. Tilanteissa, joissa perhe ei toteuta turva- tai elatustehtäviään, puutteiden paikkaaminen aiheuttaa yhteiskunnalle suuria kustannuksia ja vastuita.

Tämän teoksen artikkeleiden tarkoituksena on ollut koota tiivistetty ja käsitettävä kokonaiskuva suomalaisen perheen lähihistoriasta niin lähelle nykyhetkeä kuin mahdollista. Käytettävissä oleviin tilastolähteisiin nojau-

tuissa artikkeleissa jätetään kuitenkin kaipaamaan tietoa kirjoittamishetken, vuoden 1993 lopun ja 1994 alun, syvien taloudellisten ja sosiaalisten vaikeuksien seurauksista suomalaisen perheen elämään. Vasta vuosien kuluttua selviää, mitkä ovat nyt havaittavien muutosten pysyvät seuraukset.

Tähän teokseen on koottu kuvauksia suomalaisen perheen asemasta ja sen muutoksista sodanjälkeisenä aikana. Eri tietolähteissä hajallaan olevia tietoja on saatettu yksiin kansiin YK:n julistaman perheen vuoden 1994 kunniaksi. Tilastokeskuksen, Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen sekä Sosiaali- ja terveysministeriön asiantuntijat kuvaavat artikkeleissaan suomalaisen perheen muutosta ja sen muuttuvaa suhdetta ympäröivään yhteiskuntaan monesta näkökulmasta.

Kirjan ovat toimittaneet Leena Kartovaara ja Hannele Sauli.

Helsingissä, toukokuussa 1994

Aarno Laihonon
Tilastojohtaja

Kirjoittajat

Ahlqvist Kirsti

Yliaktuaari, Elinolotilastot, Tilastokeskus

Anita Haataja

Erikoistutkija, Talous- ja suunnitteluosasto,
Sosiaali- ja terveysministeriö

Markku Heiskanen

Erikoistutkija, Elinolotilastot, Tilastokeskus

Leena Kartovaara

Yliaktuaari, Henkilötilastot, Tilastokeskus

Päivi Keinänen

Kehittämispäällikkö, Elinolotilastot, Tilastokeskus

Pirkko Kiviaho

Erikoistutkija, Tasa-arvovaltuutetun toimisto

Tarja Kivinen

Tutkija, Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämis-
keskus, STAKES

Martti Lähteinen

Neuvotteleva virkamies, Sosiaali ja terveyspalveluosasto,
Sosiaali- ja terveysministeriö

Sami Mahkonen

Perheoikeuden dosentti, Helsingin yliopisto

Tuula Melkas

Tutkija, Elinolotilastot, Tilastokeskus

Pekka Myrskylä

Erikoissuunnittelija, Henkilötilastot, Tilastokeskus

Iiris Niemi

Erikoistutkija, EUROSTAT, Luxemburg

Mauri Nieminen

Kehittämispäällikkö, Henkilötilastot, Tilastokeskus

Timo Nikander

Yliaktuaari, Henkilötilastot, Tilastokeskus

Pekka Ruotsalainen

Suunnittelija, Elinolotilastot, Tilastokeskus

Hannele Sauli

Yliaktuaari, Elinolotilastot, Tilastokeskus

Antti Siikanen

Suunnittelija, Elinolotilastot, Tilastokeskus

Sisällys

Esipuhe	3
Kirjoittajat	4

Leena Kartovaara

PERHEEN RAKENNE JA SEN KEHITYS

<i>Käsitteitä ja määritelmiä</i>	10
Väestörakenteen muutos	11
Perheiden määrä	12
Perhetyyppien kehitys	13
Nykyiset perhetyypit	14
Lapsiperheiden määrä	15
Lapsiperhetyyppien kehitys	16
Nykyiset lapsiperheet	17
Lapsiperhetyypit alueittain	18
Uusperheet	20
Lapsiperheiden lasten määrän kehitys	21
Nykyisten lapsiperheiden lapsimäärät	22
Lasten kotoa lähtö	23
<i>Liitetaulukot</i>	24

Timo Nikander

PERHEIDEN ELÄMÄNKAARI

Parinmuodostusalttius	31
Uusien lapsiperheiden syntyminen	34
Perheiden määrän väheneminen	38
Erosta uuteen perheeseen	41

Mauri Nieminen

PERHE-ENNUSTE

Kohti vanhusten yhteiskuntaa	47
Perheen tulevaisuus uhattuna?	47
Väestöennuste perhe-ennusteen pohjana	48
Perhe-ennusteen oletukset	48
Väestönkehityksen vaikutus perherakenteeseen	48
Perheiden määrän kehitys	49
Lapsiperheiden määrän kehitys	51
Avio- ja avioliitossa asuminen iän mukaan	52

Leena Kartovaara, Hannele Sauli

YKSINHUOLTAJAPERHEET

Yksinhuoltajaperheiden määrän kehitys	57
Yksinäisten äitien perheet	58
Perheen hajoamisen tuottamat yksinhuoltajat ennen ja nyt	59
Nykyiset yksinhuoltajat	59
Alueelliset erot yksinhuoltajuudessa	61
Yksinhuoltajien lapset	62
Lapset hajoavissa perheissä	63
Lapset avioeroissa	63
Miten usein lapsi tapaa kotitalouteen kuulumatonta biologista vanhempaansa?	63

Martti Lähteinen

PERHEPOLIITTINEN TUKI

Kenelle kuuluu taloudellinen vastuu lapsista	67
Perhetuen kehitys ja muodot	68
Keskeisten perhepoliittisten tukimuotojen kehitys	70
Käännö perhepolitiikassa rahan jaosta palvelujen tuotantoon 70-luvulla	71
Miten suomalaiset lapset hoidetaan	72
Suomi kansainvälisessä kentässä	73
Perhekustannusten tasauksen tilanne	74

Sami Mahkonen

LAPSEN ELATUS

Lapsen elatusta koskevan lainsäädännön kehitys- linjoja toisesta maailmansodasta nykypäiviin	77
Elatuslainsäädäntö muuttunut lapsikantaisemmaksi	77
Pysyvät piirteet: huoltajasidonnaisuus ja suhdanneherkkyys	79
Lähtö tulevaisuuden näkymiä: voimistuuko sosiaalinen vanhemmuus?	80
<i>Tietoja lapsen elatuksesta ja huollosta</i>	82

Kirsti Ahlqvist, Pekka Ruotsalainen, Hannele Sauli,
Antti Siikanen

NUORTEN PERHEIDEN ELINOLOT

Yhteiskunnan ja perheen muutokset	85
Maatalousyhteiskunnasta palkkatyöyhteiskuntaan	85
Hyvinvointivaltion rakentaminen	85
Perheen yksityistyminen	86
Perheiden elinolojen muutosten tarkastelu sukupolvikuvausten avulla	86
Perheiden tulot ja tulojen rakenne	89
<i>Mitä ovat saadut tulonsiirrot?</i>	91
Yksinhuoltajaperheissä vaihtelevaa tulokehitystä	92
Kahden huoltajan lapsiperheet: palkkaa ja perhetukia	92
Lapsettomat parit: palkkaa ja veronmaksua	93
Perheiden tulokehitys	94
Perheiden taloudellisen ympäristön muutos 1990-luvulla	94
<i>Arvioita 1990-luvun alun toimeentulomuutoksista</i>	96
Perheet tavaramaailmassa	97
Rahaa kuluu enemmän asuntoon, vähemmän ruokaan	97
Enemmän autoja	99
Enemmän kodinkoneita	99
Enemmän viihde-elektronikkaa	100
Hyvinvointipalvelujen merkitys perheiden kulutuksessa	101
<i>Tulevaisuuden eko-laboratoriot</i>	103
Perheet ja asuminen	104
Kodinomistus – ainoa vaihtoehto?	104
Sukupolvet ja asumisen ehdot	105
Perheiden asumismenot sukupolvittain	105
<i>Mitä ovat asumismenot?</i>	106
Hyvinvoinnin sukupolven asumismenot	109
Asuminen ja sukupolvet – yhteenveto	110
Tiivistelmä	111
<i>Liitetaulukot</i>	113

Anita Haataja

YKSINHUOLTAJIEN TALOUDELLINEN ASEMA

Yksinhuoltajat muihin lapsiperheisiin verrattuna	119
Yksinhuoltajat 1990-luvun vaihteessa	120
<i>Yksinhuoltajuuden käsitteistä ei vastaa mielikuviamme!</i>	120
Yksinhuoltajien tulonmuodostus	121
Kaikki yksinhuoltajat eivät ole pienituloisia	122
<i>Yksinhuoltajien asema eri maissa</i>	123

Päivi Keinänen

PERHEET TYÖELÄMÄSSÄ

<i>Aineistot</i>	126
Äitien ja isien työssäkäynti	127
Perhe ja ansiotyö historiassa	127
Kotiäitejä 1950- ja 1960-luvuilla	128
Kahden ansaitsijan perheet 1980 ja 1990-luvuilla	130
Yksinhuoltajat ansiotyössä	131
Työn ja perheen yhdistäminen	132
Perhevaiheen vaikutus äitien työssäkäyntiin	132
Työaika ja perhe	135
Työn ja perheen yhdistäminen 90-luvun elämäntapana	136

Pekka Myrskylä

PERHEET JA TYÖTTÖMYYS

Yhteiskunnan toimialarakenteen muutos	141
Huoltosuhteen kehitys	141
Perheaseman vaikutus työttömyyteen	142
län ja perheaseman vaikutus työttömyyteen	143
Työttömyys ja perheet	144
Työttömyys kahden puolison perheissä	146
Yhden vanhemman perheiden työttömyys	146
Työttömyys eri ikäisten perheissä	146
Lapsiperheet ja työttömyys	147
Lapsiperheen elinvaihe ja työttömyystilanne	148
Lapsiperheiden lapsiluku ja työttömyys	148
Vuoden 1993 työttömyys perheissä	150

Tuula Melkas

SOSIAALINEN ELÄMÄ JA PERHE

<i>Sosiaalisen elämän määrittelyä</i>	152
Lapsiperheiden sosiaalisen elämän spiraali	153
Lapsettomien sosiaalinen elämä	157
Ketkä auttavat pikkulasten vanhempia?	158
Sosiaalisen elämän alisteisuus	160

lirsi Niemi

PERHEIDEN AJANKÄYTTÖ

Avioituminen ja ajankäyttö	165
Perhevaihe ja kokonaistyöaika	166
Lasten kanssa vietetty aika	167
Kotitöiden jakaminen	168
Perhevaihe ja vapaa-aika	169
<i>Liitetaulukko</i>	171

Tarja Kivinen

LASTENSUOJELUN MÄÄRÄLLISET JA LAADULLISET MUUTOKSET

Lapsen ja perheen elinympäristö muutoksessa	176
Lastensuojelun tavoitteena lapsikeskeisyys ja todellisuutena perhekeskeisyys	177
Lastensuojelun asiakkaana olevien perheiden elinolojen erityisyys	178
Mitä lastensuojelun avohuolto tarjoaa	180
Lapsen näkökulma esiin, vaikka pakolla	181
Lapset esiin numeroiden takaa	182

Pirkko Kiviäho, Markku Heiskanen

PERHEVÄKIVALTA

Tilastot perheväkivallan kuvaajina	187
Kuolemaan johtanut perheväkivalta	187
Poliisitilasto	188
Uhritutkimukset	188
Lapset	190
Vanhukset	190
Tietojen saaminen perheväkivallasta tärkeää	191

Perheen rakenne ja sen kehitys

- Perheiden määrä kasvanut ja perheväestön osuus pienentynyt
- Parisuhteessa asuvista joka kuudes asuu avoliitossa
- Avoparit yleensä lapsettomia nuoriapareja
- Perinteinen aviopariperhe edelleen vallitseva perhetyyppi
- 85 prosenttia lapsiperheistä kahden vanhemman perheitä
- Uusperheet vielä harvinaisia
- Vähintään 3-lapsisten perheiden osuus kasvamassa
- Tytöt lähtevät aikaisemmin kotoa kuin pojat

Käsitteitä ja määritelmiä

Aineisto

Perusaineistona on Väestötietokeskuksesta saatu Suomessa vakituisesti asuva väestö. Väestö luokitellaan vakituisen asuinpaikan mukaan asuntokuntiin, joista tietokoneohjelma päättelee perheet.

Perhe

Perheen muodostavat:

- avio- tai avoliitossa olevat vanhemmat ja heidän lapsensa tai jompi kumpi vanhemmista lapsineen
- avio- tai avopuolisot, joiden luona ei asu vakituisesti lapsia

Samassa asunnossa asuvat mies ja nainen on päätelty avopariksi, jos he eivät ole sisaruksia ja heidän ikäeronsa on enintään 15 vuotta.

Perhe koostuu vain yhdessä asuvista henkilöistä. Yksin asuvat eivät kuulu perheväestöön. Sisarukset, jotka asuvat keskenään tai isovanhempiensa kanssa, eivät ole perhe.

Perheessä voi olla vain kaksi sukupolvea. Jos asuntokunnassa on useampia sukupolvia, perhe muodostetaan nuorimmasta sukupolvesta lähtien.

Lapsiperhe

Lapsiperhe on perhe, jossa on alle 18-vuotias lapsi.

Uusperhe

Perhe, jossa kaikki alle 18-vuotiaat lapset eivät ole puolisoitten yhteisiä.

Perhetyyppi

Perheet jaotellaan seuraaviin tyypeihin:

- aviopari ilman lapsia
- aviopari ja lapsia
- äiti ja lapsia
- isä ja lapsia
- avopari ja lapsia
- avopari ilman lapsia

Ilman lapsia = kotona ei asu lapsia.

Lapsi

Perheessä lapseksi katsotaan iästä riippumatta biologisten tai ottolasten lisäksi toisen puolison lapset, mutta ei kasvattilapsia.

Perheen rakenne ja sen kehitys

Väestörakenteen muutos

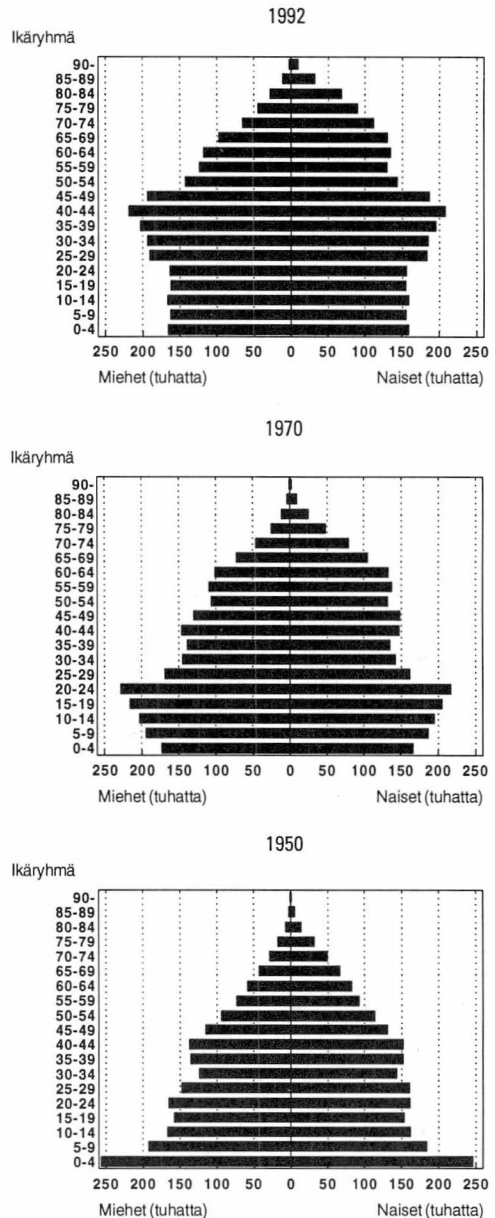
Ennen kuin voidaan lähteä tarkastelemaan perherakenteen kehitystä Suomessa, on muistutettava mieliin väestörakenteen muutos sotien jälkeisellä ajalla. Kuviossa 1 on väestöpyramidit vuosilta 1950, -70 ja -92.

Viisi vuotta sodan loppumisen jälkeen Suomen väestöpyramidi näytti lähes oikealta pyramidilta. Viimeisen kuuden vuoden aikana maahan oli syntynyt lapsia enemmän kuin koskaan aikaisemmin.

Kaksikymmentä vuotta myöhemmän pyramidin juuressa näkyvät vuosi vuodelta pienemmät ikäluokat. Tämän jälkeen kehitys tasaantui ja syntyneiden määrä vakiintui 60 ja 70 tuhannen välille.

Perherakenteen muuttumiseen sotien jälkeen vaikuttaa pyramideissa havainnollistuva suurten ikäluokkien siirtyminen perhevaiheesta seuraavaan. 50-luvulla he olivat lapsina perheissään, 70-luvulla nuorina aikuisina perustamassa perhettä ja 90-luvulla siinä iässä, jolloin yleisimmin ollaan perheen vanhempina.

Kuvio 1.
Väestön ikäjakama sukupuolen mukaan vuosina 1950, 1970 ja 1992

Perheiden määrä

Perheistä puhuttaessa puhutaan noin 81 prosentista väestöstä. Loppuosa väestöstä asuu yksin tai muun kuin perheenjäsenen kanssa tai on laitoksessa. Perheväestön osuus koko väestöstä on pysynyt aika vakaana, laskua on ollut viisi prosenttiyksikköä sotien jälkeisenä aikana (Taulukko 1).

50-luvulta lähtien perheiden määrä on kasvanut jatkuvasti. Vuoden 1992 lopussa Suomessa oli 1 375 000 perhettä. Osan perheiden määrän kasvusta selittävät väestömäärän kasvu ja suuret ikäluokat.

Sodan jäljiltä vallitsi Suomessa myös miehpula. Pahimmillaan työikäisessä väestössä oli tuhatta miestä kohden lähes 150 naista enemmän. Kaikki naiset eivät tuolloin voineet perustaa perhettä. Nykyään ollaan lähellä tasapareja. Miehiä on jo jonkin verran enemmän aina 51-vuotiaisiin saakka, joten perheen perustaminen onnistuu suuremmalle osalle väestöstä.

Vaikka avioitumisikä on kohonnut, avioliittoon muutetaan nykyään jo vähän aikaisemmin kuin entisaikaan solmittiin ensimmäinen avioliitto. Keskimääräinen elinaika on myös pidentynyt useilla vuosilla. Niinpä nykyajan pariskunnat voivat olettaa elävänsä yhdessä 5–6 vuotta vanhemmiksi kuin sotien jälkeiset parit.

Taulukko 1.
Perheet tyypeittäin vuosina 1950–1992

Vuosi	Perhetyyppit						Äiti ja lapsia	Isä ja lapsia	Perheväestö	Väestö	Perheväestön osuus
	Yhteensä	Aviopari ei lapsia	Aviopari ja lapsia	Avopari ja lapsia	Avopari ei lapsia	.. ¹⁾					
1950	930 500	176 700	593 700	.. ¹⁾	.. ¹⁾	137 800	22 400	3 457 500	4 029 800	85,8	
1960	1 036 300	207 900	678 800	.. ¹⁾	.. ¹⁾	129 700	19 800	3 855 000	4 446 200	86,7	
1970 ²⁾	1 153 900	260 600	722 000	6 800	19 100	126 400	19 000	3 986 000	4 598 400	86,7	
1980 ³⁾	1 278 100	302 800	711 200	36 200	65 900	140 700	21 200	4 023 000	4 787 800	84,0	
1985 ³⁾	1 333 500	325 300	699 800	46 300	89 500	149 100	23 600	4 107 300	4 910 700	83,6	
1990	1 364 300	366 400	638 200	66 100	124 200	145 200	24 300	4 095 900	4 998 500	81,9	
1992	1 375 000	376 400	617 300	75 600	129 000	151 400	25 200	4 111 600	5 055 000	81,3	

Perhetyyppien suhteellinen osuus

1950	100	19,0	63,8	.. ¹⁾	.. ¹⁾	14,8	2,4
1960	100	20,1	65,5	.. ¹⁾	.. ¹⁾	12,5	1,9
1970 ²⁾	100	22,6	62,6	0,6	1,7	11,0	1,6
1980 ³⁾	100	23,7	55,6	2,8	5,2	11,0	1,7
1985 ³⁾	100	24,4	52,5	3,5	6,7	11,2	1,8
1990	100	26,9	46,8	4,8	9,1	10,6	1,8
1992	100	27,4	44,9	5,5	9,4	11,0	1,8

1) Tilastovuodelta ei ole saatavissa lukuja avopareista.

2) Väestölaskennan perhetyyppijakaumaa korjattu haastattelututkimusten perusteella (Aromaa, Cantell&Jaakkola: Cohabitation in Finland in the 1970s, Helsinki 1983).

3) Väestölaskennan perhetyyppijakaumaa korjattu vuosien 1981 ja 1987 rekisteripohjaisella perhe- ja avopariaineistolla.

Perhetyyppien kehitys

Perheet luokitellaan sen mukaan, ovatko puoliset naimisissa vai avoliitossa keskenään ja onko perheessä lapsia. Lisäksi ovat yhden vanhemman perheet. Tässä ei ole asetettu mitään rajoitusta lapsen iälle. Myöhemmin tässä luvussa käsitellään lapsiperheitä, joilla tarkoitetaan perhettä, jossa asuu vähintään yksi alle 18-vuotias lapsi. Tässä esim. yhden vanhemman perhe voi olla myös vanha äiti tai isä, jonka luona asuu eläkeläispoika.

Vuosien 1950 ja -60 väestölaskennoista ei ole saatavilla tietoja avopareista. Ilmiö oli kuitenkin ilmeisesti aika harvinainen tuohon aikaan. Vuodelle 1970 on myöhemmin tehtyistä haastattelututkimuksista arvioitu avoparien määriä. Vuosien 1980 ja 1985 väestölaskennoissa ei niin ikään huomioitu vielä avopareja. Näille vuosille on vuosien 1981 ja -87 rekisteriaineistoja hyväksi käyttäen arvioitu avoparien määrät. Väestölaskentavuosien välinen kehitys on kuviossa 2 oletettu suoraviivaiseksi.

Lapsettomina aviopareina tilastoissa ovat pariskunnat joiden ensimmäinen lapsi ei vielä

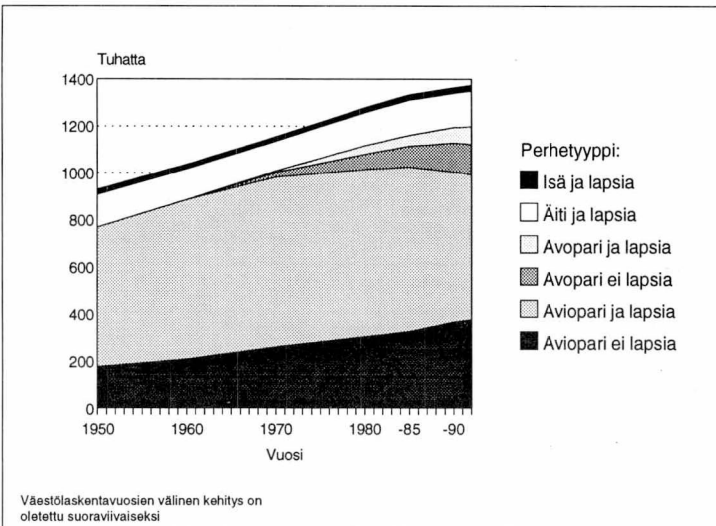
ole syntynyt tai viimeinenkin lapsi on muuttanut pois kotoa sekä lopullisesti lapsettomat pariskunnat. Vuoden 1992 perhetilaston kaikista aviopareista, joissa vaimo on yli 35-vuotias, noin 6 prosenttia on sellaisia, joilla ei koskaan ole ollutkaan lasta. Perhetilastossa näkyy kuitenkin aina tietyn ajankohdan tilanne.

Lapsettomien avioparien suhteellinen osuus perheistä on kasvanut selvästi. Jo edellä mainittu pidentynyt elinaika vaikuttaa tähän. Samoin perheiden lapsiluvun pienentymistä johtuen koti tyhjenee lapsista nopeammin.

Pienentyneiden sisarusarjojen nopeampi kotoa lähtö näkyy myös niiden avioparien osuuden vähenemisenä, joilla asuu lapsia kotona. Tosin näiden vähentymiseen vaikuttaa osaltaan avopariperheiden yleistyminen. Kaikista perheistä on jo 15 prosenttia avopariperheitä. Jos otetaan vain parisuhdeperheet, on liitoista 17 prosenttia avoliittoja.

Avopareina elävät enimmäkseen lapsettomat nuoret. Tosin aivan viime aikoina ovat pariskunnat enenevässä määrin jääneet avoliittoon ensimmäisen lapsen synnyttyä.

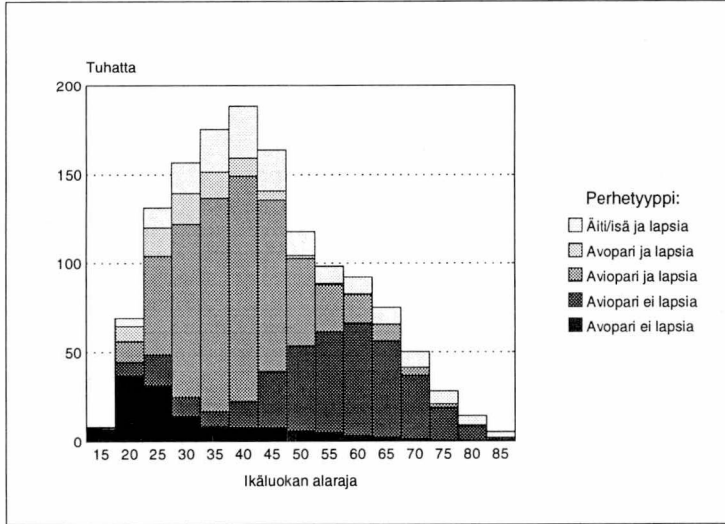
Kuvio 2.
Perheet tyypeittäin vuosina
1950–1992

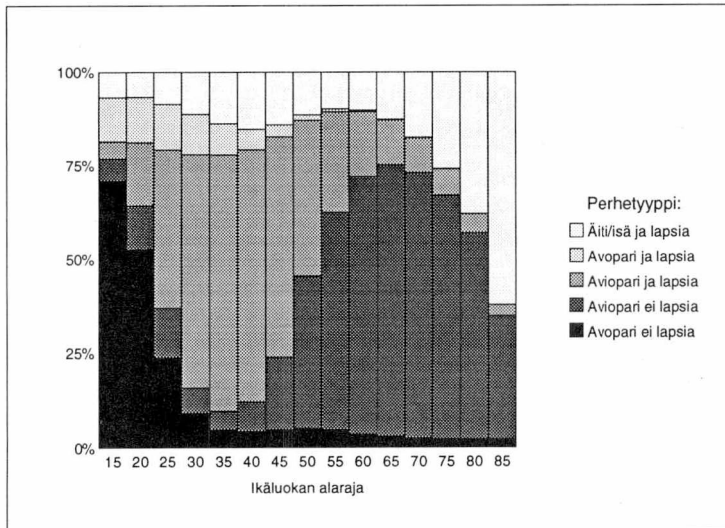
Yhden vanhemman perheet eivät suinkaan ole mikään uusi ilmiö. Sodan jäljiltä oli yhden vanhemman perheitä suhteellisesti selvästi enemmän kuin nykyään. Viimeiset kaksikymmentä vuotta on näiden perheiden osuus kaikista perheistä pysynyt lähes vakiona, samoin kuin 'äiti ja lapsia' ja 'isä ja lapsia' perheiden keskinäiset osuudet. Lapsien kanssa asuvia isiä on edelleen vain kuudesosa lapsien kanssa asuvien äitien määrästä.

Nykyiset perhetyypit

Lähes puolet nykyisistä perheistä on aviopareja, joiden luona asuu lapsia (Taulukko 1). Kuviossa 3a on perheet tyypeittäin vaimon/äidin iän mukaan. Kuviossa 3b on kuvion 3a jakauma muutettu prosenttiosuudeksi.

Kuvio 3a.
Perheet perhetyypeittäin äidin iän mukaan 1992 (isä ja lapsia perheet isän mukaan)

Kuvio 3b.
Perheet perhetyypeittäin äidin iän mukaan 1992, suhteellinen jakauma (isä ja lapsia perheet isän mukaan)

Nuoret, lapsettomat parit ovat avoliitossa yleisemmin kuin avioliitossa. Vasta yli 35-vuotiaat lapsettomat naiset ovat useammin solmineet avioliiton.

Jos taas perheessä on lapsia, ovat kaikkien ikäluokkien puoliset yleisemmin naimisissa kuin avoliitossa. Poikkeuksena ovat vain alle 20-vuotiaat äidit.

Keski-ikäisten perheissä on määrällisesti eniten yhden vanhemman perheitä, mutta suhteellisesti yleisimpiä ovat yhden vanhemman perheet eläkeikäisten naisten ikäryhmissä. Tuolloin ei ole kyse varsinaisista lapsiperheistä, vaan vanhempansa luona asuvista aikuisista lapsista. Jos yli 85-vuotiaalla naisella vielä on perhe, on todennäköisempää, että hänen kanssaan asuu lapsi eikä puoliso.

Perherakenteessa näkyy väestön ikäjakauma. Suuret ikäluokat ovat nyt keski-ikässä, jolloin tyypillisin perhe on aviopari lapsineen. Nyt lähes puolet kaikista perheistä on tällaisia perheitä. Kahdenkymmenen vuoden päästä suuret ikäluokat ovat siirtyneet ikään, jolloin yleisin perhetyyppi on lapseton aviopari.

Silloin perhetyyppien jakauma näyttää varmasti täysin erilaiselta.

Avioparien perheiden osuus kaikista perheistä vuonna 1992 oli 72 prosenttia. Aviopareista 87 prosenttia oli kumpikin ensimmäisessä avoliitossaan. Perinteinen perhemalli on siis edelleen vallitseva perhemalli.

Lapsiperheiden määrä

Lapsiperheessä asuu kotona vähintään yksi alle 18-vuotias lapsi.

Lapsiperheiden määrä kasvoi 50-luvulta aluksi voimakkaammin, sitten hitaammin aina vuoden 1980 väestölaskentaan saakka (Taulukko 2, Kuvio 4).

Vuoden 1985 väestölaskennassa oli lapsiperheiden määrä ensi kertaa pienempi kuin viittä vuotta aikaisemmin. Sama suuntaus jatkui vuonna 1990. Viimeinen perhetilasto vuodelta 1992 näyttää taas lapsiperheiden määrän kasvaneen vähän. Lapsiperheitä oli tuolloin 648 000, vähän alle puolet kaikista perheistä.

Taulukko 2.
Lapsiperheet perhetyypeittäin vuosina 1950–1992

Vuosi	Perhetyyppi				
	Yhteensä	Aviopari ja lapsia	Avopari ja lapsia	Äiti ja lapsia	Isä ja lapsia
1950	599 300	515 100	.. ¹⁾	74 300	9 900
1960	678 000	601 500	.. ¹⁾	67 400	9 100
1970 ²⁾	677 000	602 100	5 800	61 200	8 000
1980 ³⁾	688 700	572 100	32 100	74 800	9 700
1985 ³⁾	659 900	533 700	41 200	74 900	10 000
1990	640 700	491 000	59 800	78 900	11 100
1992	647 600	479 100	69 600	86 800	12 000

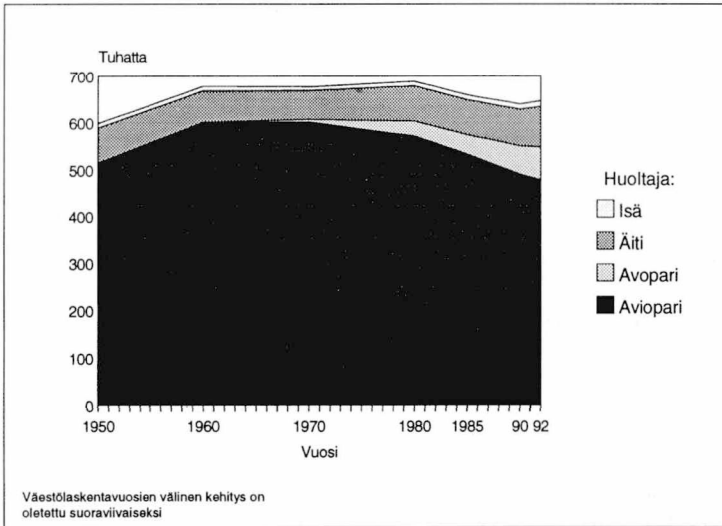
Perhetyyppien suhteelliset osuudet

1950	100	85,9	.. ¹⁾	12,4	1,7
1960	100	88,7	.. ¹⁾	9,9	1,3
1970 ²⁾	100	88,9	0,9	9,0	1,2
1980 ³⁾	100	83,1	4,7	10,9	1,4
1985 ³⁾	100	80,9	6,2	11,4	1,5
1990	100	76,6	9,3	12,3	1,7
1992	100	74,0	10,8	13,4	1,9

1) Tilastovuodelta ei ole saatavissa lukuja avopareista.

2) Väestölaskennan perhetyyppijakaumaa korjattu haastattelututkimusten perusteella (Aromaa, Cantell & Jaakkola: Cohabitation in Finland in the 1970s, Helsinki 1983).

3) Väestölaskennan perhetyyppijakaumaa korjattu vuosien 1981 ja 1987 rekisteripohjaisella perhe- ja avopariaineistolla.

Kuvio 4.
Lapsiperheet perhetyypeittäin
vuosina 1950–1992

Tilastoissa käytettävää lapsiperhekäsitettä kritisoidaan usein liian tiukaksi. Yleisesti mielletään lapsiperheeksi myös perhe, jossa asuu 18- tai 19-vuotias koululainen tai opiskelija. Jos laajennettaisiin lapsiperhekäsitettä tarkoittamaan perheitä, joissa on alle 25-vuotiaita lapsia, päädyttäisiin 767 000 perheeseen.

Lapsiperhetyyppien kehitys

Samoin kuin kaikissa perheissä, myös lapsiperheissä on avioparien osuus perheen huoltajina pienentynyt jatkuvasti (taulukko 2, kuvio 4). Tosin sodan jälkeen avioparien lapsiperheiden osuus oli hieman pienempi kuin kymmenen vuotta myöhemmin johtuen sotaleskien suuresta määrästä. Vaikka avioparien osuus on pienentynyt, se on kuitenkin

vielä lähes kolme neljäsosaa kaikista lapsiperheistä.

Avoparien huoltamien lapsiperheiden osuus lapsiperheistä on kasvanut viimeisten 20 vuoden aikana suurin piirtein samaa tahtia kuin avioparien osuus on laskenut. Nykyään joka kymmenes lapsiperhe on avoparin huoltama.

Yksinhuoltajaäitien perheiden osuus oli korkealla sodan jälkeen, mutta osuus ja määrä oli laskenut jo seuraavaan väestölaskentaan mennessä. Vuonna 1980 oli yksinhuoltajien määrä kääntynyt nousuun. Heidän suhteellinen osuutensa lapsiperheistä ei kuitenkaan ole kasvanut kovin voimakkaasti.

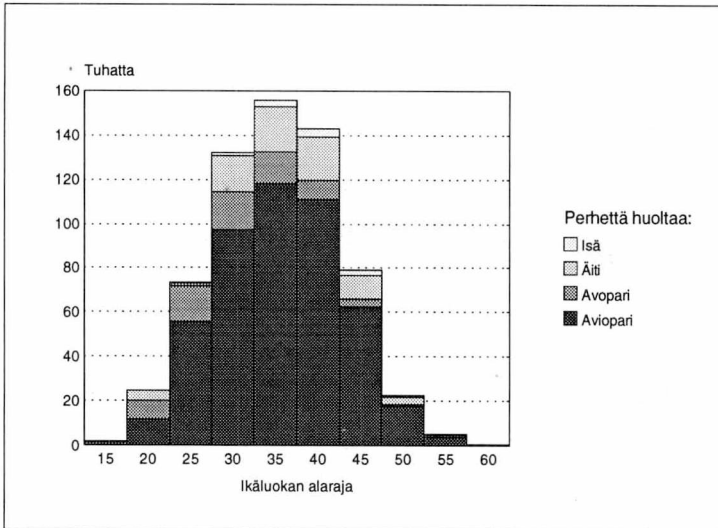
Yksinhuoltajaisien perheiden osuus lapsiperheistä on ollut kaikki nämä vuodet lähes vakio. Isä on huoltajana vain joka viidennessä-kymmenennessä lapsiperheessä.

Nykyiset lapsiperheet

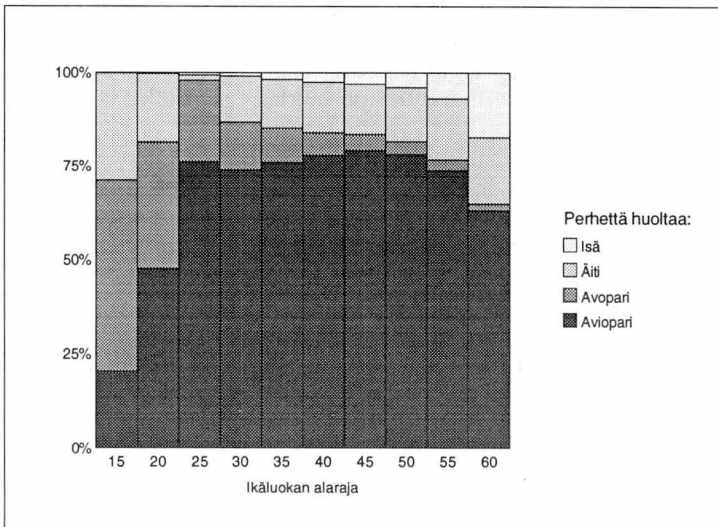
Kaikista lapsiperheistä lähes kolme neljäsosaa on avioparin huoltamia. Kuviossa 5a ovat lapsiperheet perhetyypeittäin äidin iän mukaan. Koska eri ikäisten äitien perheiden määrissä on niin suurta vaihtelua, eri ikäisten naisten perhetyyppien yleisyyden vertailu on helpompaa prosenttilukujen avulla

(kuviosta 5b). Tästä nähdään, että 25–59-vuotiaiden naisten perheissä avioparien osuus lapsiperheistä on lähes vakio.

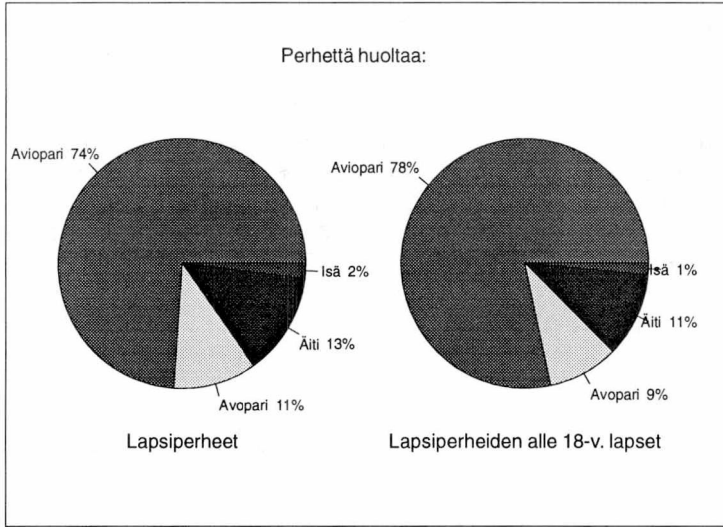
Nuorista (alle 25-vuotiaat) äideistä alle puolet on naimisissa, alle 20 vuotiaista vain joka viides. Kahdessa nuorimmassa ikäluokassa on suhteellisesti eniten yksinhuoltajaäitejä, joskaan ei määrällisesti.

Kuvio 5a.
Lapsiperheet perhetyypeittäin äidin / (yksinhuoltajaisän) iän mukaan vuonna 1992

Kuvio 5b
Lapsiperheet perhetyypeittäin äidin / (yksinhuoltajaisän) iän mukaan vuonna 1992

Kuvio 6.
Lapsiperheet ja niiden alle 18-vuotiaat lapset perhetyypeittäin 1992

Lapsiperspektiivistä tarkastellen perhejakauma on vielä perinteisempi, koska avioparien perheissä on keskimäärin enemmän lapsia kuin yksinhuoltajien ja avoparien perheissä. Kuvion 6 vasemman puoleinen pii-rakka kuvaa lapsiperhetyyppien suhteellista osuutta lapsiperheistä. Oikeanpuoleiseen pii-rakkaan osuudet on laskettu lapsista, eli kuinka suuri osa lapsista asuu minkäkinlaisessa perheessä. Lähes yhdeksän lasta kymmenestä asuu kahden huoltajan perheessä, näistä kahdeksan avioparin huoltamassa perheessä.

Vaikka nykyään lapsista syntyy jo lähes joka kolmas avioliiton ulkopuolella, ei tämä vielä näy lapsiperheiden koko kuvassa. Ilmiö on kuitenkin sen verran uusi. Myös osa avopareista avioituu lapsen syntymän jälkeen.

Lapsiperhetyypit alueittain

Suomalaiset lapsiperheet ovat keskimäärin hiukan erilaisia eri puolilla maata.

Avopari-perheet ovat aavistuksen verran yleisempiä kaupungeissa kuin maalla. Lääneistä kolme poikkeaa muista (kuvio 7). Vaasan läänissä on selvästi vähemmän avopareja kuin maassa keskimäärin. Lapin lääni puolestaan poikkeaa vieläkin enemmän keskiarvosta toiseen suuntaan. Siellä lähes 16 prosenttia lapsiperheistä on avoparien perheitä. Ahvenanmaa on omassa sarjassaan 21 prosentin avopari-perheiden osuudella.

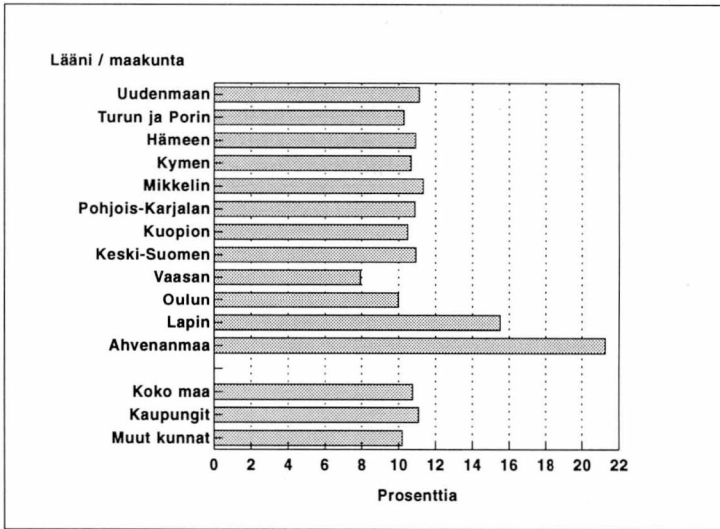
Yksinhuoltajien perheiden yleisyydessä on myös selvää alueittaista vaihtelua. Kaupungeissa on paljon enemmän yksinhuoltajaperheitä kuin maalla. Helsinki johtaa maan tilastoa tältä osin. Helsingissä on joka neljäs perhe (24 %) yhden huoltajan perhe. Seuraavina listalla ovat Rovaniemi (22 %), Maarianhamina (22 %) ja Turku (21 %). Helsingin naapurikaupungit jäävät yksinhuoltajien yleisyydessä jonkin verran alemmalle tasolle, Vantaa (18%) ja Espoo (16 %).

Läänien luvuissa poikkeaa Vaasan lääni jälleen muista lääneistä perinteisen perheen suuntaan (kuvio 8). Yksinhuoltajia on siellä vähiten. Naapuri Oulun lääni tulee tässäkin seuraavana.

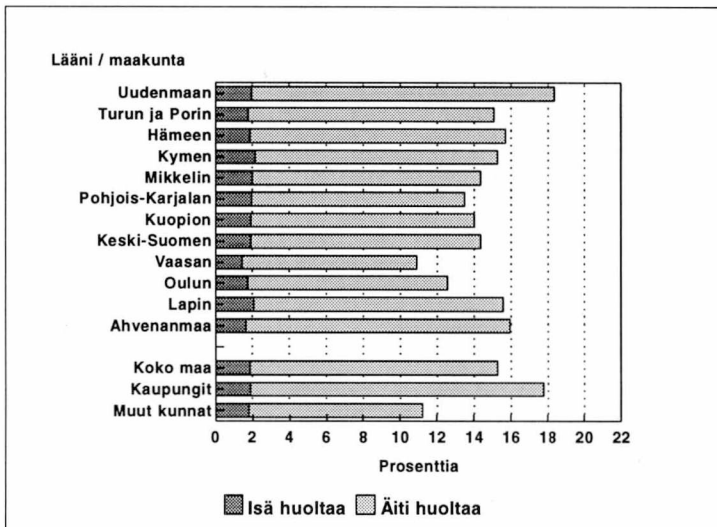
Yksinhuoltajaperheiden vaihtelevan määrän aiheuttavat pelkästään yksinhuoltajaäidit. Yksinhuoltajaisiä on kaikissa lääneissä ja

kaupungeissa ja muissa kunnissa noin 2 prosenttia. Ainoastaan Vaasan läänissä heitä on hieman vähemmän (1,4%).

Yksinhuoltajaisät ovat enimmäkseen eroneita, eivätkä suinkaan leskiä, jotka ovat joutuneet yksinhuoltajuuteen vaimon kuoleman kautta.

Kuvio 7.
Avopariperheiden osuus kaikista lapsiperheistä lääneittäin vuonna 1992

Kuvio 8.
Yksinhuoltajaperheiden osuus kaikista lapsiperheistä lääneittäin vuonna 1992

Uusperheet

Uusperheellä tarkoitetaan perhettä, jossa on alle 18-vuotias vain toisen puolison lapsi, eli lapsi on saanut uuden vanhemman. Arkikielessä kuuluu käsitettä käytettävän väljemin. Erilaisista erojen seurauksena syntyneistä viikonloppuperheistä puhutaan uusperheinä. Perhetilastot joudutaan kuitenkin tekemään lapsen vakinaisen asuinpaikan mukaan. Samaa lasta ei voida tilastoida kahden perheeseen.

Eronneet isät tai äidit, joiden luona on vain viikonloppuisin ja lomalla lapsia, jäävät perhetilaston ulkopuolelle, elleivät ole perustaneet uutta perhettä. Näiden viikonloppuperheiden määrästä ei ole olemassa arvioita eikä

niitä voida perhetilastoista päätellä. Asiasta kaivattaisiin tutkimustietoa.

Kaikista lapsiperheistä on uusperheitä vajaat 7 prosenttia, 44 000 perhettä (taulukko 3). Uusperheen vanhemmista vajaat puolet on naimisissa ja loput avoliitossa. Yleensä uusperheen lapsi on äidin lapsi, joka on saanut uuden isän. Jos perheeseen on syntynyt yhteinenkin lapsi, ovat vanhemmat tavallisimmin menneet naimisiin, muuten uudet puoliset asuvat enimmäkseen avoliitossa (Taulukko 3).

Lapsiperheitä, joissa on isän, äidin ja yhteisiä alaikäisiä lapsia vakituisesti asumassa on vain 600. Vaikka ei laitettaisi mitään rajoitusta lapsen iälle, ei luku sittenkään nousisi kuin 800:aan.

Taulukko 3.
Uusperheet perhekoostumuksen mukaan vuonna 1992

	Yhteensä	Perheen alle 18-vuotiaat lapset ovat:					
		Vain äidin	Vain isän	Äidin ja isän	Äidin ja yhteisiä	Isän ja yhteisiä	Äidin, isän ja yhteisiä
Kaikki	43 647	19 373	2 181	1 239	18 271	1 993	590
Aviopari	20 109	5 247	796	368	11 877	1 423	398
Avopari	23 538	14 126	1 385	871	6 394	570	192
Suhteelliset osuudet							
Kaikki	100	44	5	3	42	5	1
Aviopari	100	26	4	2	59	7	2
Avopari	100	60	6	4	27	2	1

Lapsiperheiden lasten määrän kehitys

Perheiden lapsimääriä tarkasteltaessa tulee ottaa huomioon perheen elinvaihe. Tilastoissa ovat esimerkiksi yksilapsisia perheet, joihin on syntynyt vasta esikoinen samoin kuin perheet, joissa enää viimeinen lapsi asuu kotona. Perhetilastossa on tietyn hetken poikkileikkaustilanne, minkä kokoisia perheitä maassa sillä hetkellä on, ei suin-

kaan perheen lopullinen lapsiluku. Näin ollen eri ajankohtia on vaikea vertailla väestön ikärakenteen epätasaisuuden tähden (Taulukko 4).

Selvin muutos perheiden lapsimäärissä on vähintään 4-lapsisten perheiden määrän ja suhteellisen osuuden putoaminen sodan jälkeisistä ajoista (taulukko 4). Aivan viime vuosina on näiden isojen perheiden määrä hieman noussut. Myös kolmelapsisten perheiden määrä on kääntynyt nousuun.

Taulukko 4.
Lapsiperheiden lapsiluku vuosina 1950–1992

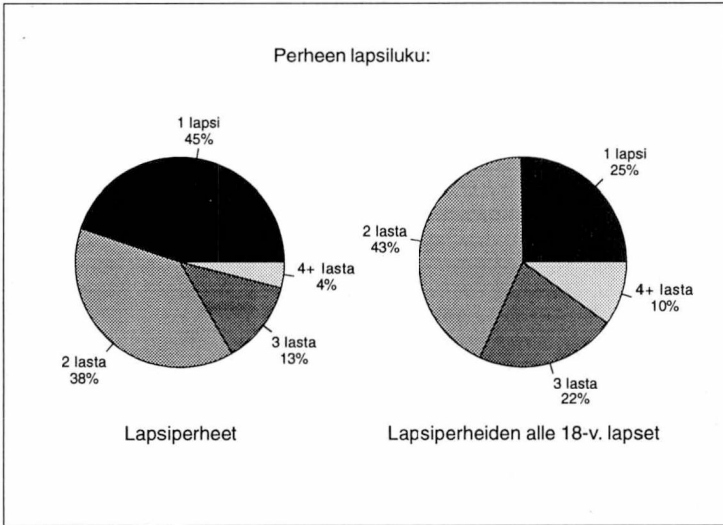
Vuosi	Perheitä yhteensä	Perheen lapsiluku				Alle 18-v lapsia keskimäärin
		1	2	3	4+	
1950	599 329	234 682	173 092	95 100	96 455	2,24
1960	678 046	253 285	202 408	112 446	109 907	2,27
1970	677 035	287 649	222 276	100 358	66 752	1,99
1980	688 732	333 812	264 944	70 100	19 876	1,69
1985	659 870	307 890	259 033	73 594	19 353	1,72
1990	640 735	286 616	250 337	81 173	22 609	1,77
1992	647 571	290 920	248 248	83 863	24 540	1,78
Suhteelliset osuudet						
1950	100	39,2	28,9	15,9	16,1	
1960	100	37,4	29,9	16,6	16,2	
1970	100	42,5	32,8	14,8	9,9	
1980	100	48,5	38,5	10,2	2,9	
1985	100	46,7	39,3	11,2	2,9	
1990	100	44,7	39,1	12,7	3,5	
1992	100	44,9	38,3	13,0	3,8	

Nykyisten lapsiperheiden lapsimäärät

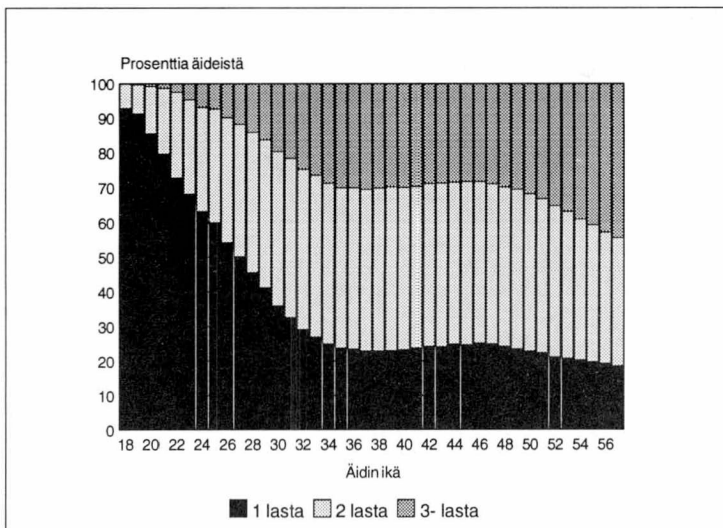
Vaikka nykyisistä perheistä 45 prosentissa on tällä hetkellä vain yksi lapsi, on lapsista vain 25 prosenttia näissä perheissä. Kuvion 9 piirakoissa ovat lapsiperheet ja lapsiperheiden alaikäiset lapset jaoteltu lapsiluvun mukaan. Kolmasosa lapsista asuu nykytermien mukaan 'suurperheissä', perheissä joissa on vähintään kolme lasta.

Suomalaisen lapsiperheen lopullisesta lapsiluvusta saa parhaimman käsityksen tutkimalla, kuinka monta lasta äidit ovat keskimäärin synnyttäneet. Noin 85 prosenttia keski-ikäisistä naisista on äitejä. Yhden äidin lapsia voidaan hyvin pitää saman perheen lapsina, vaikka perhe olisikin kokenut muutoksia historiansa aikana, niin selvästi lapset kulkevat äitiensä mukana perhevaiheesta toiseen.

Kuviossa 10 on vuoden 1992 väestötilastosta poimittu äidit ja ryhmitelty heidät heidän

Kuvio 9.
Lapsiperheet ja niiden alle 18-vuotiaat lapset perheen lapsiluvun mukaan vuonna 1992

Kuvio 10.
Äitien lapsimäärät äidin iän mukaan vuonna 1992

synnyttämiensä lasten määrän mukaan. Yhden lapsen äitien osuus kaikista äideistä laskee tasaisesti 34-vuotiaisiin saakka. Siihen ikään mennessä vähintään kolmen lapsen äitejä on jo enemmän kuin yhden lapsen äitejä. 35-vuotiaista ylöspäin aina 50-vuotiaisiin asti jakautuvat äidit hyvin tasaisesti eri lapsimääräluokkiin, eli esillä on ilmeisesti nykyäitien ihanne/toteutunut lapsimäärän jakauma. Yli 50-vuotiaat naiset eivät ole olleet koko ikäänsä tehokkaan syntyvyyden säännöstelyn piirissä, joten heidän lapsimääränsä ei välttämättä ole heidän ihannemääränsä.

35–50-vuotiailla äideillä on keskimäärin 2,2 lasta äitiä kohden. Tätä lukua voidaan pitää nykyisten lapsiperheiden keskimääräisenä lopullisena lapsilukuna.

Perhetilaston mukaan vuoden 1992 lopussa oli lapsiperheessä keskimäärin 1,78 lasta kotona. Aviopareilla oli eniten lapsia, 1,88. Avopareilla oli keskimäärin 1,54 lasta. Tähän vaikuttaa varmasti se, että avopareissa on enemmän nuoria pareja, perheen kaikki lapset eivät ole vielä ehtineet syntyä. Yksinhuoltajaäideillä oli keskimäärin 1,46 ja isillä 1,34 lasta.

Varsinaisia suurperheitä on Suomessa nykyään enää vähän. Vuoden 1992 perhetilastossa oli 860 sellaista perhettä, joilla oli vähintään 10 alaikäistä lasta kotona.

Aluevertailua hankaloittaa väestön ikärakenteen erilaisuus eri puolilla Suomea. Ilman ikävakiointiakin voidaan kuitenkin todeta, että Oulun läänissä on maan suurimmat perheet, siellä on 2,0 lasta perheessä. Oulun läänin Merijärvi on kuntatilaston kärjessä 3,03 lapsella. Toisena ovat Yli-Ii ja Vaasan läänin Perho 2,85.

Lasten kotoa lähtö

Lasten kotoa lähdöstä ei aikaisemmilta vuosilta ole saatavilla tietoja. Viimeisen kahdeksan vuoden ajalta voidaan kuitenkin lujakuja vertailla.

Vuonna 1984 oli 18–19-vuotiaista kotona kirjoilla vielä 88 prosenttia, vuoden 1992 lopussa luku oli vähän pienempi (84 %). Eli valtaosa täysikäisyyden saavuttaneista on vielä kotona kirjoilla. Kaikkihan eivät välttämättä enää kuitenkaan asu vanhempiansa kodeissa, vaan ovat opiskelemissa muualla. Opiskelijoita ei vanhan väestökirjalain mukaan oteta kirjoille opiskelupaikkakunnalle. Nyt käytäntöä ollaan muuttamassa.

Kotona asuvista nuorista saadaan seuraavallinen aikasarja:

Vuosi	20–24-vuotiaista asui kotona
1984	54 %
1987	53 %
1990	48 %
1992	46 %

Vuokra-asuntotilanteen helpottuminen näkyy ilmeisesti nuorten kotoalähdössä. Valtion tuki muualla kuin vanhempiansa luona asuville opiskelijoille vaikuttaa varmasti myös asiaan.

Pojat viihtyvät kotona pitempään kuin tytöt.

Vuonna 1992 vanhempiansa kotona oli kirjoilla:

Ikäluokka	Pojat	Tytöt	Kaikkiaan
20–24-vuotiaat	57 %	35 %	46 %
25–29-vuotiaat	22 %	8 %	15 %

Sama poikien kotiinjänti näkyy selvästi myöhemmällä iälläkin. Yli 30-vuotiaista vanhempiansa luona asuvista ihmisistä 80 prosenttia on miehiä. Valtaosa näistä miehistä on sukutilansa jatkajia.

Tilastolähteet

Väestölaskennat 1950, 1960, 1970, 1980, 1985, 1990

Perhetilastot 1992, julkaisemattomia taulukoita.

PERHEEN RAKENNE JA SEN KEHITYS

LIITE 1. VÄESTÖ IÄN, SUKUPUOLEN JA PERHESUHTEN MUKAAN 31.12.1992

IKÄ	YHTEENSÄ	AVIOPUO- LISO EI LAPSIA	AVIOPUO- LISO JOLLA LAPSIA	AVOPUO- LISO JOLLA LAPSIA	AVOPUO- LISO EI LAPSIA	ÄITI TAI ISÄ JOLLA LAPSIA	LAPSI	PERHEISIIN KUULUMATON		LAITOS- VÄESTÖ+ LUOKITTE- LEMATON
								YHTEENSÄ	JOISTA YK- SIN ASUVIA	
KAIKKI	5054982	752858	1234606	151234	258062	176581	1538239	870822	698695	72580
0- 4	324759	-	-	-	-	-	322380	-	-	2379
5- 9	318487	-	-	-	-	-	315792	-	-	2695
10-14	325034	-	-	-	-	-	321741	-	-	3293
15-19	317075	587	436	1273	7212	549	293285	11921	4999	1812
20-24	319454	12329	16819	13234	61454	4610	148421	59987	41919	2600
25-29	374213	32545	91898	29797	66660	11244	56627	81128	63535	4314
30-34	378982	23460	178179	34009	33752	17585	25686	62055	50386	4256
35-39	399440	17782	230547	30083	19631	24052	19559	53396	43420	4390
40-44	427055	26601	255919	22586	17271	28698	16151	55422	44310	4407
45-49	381240	55401	205768	12192	15406	23096	9973	55833	44875	3571
50-54	287170	87187	110599	4524	11647	13445	4566	52744	42538	2458
55-59	253661	109435	62556	1957	9095	9659	2571	56324	45915	2064
60-64	253161	126219	39205	892	6751	9371	1129	67508	55928	2086
65-69	228027	112645	22544	388	4437	9444	299	75873	64491	2397
70-74	177469	76512	11508	173	2481	8786	54	74827	64126	3128
75-79	135183	44404	5538	83	1323	7336	3	71167	59885	5329
80-84	96524	21710	2395	35	686	5436	2	57645	46803	8615
85-	58048	6041	695	8	256	3270	-	34992	25565	12786
MIEHET MÄN	2457282	376429	617303	75617	129031	25208	843406	356537	270734	33751
0- 4	165864	-	-	-	-	-	164663	-	-	1201
5- 9	162741	-	-	-	-	-	161356	-	-	1385
10-14	166199	-	-	-	-	-	164453	-	-	1746
15-19	162272	91	51	301	1402	2	154780	4664	1759	981
20-24	163134	4263	5053	4888	25101	58	93029	29161	19342	1581
25-29	191029	15167	36159	13799	35568	437	41252	45820	35074	2827
30-34	193682	12765	80522	17057	19772	1260	20840	38523	30490	2943
35-39	203601	9244	110631	15329	11418	2871	16174	34786	27353	3148
40-44	218769	11935	129351	12249	9439	4665	13150	34774	26389	3206
45-49	194072	23933	109156	7011	7851	4475	7768	31225	23556	2653
50-54	143038	39429	61339	2757	5799	2837	3328	25804	19240	1745
55-59	123702	52576	36048	1250	4570	2013	1754	24072	17981	1419
60-64	118273	63248	23074	579	3470	1669	698	24237	18417	1298
65-69	97706	58423	13377	236	2283	1390	142	20622	16428	1233
70-74	65843	41092	6770	87	1203	1065	18	14443	11854	1165
75-79	44903	26049	3567	48	663	994	-	12162	10038	1420
80-84	28577	13877	1665	20	354	862	1	9976	8128	1822
85-	13877	4337	540	6	138	610	-	6268	4685	1978
NAISET KVINNOR	2597700	376429	617303	75617	129031	151373	694833	514285	427961	38829
0- 4	158895	-	-	-	-	-	157717	-	-	1178
5- 9	155746	-	-	-	-	-	154436	-	-	1310
10-14	158835	-	-	-	-	-	157288	-	-	1547
15-19	154803	496	385	972	5810	547	138505	7257	3240	831
20-24	156320	8066	11766	8346	36353	4552	55392	30826	22577	1019
25-29	183184	17378	55739	15998	31092	10807	15375	35308	28461	1487
30-34	185300	10695	97657	16952	13980	16325	4846	23532	19896	1313
35-39	195839	8538	119916	14754	8213	21181	3385	18610	16067	1242
40-44	208286	14666	126568	10337	7832	24033	3001	20648	17921	1201
45-49	187168	31468	96612	5181	7555	18621	2205	24608	21319	918
50-54	144132	47758	49260	1767	5848	10608	1238	26940	23298	713
55-59	129959	56859	26508	707	4525	7646	817	32252	27934	645
60-64	134888	62971	16131	313	3281	7702	431	43271	37511	788
65-69	130321	54222	9167	152	2154	8054	157	55251	48063	1164
70-74	111626	35420	4738	86	1278	7721	36	60384	52272	1963
75-79	90280	18355	1971	35	660	6342	3	59005	49847	3909
80-84	67947	7833	730	15	332	4574	1	47669	38675	6793
85-	44171	1704	155	2	118	2660	-	28724	20880	10808

LIITE 2. PERHEET TYYPIN, PUOLISOIDEN/VANHEMPIEN IÄN JA LAPSILUVUN MUKAAN 31.12.1992

PERHETYYPPI JA PUOLISOIDEN / VANHEMPIEN IKÄ	PERHEITÄ										HEN- KI- LÖITÄ PER- HEISSÄ	NIISTÄ LAPSIA			
	YH- TEENSÄ	PERHEEN ALLE 18 VUOTIAIDEN LASTEN LUKUMÄÄRÄ				PERHEEN ALLE 7 VUOTIAIDEN LASTEN LUKUMÄÄRÄ				YH- TEENSÄ		ALLE 18- VUO- TIAITA	ALLE 7-VUO- TIAITA		
		YH- TEENSÄ	1	2	3	4+	YH- TEENSÄ	1	2					3	4+
PERHEITÄ YHTEENSÄ	1374961	647571	290920	248248	83863	24540	313458	203154	93848	14123	2333	4111580	1538239	1152689	443051
MIEHEN IKÄ															
- 19	1847	353	298	44	8	3	329	293	33	2	1	4116	424	422	369
20 - 24	39363	9990	7409	2250	278	53	9691	7430	2049	193	19	91652	12984	12960	12183
25 - 29	101130	50339	27202	18089	4048	1000	48165	28589	16594	2514	468	281802	79979	79829	71300
30 - 34	131376	98609	33391	45602	15656	3960	85985	44968	34612	5618	787	451519	190027	189180	134347
35 - 39	149493	127650	31170	61249	27243	7988	76782	49186	23470	3552	574	573239	277124	271645	109204
40 - 44	167639	135498	48623	58824	21348	6703	40866	30926	8338	1271	331	636317	305704	262294	52824
45 - 49	152426	89280	51204	28176	7428	2472	13833	11089	2309	339	96	523797	223420	142069	17126
50 - 54	112161	32605	23449	6890	1550	716	3065	2487	499	67	12	328601	107116	45599	3738
55 - 59	96457	11428	8716	1979	461	272	862	709	133	17	3	247110	56209	15422	1038
60 - 64	92040	3772	2994	594	115	69	256	211	39	6	-	215645	33234	4891	307
65 +	179656	1199	939	196	48	16	68	55	11	2	-	392247	37856	1556	83
NAISEN IKÄ															
- 19	8210	1904	1758	136	10	-	1900	1760	134	6	-	17933	2060	2060	2046
20 - 24	69083	24662	17432	6222	895	113	24479	17445	6151	797	86	166644	33030	33022	32485
25 - 29	131014	82524	40609	31879	8067	1969	77571	44595	27851	4405	720	388434	137213	137125	116553
30 - 34	155609	130852	39720	60634	23850	6648	101301	57484	37227	5783	807	547411	262518	262093	152684
35 - 39	172602	152904	43130	70677	30040	9057	71020	50831	17338	2367	484	655150	331127	315866	94661
40 - 44	183436	139231	65106	53259	16105	4761	29027	23868	4286	662	211	658224	315385	243354	35316
45 - 49	159437	76465	52065	19139	3783	1478	5918	5232	577	85	24	505629	205376	109649	6741
50 - 54	115241	21716	17833	2999	505	379	267	257	10	-	-	309142	89268	27239	277
55 - 59	96245	4712	4165	425	85	37	5	5	-	-	-	230106	45262	5434	5
60 - 64	90398	538	512	22	3	1	1	1	-	-	-	202334	29240	570	1
65 +	168478	19	17	1	1	-	1	1	-	-	-	361982	54377	22	1
AVIOPARI ILMAN LAPSLIA	376429	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	752858	-	-	-
MIEHEN IKÄ															
- 19	91	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	182	-	-	-
20 - 24	4263	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8526	-	-	-
25 - 29	15167	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	30334	-	-	-
30 - 34	12765	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	25530	-	-	-
35 - 39	9244	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18488	-	-	-
40 - 44	11935	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23870	-	-	-
45 - 49	23933	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	47866	-	-	-
50 - 54	39429	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	78858	-	-	-
55 - 59	52576	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	105152	-	-	-
60 - 64	63248	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	126496	-	-	-
65 +	143778	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	287556	-	-	-
NAISEN IKÄ															
- 19	496	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	992	-	-	-
20 - 24	8066	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16132	-	-	-
25 - 29	17378	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	34756	-	-	-
30 - 34	10695	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21390	-	-	-
35 - 39	8538	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17076	-	-	-
40 - 44	14666	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	29332	-	-	-
45 - 49	31468	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	62936	-	-	-
50 - 54	47758	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	95516	-	-	-
55 - 59	56859	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	113718	-	-	-
60 - 64	62971	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	125942	-	-	-
65 +	117534	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	235068	-	-	-
AVIOPARI JA LAPSLIA	617303	479057	186126	199144	72009	21778	231377	140126	76636	12410	2205	2406613	1172007	902309	339936
MIEHEN IKÄ															
- 19	51	50	38	8	3	1	47	38	8	1	-	171	69	67	57
20 - 24	5053	5048	3451	1382	184	31	4983	3485	1335	146	17	17009	6903	6894	6661
25 - 29	36159	36140	17866	14126	3291	857	35315	19293	13381	2197	444	132084	59766	59707	54530
30 - 34	80522	80458	23415	39351	14063	3629	71927	35253	30715	5197	762	321956	160912	160529	115472
35 - 39	110631	110068	22048	85073	25442	7505	67329	42268	21202	3306	553	467981	246719	242711	96927
40 - 44	129511	120869	40295	54163	20042	6369	36009	27127	7393	1168	321	536337	278035	239291	46785
45 - 49	109156	81380	45959	26120	6956	2345	12126	9710	2014	309	93	424826	206014	130738	15054
50 - 54	61339	30004	21498	6367	1441	698	2640	2136	429	63	12	222180	99502	42198	3235
55 - 59	36048	10468	7958	1817	434	259	724	591	114	16	3	124063	51967	14202	879
60 - 64	23074	3477	2753	549	107	68	215	175	35	5	-	76651	30503	4532	260
65 +	25919	1095	845	188	46	16	62	50	10	2	-	83455	31617	1440	76
NAISEN IKÄ															
- 19	385	385	333	48	4	-	385	334	48	3	-	1211	441	441	439
20 - 24	11766	11764	7282	3767	624	91	11713	7330	3740	571	72	40599	17067	17060	16814
25 - 29	55739	55729	23744	23844	6455	1686	53789	27565	21814	3741	669	209699	98221	98170	85249
30 - 34	97657	97620	22649	48751	20413	5807	79663	41551	32078	5262	772	402962	207648	207391	124745
35 - 39	119916	118241	25675	58221	26281	8064	57635	40130	14894	2148	463	509162	269330	257979	78328
40 - 44	126568	111129	47256	45134	14382	4357	23249	18890	3551	603	205	513886	260750	202303	28667
45 - 49	96612	62381	41220	16472	3321	1368	4713	4105	502	82	24	364456	171232	91590	5455
50 - 54	49260	17647	14298	2536	446	367	225	216	9	-	-	171846	73326	22546	234
55 - 59	26508	3735	3267	351	80	37	3	3	-	-	-	87918	34902	4373	3
60 - 64	16131	412	390	19	2	1	1	1	-	-	-	51883	19621	439	1
65 +	16761	14	12	1	1	-	1	1	-	-	-	52991	19469	17	1

PERHEEN RAKENNE JA SEN KEHITYS

PERHETYYPPI JA PUOLISOIDEN / VANHEMPIEN IKÄ	PERHEITÄ										HEN- KI- LÖITÄ PER- HEISSÄ	NIISTÄ LAPSIA			
	YH- TEENSÄ	PERHEEN ALLE 18 VUOTIAIDEN LASTEN LUKUMÄÄRÄ				PERHEEN ALLE 7 VUOTIAIDEN LASTEN LUKUMÄÄRÄ				YH- TEENSÄ		ALLE 18- VUO- TIAITA	ALLE 7-VUO- TIAITA		
		YH- TEENSÄ	1	2	3	4+	YH- TEENSÄ	1	2					3	4+
AVOPARI JA LAPSIA	75617	69622	40696	21894	5655	1377	46557	34142	11177	1153	85	269921	118687	107303	60302
MIEHEN IKÄ															
- 19	301	301	258	36	5	2	280	253	25	1	1	955	353	353	310
20 - 24	4888	4884	3910	859	93	22	4651	3898	705	46	2	15788	6012	5997	5454
25 - 29	13799	13762	8986	3882	753	141	12490	8996	3157	314	23	47279	19681	19590	16345
30 - 34	17057	16891	9101	5932	1536	322	13480	9238	3798	419	25	61507	27393	26929	18194
35 - 39	15329	14788	7297	5390	1645	456	8924	6459	2203	241	21	56938	26280	24949	11673
40 - 44	12249	10953	5837	3692	1127	297	4569	3543	915	101	10	45404	20906	17879	5717
45 - 49	7011	5488	3437	1555	382	114	1591	1276	284	28	3	25179	11157	8198	1941
50 - 54	2757	1715	1224	394	85	12	403	334	67	2	-	9470	3956	2318	474
55 - 59	1250	609	457	119	23	10	125	106	18	1	-	4238	1738	809	145
60 - 64	579	182	147	30	4	1	39	35	4	-	-	1893	735	223	43
65 +	397	49	42	5	2	-	5	4	1	-	-	1270	476	58	6
NAISEN IKÄ															
- 19	972	972	900	67	5	-	968	901	65	2	-	2993	1049	1049	1037
20 - 24	8346	8346	6382	1748	198	18	8261	6374	1714	162	11	27238	10546	10545	10332
25 - 29	15998	15988	9786	4998	1012	192	14618	10124	4015	444	35	55649	23653	23616	16528
30 - 34	16952	16915	8218	6262	1946	489	12410	8646	3375	369	20	62694	28790	28643	19687
35 - 39	14754	14257	6708	5335	1722	492	7114	5401	1555	143	15	55797	26289	24639	9001
40 - 44	10337	8768	5367	2621	624	156	2666	2209	420	33	4	37601	16927	13177	3164
45 - 49	5181	3434	2518	750	137	29	502	469	33	-	-	17962	7600	4554	535
50 - 54	1767	781	668	105	7	1	17	17	-	-	-	5782	2248	903	17
55 - 59	707	148	137	8	3	-	1	1	-	-	-	2265	851	162	1
60 - 64	313	11	10	-	1	-	-	-	-	-	-	1020	394	13	-
65 +	290	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	920	340	2	-
ÄITI JA LAPSIA	151373	86848	55525	24355	5680	1288	33556	27211	5761	542	42	365535	214162	126822	40532
NAISEN IKÄ															
- 19	547	547	525	21	1	-	547	525	21	1	-	1117	570	570	570
20 - 24	4552	4552	3768	707	73	4	4505	3741	697	64	3	9969	5417	5417	5339
25 - 29	10807	10807	7079	3037	600	91	9164	6906	2022	220	16	26146	15339	15339	11676
30 - 34	16325	16317	8953	5621	1491	352	9228	7287	1774	152	15	42405	26080	26059	11352
35 - 39	21181	20406	10747	7121	2037	501	6271	5300	889	76	6	56689	35508	33248	7332
40 - 44	24033	19334	12483	5504	1099	248	3112	2769	315	26	2	61741	37708	27874	3485
45 - 49	18621	10650	8327	1917	325	81	703	658	42	3	-	45165	26544	13505	751
50 - 54	10608	3288	2867	358	52	11	25	24	1	-	-	24302	13694	3790	26
55 - 59	7646	829	761	66	2	-	1	1	-	-	-	17155	9509	899	1
60 - 64	7702	115	112	3	-	-	-	-	-	-	-	16927	9225	118	-
65 +	29351	3	3	-	-	-	-	-	-	-	-	63919	34568	3	-
ISÄ JA LAPSIA	25208	12044	8573	2855	519	97	1968	1675	274	18	1	58591	33383	16255	2281
MIEHEN IKÄ															
- 19	2	2	2	-	-	-	2	2	-	-	-	4	2	2	2
20 - 24	58	58	48	9	1	-	57	47	9	1	-	127	69	69	68
25 - 29	437	437	350	81	4	2	360	300	56	3	1	969	532	532	425
30 - 34	1260	1260	875	319	57	9	578	477	99	2	-	2982	1722	1722	681
35 - 39	2871	2794	1825	786	156	27	529	459	65	5	-	6996	4125	3985	604
40 - 44	4665	3676	2491	969	179	37	288	256	30	2	-	11428	6763	5124	322
45 - 49	4475	2412	1808	501	90	13	116	103	11	2	-	10724	6249	3133	131
50 - 54	2837	886	727	129	24	6	22	17	3	2	-	6495	3658	1083	29
55 - 59	2013	351	301	43	4	3	13	12	1	-	-	4517	2504	411	14
60 - 64	1669	113	94	15	4	-	2	1	-	1	-	3665	1996	136	4
65 +	4921	55	52	3	-	-	1	1	-	-	-	10684	5763	58	1
AVOPARI ILMAN LAPSIA	129031	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	258062	-	-	-
MIEHEN IKÄ															
- 19	1402	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2804	-	-	-
20 - 24	25101	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	50202	-	-	-
25 - 29	35568	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	71136	-	-	-
30 - 34	19772	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	39544	-	-	-
35 - 39	11418	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	22836	-	-	-
40 - 44	9439	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18878	-	-	-
45 - 49	7851	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15702	-	-	-
50 - 54	5799	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11598	-	-	-
55 - 59	4570	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9140	-	-	-
60 - 64	3470	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6940	-	-	-
65 +	4641	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9282	-	-	-
NAISEN IKÄ															
- 19	5810	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11620	-	-	-
20 - 24	36353	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	72706	-	-	-
25 - 29	31092	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	62184	-	-	-
30 - 34	13980	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	27960	-	-	-
35 - 39	8213	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16426	-	-	-
40 - 44	7832	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15664	-	-	-
45 - 49	7555	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15110	-	-	-
50 - 54	5848	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11696	-	-	-
55 - 59	4525	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9050	-	-	-
60 - 64	3281	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6562	-	-	-
65 +	4542	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9084	-	-	-

LIITE 3. PERHEET PERHETYYPIN MUKAAN, LAPSIMÄÄRÄT JA HENKILÖT PERHEISIIN KUULUMISEN MUKAAN LÄÄNEITTÄIN 31.12.1992

ALUE	PERHEITÄ							KES- KI- MÄÄ- RÄI- NEN LAP- SILU- KU- MÄÄRÄ	HENKILÖITÄ				
	YH- TEENSÄ	PERHETYYPPI							YHTEEN- SÄ	PER- HEIS- SÄ	PERHEESEEN KUU- LUMATON		LAI- TOS- VÄES- TO + LUO- KITTE- LEMAT.
		AVIO- PARI ILMAN LAPSIA	AVIO- PARI JA LAPSIA	ÄITI JA LAPSIA	ISÄ JA LAPSIA	AVO- PARI JA LAPSIA	AVO- PARI ILMAN LAPSIA				YHTEENSÄ	JOISTA YKSIN ASUVIA	
KOKO MAA	1374961	376429	617303	151373	25208	75617	129031	1,76	5054982	4111580	870822	698695	72580
KAUPUNGIT	858922	239991	359791	101312	14834	48098	94896	1,70	3154999	2493053	610119	506934	51827
MUUT KUNNAT	516039	136438	257512	50061	10374	27519	34135	1,87	1899983	1618527	260703	191761	20753
UUDENMAAN LÄÄNI	346226	92050	144116	41502	6104	19934	42520	1,68	1277932	1001672	253088	204516	23172
TURUN-PORIN LÄÄNI	202131	60639	89303	21136	3523	10362	17168	1,72	731786	594376	126072	105578	11338
HÄMEEN LÄÄNI	189565	55097	81817	20685	3357	10284	18325	1,71	688200	554054	122555	103496	11591
KYMEN LÄÄNI	93302	27321	40907	10283	1905	4823	8063	1,69	335037	272553	58183	47185	4301
MIKKELIN LÄÄNI	56796	15937	25385	6475	1057	3141	4801	1,74	207967	169076	36478	28079	2413
POHJOIS-KAR- JALAN LÄÄNI	48082	12805	22198	5327	921	2631	4200	1,79	177893	145791	30201	23413	1901
KUOPION LÄÄNI	69979	18463	32790	7706	1308	3787	5925	1,77	258662	211942	43360	33506	3360
KESKI-SUOMEN LÄÄNI	69333	18703	31810	7531	1321	3928	6040	1,80	255989	210376	42837	33244	2776
VAASAN LÄÄNI	121248	33225	62028	11068	2093	5014	7820	1,90	448384	382199	61706	47177	4479
OULUN LÄÄNI	116531	27290	59166	12404	2268	6463	8940	1,99	445706	378830	62141	46473	4735
LAPIN LÄÄNI	54924	12985	25064	6511	1237	4539	4588	1,83	202433	170640	29598	22333	2195
AHVENANMAAN MAAKUNTA	6844	1914	2719	745	114	711	641	1,68	24993	20071	4603	3695	319
PÄÄKAUPUNKI- SEUTU	226221	61335	88525	29364	3875	11974	31148	1,64	848014	638906	190362	153874	18746

PERHEEN RAKENNE JA SEN KEHITYS

LIITE 4. LAPSIPERHEET PERHETYYPIN MUKAAN, LAPSIMÄÄRÄT JA PERHEET, JOISSA ALLE 25-VUOTIAITA LAPSIA LÄÄNEITTÄIN 31.12.1992

ALUE	LAPSIPERHEITÄ					PERHEITÄ, JOISSA 0-24-VUOTIAITA LAPSIA							
	YHTEENSÄ	PERHETTÄ HUOLTAA				HENKI-LÖITÄ PERHEISSÄ	0-17-VUOT. LAP-SIA/PERHE	0-17-VUOTI-AITA LAPSIA	PERHEET JOISSA 0-6-VUOTIAITA LAPSIA	PERHEITÄ YHTEENSÄ	HENKI-LÖITÄ PERHEISSÄ	0-24-VUOTI-AITA LAPSIA	0-24 - VUOTIAITA LAPSIA/PERHE
		AVIO-PARI	ÄITI	ISÄ	AVO-PARI								
KOKO MAA	647571	479057	86848	12044	69622	2461470	1,78	1152689	313458	767087	2828630	1401619	1,82
KAUPUNGIT	399177	283898	63458	7548	44273	1469363	1,70	681474	193296	471872	1687460	824830	1,74
MUUT KUNNAT	248394	195159	23390	4496	25349	992107	1,89	471215	120162	295215	1141170	576789	1,95
UUDENMAAN LÄÄNI	165712	116796	27255	3230	18431	603280	1,69	280593	83232	193521	685872	334207	1,72
TURUN-PORIN LÄÄNI	91302	68128	12164	1615	9395	343500	1,74	159142	42591	109291	398821	195170	1,78
HÄMEEN LÄÄNI	86248	63279	11934	1616	9419	321720	1,72	148903	41061	102955	372544	182110	1,76
KYMEN LÄÄNI	40958	30328	5380	880	4370	153217	1,71	70236	18683	49638	179786	87500	1,76
MIKKELIN LÄÄNI	25348	18832	3143	499	2874	96660	1,76	44860	11760	30533	112838	55553	1,81
POHJOIS-KARJALAN LÄÄNI	22615	17101	2610	444	2460	87440	1,82	41353	11006	26560	99737	49813	1,87
KUOPION LÄÄNI	33319	25154	4029	641	3495	127557	1,79	59871	16015	39443	146672	72599	1,84
KESKI-SUOMEN LÄÄNI	32907	24578	4100	630	3599	127135	1,82	60127	15961	38936	145864	72937	1,87
VAASAN LÄÄNI	58256	47274	5533	825	4624	235256	1,89	110613	28167	69603	271388	137817	1,98
OULUN LÄÄNI	60223	46638	6529	1043	6013	247286	2,00	120918	30033	70287	279110	145756	2,07
LAPIN LÄÄNI	27495	18948	3714	569	4264	106617	1,84	50676	13293	32506	122284	61529	1,89
AHVENANMAAN MAAKUNTA	3188	2001	457	52	678	11802	1,69	5397	1656	3814	13714	6628	1,73
PÄÄKAUPUNKI-SEUTU	105534	72589	19763	2104	11078	376008	1,65	174478	53773	122951	426754	206640	1,68

Perheiden elämänkaari

- Perhe-elämää aloittelevat naiset aiempaa hieman nuorempia
- Ensimmäisenä liittona avioliitto on harvinaistunut
- Avioliiton yleistyttyä avioon entistä vanhempana
- Lasten määrä naista kohden lähes viidestä alle kahteen kuluvalle vuosisadalle
- Äidiksi yhä vanhempana
- Lapsettomuus yleistymässä?
- Avioero entistä herkemmin
- Avoero yleisempi kuin avioero
- Elinajan pidentyminen lisännyt perheessä elettyä aikaa
- Naisten kynnys toisen liiton aloittamiseen madaltunut

Perheiden elämänkaari

Tässä artikkelissa tarkastellaan viime vuosikymmenten aikana tapahtuneita muutoksia väestöllisissä tekijöissä, jotka vaikuttanevat perheen muodostukseen ja hajoamiseen. Näitä asioita kuvataan syntyvyyden, avioituvuuden ja avoliittojen, liittojen päättymisen ja kuolevuuden avulla. Kuvaus tapahtuu koko maan tasolla puuttumatta alueelliseen kehitykseen.

Käytettävät tiedot ovat eri vuosien väestötilastoista sekä naisten perheellistymistä ja lasten hankintaa selvittäneestä haastattelututkimuksesta. Haastattelututkimuksen tiedot koskevat 4 155 vuosina 1938–1967 syntynyttä naista, joita haastateltiin syksyllä 1989.

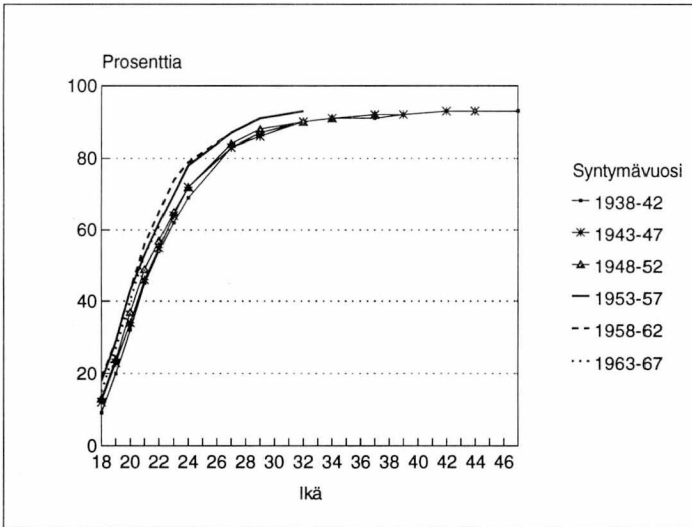
Parinmuodostusalttius

Kaikki miehet ja naiset eivät elinaikanaan avioitu tai elä avoliitossa. Tutkimalla naimattomien miesten ja naisten osuutta 45–49-vuotiaiden joukossa saadaan selville, kuinka suuri osa väestöstä on ainakin kerran avioitunut. Vuosina 1950, 1960, 1970, 1980 ja 1992 naimattomien prosenttiosuudet olivat seuraavat:

	Naimattomien osuus 45–49-vuotiaista	
	Miehet	Naiset
1950	11,9	18,7
1960	9,6	14,3
1970	12,2	12,1
1980	13,6	10,3
1992	14,5	10,1

Prosenttiluku kuvaa sitä, kuinka suuri osuus 45–49-vuotiaista oli naimattomia mainittujen vuosien lopussa. Näitä lukuja tulkittaessa on erityisesti 1990-lukua lähestyttäessä muistettava, että naimattomista osa on saattanut elää tai juuri eli avoliitossa. Toisin sanoen ainakin kerran parisuhteessa eläneitä on enemmän kuin naimattomien prosenttiosuuksista näkyy. Miesten naimattomuus näyttää lisääntyneen, naisten sen sijaan vähentyneen. Näin on käynyt, koska miesten suhteellinen määrä on lisääntynyt. Vuoden 1992 tietojen mukaan naiset ovat miehiä hieman useammin jossakin elämänsä vaiheessa avoliitossa ainakin kerran.

Edellä olevassa asetelmassa 45–49-vuotiaista vuoden 1992 luku kuvaa vuosina 1943–47 syntyneiden perheellistymistä. Tätä kuvaa voidaan täydentää tutkimalla vuonna 1948 ja sen jälkeen syntyneiden parinmuodostusta. Naisen elämänkulku ja perheellistyminen -tutkimuksen mukaan ainakaan naisten alttius aloittaa avio- ja avoliittoja ei ole vähentynyt. Perhe-elämää aloittelevat ovat jopa aiempaa hieman nuorempia (kuvio 1).

Kuvio 1.
Ensimmäisen avio- tai avoliiton aloittaneiden osuus ikäryhmästä, vuosina 1938–1967 syntyneet naiset, %

Muodollisesti perhe-elämän aloittamisessa on kuitenkin tapahtunut muutos avoliittojen yleistyttyä. Nykyään on harvinaista aloittaa perhe-elämä avioitumalla. Suurimmalla osalla ihmisistä avoliitto on ensimmäinen liitto (taulukko 1, kuvat 2 ja 3). Toistaiseksi suurin osa avoliitoista päättyy ennen pitkää

avioitumiseen, mihin sysäyksen on useimmiten antanut raskaaksi tulo tai viimeistään lapsen syntyminen. Avoliitto lapsiperheessä elämisen tapana ei ole ainakaan vielä vakiinnuttanut asemaansa Suomessa toisin kuin esimerkiksi Ruotsissa.

Taulukko 1.
Vuosina 1938–1967 syntyneiden naisten ensimmäinen avio- tai avoliitto vuoden 1989 loppuun mennessä, %

	1938–42	1943–47	1948–52	1953–57	1958–62	1963–67
Avoliitto, jota ei edeltänyt avoliitto	87	80	54	28	16	9
Avoliitto, jota edelsi avoliitto	11	16	37	55	51	34
Avoliitto, jota ei seurannut avoliitto (1)	2	4	9	17	33	57
Yhteensä	100	100	100	100	100	100

(1) Tai jota ei toistaiseksi ole seurannut avoliitto.

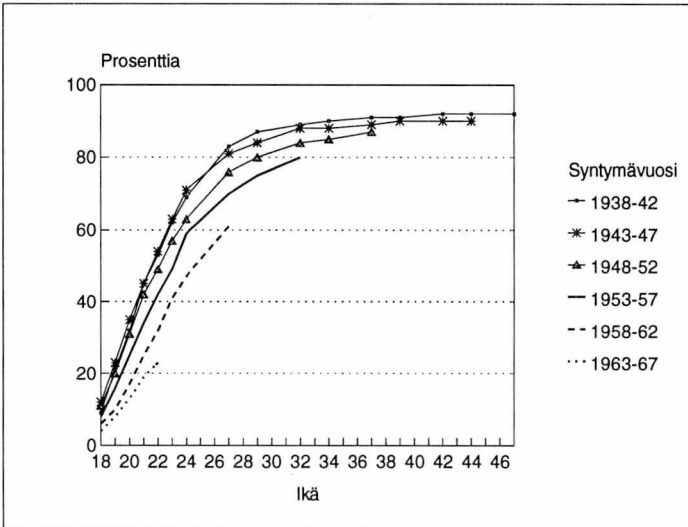
Lähde: Naisen elämänselämä ja perheellistyminen, 1992.

Avoliittojen yleistyminen näkyy myös avioliiton solmijoiden vanhentumisena (taulukko 2, ks. myös kuvio 2). Tilastoista ei saada selville ensimmäisen avoliiton aloittaneiden keski-ikää, koska avoliittoja ei rekisteröidä. Naisen elämäntilanne ja perheellistyminen - tutkimuksen mukaan nykyään runsaat puolet naisista aloittaa ensimmäisen avoliittonsa viimeistään 22-vuotiaana.

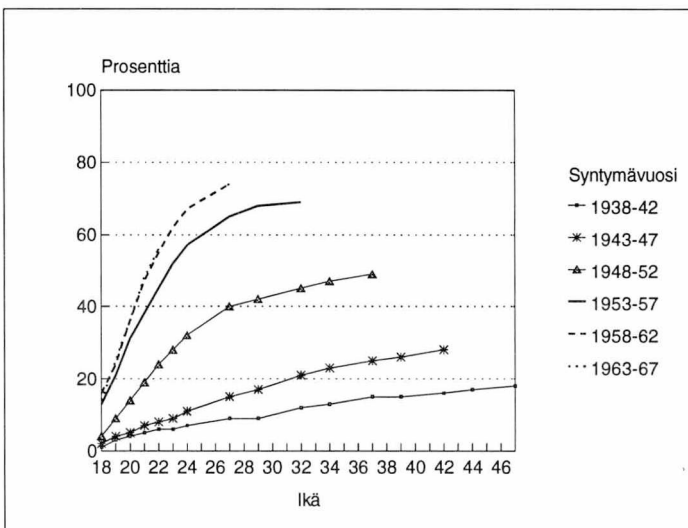
Taulukko 2.
Ensimmäisen avoliiton solmineiden keski-ikä

Vuosi	Miehet	Naiset
1971-75	25,0	23,3
1976-80	26,0	24,1
1981-85	27,1	25,0
1986-90	28,1	25,9
1991	28,6	26,6
1992	28,8	26,9

Kuvio 2.
Ensimmäisen avoliiton solmineiden osuus ikäryhmästä, vuosina 1938-1967 syntyneet naiset, %

Kuvio 3.
Ensimmäisen avoliiton aloittaneiden osuus ikäryhmästä, vuosina 1938-1967 syntyneet naiset, %

Uusien lapsiperheiden syntyminen

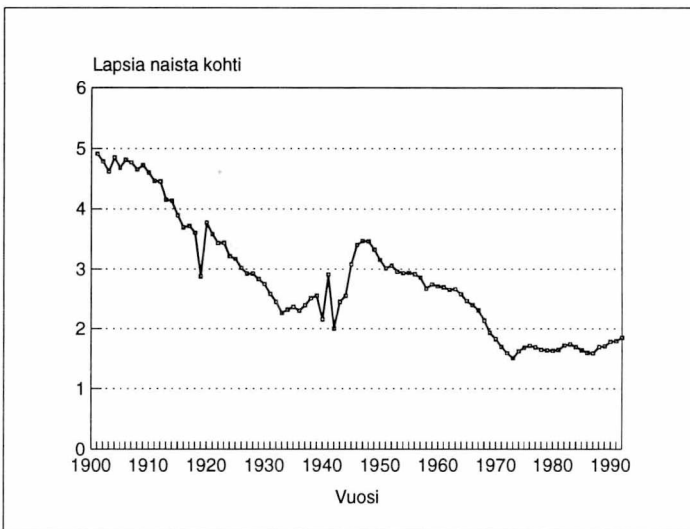
Vaikka avioliitto solmitaan siis nykyisin vanhempana, niin parisuhde solmitaan nuorempana. Altius parinmuodostukseen ei ole vähentynyt parin viime vuosikymmenen aikana. Miten sitten on edetty lapsettoman parin vaiheesta perheen ensimmäisen lapsen syntymään? Onko uusien lapsiperheiden syntyminen vähentynyt?

Kuluvalla vuosisadalla lasten määrä naista kohden on pienentynyt lähes viidestä lapsesta alle kahteen (kuvio 4). Yli kahden vuosikymmenen ajan syntyneiden lasten määrä on ollut niin pieni ettei se riitä väestön uusiutumiseen. Lasten määrän pieneminen on tarkoittanut tietysti myös perhekoon pienemistä. Perhekoon pieneminen ei välttämättä tietenkään tarkoita, että uusien lapsiperheiden määrän olisi myös pienennytävä. Todellisen perheenmuodostuksen selville

saamiseksi pitäisi seurata naisten lasten hankintaa aina hedelmällisyyskauden loppuun saakka.

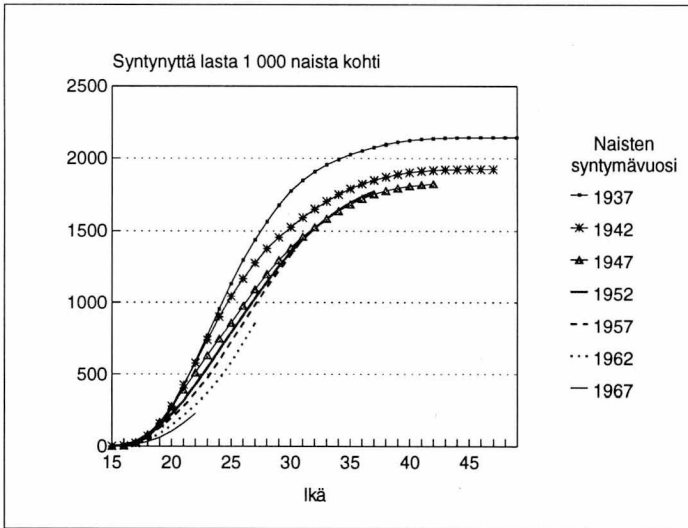
Kuviossa 5 on eri vuosina syntyneiden naisten lasten määrä eri iikiin mennessä. Siitä näkyy miten lasten määrä naista kohti on pienentynyt, mutta siitä näkyy myös se, että lasten hankkiminen aloitetaan vanhempana kuin aikaisemmin. Tähän viittaa jo parina viime vuosikymmenenä jatkuvasti kohonnut avioitumisikä.

Kuviosta 5 ei kuitenkaan näy vähintään keran synnyttäneiden naisten osuutta syntymäikäluokasta ja tuon osuuden kehitystä viime vuosikymmeninä. Valaistusta tähän seikkaan saadaan kuviosta 6, jossa on äitien ja isien suhteellinen osuus ikäluokasta. Kuviossa 6 nähdään, että noin 85 prosenttia 40–57-vuotiaista naisista on äitejä. Nämä naiset ovat syntyneet vuosina 1935–52. Isäksi pääsee vähän harvemmin kuin äidiksi, koska miehiä on enemmän kuin naisia.

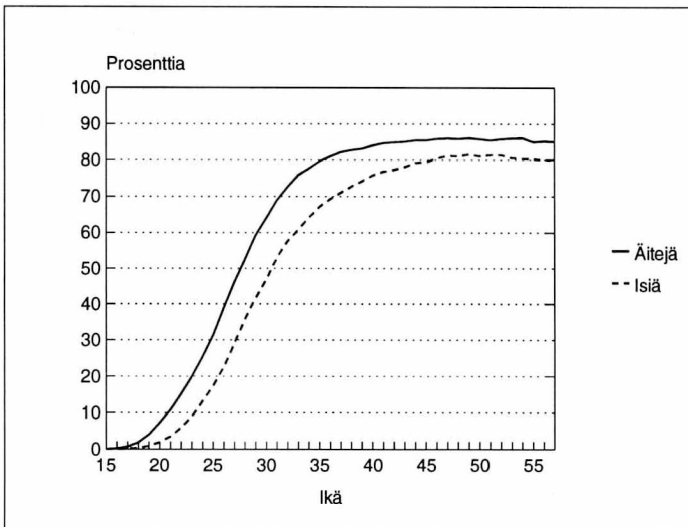

Kuvio 4.
Kokonaishedelmällisyysluku (1)
v. 1901–1992

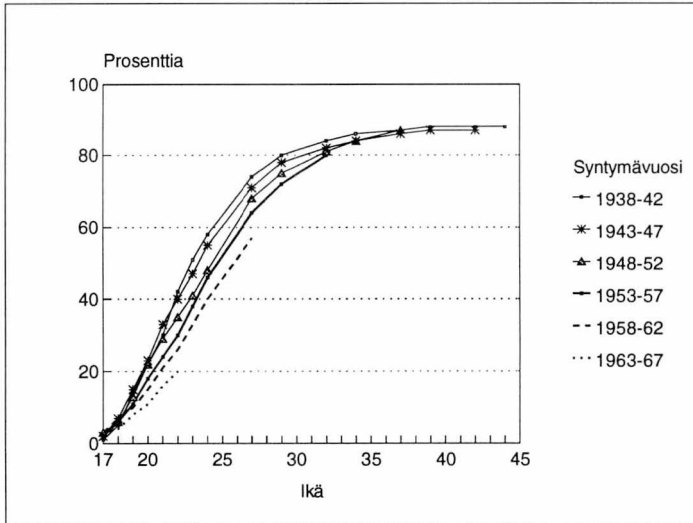
(1) Kokonaishedelmällisyysluku on luku, joka ilmoittaa kuinka monta lasta 1000 naista tulee synnyttämään hedelmällisenä kautenaan, yleensä 49. ikävuoteen mennessä, mikäli kukaan heistä ei kuole ennen kauden päättymistä ja mikäli laskentavuonna todettu hedelmällisyys on voimassa koko kauden ajan.

Kuvio 5.
Syntyneiden lasten kertymä eri vuosina syntyneillä naisilla vuoteen 1992 mennessä

Kuvio 6.
Äitien ja isien suhteellinen osuus ikäluokasta vuonna 1992, %

Kuvio 7.
Synnyttäneiden osuus ikäryhmästä, vuosina 1938–1967 syntyneet naiset, %

Entä miten synnyttäneiden naisten osuus on kehittynyt vuonna 1953 ja sen jälkeen syntyneillä naisilla? Naisen elämäntietoa ja perheellistymistä selvittäneen haastattelututkimuksen mukaan äidiksi tulevien osuus syntymäikäluokasta saattaa jonkin verran pienetä (kuvio 7). Vuosina 1953–57 syntyneet naiset yltänevät vielä suurin piirtein yhtä suureen synnyttämisosuuteen kuin em. vuosina 1935–1952 syntyneet naiset. Tätä nuorempien naisten lasten hankinnasta on hyvin vaikea sanoa mitään varmaa, koska naisten hedelmällinen kausi on vasta korkeintaan puolessa välissä. Mikäli kuitenkin vuosina 1958–1962 syntyneiden naisten lasten hankkiminen olisi 27. ikävuoden jälkeen samanlaista kuin vuosina 1938–1953 syntyneiden naisten, niin graafisesti arvioimalla vuosina 1958–1962 syntyneistä naisista enää 80 prosenttia synnyttäisi vähintään yhden lapsen.

Jos ensisynnyttäneisyyttä arvioi yhden vuoden eri ikäisten ensisynnyttäjien perusteella, niin synnyttämisosuudet ovat em. 80 prosenttia pienempiä (taulukko 3). Vaikka taulukon lukuihin vaikuttaa eri syntymävuosiluokkien synnyttämiskä suhteellisen voimakkaasti, niin pitkällä ajanjaksolla jatkuvasti samansuuntaisten lukujen voi tulkita

heijastavan myös todellista muutosta uudelle tasolle.

Edellä esitetyn tarkastelun perusteella uusia avio- ja avopareja muodostuu nykyisin ainakin suhteellisesti entisessä määrin, mutta ensimmäisen lapsen synnyttäminen on siirtynyt yhä vanhemmalle iälle. Samalla lapsettomien naisten osuus naisista näyttäisi suurenevan. Voi olettaa, että ensimmäisen lapsen hankinnan siirryttyä yhä vanhemmalle iälle yhä useammalla naisella, aiempaa hieman suurempi osa naisista jäisi lapsettomaksi tahtomattaankin. Oletuksen perusteena on se, että todennäköisyys tulla raskaaksi pienenee iän myötä.

Taulukko 3.
Ensisynnyttäneisyys v. 1970–1991 (1)

Vuosi	
1970	0,85
1975	0,85
1980	0,77
1985	0,66
1990	0,73
1991	0,74

(1) Ensisynnyttäneisyyden voidaan tulkita tarkoittavan niiden naisten osuutta, jotka synnyttävät vähintään yhden lapsen hedelmällisenä aikana laskentavuoden hedelmällisyyden pysyessä muuttumattomana.

Naisen elämäntietojen ja perheellistymistutkimuksessa haastatelluista kaikista lapsettommista 22–51-vuotiaista naisista vain 5 prosenttia valitsi lapsettomuuden ja niistäkin, joilla oli mielipidettä kysyttäessä ennestään vähintään yksi lapsi, vain yksi prosentti olisi valinnut lapsettomuuden. Edellä mainitun haastattelututkimuksen mukaan arviolta noin pari prosenttia suomalaisista naisista ei voi saada lapsia. Tämän perusteella olisi odotettava, että lapsettommista naisista suurempi osa olisi vastannut haluavansa olla edelleen lapseton. Saattaa olla, että osalle lapsettommista naisista kysymys on arkaluontoinen ja nainen vastaa haluavansa lapsia eli vastaa tässä asiassa niin kuin olettaa olevan sopivaa vastata. Jos tulokset ovat hyvin suurella määrällä oikeita, niin edellä esitetyn perusteella tulee herkästi ajatelleeksi kysymystä naisten ominen unelmien ja elämäntietojen kohtaamattomuudesta.

Lasten hankinnan ajoittuminen

Suomalaisessa perheessä on nykyään keskimäärin runsaat kaksi lasta. Kun naisen elämäntietojen ja perheellistymisen tutkimuksessa kysyttiin naisilta mielipidettä omasta mieluisimmasta lapsiluvusta, niin suurin osa vastasi kaksi lasta. Sen sijaan suomalaisen perheen ihanteellisena lapsilukuna kolme lasta pitää hieman suurempi osa naisista kuin kahta lasta.

Miten lasten hankinta on ajoittunut ja nykyisin ajoittuu naisen elämässä? Edellä todettiin että ensimmäisen lapsen synnyttäminen on siirtynyt yhä myöhäisempään ikään. Tämän yhtenä selityksenä on mahdollisuus ehkäisyn avulla ajoittaa lapsen hankinnan aloittaminen haluttuun ajankohtaan. Entistä pidempi kouluttautuminen selittää osan ensisynnyttämisen ajoittumisesta. Aiempaa suurempi osa naisista suorittaa ylioppilastutkinnon ja jatkaa opintojaan. Opintojen päätyttyä vakiinutetaan paikka työelämässä, minkä jälkeen perheen perustaminen voi tulla ajankohtaiseksi. Tällöin nainen on noin 24–27-vuotias. Kun tähän lisätään vielä aika joka kuluu en-

nen kuin ensimmäinen lapsi syntyy, niin äidiksi tuleva on nykyisin keskimäärin noin 27-vuotias ensimmäisen lapsen syntyessä.

Vanhimpia ensisynnyttäjiä ovat korkeasti kouluttautuneet naiset. Esimerkiksi 32–36-vuotiaista korkean asteen tutkinnon suorittaneista naisista 59 prosenttia oli synnyttänyt 29 vuoden ikään mennessä, mutta saman ikäisistä perusasteen tutkinnon suorittaneista 81 prosenttia vuoden 1989 loppuun mennessä.

Sen lisäksi, että ensisynnyttäjät ovat vanhentuneet, niin ainakin 1970-luvun loppuun saakka ensimmäisen ja toisen lapsen ikäero suureni. 1980-luvulla kahden ensimmäisen sisaruksen ikäero on pienentynyt. Nämä havainnot pohjautuvat vuosina 1938–1967 syntyneisiin naisiin, jotka olivat synnyttäneet vähintään kaksi lasta vuoden 1989 loppuun mennessä. Tutkimalla syntymäikäluokittain kahden ensimmäisen lapsen ikäeroja havaitaan, että vuonna 1952 syntyneisiin naisiin saakka ikäero suurenee, mutta vuosina 1953–57 syntyneillä ei enää. Suurimmillaan kahden ensimmäisen lapsen ikäero on ollut keskimäärin 3 vuotta 2 kuukautta 1948–52 syntyneillä naisilla (taulukko 4a).

Taulukko 4a.
Sisarusten keskimääräinen (1) ikäero äidin syntymävuoden mukaan

Äidin syntymävuosi	Ikäero, kuukausia	
	1. ja 2. lapsi	2. ja 3. lapsi
1938–42	32	35
1943–47	35	56
1948–52	38	45
1953–57	36	40

(1) Keskilukuna on käytetty mediaania. Se on luku, joka jakaa tässä tapauksessa lasten ikäerot kahteen yhtä suureen ryhmään.

Lähde: Naisen elämäntietojen ja perheellistymisen, 1992.

Taulukko 4b.
Sisarusten keskimääräinen (1) ikäero nuoremman sisarusen syntymävuoden mukaan

Nuoremman sisarusen syntymävuosi	1. ja 2. lapsi	2. ja 3. lapsi
-69	26	25
1970-74	35	46
1975-79	40	50
1980-84	36	46
1985-89	34	45

(1) Keskilukuna on käytetty mediaania. Se on luku, joka jakaa tässä tapauksessa lasten ikäerot kahteen yhtä suureen ryhmään.

Lähde: Naisen elämäntietojen ja perheellistyminen, 1992.

Toisen ja kolmannen lapsen ikäero suureni myös 1970-luvun loppuun saakka, minkä jälkeen se on pienentynyt. Vähintään kolme lasta synnyttäneillä toisen ja kolmannen lapsen keskimääräinen ikäero oli suurimmillaan vuosina 1943-47 syntyneillä naisilla 4 vuotta 8 kuukautta. Em. naisia nuoremmilla toisen ja kolmannen lapsen ikäerot ovat pienempiä. Esimerkiksi 1948-52 syntyneillä naisilla toisen ja kolmannen lapsen ikäero oli keskimäärin 3 vuotta 9 kuukautta. Mikäli ensisynnyttäjien vanheneminen jatkuu, merkitsee se sitä, että jos lähes 30-vuotias ensisynnyttäjä aikoo kolmen lapsen äidiksi, niin kovin pitkiä synnytyvälit eivät voi olla.

Lasten syntymien ajoittuminen ja luonnollisesti lasten määrä vaikuttavat siihen, minkä ikäisiä vanhemmat ovat viimeisen lapsen muuttaessa kotoa pois. Edellä mainittujen lukujen perusteella nykyään yksilapsisessa perheessä, jossa nainen on keskimäärin 27-vuotias lapsen synnyttyä, voi odottaa lapsen muuttavan kotoa pois keskimäärin noin 20 vuoden kuluttua. Kaksilapsisessa perheessä äiti on noin 50-vuotias viimeksi syntyneen muuttaessa kotoa pois, mikäli hän synnytti ensimmäisen lapsen keskimäärin 27-vuotiaana ja lasten ikäero on keskimäärin 3 vuotta ja lapset muuttavat pois ikäjärjestyksessä eli vanhin ensin.

Toisen ja kolmannen lapsen keskimääräinen ikäero on hieman suurempi kuin ensimmäisen ja toisen vastaava ikäero. Äiti on keskimäärin 34-vuotias kolmannen lapsen syntyessä ja noin 54-vuotias lapsen muuttaessa kotoa pois. Perheen isä on keskimäärin 2 vuotta äitiä vanhempi, jolloin 1-3-lapsisessa perheessä isä on keskimäärin 49-56-vuotias viimeisen lapsen muuttaessa pois kotoa.

Perheiden määrän väheneminen

Avio- ja avoerot

Perheiden määrä voi vähetä avio- ja avoerojen ja puolisoitten kuoleman kautta. Edellytyksenä on, että kummassakaan edellä mainitussa tapauksessa pariskunnalla ei ole lapsia. Jos liitossa on ollut lapsia ja liitto päättyy eroon tai jomman kumman puolison kuolemaan, niin perheiden määrä ei vähene. Näiden tapahtumien kautta syntyy yksinhuoltajaperheitä, joista ajan kuluessa voi syntyä ns. uusperheitä.

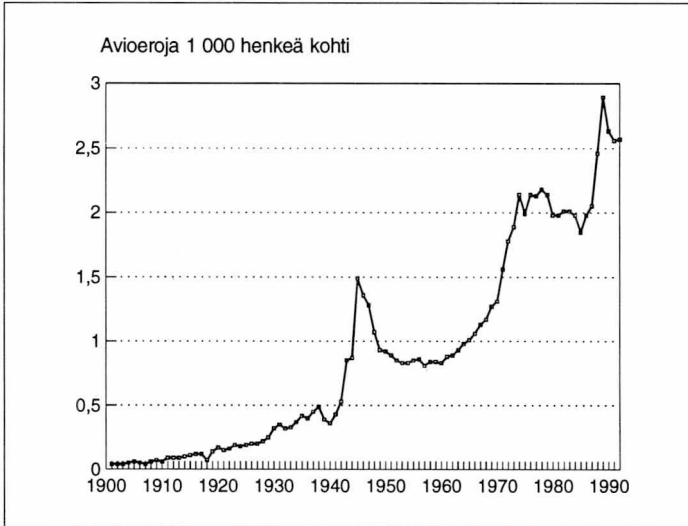
Koska avoliittojen määrä on 1970-luvulta lähtien lisääntynyt voimakkaasti, niin pelkätään avioliittoja tarkastelemalla saadaan vajavainen kuva perheiden hajoamisista. Tilastotiedot avoliittojen purkautumisista rajoittuvat tilastoista tehtyihin erityisselvityksiin tai haastattelututkimuksista saatuihin tietoihin. Pitäen mielessä avoliittojen yleistymisen ajankohta perhe-elämän vakautta voidaan kuvata yleisesti avioerojen kehityksellä (kuviot 8 ja 9).

Avioeronneisuuden kehitys kertoo lisääntyneestä epävarmuudesta yksilön elämäntilanteesta yhdestä näkökulmasta katsoen. Viimeisin avioerojen määrän nopea nousu aiheutui avioliittolain muutoksesta vuonna 1988. Lain muutoksen myötä eroaminen helpottui, minkä vuoksi avioeronneisuus saattaa tulevaisuudessa olla hieman korkeammalla tasolla kuin se oli ennen lain muutosta.

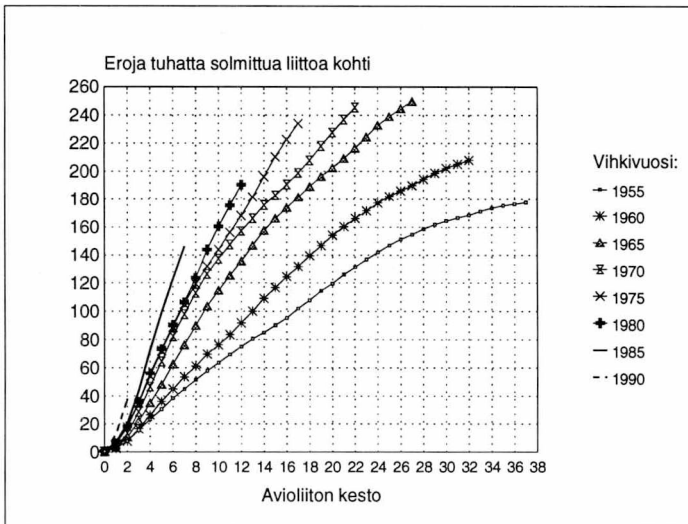
Tätä olettamusta tukee kuviosta 9 näkyvä erojen kehitys, jossa lähes johdonmukaisesti sama erojen suhteellinen osuus saavutetaan lyhyemmässä ajassa. Esimerkiksi vuonna 1955 solmituista avioliitoista lähes 18 pro-

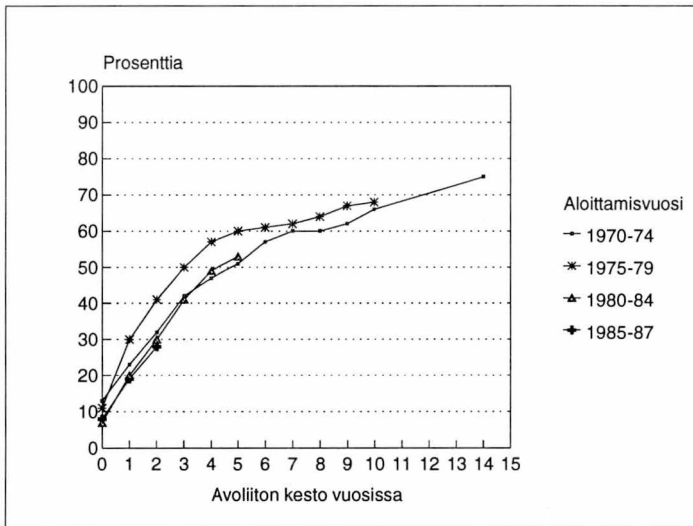
senttia oli päättynyt eroon 35 vuoden kuluttua. Vuonna 1965 solmituista avioliitoista lähes 18 prosenttia oli päättynyt eroon paljon lyhyemmässä ajassa, 17 vuodessa. Tämänsuuntainen kehitys näyttää jatkuvan.

Kuvio 8.
Avioerot vuosina 1901–1992

Kuvio 9.
Eri vuosina solmittujen avioliittojen avioerokertymä vuonna 1992

Kuvio 10.
Eroon päätyneet naisten ensimmäiset avioliitot solmimisvuoden ja liiton keston mukaan (%)

Lähestyttäessä nykyhetkeä ja puhuttaessa pelkästään avioeroista osa eroilmiöstä jää puuttumaan kuten aiemmin jo mainittiin. Kuinka paljon eroja nykyisin kaikkiaan sitten on? Käytettävissä olevasta tilastoaineistosta on saatu yksittäistä vuotta kuvaava tulos: v. 1988 tapahtui kaikkiaan 29 045 avioeroa. Tästä luvusta 55 prosenttia oli avioeroja ja 45 prosenttia avioeroja (M. Saari 1992, julkaisematon aineisto.) Naisen elämäntilanne ja perheellistyminen - tutkimuksen mukaan 22–51-vuotiaiden naisten avioerojen prosenttiosuus kaikista eroista on kehittynyt seuraavasti:

1970–74	19 %
1975–79	39 %
1980–84	44 %
1985–89	62 %

Näyttää todellakin siltä, että kuvamme perheiden hajoamisista on 1970-luvulta lähtien puutteellinen. Edellä esitettyä kuvaa avioerojen osuuden kehityksestä tukee kuvion 10 luvut avioliittojen herkkyydestä päättyä erilleen muuttoon varsin nopeasti. Kahden avioliittovuoden jälkeen runsaat 30 prosenttia pareista on eronnut. Vertailun vuoksi voi

mainita, että vain runsaat kaksi prosenttia ensimmäisessä avioliitossa olevista naisista eroaa kahden ensimmäisen avioliittovuoden aikana.

Kuolleisuuden vaikutus

Perheiden määrä tai perheiden tyypit muuttuvat myös kuoleman kautta. Viimeisten 25 vuoden aikana määrällisesti suurin syy avioliittojen päättymiseen on ollut aviomiehen kuolema lukuun ottamatta vuotta 1989. Avioerolain muutoksen vuoksi avioerojen määrä oli vuonna 1989 poikkeuksellisesti suurempi kuin aviomiehen kuoleman vuoksi päättyneiden liittojen määrä. Kaikista kuoleman takia päättyneistä liitoista vaimon kuolemaan päättyneitä on ollut vuosittain noin neljäsosa viimeisen 25 vuoden aikana.

Kuolleisuuden pieneneminen on pidentänyt perheessä elettyä aikaa (taulukko 5). Toisella tavalla ilmaistuna kuolleisuuden suotuisan kehityksen voi myös sanoa vähentäneen kuoleman kautta vuosittain hajoavien perheiden määrää.

Taulukko 5.
Kuoleman vuoksi päättyneiden avioliittojen
mediaanikestoaja (1)

Vuosi	Miehen kuolema	Naisen kuolema
1971–75	33,7	36,9
1976–80	35,7	38,2
1981–85	38,7	40,6
1986–87	40,8	42,3
1988–90	41,8	43,1
1991	43,2	44,7
1992	43,8	44,6

(1) Mediaanikestoaja on kestoaja, joka jakaa kuoleman vuoksi purkautuneet liitot kahteen lukumäärältään yhtä suureen ryhmään.

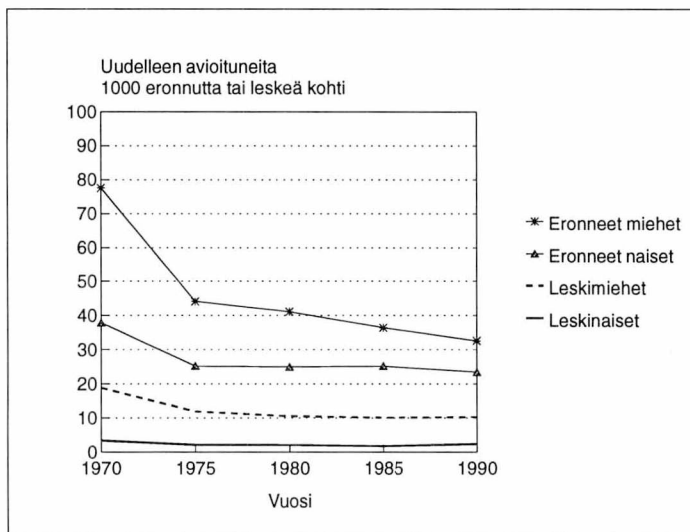
Erosta uuteen perheeseen

Väestötilastoista käy ilmi uudelleen avioituneiden määrät vuosittain. Koska avoeroista ei ole tietoa, niin ei myöskään tällaisten henkilöiden toinen avoliitto tule ilmi. Mikäli vain avoliitossa eläneet ja avoeron kokeneet naiset ja miehet avioituvat, he näkyvät tilastossa ensimmäisen avoliiton solmijoina. Lisäksi eronneet tai lesket eivät välttämättä

avioidu vaan elävät avosuhteessa. Kaikki tämä merkitsee, että kuvamme ilmiöstä jää osin puutteelliseksi.

Uudelleen avioituminen ei ole mikään uusi ilmiö. Aikaisemmin uudelleen avioituneista puolisoista jommankumman tai kummankin avoliitto oli päättynyt puolison kuoleman vuoksi. Nykyään suurin osa uudelleen avioituneista on eronneita. Avioliittojen, joissa vähintään toinen oli ollut aikaisemmin naimisissa, osuus solmituista avioliitoista oli 25 prosenttia vuonna 1991. Näistä avioliitoista vain joka kymmenennessä jompikumpi tai kumpikin oli leskiä.

Aiemmin esitetyistä erojen kehitystä kuvaavista luvuista nähtiin toisaalta avoliittojen herkyys päättyä suhteellisen nopeasti, ja toisaalta myös kuinka yhä useampi avoliitto päättyi aiempaa vähemmän aikaa kestäneeseen. Näin ollen voisi olettaa ainakin avioerojen kehityksen perusteella, että uudelleen avioituminen olisi vilkastunut tai ainakin tulisi vilkastumaan. Tämä oletus ei kuitenkaan saa tukea tilastoista, sillä uudelleen avioituminen näyttäisi pysyneen pitkään ennallaan tai jopa harvinaistuneen kuten esimerkiksi eronneilla miehillä (kuvio 11).

Kuvio 11.
Uudelleen avioituminen
vuosina 1970–1990

(Ikävakioitu vuoden 1980 väestöön)

Puhuessamme pelkästään uudelleen avioitumisesta kuvamme toista kertaa parisuhteen aloittaneista on vajavainen, koska avoliiton aloittaneista ei kerrottu mitään. Käytettävissä olevan tiedon perusteella suurin osa eronneista naisista ei uuden liiton aloitettuaan mene suoraan naimisiin vaan elää ainakin aluksi avoliitossa.

Voidaan ajatella, että edellä esitetyt luvut uudelleen avioitumisesta kuvaavat tavallaan jälkimmäistä vaihetta uuden parisuhteen aloittamisessa. Koska toinen liitto suurella varmuudella alkaa avoliitolla, niin on varsin luonnollista, että uudelleen avioitumisen vilkkaus ei ole kohonnut vaan on pikemminkin pysynyt ennallaan tai jopa alentunut.

Jossakin vaiheessa elämässään 93 naista 100:sta aloittaa avio- tai avoliiton. Tiettyinä hetkenä kuitenkin pienempi osa naisista on avio- tai avoliitossa. Esimerkiksi Tilastokeskuksen perhetilaston mukaan 40–49-vuotiaista naisista 76 prosenttia oli avio- tai avoliitossa vuoden 1992 lopussa. Tämä merkit-

see sitä, että eronneista naisista osa ei aloita uutta liittoa. Kuinka moni eronneista sen siten aloittaa ja miten uuden liiton aloittaminen on muuttunut? Kirjoittajan tiedot ilmiöstä toistaiseksi rajoittuvat vain naisiin. Uudelleen avioituneiden tai avoliiton aloittaneiden osuudet eronneista voivat olla erisuuruisia miehillä ja naisilla. Lisäksi uuden liiton aloittamiseen kulunut aika erosta voi poiketa sukupuolten välillä.

Naisen elämänsäkuulu ja perheellistyminen -tutkimuksen mukaan suurin osa niistä naisista, joiden ensimmäinen liitto on päätynyt, aloittaa toisen liiton jossakin vaiheessa elämänsä. Kynnys toisen liiton aloittamiseen on madaltunut mitä lähempänä nykyhetkeä ollaan (taulukko 6). Osa selitystä liittyy avoliiton luonteeseen. Ensiksi tulee mieleen avoliittojen lapsettomuus, minkä vuoksi avoeron jälkeen voisi olla helppo aloittaa uusi liitto. Pienten lasten olemassaolon voi ajatella yhtenä tekijänä estäneen uudelleen avioitumista tai avoliiton aloittamista vanhimmissa naisilla.

Taulukko 6.

Toisen avio- tai avoliiton aloittaneiden vuosina 1938–1967 syntyneiden naisten suhteellinen osuus naisista, joiden ensimmäinen avio- tai avoliitto oli purkautunut toisen liiton alkamiseen kuluneen ajan mukaan, % (1)

Liiton purkautumisesta toisen aloittamiseen kulunut aika	Naisen syntymävuosi					
	1938–42	1943–47	1948–52	1953–57	1958–62	1963–67
	%					
Enintään 6 kk	4	9	7	12	15	10
Enintään 1 vuosi	7	17	15	20	26	19
Enintään 2 vuotta	16	29	27	36	48	46
Enintään 3 vuotta	20	40	38	47	64	68
Enintään 4 vuotta	22	45	44	56	71	77
Enintään 5 vuotta	52	50	62	73
Enintään 10 vuotta	51	66	76	92

(1) Prosenttiluvut on laskettu 1–5 tai 10 vuotta ennen vuotta 1989 päättyneistä ensimmäisistä avio- tai avoliitoista.

Lähde: Naisen elämänsäkuulu ja perheellistyminen, 1992.

Lähteet

Nikander, Timo: Naisen elämäkulku ja perheellistyminen. Väestö 1992:1. Tilastokeskus.

Saari, Matti: Perheiden hajoaminen ja hajoanneiden perheiden lapset. Julkaisematon käsikirjoitus. 1992, Väestötilastot.

Väestönmuutostilastoja eri vuosilta. Tilastokeskus.

Väestötutkimus 1992, miehet. Haastatteluaineisto miesten elämäkulusta ja perheellistymisestä. Väestötilastot, Tilastokeskus.

Perhe-ennuste

- Väestö ikääntyy
- Lapsiperheet vähenevät
- Vanhusperheet lisääntyvät
- Yksinasuvien määrä kasvaa

Perhe-ennuste

Viime vuosikymmeninä perherakenteessa tapahtuneet muutokset ovat olleet nopeita. Tämä kehitys on ollut seurausta suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtuneesta taloudellisesta ja sosiaalisesta muutoksesta. Maatalousyhteiskunnan muuttuminen teollistumisen kautta palveluyhteiskunnaksi loi sen pohjan jossa myös erään yhteiskuntamme perustituution – perheen – muutokset näkyivät. Maatalousyhteiskunnan suuri perhe muuttui muutaman vuosikymmenen aikana palveluyhteiskunnan pieneksi perheeksi.

Ne muutokset, jotka ovat kohdanneet perherakenteen kehitystä viimeiset vuosikymmenet, ovat nähtävissä monissa muissakin teollistuneissa maissa.

Kohti vanhusten yhteiskuntaa

Suurimmat muutokset perheiden koossa ja rakenteessa tapahtuivat menneinä vuosikymmeninä. Väestön ikärakenne vaikutti tähän kehitykseen, sillä kasvoihan perheiden lukumäärä juuri silloin kun sodan jälkeen syntyneet suuret ikäluokat perustivat perheensä.

Väestömäärän kasvu seuraavien vuosien aikana tulee entisestään hidastumaan ja näillä näkymin Suomen kokonaisväkiluku tulee vuoden 2000 jälkeen hitaasti alenemaan. Tämä edellytyksellä, että syntyvyys pysyy parin viime vuosikymmenen keskimääräisellä tasolla ja mitään valtavaa siirtolaisvyöryä ei tänne tule.

Merkittäväntä tässä tulevaisuuden väestönkehityksessä on kuitenkin väestön ikärakenteen kehitys. Suomesta on tulossa vanhusten

yhteiskunta. Tällä kehityksellä on myös suuret vaikutukset perheiden määrän sekä rakenteen kehitykseen. Lisäksi jatkuvasti alhainen hedelmällisyys pitää perheiden koon pienenä.

Väestön ikärakenne perheiden tulevaisuutta tarkasteltaessa on merkityksellinen. Tulevaisuudessa väestön ikärakenteen muutokset tuovatkin suurimmat muutokset perheiden määriin.

Kun Suomessa vanhusten määrä tulee seuraavien vuosikymmenien aikana ratkaisevasti kasvamaan, tulee meillä varsinkin vanhojen parien määrä kasvamaan merkittävästi.

Perheen tulevaisuus uhattuna?

Tuntuu kuitenkin siltä, että perherakenteessa tapahtuneet muutokset menneinä vuosina olivat huomattavasti suuremmat kuin mitä tulevaisuudessa on odotettavissa. Perhe instituutioon tulee joka tapauksessa säilymään ja ainakin menneeseen kehitykseen tukeutuen, kovin suuria uhkia ei ole nähtävissä.

On hyvin vaikea arvioida, tapahtuuko seuraavien kolmen vuosikymmenen aikana mitään kovin merkittäviä muutoksia yhdessä asumisessa ja ovatko nämä muutokset merkittävämpiä kuin juuri elettyinä parina kolmena vuosikymmenenä.

Toisaalta uskoisi, että maailman vanhinta sosiaalista instituutiota – perhettä – ei kovin helpolla pystytä muuttamaan – ainakaan seuraavien kolmen vuosikymmenen aikana.

Sen sijaan yhdessäasumisen muodoissa saattaa tapahtua "sisäisiä siirtymiä", jotka näkyvät avoliittojen ja ns. uusperheiden määrien kasvuna. Näistä jälkimmäiseen vaikuttaa avioerojen lisääntyminen. Lisäksi saattaa olla, että tulevaisuudessa myös yksinasuvien määrä tulee lisääntymään.

Väestöennuste perhe-ennusteen pohjana

Seuraavassa laskelmassa perheiden määrän kehityksestä on käytetty apuna Tilastokeskuksessa vuonna 1993 laaditun väestöennusteen ns. keskimääräislaskelmaa. Väestöennusteessa on hedelmällisyyden oletettu pysyvän 1980-luvun keskimääräisellä tasolla eli nainen synnyttäisi elinaikanaan 1,75 lasta. Tämä merkitsee sitä, että syntyvien lasten lukumäärät tulevat vuosi vuodelta pienenevän, sillä ikäluokat pienenevät. Nykyisin vuosittain syntyvien 65 000 lapsen määrä putoaa 55 000 lapseen vuonna 2020. Tämä pienentää tulevaisuudessa lapsiperheiden määriä.

Kuolleisuuden on oletettu laskevan niin, että miesten elinikä lisääntyisi nykyisestä 71 vuodesta kolmella vuodella. Naisten jo nykyisin muihin maihin verrattuna alhainen kuolleisuus ei kasvattaisi elinikää kuin vajaa vuodella vuoteen 2020 mennessä. Ikärakenteen vanheneminen nostaa vuosittain kuolevien henkilöiden määrän nykyisestä 50 000 kuolleesta 66 000 kuolleeseen vuonna 2020.

Siirtolaisuus jatkuisi 1980-luvun keskimääräisellä tasolla eli Suomeen tulisi vuosittain 5 000 siirtolaista enemmän kuin täältä lähtisi.

Vuosittain jatkuva siirtolaisuusvoitto hidastaisi väestön vähenemistä siten, että nykyisestä 5 080 000 henkilöstä väestö kasvaisi aina vuoteen 2014 saakka, jolloin väestön määrä olisi 5 238 000 henkilöä. Tämän vuoden jälkeen väestön määrä alkaisi hitaasti vähetä.

Perhe-ennusteen olettamukset

Väestöennusteen miesten ja naisten ikäryhmittäiset tiedot pohjana on vuoden 1992 perherakennetiedot siirretty ikäryhmittäin vuosille 2000, 2010 ja 2020. Eli vuoden 1992 perherakenne on projisoitu tuleville vuosille olettamatta mitään muutoksia.

Näin on saatu pelkästään karkea laskelma miten väestön ikärakenteen muutokset vaikuttavat tulevaan perherakenteeseen. Laskelmaa laadittaessa ei ole pyrittykään ennakoimaan itse perheinstituution muuttumista ja vaikuttaako esimerkiksi yksinasumisen lisääntyminen tai vähentyminen perheiden määriin. Laskelma on siis puhdas vuoden 1992 perherakennetilanteen siirto tuleville vuosille.

Väestönkehityksen vaikutus perherakenteeseen

Tulevasta väestönkehityksestä voidaan ainakin johtaa seuraavat muutokset perherakenteen kehitykseen:

1. Hedelmällisyyden pysyminen alhaisella tasolla – jo 1970-luvulla – tulee vaikuttamaan perhettä perustavan väestön vähenemiseen. Lukumääräisesti avioliittoja tullaan solmimaan yhä vähemmän. Sen sijaan yhdessä asuminen – prosentuaalisesti – tulee pysymään samalla tasolla kuin aikaisemmin.
2. Hedelmällisyyden alhaisuus vaikuttaa myös lapsiperheiden määrän vähenemiseen. Lisäksi pieni lapsiluku vaikuttaa tulevaisuudessa siten, että vanhemmat viettävät perheen elämänsäkaaresta pitemmän aikaa ilman lapsia kuin aikaisemmin.

3. Vanhusväestön määrällinen kasvu vaikuttaa myös perheiden – niiden joissa ei enää ole lapsia – määriin lisäävästi. Lisäksi miesten elinajan ennakoitu kasvu lisää vanhoissa perheissä aviopuolisoiden yhteisiä elinvuosia. Toisaalta taas miesleskien määrät tulevat kasvamaan.
4. Avioerojen määrät putoavat, sillä avioliittojakin solmitaan vähemmän. Sen sijaan eronneisuudessa ei tule tapahtumaan olennaisia muutoksia. Joka kolmas solmittu avioliitto tulee jossakin vaiheessa päättyämään eroon.

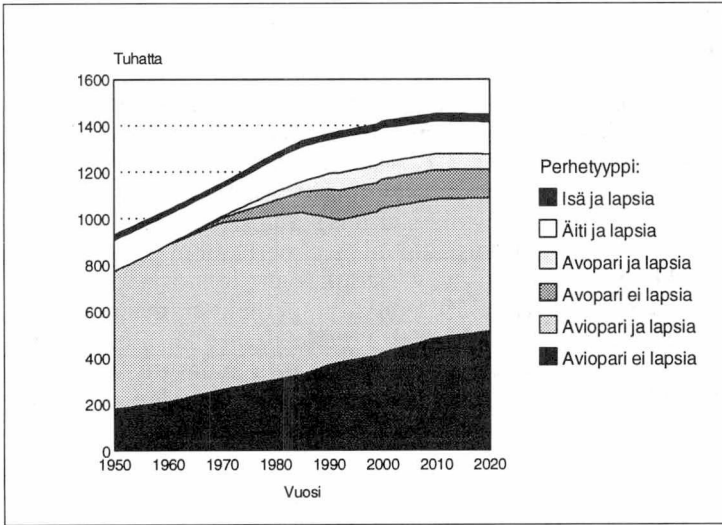
Perheiden määrän kehitys

Perheiden lukumäärä on jatkuvasti kasvanut ja kokonaismäärä tulee kasvamaan aina vuoteen 2010 saakka. Sen jälkeen perheiden määrä alkaa hitaasti laskea. Tähän on lähinnä syynä suurten ikäluokkien vanheneminen ja toisaalta uusien perheiden perustaminen alhaisen väestönkasvun johdosta on pientä. Kun 1970-luvulla perheiden määrä kasvoi yli 120 000 uudella perheellä, niin tulevina vuosikymmeninä kasvu hidastuu selvästi ja perhe-ennusteen mukaan vuoden 2010 jälkeen perheiden määrä alkaa laskea.

Taulukko 1.
Perheet vuosina 1950–2020

Vuosi	Perhetyypit						
	Yhteensä	Aviopari ei lapsia	Aviopari ja lapsia	Avopari ja lapsia	Avopari ei lapsia	Äiti ja lapsia	Isä ja lapsia
1950	930 500	176 700	593 700	137 800	22 400
1960	1 036 300	207 900	678 800	129 700	19 800
1970	1 153 900	260 600	722 000	6 800	19 100	126 400	19 000
1980	1 278 100	302 800	711 200	36 200	65 900	140 700	21 200
1985	1 333 500	325 300	699 800	46 300	89 500	149 100	23 600
1990	1 364 300	366 400	638 200	66 100	124 200	145 200	24 300
2000	1 418 900	419 600	625 000	71 600	125 900	147 700	29 200
2010	1 452 600	483 600	600 600	67 900	126 500	141 700	32 400
2020	1 450 900	512 400	577 300	65 900	122 300	138 400	34 600

Vuosi- kymmen	Muutos	Muutos-%
1950–1960	105 700	11,4
1960–1970	117 600	11,3
1970–1980	124 200	10,8
1980–1990	86 200	6,7
1990–2000	54 600	4,0
2000–2010	33 600	2,4
2010–2020	-1 700	-0,1

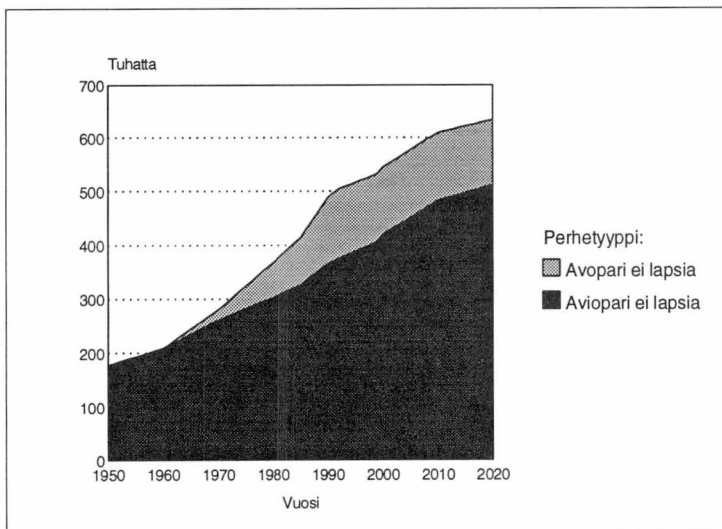
Kuvio 1.
Perheiden määrän kehitys vuosina 1950–2020

Tulevina vuosina perheväestön rakenteessa näkyy kaikkein selvimmin niiden perheiden kasvu, joissa ei ole lapsia (Kuvio 2). On kuitenkin muistettava, että suurimmalla osalla näistä perheistä on ollut lapsia, mutta väestön vanheneminen ja erityisesti suurten ikäluokkien tuleminen vanhusikään nostaa tämän "lapsettoman" ryhmän kokoa tulevaisuudessa.

Osalla näistä pariskunnista ei vielä ole lapsia ja osa on jäänyt kokonaan lapsettomaksi.

"Lapsettomien" perheiden määrän kasvu on tulevina vuosina voimakkain.

Avoliitot yleistyivät 1980-luvulla ja niissä asuvien määrät ovat vuosi vuodelta kasvaneet. Tulevaisuudessa kuitenkin yksinhuoltajien ja avoliitossa asuvien määrät pysyvät lähes samalla tasolla kuin tällä hetkellä. Sen sijaan suurimmat muutokset tapahtuvat lapsiperheiden määrän laskuna ja toisaalta "lapsettomien" perheiden määrän lähes kaksinkertaistumisena.

Kuvio 2.
Pariskunnat, joden luona ei asu lapsia vuosina 1950–2020

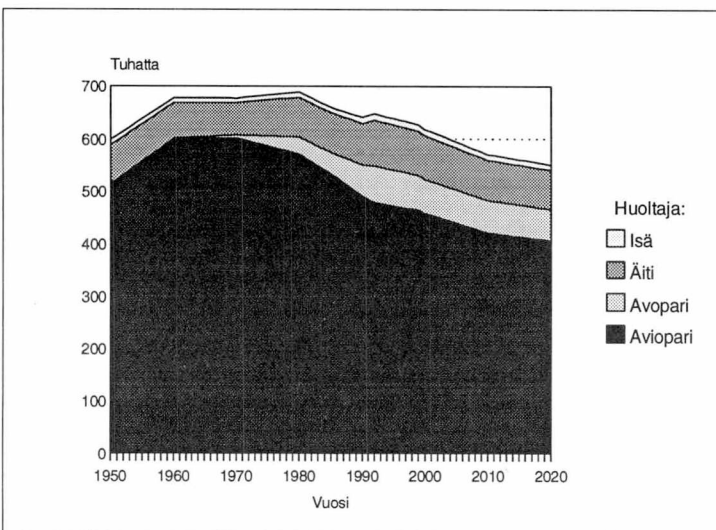
Lapsiperheiden määrän kehitys

Lapsiperheiden määrä oli korkeimmillaan vuonna 1980 (Kuvio 3). Tällöin sodan jäl-

keen syntyneet suuret ikäluokat perustivat perheensä. Tulevaisuudessa lapsiperheiden määrä tulee laskemaan. Vuonna 2020 lapsiperheitä tulee olemaan enää noin kolmannes kaikista perheistä.

Taulukko 2.
Lapsiperheet tyypeittäin 1950–2020

Vuosi	Perhetyyppi				
	Yhteensä	Aviopari ja lapsia	Avopari ja lapsia	Äiti ja lapsia	Isä ja lapsia
1950	599 300	515 100	..	74 300	9 900
1960	678 000	601 500	..	67 400	9 100
1970	677 000	602 100	5 800	61 200	8 000
1980	688 700	572 100	32 100	74 900	9 700
1990	640 700	491 000	59 800	78 900	11 100
2000	618 600	458 600	64 800	83 300	12 000
2010	571 200	421 900	61 300	77 100	11 000
2020	551 200	406 800	59 800	74 200	10 400

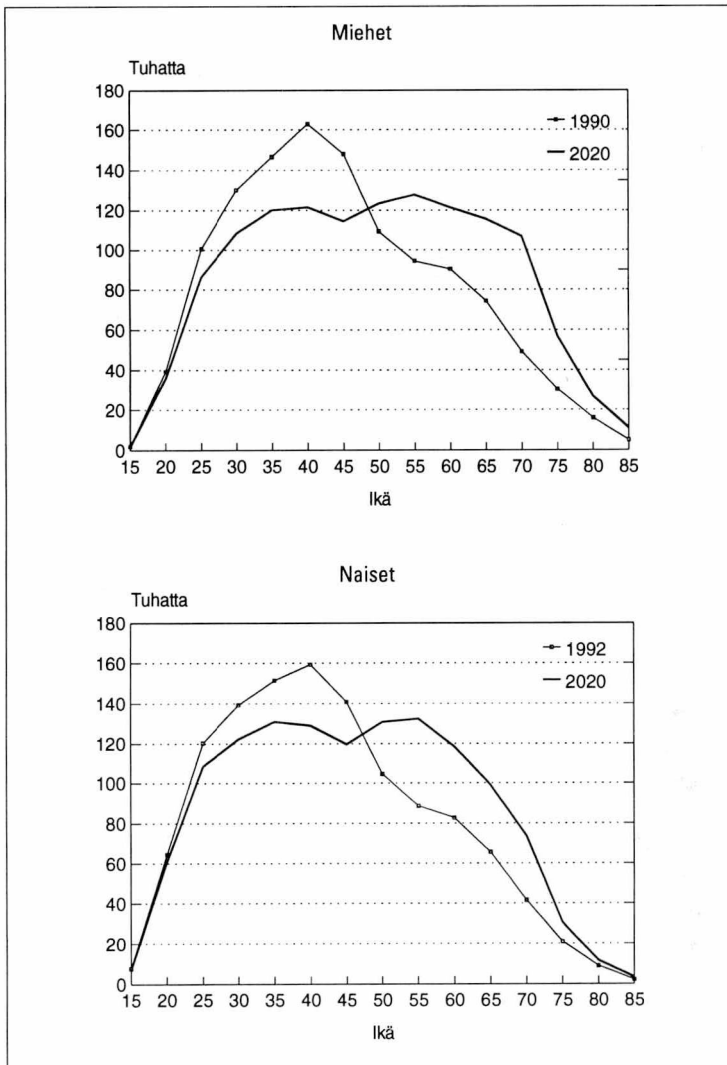
Kuvio 3.
Lapsiperheet 1950–2020

Avio- ja avoliitossa asuminen iän mukaan

Kuviossa 4 on esitetty avioliitossa ja avoliitossa asuvien miesten ja naisten määrällinen kehitys ikäryhmittäin vuosina 1992 ja 2020. On selvää, että kuvioiden muodot kumpanakin tarkasteltavana vuonna ovat hyvin samanlaiset. Onhan puolisoien ikäero avioliittoa solmittaessa noin 2–3-vuotta. Lisäksi väestön vanheneminen näkyy selvästi. Kun avio- ja avoliitossa asuvia on tällä hetkellä

eniten niissä ikäluokissa, jotka koostuvat sodan jälkeen syntyneistä suurista ikäluokista, ei avio- ja avoliitossa olevien määrä enää ole niin huipukas vuonna 2020 kuin vuonna 1992. Suurten ikäluokkien vaikutus on jo silloin osittain häipynyt.

Vuonna 2020 miesten oletettu elinajan kasvu vaikuttaa selvästi myös perheen elämäntapaan. Miehet elävät pitempään kuin aikaisemmin ja se merkitsee myös sitä, että yli 70-vuotiaita avoliitossa eläviä miehiä on enemmän kuin nykyään. Toisaalta tästä

Kuvio 4.
Avio- ja avoliitossa asuvat miehet ja naiset iän mukaan vuosina 1992 ja 2020.

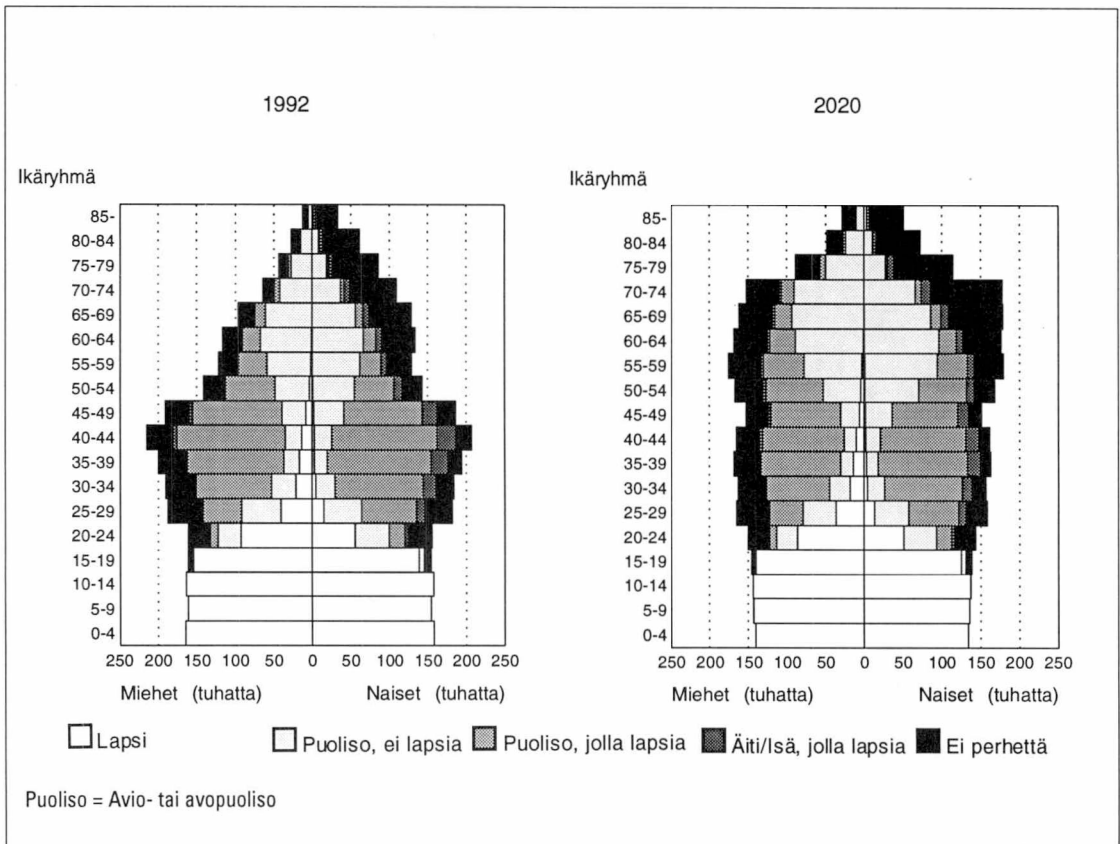
miesten nopeammasta elinajan kasvusta on seurauksena, että myös miesleskien määrä tulee kasvamaan, mikä tietysti asettaa tulevaisuuden vanhustehuollolle paineita.

Syntyvyyden pysyminen alhaisena ja väestön vanhenemisen vaikutus näkyy selvästi myös ikäpyramidin muodon muuttumisena "sipulimaisesta tuhkaurnan muotoiseksi" (Kuvio 5). Selvin muutos tulevaisuuden perherakenteessa tapahtuu niiden perheiden lisääntymisenä, joissa ei enää ole lapsia. Tä-

mä lisäys kohdistuu lisäksi iäkkäiden perheiden määrän selvään kasvuun eli on suora seuraus vanhusten määrän lisääntymisestä tulevaisuudessa.

Yksinasuvien määrän kasvu on seurausta väestön vanhenemisestä. Niinpä vanhimmissa ikäluokissa on selvästi enemmän niitä, joilla ei ole perhettä kuin tällä hetkellä. Lisäksi syntyvyyden alhaisuus vähentää lasten määriä ja lapsiperheiden määrä tulee alenemaan.

Kuvio 5.
Väestö perheaseman mukaan vuosina 1992 ja 2020

Yksinhuoltajaperheet

- Yksinhuoltajia oli sotien jäljiltä paljon 50-luvulla
- Nykyisistä yksinhuoltajista vain joka 10:s on leski ja joka toinen on eronnut
- Valtaosa yksinhuoltajista on naisia
- Yksinhuoltajaisillä on vanhemmat lapset kuin yksinhuoltajaäideillä
- Kolmasosa vain toisen vanhemman kanssa asuvista lapsista ei lainkaan tapaa muualla asuvaa vanhempaansa

Yksinhuoltajaperheet

Yksinhuoltajaperheiden määrän kehitys

Kirjan ensimmäisessä kappaleessa käsiteltiin jo muiden perheiden ohella myös yksinhuoltajien perheitä. Tässä luvussa tarkastellaan hiukan tarkemmin näitä perheitä.

Yksinhuoltajiksi määriteltiin jo edellä isät ja äidit, joilla asuu kotona alaikäisiä lapsia mutta ei avio- tai avopuolisoa. Kaikki yhden vanhemman perheet eivät siten ole yksinhuoltajaperheitä. Yksinhuoltajuuden edellytyksenä on, että äidin tai isän kanssa asuu alle 18-vuotiaita lapsia.

Eron jälkeen vain se vanhemmista on yksinhuoltaja, jonka luona lapset ovat kirjoilla. Kotoa yksin pois muuttanut vanhempi joutuu tilastoissa perheväestön ulkopuolelle, ellei solmi heti uutta liittoa. Jos osa lapsista asuu virallisesti äidin ja osa isän luona, syntyy yhdestä erosta kaksi yksinhuoltajaperhettä. Toisaalta taas, jos erossa lapset saanut puoliso solmii välittömästi avo- tai avioliiton ei hänestä tule yksinhuoltajaa tilastoihin.

Periaatteessa perhetilastojen yksinhuoltajakäsite ei aivan vastaa reaali maailman yksinhuoltajuutta. Voidaan kysyä onko 'hyvässä yhteishuoltajuudessa' elävä eronnut äiti tai isä todella yksinhuoltaja ja toisaalta eikö esimerkiksi yksin lapsiaan elättävä äiti, joka ottaa luokseen avomiehen asumaan ole enää yksinhuoltaja. Tilastot on kuitenkin tehtävä selvien ulkoisten kriteerien perusteella, jolloin on päädytty yksinhuoltajuuden määrittäviin kahteen kriteeriin: puolison puuttuminen ja alaikäiset lapset.

Kotona oleskeleva puoliso ei tee työssäkäyvistä puolisoista yksinhuoltajaa, vaikka käytännössä näin olisikin. Yksinhuoltajalla on vain lapsia, ei puolisoa.

Yhden huoltajan perheiden määrä oli sodan jälkeen vuoden 1950 väestölaskennassa suhteellisen korkealla. Yksinhuoltajiaiteja oli 74 000 ja -isiä lähes 10 000. Suhteellisuina osuuksina kaikista lapsiperheistä tämä oli 12 ja 2 prosenttia.

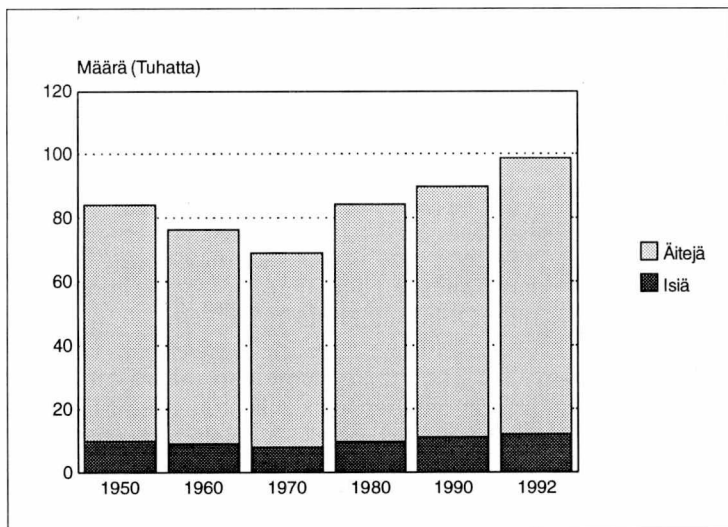
Seuraavan kahdenkymmenen vuoden aikana yksinhuoltajaitien määrä laski 13 000:lla ja heidän osuutensa kasvavasta lapsiperheiden määrästä putosi yli kolmella prosenttiyksiköllä. Myös yksinhuoltajaisien määrä ja prosenttiosuus laski.

Vuoden 1980 väestölaskennassa oli yhden huoltajan perheiden määrä kääntynyt nousuun, mutta sodan jälkeinen suhteellisten osuuksien taso saavutettiin vasta vuoden 1990 väestölaskennassa. Vuoden 1992 loppuun mennessä oli yksinhuoltajaperheiden prosenttiosuus lapsiperheistä kasvanut kahden vuoden takaisesta väestölaskennasta lähes saman verran kuin edellisen kymmenen vuoden aikana (kuviot 1a ja 1b).

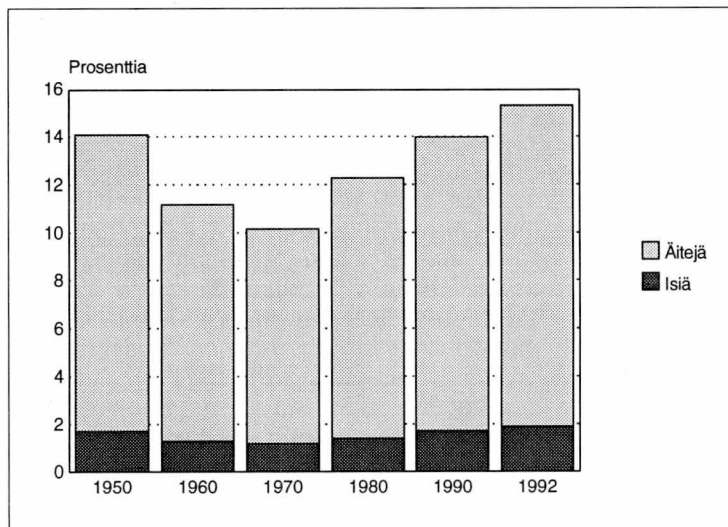
Yhden huoltajan perheitä syntyy kolmella tavalla:

- yksinäinen nainen saa lapsen
- lapsiperheen isä ja äiti eroavat
- lapsiperheen isä tai äiti kuolee.

Valitettavasti sodan jälkeiset perhetilastot eivät ole sillä tasolla, että pystyttäisiin suoraan vertaamaan nykyisiä ja silloisia yksinhuoltajia. Mutta muuta vertailukelpoista tietoa on kyllä olemassa.

Kuvio 1a.
Yksinhuoltajaperheiden määrä 1950–1992

Kuvio 1b.
Yksinhuoltajaperheiden osuus lapsiperheistä 1950–1992

Yksinäisten äitien perheet

Vuonna 1950 syntyi 5 prosenttia lapsista aviottomana, kymmentä vuotta myöhemmin 4 prosenttia. Vuoden 1992 syntyneistä 29 prosenttia syntyi avioliiton ulkopuolella. Kyseessä ei kuitenkaan ole yksinäisten äitien määrän räjähdysmäinen kasvu, vaan avioliittojen yleistymisen.

Naisen elämäntilanne ja perheellistyminen -tutkimuksessa selvitettiin yksinäisten äitien osuutta eri vuosina synnyttäneistä. Vuodesta 1970 lähtien vuoteen 1990 heidän osuutensa on pysynyt lähes samana, noin 5 prosentina. STAKESin syntymärekisteriin on viimeisten vuosien aikana kysytty synnyttäjiltä heidän parisuhdettaan. Sieltä saatu yksinäisten äitien osuus on samaa suuruusluokkaa.

Eli voidaan olettaa, että yksin elävien naisten lastensaannin kautta syntyvien yksinhuoltajaperheiden osuus lapsiperheistä on sodan jälkeisen ajan pysynyt suhteellisen vakiona. Erot yksinhuoltajaperheiden määrissä selittyvät eronneiden ja leskien määrän vaihtelulla.

Vuoden 1992 perhetilastossa kaikista lapsiperheiden äideistä 4 prosenttia oli naimattomia yksinhuoltajia. Tämä on hyvin linjassa edellä esitettyjen lukujen kanssa. Tosin kaikki naiset, jotka saavat lapsen, vaikka eivät asu parisuhteessa, eivät suinkaan ole naimattomia. Vastaavasti osa naimattomista yksinhuoltajista on saanut lapsen avoliitossa, joka on myöhemmin purkaantunut.

Perheen hajoamisen tuottamat yksinhuoltajat ennen ja nyt

Sodan jälkeen 35–39 -vuotiaista naisista, joka nykyään on yleisin yksinhuoltajuusikä, oli leskiä 5,2 prosenttia. Nykyään saman ikäluokan naisista on vajaa prosentti leskiä. Jos oletetaan, että yhtä suurella osalla nykyään leskeksi jääneestä keski-ikäisistä naisista on alaikäisiä lapsia kuin 50-luvun leskillä, voidaan päätellä leskeyden kautta yksinhuoltajaksi joutuvien äitien osuuden pudonneen alle viidesosaan.

Vastaavasti vuonna 1950 oli 35–39 -vuotiaista naisista eronneita 2,6 prosenttia, nykyään 11,7. Avioerojen kautta yksinhuoltajuuteen päätyneiden vanhempien osuus kaikista vanhemmista on lähes viisinkertaistunut.

Avoerojen kohdalla on tietämyksessä vielä toistaiseksi puutteita. Avoerojen tuottamien yksinhuoltajien määriä voidaan vain arvailla. Tosin avoparina asuvia alaikäisten lasten vanhempia on toistaiseksi ollut niin vähän, ettei sitä kautta syntyvien yksinhuoltajien määrä ole kovin suuri. Mutta ilmiön todennäköisesti yleistyessä voi tämäkin ryhmä kasvaa.

Vaikka yksinhuoltajuus on suurin piirtein yhtä yleistä nykyään kuin sodan jälkeenkin, on näiden perheiden synty tapa erilainen. Ja olettaa sopii, että kriisi, jonka isän kuolema perheelle aiheuttaa, on erilainen kuin vanhempien eron jälkeinen tilanne.

Nykyiset yksinhuoltajat

Suomessa oli vuoden 1992 lopussa lähes 100 000 yksinhuoltajaperhettä, 15 prosenttia lapsiperheistä.

Yksinhuoltajat jakautuivat siviilisäädyltään seuraavasti:

	Äidit	Isät
Naimaton	30	10
Naimisissa	14	17
Eronnut	48	59
Leski	8	14
Yht.	100 %	100 %
N	(87 000)	(12 000)

Nykyisistä yksinhuoltajaäideistä lähes kolmannes on naimattomia. Erikoiselta ryhmältä tuntuu naimattomat yksinhuoltajaisät. Nämä perheet ovat ilmeisesti syntyneet avoerojen seurauksena.

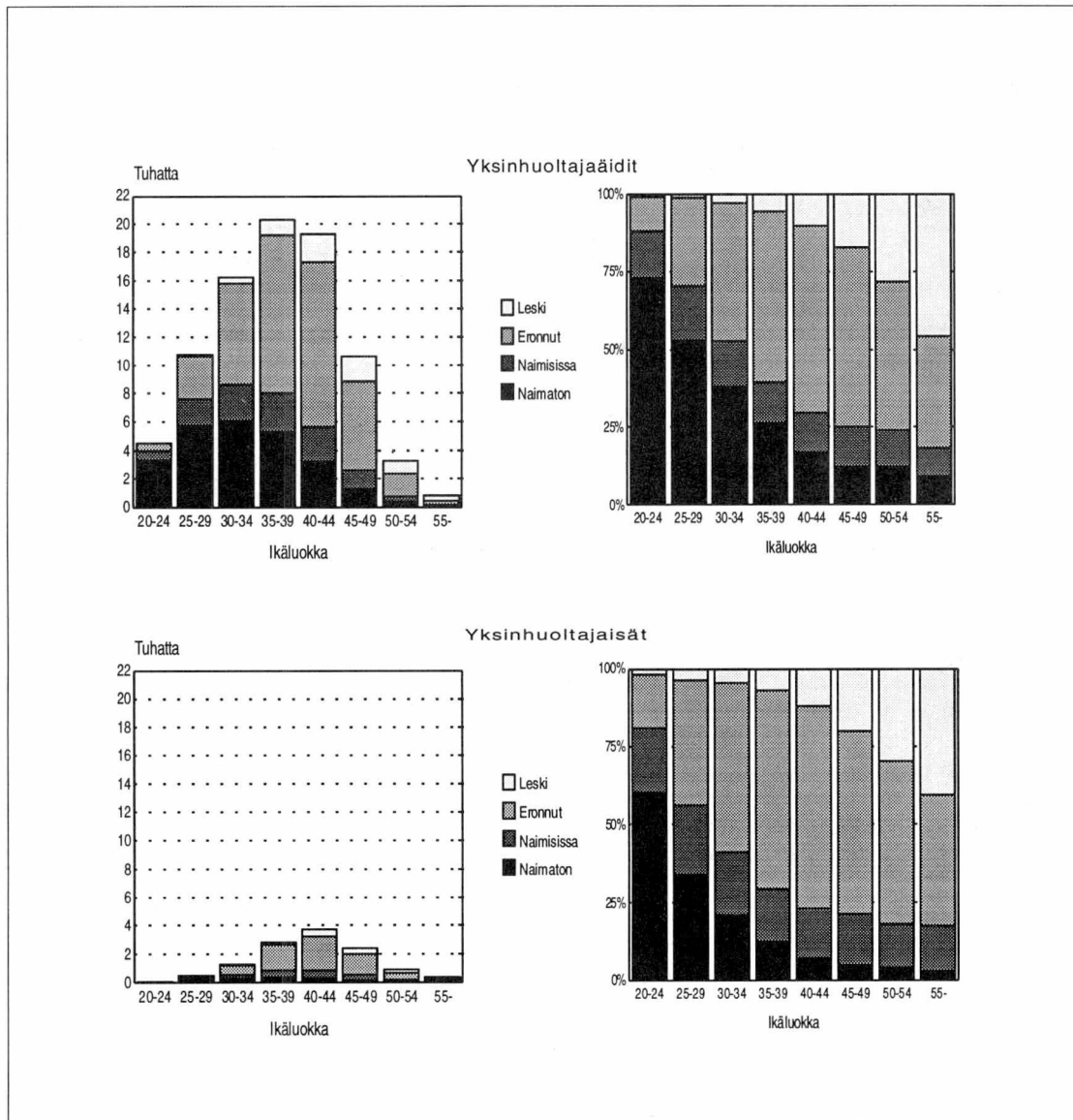
Osa yksinhuoltajista on siviilisäädyltään edelleen naimisissa olevia. Avioeroprosesihan kestää yleensä vähintään puoli vuotta. Eivätkä kaikki välttämättä ota eroa, vaikka muuttavatkin erilleen asumaan.

Yksinhuoltajaäideistä lähes puolet ja -isistä yli puolet on eronneita. Leskiä nykyisissä yksinhuoltajissa on vähän. Keskimääräinen elinikä on kohonnut nykyään niin korkealle, että lapset ovat yleensä ehtineet täysi-ikäiseksi ennen toisen vanhemman kuolemaa.

Kuvioissa 2 on yksinhuoltajaäitien ja -isien jakaumat iän ja siviilisäädyn suhteen absoluuttisin ja suhteellisin luvuin.

Kuvio2.
Yksinhuoltajat iän ja siviilisäädyn mukaan 1992

Absoluuttiset ja suhteelliset jakaumat

Keski-ikältään yksinhuoltajaäidit eivät mitenkään poikkea puolison kanssa asuvista alakäisten lasten äideistä. Molempien keski-ikä on 37 vuotta.

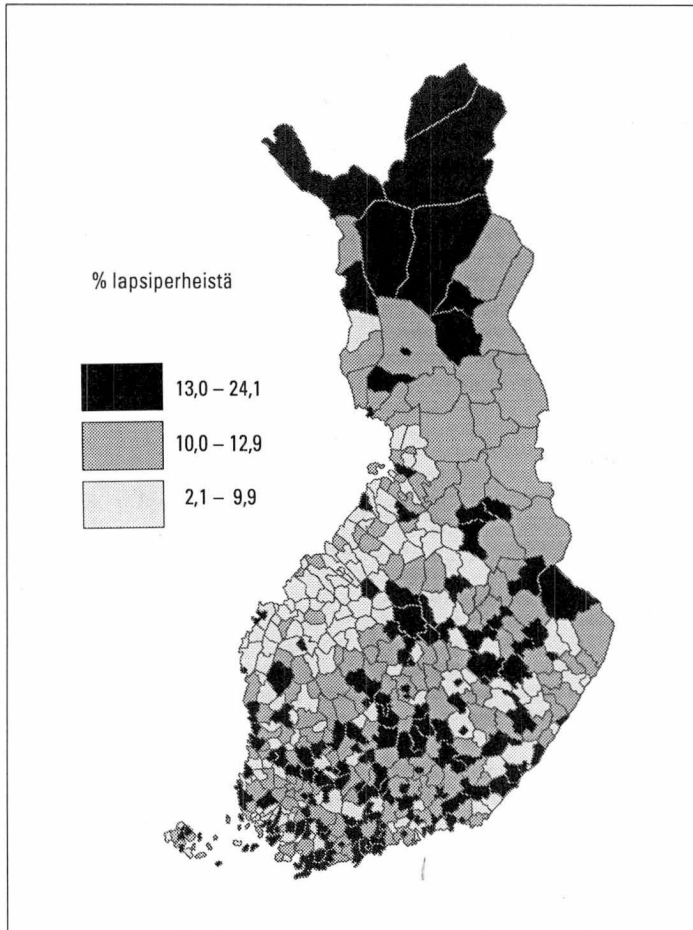
Yksinhuoltajaisät puolestaan ovat keskimäärin kolme vuotta vanhempia (42 v.) kuin puolison kanssa asuvat alakäisten lasten isät (39 v.).

Kaiken kaikkiaan vuoden 1992 lopussa oli Suomessa 42 000 eronnutta yksinhuoltajaäitiä ja 7 000 eronnutta yksinhuoltajaisää. Eli eronneista yksinhuoltajista oli noin 15 prosenttia miehiä. Yhä naimisissa olevista yksinhuoltajista oli myös 15 prosenttia miehiä. Luvuista voitaneen päätellä, että tätä suuruusluokkaa on niiden miesten osuus, jotka avioerossa saavat lapsia luokseen asumaan.

Siitä, kuka erossa saa lapset, ei ole tilastoja saatavilla. Oikeuden tekemistä huoltopäätöksistä on tilastoja. Mutta noin kolmasosa pariskunnista sopii keskenään lapsen huollosta ilman oikeuden päätöstä. Myöskään nykyään yleistynyt yhteishuoltopäätös ei kerro kumman luona lapsi varsinaisesti asuu.

Alueelliset erot yksinhuoltajuudessa

Jo luvussa 1 todettiin, että yksinhuoltajia on huomattavasti enemmän kaupungeissa kuin maaseudulla (kuvio 8, s. 19). Vähiten yksinhuoltajia on Vaasan ja Oulun lääneissä, eniten taas Uudellamaalla. Lapin läänin sijoittuminen läänien kakkossijalle yksinhuoltajien osuudessa on yllättävää. Kuvion 4 kartasta ilmenee kunnittain yksinhuoltajien osuus lapsiperheistä. Tummemmat, paljon yksinhuoltajia sisältävät alueet keskittyvät kaupunkiin, tosin maaseudulla on isojakin tummia alueita. Pohjois-Lapin kunnissa on yksinhuoltajuus silmiinpistävä yleistä.

Kuvio 3.
Yksinhuoltajien suhteellinen osuus kunnittain 1992

Taulukko 1.**Yksinhuoltajaäitien ja isien siviilisäätö ja keski-ikä Uudenmaan, Lapin ja Vaasan läänissä
Yksinhuoltajaäidit:**

	Lääni			
	Uudenmaan	Lapin	Vaasan	Kokomaa
Naimaton	31	38	27	30
Naimisissa	15	12	16	14
Eronnut	48	42	46	48
Leski	6	8	11	8
Yhteensä	100	100	100	100
Keski-ikä	37v.	36v.	37v.	37v.

Yksinhuoltajaisät:

	Lääni			
	Uudenmaan	Lapin	Vaasan	Kokomaa
Naimaton	10	14	7	10
Naimisissa	20	15	16	17
Eronnut	58	61	55	59
Leski	12	10	22	14
Yhteensä	100	100	100	100
Keski-ikä	42v.	41v.	42v.	42v.

Herää luonnollisesti kysymys ovatko yksinhuoltajat keskimäärin erilaisia Vaasan läänissä, jossa yksinhuoltajuus on harvinaisempaa, verrattuna Lapin ja Uudenmaan lääneihin, joissa on paljon yksinhuoltajia. Tässä tarkastellaan eroja vain yksinhuoltajien siviilisäädöissä.

Uudenmaan läänin yksinhuoltajaäidit ovat siviilisäätöjakaumaltaan lähes maan keski-vertoja. Lapin läänin yksinhuoltajaäideistä huomattavasti useampi on naimaton kuin maassa keskimäärin, vastaavasti eronneita on vähemmän kuin maassa keskimäärin. Syy löytyy varmaan siitä, että Lapissa on paljon avoliittoja. Yleensä avoliiton purkauksessa jää jäljelle naimattoman yksinhuoltajan perhe.

Vaasan läänissä on vähän avoliittoja ja siten myös vähän naimattomia yksinhuoltajia. Leskiä yksinhuoltajista on suhteellisesti enemmän kuin muualla. Se ei johdu miesten korkeammasta kuolleisuudesta, vaan siitä, että Vaasan läänissä on muun tyyppisiä yksinhuoltajia vähemmän kuin muualla, mutta äitejä jää leskeksi suurin piirtein saman verran kuin muuallakin.

Uudenmaan yksinhuoltajaisät ovat siviilisäätöjakaumaltaan myös lähellä maan keskitasoa. Lapin läänissä on naimattomia mie-

hiäkin yksinhuoltajissa enemmän kuin maassa keskimäärin ja leskiä vähemmän.

Vaasan läänissä, jossa on vähiten yksinhuoltajaisia, muodostuu leskien osuus lähes kaksinkertaiseksi koko maahan verrattuna.

Yksinhuoltajien lapset

Yksinhuoltajaperheissä asui vuoden 1992 lopussa 143 000 alaikäistä lasta, 12 prosenttia lapsista. Yhden huoltajan perheissä on keskimäärin vähemmän lapsia kuin muissa perheissä. Perhetyypeittäin lapsiperheissä oli alaikäisiä lapsia keskimäärin seuraavasti.

Lapsiperhetyyppi:	Lapsia keskimäärin
Aviopari	1,88
Avopari	1,54
Äiti ja lapsia	1,46
Isä ja lapsia	1,34

Avoparien vähäinen lapsimäärä selittyy avoparien nuoruudella.

Yksinhuoltajaperheiden lapset ovat keskimäärin jonkun verran vanhempia kuin kahden huoltajan perheiden alaikäiset lapset. Alaikäisten lasten ikäkeskiarvo on kahden huoltajan perheissä 8,4 vuotta, yksinhuoltajaäitien perheissä 9,3 ja isien 11,6 vuotta.

Hannele Sauli

Lapset hajoavissa perheissä

Lapset avioeroissa

Vielä 1980-luvun alussa avioerotilastoissa laskettiin alle 16-vuotiaiden lasten lukumääriä. Ne vaihtelivat 1970-luvulla ja 1980-luvun alussa vuosittain 8 500 ja 11 000 välillä. Alaikäisten avioerolasten määrää aletaan taas tilastoida vuoden 1994 väestönmuutos-tilastossa. Silloin aletaan saada tietoja myös orpolapsista.

Nykyisin tilastosta saa vain sen tiedon, kuinka monta lasta puretussa avioliitossa on syntynyt. Vuonna 1992 neljäsosa avioeroista tapahtui lapsettomissa avioliitoissa. Lapsettomian avioliiton ikävakioitu todennäköisyys päättyä eroon on noin kaksinkertainen lapsiperheeseen verrattuna (Saari 1992).

Puretun avioliiton kestosta riippuu ratkaisevasti, paljonko siihen on kertynyt lapsia. Mitä kauemmin avioliitto on kestänyt, sitä todennäköisemmin liitossa on syntynyt lapsia. Vuonna 1992 purkautuneissa eripituisissa avioliitoissa oli syntynyt lapsia seuraavasti:

Avioliiton kesto	Eroavassa perheessä on tai on ollut lapsia
0– 4	35 %
5– 9	68 %
10–14	85 %
15–17	92 %
yli 18	95 %

Avioliiton kestosta riippuu myös, kuinka vanhoja lapset ovat eron hetkellä. Jos tarkastellaan avioliittoja, jotka kestivät alle 18 vuotta (70 prosenttia kaikista avioeroista), saadaan jonkinlainen kuva alaikäisten lasten määrästä avioeroissa. Vuonna 1992 purettiin 5 900 korkeintaan 17 vuotta kestänyttä avioliittoa, joissa oli syntynyt lapsia. Niissä oli

syntynyt kaikkiaan 10 000 lasta, eli 1,7 lasta eroavaa lapsiperhettä kohti. Tämän lisäksi alaikäisiä on tietenkin myös pidempään kestäneissä liitoissa, liitoissa jotka on vihitty vasta lasten syntymän jälkeen sekä purkaantuneissa avoliitoissa, joista ei saa säännöllistä tilastotietoa.

Miten usein lapsi tapaa kotitalouteen kuulumatonta biologista vanhempaansa?

Vuoden 1986 elinolotutkimuksen mukaan arvioiden noin 135 000:lla alle 18-vuotiaalla lapsella oli vanhempi jossakin toisessa kotitaloudessa. Tällä on merkitystä sosiaalisten suhteiden kannalta. Merkitsevä pantavaa on, että kolmasosalla näistä lapsista ei ollut kontaktia poissaolevaan vanhempaansa. Useammalla kuin joka neljännellä lapsella oli melko tiheä tapaamisfrekvenssi, joka toinen viikonloppu tai useammin. Loput 40 % lapsista tapasi vanhempaansa säännöllisesti, mutta harvemmin. Tiedot perustuvat lasten vanhempien antamiin tietoihin (taulukko 1).

Elinolotutkimuksen antama kuva on varsin erilainen kuin Jussi Niemisen tutkimuksessaan "Lapsen tapaamisoikeuden toteutumisen ongelmia" kyselyllä tekemät havainnot vuonna 1988. Niemisen mukaan alle 10 prosenttia lapsista tapaa vanhempaansa vain hyvin satunnaisesti tai ei lainkaan (Nieminen 1990, 208.)

Hallan (1982, 99) kyselytutkimuksessa vuodelta 1977 peräti 26 prosenttia muualla asuvista vanhemmista tapasi lastaan vain keran-pari vuodessa tai ei lainkaan.

Taulukko 1.
Muualla asuvan biologisen vanhemman tapaaminen vuonna 1986

Huoltajan "siviilisäätty" haastatteluhetkellä	Lapsi asuu ajoittain toisen luona	Joka toinen viikonloppu tai useammin	Harvemmin	Ei tapaa lainkaan	Yhteensä	N
	%	%	%	%	%	
Naimaton	1	24	36	39	100	58
Avoliitossa, naimaton	—	31	27	42	100	42
Avoliitossa, eronnut tai muu	5	21	51	23	100	95
Avoliitossa	3	13	34	50	100	140
Eronnut tai muu	2	38	40	20	100	241
Yhteensä	2	26	38	33	100	576
Lapsen iän mukaan						
0–9	2	34	33	31	100	217
10–14	1	23	45	31	100	207
15–17	4	20	36	40	100	152

Lähde: Vuoden 1986 elinolutkimus. Tilastokeskus

Kysymys muualla asuvan biologisen vanhemman tapaamistiheydestä esitettiin sellaisille lasta huoltaville henkilöille, joiden huollettavana olevalla lapsella oli elossa oleva biologinen vanhempi toisaalla. Kustakin lapsesta kysyttiin tapaamistiheys erikseen. Otostutkimuksessa on aina erilaista katoa ja osittaiskatoa, joten lukujen tarkkuus ei ole kokonaisaineistojen lukujen tasoa.

Näitä eri tutkimuksia ei kenties voi verrata toisiinsa, koska tutkimuksen kohdejoukot on rajattu eri tavoin: elinolututkimuksen kohteena ovat olleet kaikki ne vanhemmat, joiden huoltamalla lapsella on muualla asuva elossa oleva vanhempi. Elinolututkimuksen kohteena ovat siis olleet uusperheet sekä hajoamisprosessin eri vaiheissa olleet yksinhuoltajat. Niemisen kohteena olivat vanhem-

mat, joiden lasten huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia sopimuksia tai päätöksiä oli käsitelty tiettyinä, kyselyä edeltävänä aikana alioikeuksissa tai sosiaalilautakunnissa (Nieminen 1990, 33-34). Hallan perusjoukkona olivat Suomen yksinhuoltajat vuoden 1977 lopussa — au-äidit, asumuserossa olevat tai eronneet sekä lesket, joilla oli huollettavanaan alle 18-vuotias lapsi (Halla 1982, 7).

Lähteitä

Nieminen, Jussi: Lapsen tapaamisoikeuden toteutumisen ongelmia. Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos, Tutkimuksia, Sarja B Nro 4. Tampere 1990.

Halla, Klaus: Yksinhuoltajien asema ja ongelmat. Sosiaali- ja terveysministeriö, tutkimusosasto. SVT Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII:82. Helsinki 1982.

Saari, Matti: Perheiden hajoaminen ja hajonneiden perheiden lapset. Julkaisematon käsikirjoitus. 1992, Väestötilastot.

Vuoden 1986 elinolututkimus. Julkaisemattomia tietoja. Tilastokeskus.

Perhepoliittinen tuki

- Tuen painopiste siirtynyt lasten hoitoon
- Perhetukiuudistus suuntaa tukea sosiaalisemmin
- Kansainvälisesti verraten Suomen perhetuen taso hyvä

Perhepoliittinen tuki

Kenelle kuuluu taloudellinen vastuu lapsista

Peruskysymys perhepoliittista tukea tarkasteltaessa on, missä määrin lapsesta aiheutuvista kustannuksista tulee vastata vanhempien ja missä määrin yhteiskunnan. Voidaan myös kysyä, onko oikein tarkastella lapsia vain kustannusten aiheuttajina, vai pitäisikö lapsillakin olla esimerkiksi eläkeläisten tapaan itsenäinen oikeus sosiaaliturvaan. Valtaosa eläkeläisistä on toki eläkkeensä työssä-olovuosinaan ansainnut, mutta niin tulevat lapsetkin "lapsilisänsä" myöhempinä elinvuosinaan yhteiskunnalle "korvaamaan". Eläketurva on tänä päivänä varsin pitkälle yhteiskunnallistettu. Sen sijaan lasten kustannukset kuuluvat valtaosaltaan edelleen yksityistalouden eli yksittäisten perheiden piiriin.

Kysymys siitä, kenen tulee lasten kustannuksista vastata, on tiiviisti sidoksissa yhteiskunnan kehitysvaiheeseen. Nykyisin eivät vanhemmat enää Suomessa hanki lapsia saadakseen perheyksikölle työvoimaa tai itselleen eläketurvaa. Tällainen on tilanne Suomessakin ollut historiallisesti katsoen vain varsin lyhyen aikaa. Valtaosassa maailmaa nämä ovat edelleen keskeisiä perusteita runsaalle lapsiluvulle. Hyöty lasten työpanoksesta, jonka voidaan ajatella muodostuvan siten, että he ensin kouluttautuvat ja sitten osallistuvat työelämään, suuntautuu lähes kokonaan heille itselleen ja toisaalta koko yhteiskunnalle ja vain vähäisessä määrin suoraan heidän vanhemmilleen. Tästä syystä taloudelliselta kannalta tarkasteltuna näyttäisi

perustellulta, että ainakin periaatteessa yhteiskunnan tulisi vastata lapsesta aiheutuvista keskimääräisistä välttämättömyyskustannuksista.

Arvot niin perhe- kuin yhteiskunnan tasollakin näyttävät kuitenkin muuttuvan tosiasiallisten taloudellisten suhteiden muuttumista hitaammin. Perheet ovat reagoineet taloudellisen tilanteen muuttumiseen sopeuttamalla hankkimiansa lasten lukumäärän lähemmäksi taloudellisia mahdollisuuksiaan. Ilman yhteiskunnan taloudellista tukea ja palveluja Suomessa syntyvä lapsimäärä olisi kuitenkin varmasti vielä oleellisesti nykyistä pienempi.

Tavoitteellisena tilana perheen kannalta voitaisiin ehkä pitää sitä, ettei keskeisin lasten hankkimista määrittävä tekijä perhetasolla olisi taloudelliset seikat. Eri selvitysten mukaan perheiden esittämä toivottu lapsimäärä näyttää olevan selvästi korkeampi kuin tosiasiassa hankittujen lasten määrä. Yhteiskunnan kasvava osuus lasten kustannusten kattamisessa nähtävästi lisää myös lasten määrää, vaikka tästä väestötieteilijät näyttävät olevan melko erimielisiä.

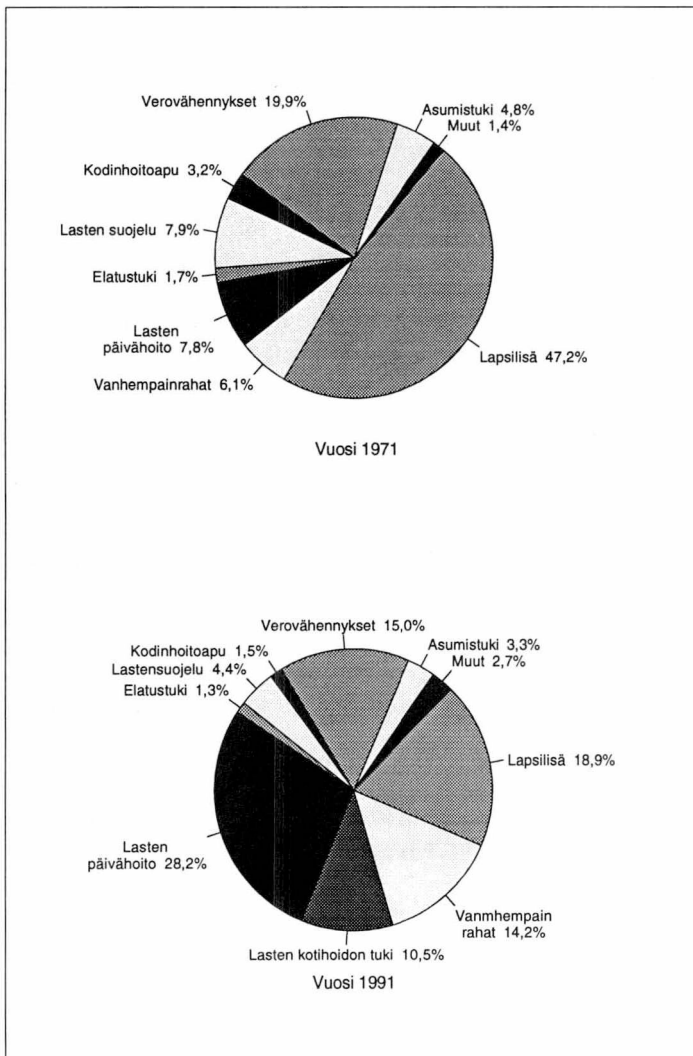
On tärkeää tehdä ero yhteiskunnan taloudellisen vastuun ja lasten kasvatusvastuun välillä. Taloudellisen vastuun kasvattaminen ei merkitse eikä pidäkään merkitä kasvatusvastuun siirtymistä yhteiskunnalle. Kasvatusvastuun säilyttämisestä vanhemmilla vallitsee Suomessakin varsin pitkälle menevä yksimielisyys; ammattiauttajien rooli nähdään entistä selkeämmin vanhempien kasvatusvastuuta tukevana, ei kasvatusvastuuta itselleen ottavana.

Perhetuen kehitys ja muodot

Yhteiskunta on Suomessa kasvattanut osuuttaan lapsista aiheutuvien kustannusten korvaamisessa viimeisten 50 vuoden kuluessa. Kehitys ei ole kuitenkaan ollut mitenkään suoraviivaista ja tuen painopisteet ovat voimakkaasti muuttuneet.

1940-luvun lopulla käyttöön otettu lapsilisäjärjestelmä merkitsi aikanaan suurta hypäystä perhekustannusten tasauksessa. Sillä oli todella merkittävä vaikutus yksittäisten lapsiperheiden toimeentuloon. Lapsilisän

merkitys tukijärjestelmään näkyy hyvin myös yhteiskunnan tasolla tarkasteltuna. Esimerkiksi vuonna 1950, jolloin lapsilisäjärjestelmä oli lähes ainut merkittävä perhepoliittisen tuen muoto, perhepoliittinen tuki oli kuitenkin 3,7 prosenttia bruttokansantuotteesta. Lapsilisäjärjestelmän merkitys tuona aikana korostuu, kun tiedetään, että vuonna 1992 jo varsin laajaksi kehittyneet perhepoliittisten tulonsiirtojen muodot ja palvelut muodostivat bruttokansantuotteesta 5 prosenttia. Lapsilisän osuus koko perhekustannuksista oli vuonna 1991 enää vastavasti vain vajaa viidennes (kuvio 1).

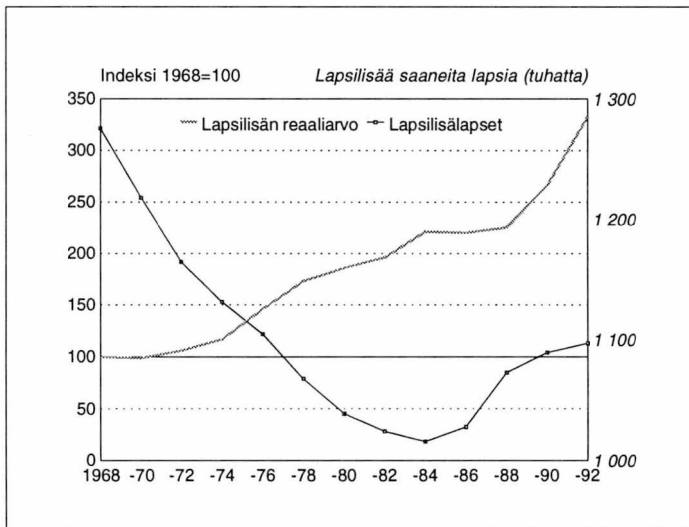

Kuvio 1.
Perhepoliittisen tuen
jakautuminen vuosina 1971
ja 1991

Lapsilisäjärjestelmän kautta Suomi aloitti perhekustannusten tasauksen siis melkoisen korkealla profiililla 1940-luvun lopussa. Tämän komean alun jälkeen perhepolitiikassa seurasi kuitenkin varsin pitkä hiljainen kausi. Tätä kuvaa hyvin se, että perhekustannusten osuus bruttokansantuotteesta aleni jatkuvasti käyden pohjalukemissa vuonna 1973 (1,6 prosenttia). Tuon jälkeen alkoi prosenttiosuus nousta, niin että vuonna 1992 se oli jo peräti 5,0 prosenttia. Vuoden 1992 luvussa toki näkyy jo bruttokansantuotteen alenemisen vaikutus sosiaalimenojen prosenttiosuuden nousussa.

Taulukko 1.
Perhepoliittisen tuen osuus bruttokansantuotteesta

Vuosi	
1950	3,7 %
1960	2,4 %
1970	2,0 %
1973	1,6 %
1980	2,2 %
1990	3,7 %
1992	5,0 %

Kuvio 2.
Lapsilisää saaneet lapset ja lapsilisän reaaliarvon kehitys vuosina 1968–1992

Perhepoliittisen tuen hidas kehittyminen 1950- ja myös 1960-luvulla näkyy myös oheisessa "Keskeisten perhepoliittisten tukimuotojen kehitys" asetelmassa. Uusina tukimuotoina otettiin noilla vuosikymmenillä käyttöön vain vanhempainrahajärjestelmä, joka sekini aluksi varsin suppeana kestoltaan ja vaatimattomana tasoltaan. 1950- ja 1960-luvut eivät olleet hiljaisia ainoastaan uusien

tukimuotojen käyttöönoton suhteen, vaan tuolloin tapahtui myös suoranaista taantumista perhekustannusten tasauksessa. Kun esimerkiksi lapsilisän markkamäärä vuoden 1971 rahana ilmaistuna oli vuonna 1951 360 markkaa vuodessa, oli se vuonna 1960 248 markkaa ja edelleen vuonna 1970 262 markkaa vuodessa.

Keskeisten perhepoliittisten tukimuotojen kehitys

Äitiysavustus

Vuodesta 1937

Lapsilisä

Vuodesta 1948

1962 nouseva porrastus lapsiluvun mukaan

1973 alle 3-vuotiaalle korotettu lapsilisä

1986 16-vuotiaat tuen piiriin (saavat I lapsen lapsilisän)

1994 verovähennyksiin sisältyvää tukea siirretään lapsilisiin, alle 3-vuotiaan korotus poistetaan, 16-vuotiaat porrastuksen piiriin)

Vuosina 1960 – 1974 maksettiin erityislapsilisää yksinhuoltajaperheen lapsille sekä sairaille ja vammaisille lapsille.

Vanhempainraha

Vuodesta 1964

Laajentunut 54:stä päivästä 263:een

Isyysloma vuodesta 1978

Huomattava tasokorotus 1982

Lasten päivähoito

Laki vuonna 1973

Tuolloin paikkoja 42 500, 1992 213 000

Vuonna 1990 alle 3-vuotiaille subjektiivinen oikeus

Vuonna 1995 alle kouluikäisille subjektiivinen oikeus

Lasten kotihoidon tuki

Vuodesta 1980 maksettu valtioneuvoston päätöksen perusteella, sitä ennen kokeiluja kunnissa

Vuodesta 1985 vuoteen 1990 alle 3-vuotiaat asteittain tuen piiriin

Osittainen kotihoidontuki 1989

Vuonna 1995 alle 4-vuotiaat tuen piiriin

Kunnat maksaneet itse rahoittamiaan kuntalisiä; laajimmillaan 1990 noin 60 kunnassa

Käännös perhepolitiikassa rahan jaosta palvelujen tuotantoon 70-luvulla

Vuosi 1973 näyttää muodostavan jonkinlaisen taitekohdan suomalaisen perhepolitiikan kehityksessä. Tuolloin perhekustannusten tasauksen osuus bruttokansantuotteesta oli alhaisimmillaan. Samana vuonna syntyvyys laski alimpiin lukemiin sotien jälkeisenä kautena. Tuolloin myös tuli voimaan uusi lasten päivähoitolaki. Silloin myös otettiin käyttöön alle 3-vuotiaiden korotettu lapsilisä, niin sanottu vaippalisä.

Kun 1950- ja 1960-luvulla painopiste sosiaalipolitiikassa oli ollut sairausvakuutus- ja eläketurvajärjestelmien luomisessa, ryhdyttiin 1970-luvun puolivälistä lähtien voimallisesti jälleen kehittämään myös perhepolitiikkaa. Reaaliarvoltaan laskenutta lapsilisää alettiin jälleen korottaa (kuvio 2). Lapsilisan reaaliarvo ehti noista vuosista 1990-luvun alkuun tullessa noin kolminkertaistua.

Lapsilisienkin tason nousua merkittävämpi on kuitenkin ollut panostus pienten lasten hoitojärjestelyjen tukemiseen. Vaikka lapsilisan reaaliarvo on 1970-luvun alusta nousut edellä kuvatulla tavalla, on sen merkitys perhepoliittisen tuen kokonaisuudessa aivan oleellisesti supistunut 20 vuoden kuluessa. Kun vielä 1971 yleisen perhekustannuksen tasauksen muodot eli lähinnä lapsilisä ja perhepoliittiset verovähennykset muodostivat perhetuen kokonaisuudesta noin 2/3, oli niiden osuus vuonna 1991 enää noin kolmasosa.

Pienten lasten hoitojärjestelyjen tukemiseen käytettiin vuonna 1971 vielä melko vaatimattomien lasten päivähoito- ja vanhempainraha- tai itse asiassa äitiysrahajärjestelmien kautta vain noin 14 % perhetuen kokonaisuudesta. Vuonna 1991 päivähoito, lasten kotihoidon tuki ja vanhempainrahat muodostavat jo selvästi yli puolet perhetuen kokonaisuudesta. Prosenttiosuuksien muutoksen merkitystä korostaa se, että samalla perhetuen kokonaisuuteen ja myös yleiseen per-

hekustannuksen tasaukseen on satsattu erittäin voimakkaasti.

Pienten lasten hoitojärjestelyjen tukemisen laajuuden muutosta kuvastaa hyvin se, että päivähoitopaikkojen määrä nousi vuodesta 1973 vuoteen 1992 tultaessa 42 500 paikasta 213 000 paikkaan. Vastaavasti vanhempainrahakausi laajeni vuoden 1964 54 päivästä 263 päivään samalla kun sen tasoa oleellisesti vuonna 1982 korotettiin.

Kokonaan uutena tukimuotona ja voi myös sanoa kansainvälisesti ajatellen ainutlaatuisena järjestelmänä otettiin käyttöön lasten kotihoidon tuki, jonka kautta suuntautuva tuki lähenee jo nykyään vanhempainrahajärjestelmän kautta suunnatun tuen määrää. Tämä johtuu tietysti myös osaltaan siitä, että vanhempainrahojen korvaustasoa on alennettu vuoden 1991 jälkeen ja työttömyydestä johtuen lasten kotihoidon tuen käyttö on edelleen laajentunut.

Erittäin voimakas panostaminen pienten lasten hoitojärjestelyjen tukemiseen suomalaisessa sosiaalipolitiikassa ja myös perhepolitiikan sisällä on merkinnyt myös tuen painopisteen siirtymistä nuorten perheiden tukemiseen:

- Kun perhepoliittiseen tukeen 1990-luvun alussa on käytetty noin 25 miljardia markkaa vuosittain, suuntautuu siitä noin 13 miljardia markkaa suoraan pienten lasten hoitojärjestelyjen tukeen.
- Myös verovähennyksistä on noin miljardin suuruusluokkaa ollut valtionverotuksen lapsenhoitovähennys kohdennettu pelkästään alle kouluikäisiin lapsiin.
- Kun vielä otetaan huomioon, että muustakin tuesta eli lopuista verovähennyksistä, lapsilisästä ja asumistuesta sekä muista tukimuodoista nuoret lapsiperheet saavat vastaavan osan kuin kouluikäisten lasten perheet, voidaan todeta, että perhepoliittisen tuen kokonaisuudesta suuntautuu tänä päivänä noin 3/4 alle kouluikäisille lapsille.

Painopisteen muutos on ollut tavoitteellisen kehittämisen tulosta, jonka pohjana ovat keskeiset linjaukset on kirjattu muun muassa hallituksen antamaan perhepoliittiseen selontekoon vuonna 1980. Tällainen tuen suuntaaminen on ollut erityisen perusteltua nimenomaan Suomessa, jossa pienten lasten vanhempien osallistuminen työelämään on ollut aivan huipputasolla maailmassa.

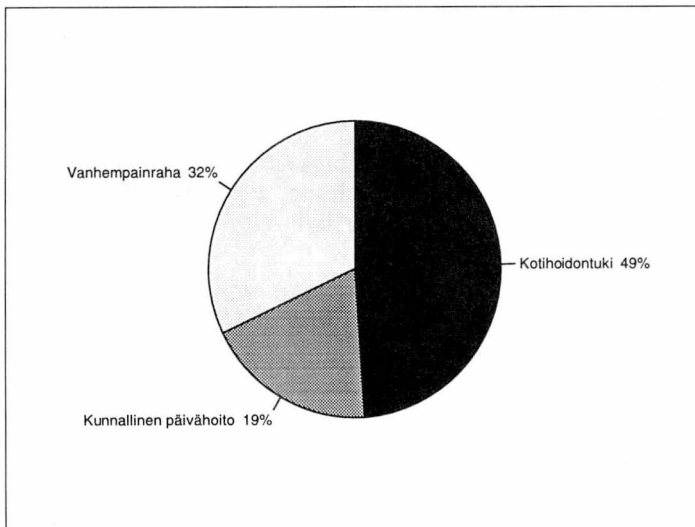
Ikäryhmien väliseen vertailuasetelmaan vaikuttaisi tasoittavasti, jos tarkastelua laajennettaisiin varsinaisen perhekustannuksen tasauksen ulkopuolelle. Varhaiskasvatusjärjestelmä on Suomessa toteutettu sosiaalihuollon alueella toisin kuin monissa muissa maissa. Mikäli tukitarkasteluun otettaisiin mukaan myös lasten koulutuskustannukset, eivät erot ikäryhmien välillä olisi aivan yhtä dramaattisia.

Miten suomalaiset lapset hoidetaan

Pienten lasten hoitojärjestelyjen tukemiseen siis on panostettu voimakkaasti. Miten alle

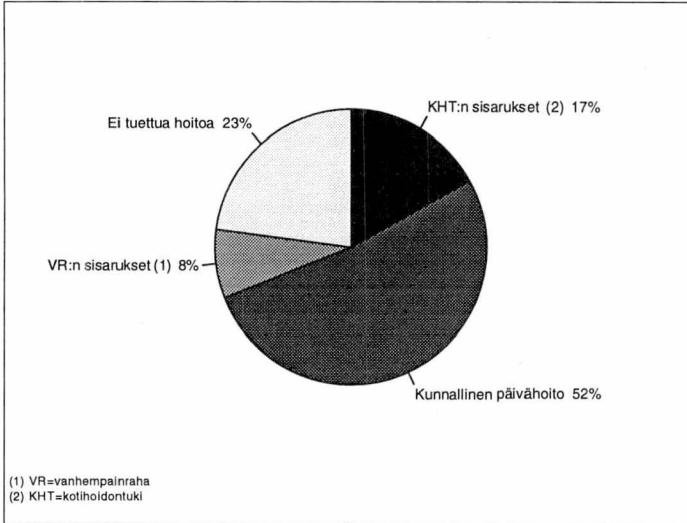
kouluikäiset lapset sitten nykyään hoidetaan? Tätä on kuvattu kuvioissa 3 ja 4, joista voidaan nähdä lasten jakaantuminen eri hoito- ja tukimuotoihin. Vaikka esimerkiksi lasten päivähoito ja lasten kotihoidon tuki ovat hoitomuotoina toisilleen vaihtoehtoisia, on kuitenkin hyvä pitää mielessä, että lähes kaikki lapset käyttävät ennen kouluikänsä tuloaan kaikkia eri tukimuotoja eli ensin heitä hoidetaan vanhempainrahan turvin, sitten aivan valtaosa perheitä käyttää ainakin lyhyen aikaa lasten kotihoidon tukea ja myös aivan valtaosa lapsista ehtii olla lyhyemmän tai pidemmän aikaa kunnallisessa päivähoitossa.

Merkittävää kuvioita tarkasteltaessa on myös se, että lähes kaikki alle kouluikäisistä lapsista ovat yhteiskunnan tukemien hoitojärjestelyjen piirissä tai ainakin olivat aivan 1990-luvun alussa. Tukimuotojen ulkopuolella olevien yli 3-vuotiaiden lasten osuus on lisääntynyt, kun päivähoitossa olevien lasten määrä on vähentynyt. Tämä johtuu pääosin työttömyyden aiheuttamasta päivähoiton kysynnän vähenemisestä, mutta joissakin kunnissa on päivähoitopaikkoja vähennetty myös tarpeen alenemista enemmän.

Kuvio 3.
Alle 3-vuotiaiden lasten hoitomuodot vuonna 1993

Kuvio 4.
3-6 -vuotiaiden lasten
hoitomuodot vuonna 1992

Suomi kansainvälisessä kentässä

Minkäläinen on suomalainen perhepoliittinen tukijärjestelmä sitten kansainvälisesti verrattuna. Oheisessa asetelmassa on verrattu sekä perhetuen osuutta bruttokansantuotteesta että perhetuen osuutta sosiaalimenoista. Verrattuna muihin Pohjoismaihin, joihin vertaaminen järjestelmien samanlaisuudesta johtuen on myös melko helppoa, voidaan todeta Suomen sijoittuvan täysin Norjan ja Tanskan rinnalle bruttokansantuoteosuutta tarkasteltaessa. Ruotsissa on sekä bruttokansantuoteosuus että perhetuen osuus sosiaalimenoista muita Pohjoismaita korkeammalla tasolla, mutta myös Suomessa näkyy esimerkiksi Norjaan ja Tanskaan verraten lievästi sosiaalipolitiikan painottumista perhepolitiikkaan.

Taulukko 2.
Perhetuen suhde bruttokansantuotteeseen sekä osuus sosiaalimenoista EY-maissa 1989 ja pohjoismaissa 1990

	Perhetuen osuus bruttokansantuotteesta	Perhetuen osuus sosiaalimenoista
EY-maat		
Tanska	3,5	11,9
Luxemburg	2,7	10,9
Ranska	2,7	10,2
Irlanti	2,4	12,4
Belgia	2,3	9,0
Iso-Britannia (1988)	2,1	11,1
Saksa (LT)	2,1	8,0
Hollanti	1,6	5,5
Portugali	1,2	6,9
Italia	1,1	4,8
Espanja	0,3	1,8
Kreikka (1988)	0,2	1,9
Pohjoismaat		
Ruotsi	5,1	14,5
Norja	3,5	11,9
Tanska	3,5	11,9
Suomi	3,5	13,8
Islanti	2,5	14,0

EY-maihin verraten Suomi, kuten muutkin Pohjoismaat, sijoittuu sekä bruttokansantuoteosuutta tarkasteltaessa että perhetuen osuutta sosiaalimenoista laskettaessa huipputasolle. Ero Keski-Euroopan maihin selitynee ainakin suurelta osin sillä, että Suomessa muiden Pohjoismaiden tapaan pienten lasten vanhempien työssäkäynti on muuta Eurooppaa yleisempää ja näin myös voimakas panostaminen pienten lasten hoitojärjestelyjen tukemiseen näkyy perhetuen korkeampina sosiaalimeno-osuuksina.

Perhekustannusten tasauksen tilanne

Vaikka painopiste perhepolitiikassa on ollut pienten lasten hoitojärjestelyjen tukemisessa, on myös lapsista aiheutuvien yleisten kustannusten tasausta oleellisesti kehitetty lähinnä lapsilisiä korottamalla, kuten edellä on todettu. Vuoden 1994 alusta tuli voimaan niin sanottu perhetukiudistus, jolla tukea suunnattiin merkittävästi uudelleen. Perhetukiudistuksesta voi tiiviisti todeta, että siinä siirretään perhepoliittisiin verovähennyksiin sisältynyt tuki lapsilisiin. Tämä merkitsee sitä, että kaikki lapsiperheet tulivat verotuksessa "samalle viivalle":

- Verovähennysten kautta suunnattu tuki on huolimatta siitä, että verovähennyksiä on viime vuosina muutettu entistä sosiaalisemmiksi, hyödyttänyt lievästi enemmän suurituloisia, minkä lisäksi kaikkein pienituloisimmat ovat jääneet kokonaan tuen ulkopuolelle.
- Osa verovähennyksistä on ollut myös huoltajakohtaisia, jolloin vähennyksen on saanut samansuuruisena lapsiluvusta riippumatta. Lapsilisän kautta saavat kaikki tuen samansuuruisena. Lapsilisiä puolestaan on lapsikohtainen.
- Lisäksi perhetukiudistuksessa verovähennyksiin sisältynyt tuki suunnataan lapsilisien porrastusta jyrkentäen voimakkaammin monilapsisille perheille,

millä pyritään tasoittamaan sitä käytettävissä olevien tulojen alenemista, minkä lasten aiheuttamat kustannukset erityisesti monilapsisille perheille aiheuttavat.

Perhetukiudistus myös selkeyttää perhekustannusten tasausjärjestelmää erityisesti tuen saajien kannalta; vain harva lapsiperhe on pystynyt täsmälleen laskemaan tuen, jonka se verovähennysten kautta on itselleen saanut. Kokonaisuutena ottaen perhetukiudistus ei kuitenkaan ole lapsiperheille erityisen myönteinen uudistus, koska siinä leikataan lapsiperheiden saamaa tukea noin 500 miljoonalla markalla vuonna 1994 verrattuna vuoden 1992 tasoon.

Perhekustannusten tasausjärjestelmän kautta yhteiskunta kattaa lapsista aiheutuneista kustannuksista karkeasti ottaen keskimäärin puolet, kun lasten aiheuttamia kustannuksia arvioidaan kulutustutkimusten pohjalta. Lapsi- ja pienentävät jokaisessa perheessä henkeä kohti käytettävissä olevia tuloja. Erittäin selvästi tämä näkyy monilapsisissa perheissä. Se kuvastuu myös siinä, miten eri väestöryhmiin kuuluvat kansalaiset joutuvat turvautumaan toimeentulotukeen. Toimeentulotukitilaston mukaan neljä- ja useampilapsisista yksinhuoltajaperheistä peräti yli 50 % joutui vuonna 1991 turvautumaan toimeentulotukeen. Vastaavasti kahden huoltajan perheistä, joissa oli 4 tai useampia lapsia, sai toimeentulotukea 15 %, kun yksi- ja kaksilapsisten kahden huoltajan perheiden vastaava prosenttiluku oli noin 6 eli lähellä koko väestön keskiarvoa.

Toimeentulotukitilaston tietojen pohjalta näyttää monilapsisuus olevan eräs keskeinen "köyhyyden" syy Suomessa työttömyyden ollessa toki keskeisin tuen tarpeen aiheuttaja. Erittäin suuri on riski joutua toimeentulotuen varaan monilapsisissa perheissä, joissa toinen, molemmat tai ainoa huoltaja on työttömänä. Työllisyystilanteen kehitys tulee yleisemminkin olemaan myös lapsiperheiden kannalta avainkysymys perheiden tulevaisuutta ajatellen.

Lapsen elatus

- Lapsen elatusta säädelään yksityisoikeudellisesti, mutta myös julkisoikeudellisesti silloin kun perhekustannuksia tasataan
- Sosiaalisella vanhemmalla ei ole yksityisoikeudellista elatusvelvollisuutta
- Elatusvelvollisuus päättyy pääsääntöisesti lapsen tullessa 18 vuoden ikään
- Lapsen asema lain edessä on riippumaton syntyperästä ja vanhempien tulotasosta; käytännössä näin ei ole
- Sosiaalinen vanhemmuus on voimistumassa kun perhekustannusten tasausta kehitetään

Lapsen elatus

Lapsen elatusta koskevan lainsäädännön kehityslinjoja toisesta maailmansodasta nykypäiviin

"Lapsella on oikeus riittävään elatukseen. Se käsittää lapsen kehitystason mukaisten aineellisten ja henkisten tarpeiden tyydyttämisen, lapsen tarvitseman hoidon ja koulutuksen sekä tästä aiheutuvat kustannukset. - - . Vanhemmat vastaavat lapsen elatuksesta kykynsä mukaan. - - . Lapsen oikeus saada elatusta vanhemmiltaan päättyy, kun hän täyttää kahdeksantoista vuotta. Vanhemmat vastaavat lapsen koulutuksesta aiheutuvista kustannuksista myös sen jälkeen, kun lapsi on täyttänyt kahdeksantoista vuotta, mikäli se harkitaan kohtuulliseksi."

Lainaukset on otettu 1.10.1976 voimaan tulleesta laista lapsen elatuksesta (704/75). Edellä mainittujen seikkojen lisäksi elatuslaki sisältää määräyksiä elatusavun suorittamisesta, sen vahvistamisesta sopimuksella tai tuomiolla, elatusavun muuttamisesta, oikeudenkäyntimenettelystä ja tuomion täytäntöönpanosta.

Tässä artikkelissa keskitytään kuitenkin vain yllä siteerattuihin lainkohtiin ja niiden taustalla oleviin tekijöihin. Niitä tarkastellaan esimällä vastauksia kolmeen ongelmaan: (1) mikä on muuttunut, (2) mikä on pysynyt ennallaan ja (3) millaisia lähitulevaisuuden kehityslinjoja voi olla odotettavissa.

Elatuslainsäädäntö muuttunut lapsikantaisemmaksi

Muutokset ovat koskeneet sekä yksityisoikeudellista elatusjärjestelmää että perhekustannusten tasausta. Ne ovat muuttuneet eri suuntiin ehkä sillä tavoin, että yksityisen elatusten uudistusten taustatekijät liittyvät lähinnä ideologisiin seikkoihin, kun taas julkisen elatusten kehittyminen on ollut sidoksissa väestö-, talous- ja työmarkkinapoliittisiin tekijöihin.

Ennen elatuslakia avio- ja au-lapset olivat erilaisessa asemassa

Ennen elatuslain voimaantuloa oli vallalla kaksi erilaista yksityisoikeudellista elatusjärjestelmää sen mukaan syntyikö lapsi avioliitossa vai sen ulkopuolella. Oikeusvaikutukset sidottiin lapsen syntyperään. Avioliitoksen asema oli parempi kuin avioliiton ulkopuolella syntyneen.

Au-lapsilain (1922) mukaan avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi oli oikeutettu äitinsä ohella saamaan elatusta siltä, joka joko tosiasiallisesti oli saattanut tai vaihtoehtoisesti oli voinut saattaa naisen raskaaksi. Täten elatusvelvolliseksi määrätyn miehen ei välttämättä pitänyt olla lapsen biologinen isä. Miehen tuli suorittaa elatusapua lasta varten siihen asti, kun nuori täytti 17 vuotta. Maksujen suuruus määräytyi lähinnä äidin olojen mukaan.

Avioliittolaisissa (1929) omaksuttiin aviolasten osalta toinen perusasetelma. Elatusvelvollisuus ulottui pidemmälle, käytännössä tavallisimmin lapsen täysi-ikäiseksi tuloon saakka. Täysi-ikäisyysraja oli ennen 1.7.1969 21 vuotta. Elatuskriteerit nivottiin kummankin vanhemman tulotasoon, varallisuusasemaan ja muihin olosuhteisiin. Puolisot olivat avioeron jälkeen velvollisia " - - edelleen samojen perusteiden mukaan kuin sitä ennen ottamaan osaa lasten elatukseen."

Avioliittolainsäädäntöä uudistettiin vuonna 1987 (411/87). Uudet määräykset tulivat voimaan 1.1.1988. Tätä aiemmin lapsen vanhemman uudella aviopuolisolla oli lakisääteinen velvollisuus elättää yhteisessä kodissa asuvaa lasta. Periaate legalisoitiin vuonna 1948. Näin ollen sotien jälkeen sosiaalinenkin vanhemmuus perusti elatusvelvollisuuden parisuhteen kestäessä.

Nykyisin isyys todetaan avioliiton perusteella tai vahvistetaan tunnustamisen taikka tuomion kautta. Aviomiehen oletetaan olevan lapsen biologinen vanhempi. Toisin on asianlaita silloin, kun lapsi syntyy avioliiton ulkopuolella; kun isyys on vahvistettu, mies on lapseensa nähden elatusvelvollinen kuten lapsen äitikin.

Biologinen vanhemmuus, yhdenvertaisuus, lapsikantaisuus

Kolme erityispiirrettä nousee ylitse muiden. Ensinnäkin: oikeusvaikutuksia ei enää liitetä sosiaaliseen, vaan yksinomaan biologiseen vanhemmuuteen. Vuoden 1975 isyyslaki oli tässä suhteessa tärkeä säädös, onpa sitten kysymys lapsen elatuksesta, huollosta tai lapsen oikeudesta tavata vanhempansa. Toiseksi: kaikki lapset on saatettu yhdenvertaiseen asemaan. Lapsen syntyperällä ei ole merkitystä, ei elatuksen keston sen enempää kuin sen tasonkaan suhteen. Kolmanneksi: 1.10.1976 lähtien on ratkaisevaa ollut lapsen tarve riittävään elatukseen. Lähtökohtaisesti asiaa ei arvioida huoltajakeskeisesti ja tulosisidonnaisesti, vaan puhtaasti lapsikantaisesti, toisin sanoen kustannussidonnaisesti.

Jälkimmäisellä tarkoitetaan lähinnä sitä, että lapsen elatarvetta arvioitaessa päähuomio kohdistuu lapsesta aiheutuviin kuluihin, ei vanhempien tulo- tai elintasoon. Elatuslain normit tähtäävät ideaalitalan saavuttamiseen.

Yhteiskunnan elatusvastuu: köyhäinhoidosta sosiaalisiin oikeuksiin

Yhteiskunnan elatusvastuu on ollut sekä ennen että jälkeen toisen maailmansodan toisista. Muutoksiakin on tapahtunut. Ennen toista maailmansotaa julkisoikeudellinen elatus turvattiin niillä sanottuun residuaalimalliin. Valtion ja kuntien rooli elatuksen turvaajana oli toissijainen ja pohjautui korostetusti etuuksien matalaan tasoon, tarveharkintaisuuteen ja kontrolliin. Perheturvalla oli köyhäinhoidollinen luonne.

Tilanne muuttui toisen maailmansodan jälkeen. Niin sanottu institutionaalinen malli valtasi alaa, ja se on voimistunut nykypäiviin saakka. Yhteiskunta on enentyvässä määrin tukenut perheitä. Sosiaali- ja perhepoliittisten menojen osuus bruttokansantuotteesta on kasvanut. Suorat ja epäsuorat tulonsiirrot sekä palvelut suunnataan kaikille lapsiperheille. Valvontaa on pyritty vähentämään. Etuudet annetaan ilman tarveharkintaa pääsääntöisesti kaikille. Tämä ilmenee muun muassa tarkasteltaessa lapsilisälain (vahvistettu alunperin 1948; uusi laki 1992), sairausvakuutuslain (säädetty 1963; vrt. äitiys-, isyys- ja vanhempainraha) ja kunnallisen päivähoitolain (annettu 1973) sekä kotihoidon tuesta annetun lain (säädetty 1985; uusi laki 1992) kantavia pääperiaatteita. Kuttakin on sittemmin uudistettu ja muutettu useampaan eri otteeseen.

Seurauksena on ollut yksityisoikeudellisen elatusjärjestelmän merkityksen väheneminen. Kun maatalousvaltaisessa yhteiskunnassa lapset saivat hoidon ja elatuksen lähinnä vain perheen jäsenyyden kautta, palkkatyöhön perustuvassa yhteiskunnassa tilanne on toinen. Suorilla ja epäsuorilla tulonsiirroilla sekä palveluilla on ollut voimistuva vaikutus perheiden kokonaistulonmuodostukseen.

On vaikea arvioida, kuinka suuren osuuden perhe- ja koulutuspoliittiset subventiot kattavat lapsesta aiheutuvista kulutusmenoista. Erään laskelman mukaan osuus oli 1940- ja 1950-luvuilla muutaman prosenttiyksikön luokkaa, 1970-luvulla jo noin neljännes, ja 1980-luvun lopulla osuus on ollut ehkä lähemmäs puolet lapsen välittömistä kulutusmenoista. Pitävätpä laskelmat paikkansa tai eivät, joka tapauksessa suunta on selvä. Yhteiskunta on lisääntyvästi ottanut vastattavakseen lapsista aiheutuvista kuluista.

Normaaleissa tilanteissa yksityis- ja julkisoikeudellinen elatusturva ovat toinen toisiaan täydentäviä ja rinnakkaisesti vaikuttavia. Yksityisen, perheen sisäisen, elatuksen häiriintyessä julkisen elatuksen muodot korvaavat puuttuvan turvan (vrt. elatus- tai toimeentulotuki).

Tuki kohdennetaan siis paitsi riskitilanteita varten (vrt. esim. kunnallinen elatusturva; 1977) myös ennen kaikkea pienten lasten huoltajille (vanhempainraha, kunnallinen päivähoito, kotihoidon tuki). Tästä on se seuraus, että mitä suuremmaksi lasten kuluksien osuus varttumisen myötä käyvät, sitä pienemmäksi tulonsiirtojen ja palveluiden osuus ohenee. Eli jos lapsen vanhemmat eroavat lapsen ollessa kouluikäinen, yksityisoikeudellisen elatuksen rooli korostuu.

Pysyvät piirteet: huoltajasidonnaisuus ja suhdanneherkkyys

Yleensä lainsäädäntökehitystä tarkasteltaessa huomio kohdistuu lainsäädännöllisiin parannuksiin, toisin sanoen muutoksiin. Vähemmälle huomiolle jää se, mikä on pysynyt ennallaan.

Tässä yhteydessä keskitytään kahteen piirteeseen. Toinen on se, että lapsen elatuksen taso on ollut huoltajasidonnaista. Toinen näkökohta liittyy julkisoikeudellisen järjestelmän suhdanneherkkyyteen.

Riittävän elatuksen määrä ei ole kaikille sama

Vaikka vuoden 1975 elatuslain normit perustuvat lähtökohtaisesti lapsen elatuksen riittävyyteen ja lapsikantaisuuteen, tosiasiallisesti vanhempien tulotaso ja varallisuus- asema ovat muovanneet "riittävän elatuksen" sisällön. Lain edellyttämä ihannetilanne on voinut realisoitua lähinnä silloin, kun huoltajien tulotaso on ollut hyvä.

Se miten asioiden pitäisi lain mukaan olla ei ole merkinnyt samaa kuin miten ne käytännössä ovat. Vanhempien ollessa eri mieltä elatusapumaksujen suuruudesta tuomioistuintimet ovat noudattaneet lakiin perustumattomia "nyrkkisääntöjä". Yksi on se, että tuomitut elatusapumaksut ovat olleet vaaditun ja tarjotun summan matemaattisia keskiarvoja. Kun esimerkiksi lapsen kanssa elämäänsä jatkanut on vaatinut vaikkapa 1 500 markkaa kuukaudessa ja kodista poismuuttanut on ilmoittanut kykenevänsä suorittamaan vain 500 markkaa, tuomittu elatusapu on ollut 1 000 markan suuruusluokkaa. Toinen oikeuskäytännön kautta muodostunut sääntö on ollut se, että lasta kohden suoritettavaksi määrätty elatusapu on ollut noin 10–12 % elatusvelvollisen bruttotuloista. Kuten todettua, kumpikaan menettelytapa ei perustu elatuslain normeihin sen enempää kuin lain esitöihinkään. Näin asianlaita vain on.

Muodollis-juridisesti lapsen oikeus saada vanhemmiltaan elatusta päättyy pääsääntöisesti silloin, kun lapsi täyttää 18 vuotta. Poikkeuksellisesti elatusvelvollisuus saattaa jatkua kauemminkin silloin, kun nuori ei ole saanut koulutustaan päätökseen. Vanhempien varallisuus- asema on piirtänyt jälkensä käytäntöihin. Mikäli huoltajan taloudellinen tila on ollut hyvä, hän on avustanut lastaan tämän tultua täysi-ikäiseksi – tosiasiallisesti ainakin silloin, kun nuori ei ole muuttanut pois vanhempiensa kotoa.

Laki ei tunne lasten elatusvelvollisuutta vanhempiinsa

Periaatteessa elatuslaissa voisi olla säännöksiä (täysi-ikäisen) lapsen elatusvelvollisuudesta vanhempiinsa tai muihin lähisukulaisiinsa nähden. Näin ei asianlaita ole. Suomalainen lainsäädäntö ei ole tuntenut laajempaa lähisukulaisten välisiä elatusvelvollisuussuhteita sen jälkeen, kun vuoden 1956 huoltoapulaki kumosi vuoden 1922 köyhäinhuoltolain. Tässäkin suhteessa tilanne on pysynyt muuttumattomana.

Perhelainsäädäntö kytköksissä talouden suhdanteisiin

Perhepoliittisen lainsäädännön uudistamisen taustatekijöitä tutkittaessa on helppo havaita, että lait on säädetty osana väestö-, talous- ja työmarkkinapoliittisia ratkaisuja. Poliittista valtaa käyttäneet (miehet) ovat aina määrittäneet sen, mikä kulloinkin on katsottu tarpeenmukaiseksi. Kansainvälisen kilpailukyvyn turvaaminen ja ylipäättään raha ovat muovanneet päätösten toteuttamisen ehdot.

Tyypillisiä esimerkkejä ovat lapsilisälain, kunnallisen päivähoitolain sekä hoitovapaat sallineiden lakien säätäminen.

Lapsilisälain säätäminen liittyi sodan jälkeisiin palkankorotuspaineisiin ja inflaatioon. Laki säädettiin, jotta voitiin hidastaa kustannusten nousua ja hillitä inflaatiokierrettä. Puhtaasti talouspoliittiset motiivit johtivat maamme suurimman perhepoliittisen uudistuksen toteuttamiseen. Lakia ehdotettiin muutettavaksi jo vuonna 1953. Lapsilisämenoja haluttiin supistaa yleisen kustannustason alentamiseksi ja kansainvälisen kilpailukyvyn parantamiseksi.

Päivähoitolain ja hoitovapaajärjestelyiden lakisääteistäminen liittyivät puolestaan työmarkkinaratkaisuihin eli sen varmistamiseen, että naiset ovat työmarkkinoiden käytettävissä. Hoitovapaiden ideana on mahdollistaa naisten väliaikainen poissaolo työelämästä.

Noususuhdanteen aikana perheturvaa on parannettu ja laatua lisätty, laman vallitessa leikattu ja heikennetty. Tämän päivän tilanne Suomessa ei ole mitenkään ainutlaatuisen. Esimerkiksi Ahon hallituksen perhepoliittisten uudistusehdotusten taustatekijät ovat jokseenkin samat kuin Kekkonen IV-hallituksen (9.7.1953–17.11.1953) esittämät. Muuttumattomuus on nyt siinä, että perhepoliittiset uudistukset ovat olleet suhdanneherkkiä.

Lähitulevaisuuden näkymiä: voimistuuko sosiaalinen vanhemmuus?

Mikäli luonnehdinnat suhdanneherkkyydestä hyväksytään, ne on myös otettava huomioon tutkailtaessa lähitulevaisuuden näkymiä. Harjoitettava talous- ja työmarkkinapolitiikka tullee vastakin vaikuttamaan siihen, miten perhekustannusten tasausjärjestelmää uudistetaan.

Ennusmerkit viittaavat vahvasti siihen, että yksityisoikeudellisen elatusturvan merkitystä halutaan voimistaa ja julkisoikeudellisen perheturvan roolia vastaavasti kaventaa. Perheen hoivatehtävä on jatkossa ehkä entistä merkittävämpi kuin mitä se on 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa ollut.

Vuoden 1975 elatuslain normeihin tuskin tullaan lähitulevaisuudessa tekemään periaatteellisia muutoksia. Tämä koskee ainakin alussa siteerattujen lainkohtien taustalla olevia jo edellä pääkohdin selvitettyjä kantavia pääperiaatteita. Eri asia on se, tullaanko jatkossa myös yksityisoikeudellisessa lainsäädännössä luopumaan puhtaasti biologiseen vanhemmuuteen perustuvista oikeusvaikutuksista vai ei. Odottaa kuitenkin sopii, että sosiaalisen vanhemmuuden merkitys lapsen hoivan ja elatuksen antajana voi jossain vaiheessa voimistua, kuten asianlaita on julkisoikeudellisten hoivajärjestelyiden puolella.

Kirjallisuutta

Kaisto, Janne & Oulasmaa, Petri: Lapsen elatus. Suomen Lakimiesliiton Kustannus Oy, 1994. Helsinki.

Mahkonen, Sami: Voidaanko lasta lailla suojella? Suomen Lakimiesliiton Kustannus Oy, 1991. Helsinki

Perheet ja laki. Perhetoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1992:12. Helsinki.

Perhekäsitetyöryhmän muistio. Työryhmämuistio 1993:26. Sosiaali- ja terveysministeriö. Moniste.

Tietoja lapsen elatuksesta ja huollosta

Elatusapu

Velvollisuus osallistua lapsen elatukseen on aina lapsen biologisilla vanhemmilla, ellei lasta ole adoptoitu tai isyys on jäänyt selvittämättä. Silloin, kun lapsen vanhemmat eivät yhdessä asuen huolehdi lapsesta, poissaoleva vanhempi on velvollinen maksamaan toiselle elatusapua. Vanhempien keskenään tekemiä sopimuksia elatusavusta ei rekisteröidä, elleivät viranomaiset vahvista sopimuksia. Osa elatusapuna tapahtuvista tulonsiirroista jää näinollen tilastoinnin ulkopuolelle.

Vuonna 1992 sosiaalilautakunnat vahvistivat kaikkiaan 18 028 elatussopimusta. Näistä oli uusia sopimuksia 13 637 (76 %).

Vuoden 1992 aikana sopimuksella vahvistetuista elatusavusta yli puolet (53 %) oli suuruudeltaan 500–800 markkaa. Elatusapu oli suuruudeltaan 1 000 mk tai suurempi 1 678 (9 %) sopimuksessa.

Elatustuki

Elatustuella tarkoitetaan kunnan varoista lapsen elatukseen suoritettavaa avustusta. Sitä maksetaan mm. silloin kun

- elatusapuvollinen laiminlyö elatusavun
- elatusapu on sovittu tai määrätty pienemmäksi kuin elatustuen markkamäärä
- kun isyyttä ei ole vahvistettu
- kun elatusapua ei ole vahvistettu elatusvelvollisen puutteellisen elatuskyvyn vuoksi.

Vuoden 1992 lopussa elatustukea maksettiin täysimääräisenä 55 977 lapselle ja sen suuruus oli 606 mk/kk. Vuoden 1992 aikana maksettiin elatustukea kaikkiaan 97 082 lapselle.

Elatustuen suuruus vuonna 1994 on 606 mk lasta kohden. Jos lasta yksin elättävä vanhempi elää uudessa avo- tai avioliitossa, elatustuki on 469 mk kuukaudessa.

1. Elatustuki vuosina 1987–1992

Vuosi	Elatustuki			Maksettu lapsille elatustukea ja elatusapua yhteensä ¹⁾	
	Korkein mk-määrä kuukaudessa	Lapsia 31.12.	Elatusvelvollisia 31.12.		Mk/lapsi
1987	404	69 200	45 192	398 978	5 766
1988	475	70 101	44 654	434 691	6 201
1989	499	71 333	44 842	457 088	6 408
1990	549	73 085	45 544	499 418	6 833
1991	577	78 725	48 384	558 042	7 089
1992	606	85 582	52 414	613 981	7 174

1) Tilasto kuvaa sosiaalitoimen kautta kulkevaa rahavirtaa. Elatusavusta on tilastossa mukana se osa, jonka kunta on perinyt elatusvelvolliselta ja tilittänyt lapselle

Isyyden selvittäminen ja vahvistaminen

Avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten määrä on viime aikoina ollut kasvussa. Vuonna 1992 syntyi 19 257 au-lastta. Valtaosa au-lasten isistä tunnustaa isyytensä. Vain noin prosentissa tapauksista isyyden vahvistamiseksi nostetaan kanne. Vuonna 1992 nostettiin 210 kannetta, joista 107:ssä isyys vahvistettiin. Vain muutamassa tapauksessa kanne hylättiin. Isyyden selvityksiä myös keskeytetään. Vuonna 1992 941 isyyttä jätettiin selvittämättä, valtaosa äidin kirjallisella ilmoituksella.

Sopimukset huollosta ja tapaamisoikeudesta

Sopimuksia lapsen huollosta tehdään useimmiten silloin, kun vanhempien avioliitto purkautuu. Toinen yleinen syy sopimuksen teolle on avioliitossa syntyneen lapsen huollon järjestäminen juridisesti pätevällä tavalla.

Vanhempien välinen sopimus lapsen huollosta on tehtävä kirjallisesti. Sopimus on esitettävä sosiaalilautakunnan (tai tuomioistuimen) vahvistettavaksi, mikäli siitä halutaan juridisesti täytäntöönpanokelpoinen. Päätöstä tehtäessä on ennen muuta otettava huomioon lapsen etu ja lapsen toivomukset.

Tunnustetut lapset 1987–1992

Vuosi	Määrä
1987	11 010
1988	15 482
1989	16 988
1990	19 682
1991	17 453
1992	18 707

Sopimukset lapsen huollosta 1987–1992

Vuosi	Määrä
1987	8 451
1988	11 904
1989	13 433
1990	16 221
1991	20 290
1992	23 369

Lähde: STAKES.
Tiedot perustuvat kuntien laatimiin yhteenvetotietoihin.

Nuorten perheiden elinolot

- Nuorten perheiden materiaallinen hyvinvointi on kasvanut - uusi sukupolvi on saavuttanut aina edellistä korkeamman elintason
- Korkean elintason saavuttaminen on ollut sidoksissa nuorten perheiden molempien vanhempien työssäkäyntiin
- Tulonsiirtojärjestelmän merkitys työn ja perheen yhdistämisessä ja sitä kautta elintason saavuttamisessa ja ylläpitämisessä on korostunut
- Nuorten perheiden kulutus on kasvanut, omistus-asuminen yleistynyt ja velkataakka kasvanut
- Yksinhuoltajaperheiden tulojen, kulutuksen ja asumisen taso on selvästi alempi kuin kahden tulonsaajan perheissä

Nuorten perheiden elinolot

Yhteiskunnan ja perheen muutokset	85
Maatalousyhteiskunnasta palkkatyöyhteiskuntaan	85
Hyvinvointivaltion rakentaminen	85
Perheen yksityistyminen	86
Perheiden elinolojen muutosten tarkastelu sukupolviuvausten avulla	86
Perheiden tulot ja tulojen rakenne	89
Yksinhuoltajaperheissä vaihtelevaa tulokehitystä	92
Kahden huoltajan lapsiperheet: palkkaa ja perhetukia	92
Lapsettomat parit: palkkaa ja veronmaksua	93
Perheiden tulokehitys	94
Perheiden toimeentulo 1990-luvulla	94
Perheet tavaramaailmassa	97
Rahaa kuluu enemmän asuntoon, vähemmän ruokaan	97
Enemmän autoja	99
Enemmän kodinkoneita	99
Enemmän viihde-elektroniikkaa	100
Hyvinvointipalvelujen merkitys perheiden kulutuksessa	101
Tulevaisuuden eko-laboratoriot	103
Perheet ja asuminen	104
Kodinomistus – ainoa vaihtoehto?	104
Sukupolvet ja asumisen ehdot	105
Perheiden asumismenot sukupolvittain	105
Asumismenoihin vaikuttavat tekijät	105
Asumismenojen muutos vuosina 1985–1990	107
Hyvinvoinnin sukupolven asumismenot	109
Asuminen ja sukupolvet – yhteenveto	110
Tiivistelmä	111
Liitetaulukot	113

Yhteiskunnan ja perheen muutokset

Tässä artikkelissa kuvataan nuorten perheiden elinoloissa tapahtuneita muutoksia vuodesta 1966 1990-luvulle eli aikana, jolloin yhteiskunnalliset muutokset olivat nopeita ja suuria. Elinkeinorakenne muuttui ja suomalainen hyvinvointivaltio rakennettiin.

Maatalousyhteiskunnasta palkkatyöyhteiskuntaan

Suomalaisessa yhteiskunnassa viimeisten 30–40 vuoden aikana tapahtuneet suuret muutokset ovat heijastuneet monin tavoin perheiden elinoloihin. Vielä vuonna 1950 Suomi oli maatalousvaltainen maa, jossa lähes joka toinen ammatissa toimiva sai toimeentulonsa maataloudesta. Seuraavalla vuosikymmenellä alkanut "suuri muutto", kaupungistuminen ja teollistuminen synnyttivät palkkatyöyhteiskunnan. Työntekijä- ja toimihenkilöammateissa toimivien osuus kasvoi, naisten työhönosallistuminen lisääntyi ja yleinen koulutustaso parani.

Vuonna 1970 enää 20 prosenttia ammatissa toimivista sai toimeentulonsa maataloudesta. Vuonna 1990 vastaava osuus oli alle 10 prosenttia. Kansalaisten yleinen tulotaso on koko yhteiskunnan tuotantorakenteen muutoksen ja tuottavuuden kasvun mukana noussut huomattavasti.

Yhteiskunnalliset muutokset ovat merkinneet myös elämäntavan muutoksia. Palkkatyöläistyminen ja työn luonteen muuttuminen ovat muuttaneet samalla suhtautumista työntekoon, ammatin hankkimiseen ja kuluttamiseen. Koulutus on saanut korostetun roolin. Selvän muutoksen on väitetty tapah-

tuneen myös ihmissuhteiden merkityksen kasvussa (Kortteinen 1982).

Hyvinvointivaltion rakentaminen

Suomalaisen hyvinvointivaltion rakentaminen alkoi varsinaisesti 1960-luvulla perustanaan kulutuksen ja jatkuvan kasvun idea. Suomi täyttikin pohjoismaisen hyvinvointivaltion tunnusmerkit 1960-luvun puolivälissä ja keskeistä oli siirtyminen minimiturvasta ansiosidonnaiseen sosiaaliturvaan. Merkittäviä hankkeita olivat työttömyysturvan uudistaminen, ansiosidonnainen työeläketurva sekä sairausvakuutuslaki (Haatanen 1992).

Hyvinvointivaltion laajentaminen jatkui 1970-luvulla, jolloin kehitettiin useita merkittäviä yhteiskunnallisia palveluja tulonsiirtojen rinnalle. Kansanterveyslaki sekä lasten päivähoitolaki säädettiin. Myös peruskoulujärjestelmä astui voimaan. Taloudellisen taantumien aikana 1970-luvulla alettiin puhua hyvinvointivaltion kriisistä ja sen kehittäminen Suomessakin hidastui tilapäisesti. 1980-luvulla kuitenkin tehtiin taas laajennuksia, mm. kansaneläkejärjestelmän kokonaisuudistus ja huoltoapu korvattiin toimeentulotuella. Lasten päivähoitoon vaihtoehtoja kehitettiin ja säädettiin laki kotihoidontuesta. Yhä suurempi osa eläkeikäisistä siirtyi ansiosidonnaisen eläketurvan piiriin.

Hyvinvointivaltion rakentaminen on Suomessa kuitenkin laahannut yhteiskunnallisten muutosten jäljessä. Esimerkiksi naisten työhönosallistuminen oli jo ollut pitkään korkea, kun päivähoitojärjestelmää alettiin vasta luoda (Julkunen 1992).

Perheen yksityistyminen

Perhe on modernisoitunut rinnan suomalaisen yhteiskunnan kanssa. Maalta muutto ja kaupungistuminen, teollisuusammatteihin siirtyminen ja palvelualojen kasvu ovat kaikki muovanneet osaltaan perhettä. Voimakkain muutos on paikannettu vuosien 1967–75 välille (Haavio-Mannila ym. 1984).

Perheen muutoksia voidaan tarkastella rinnan yhteiskunnan ja sosiaalisten suhteiden muutosten kanssa. Agraariyhteiskunnassa yksilöt elivät läpi elämänsä varsin rajatussa elinpiirissä. Perhe, suku ja kyläyhteisö olivat perheen jäsenten sosiaaliturvaelementtejä ja elämän jäsentäjiä. Teollistumisen ja kaupungistumisen myötä perheen merkitys vähenee sen jäsenten integroitua yksilöinä kouluun, työelämään ja erilaisiin organisaatioihin. Perhe on oikeastaan erikoistunut enää yksilöiden tunnetarpeiden tyydyttämiseen ja intimiteettiin. Kaikella tällä on ollut omat heijastumansa perheiden asumiseen, tulotason ja kulutukseen.

Perheen yksityistyminen on tarkoittanut mm. sitä, että samalla kun perheet ovat yhä enemmän eriytyneet elämäntyyllisest omiksi suljetuiksi yksiköikseen, myös yksilöiden roolit – sekä työnjaolliset että hoivaroolit – perheissä ovat muuttuneet. Yhteiskunta on ottanut hoitaakseen useita aiemmin yksinomaan perheille kuuluneita toimintoja.

Yksityistyminen on tarkoittanut myös sitä, että puhtaita ydinperheitä on yhä enemmän ja suuret kotitaloudet ovat harvinaistuneet. Mm. usean sukupolven perheyhteisöjä on yhä vähemmän, vaikka ne tutkijoiden mukaan eivät koskaan ole olleet kovin tyypillisiä.

Toisaalta nykyisin omaan yksityisyyteensä sulkeutuneesta pienperheestä on myös kehkeytynyt postmoderneja uusperheitä avioerojen ja uudelleenavioitumisien kautta (Takala 1992). Uusperheiden yleistymisen merkitsee sitä, että perhepiiri laajenee uudestaan, mutta nyt ei niinkään verisukulaisu-

den suuntaan kuin entisiä ja nykyisiä avo- ja aviopareja yhdistäväksi verkostoiksi.

Perheen merkityksen on sanottu muuttuneen sitenkin, että yhä useammat henkilöt elävät aikuisiässä vain osan elinkaarestaan tietyssä perheessä, henkilöillä voi olla useita peräkkäisiä perheitä tai eivät lainkaan elä perhevaihetta aikuisena. Perusteluksi on myös esitetty sitä, että yksin asuvien määrä kasvaa kaiken aikaa. Perherakenteet ovat siis tulleet enemmän alttiiksi muutoksille, mikä tietenkin vaikeuttaa myös perheyksikön tasolla tehtävää sosiaalisten ja taloudellisten elinolojen tarkastelua.

Perheiden elinolojen muutosten tarkastelu sukupolvi kuvausten avulla

Kun tehtävänä on kuvata perheiden elinolojen muutosta 1960-luvulta 1990-luvun taitteeseen, ollaan monimutkaisen tehtävän edessä varsinkin, kun muutoksen yhteys edellä mainittuihin yhteiskunnallisiin rakennemuutoksiin olisi pidettävä yhtä aikaa mielessä. Olemme yksinkertaistaneet kuvaustehävää rajautumalla eri sukupolviin kuuluneiden nuorten perheiden materiaalisten olojen kuvaamiseen. Minkälaiset elinolot eri sukupolviin kuuluvilla erityyppisillä perheillä on ollut perheenperustamisvaiheessa ja lapsiperheenä? Miten nuorten perheiden tulonmuodostus, asuinolot sekä kulutusmenot ja julkisen sektorin tuottamien hyvinvointipalveluiden käyttö ovat muuttuneet aikojen kuluessa ja sukupolvien vaihtuessa?

Tarkastelun poikkileikkausvuosiksi on valittu 1966, 1976, 1985 ja 1990. Sukupolvet perustuvat osittain J.P. Roosin (1988) esittämien luokitusten pohjalle.

- vuonna 1966: sodan ja pulan sukupolvi
- vuonna 1976: suuren murroksen sukupolvi
- vuonna 1985: lähiösukupolvi
- vuonna 1990: hyvinvoinnin sukupolvi

Kutakin sukupolvea tarkastellaan sellaisena poikkileikkausvuonna, jolloin sukupolvi oli perheenperustamisvaiheessa tai eli lapsiperhevaihetta. Tilastollista tarkastelua varten nuoriksi perheiksi määriteltiin ne perheet, joiden viitehenkilö oli suunnilleen 26–35 vuoden iässä. Sukupolvet ja niiden iät tarkasteluvuosina käyvät ilmi kuviosta 1.

Usein kotitalouksien tuloja ja kulutusta tutkittaessa vakioidaan perheen koko ns. kuluksyksikköluvulla ¹⁾, jolloin on mielekkäämpää verrata eri kokoisten perheiden tuloja ja kulutusta keskenään. Tässä artikkelissa ei kuitenkaan tehty tällaista vakiointia, koska tehdyt sukupolvi- ja perherajaukset sinänsä vakioivat perheiden koon.

Kuvio 1.
Eri sukupolvien nuoret perheet tarkasteluvuosina

	1966	1975	1985	1990
Sodan ja pulan sukupolvi	27 – 46 -vuotta			
Suuren murroksen sukupolvi		26 – 35 -vuotta		
Lähiö-sukupolvi			26 – 35 -vuotta	
Hyvinvoinnin sukupolvi				26 – 35 -vuotta

1) Eräs yleisimmin käytetyistä tavoista muodostaa kotitalouden kulutusyksikköluvun on ns. OECD-kulutusyksikkömääritelmä, missä kotitalouden ensimmäinen aikuinen saa arvon 1 ja muut aikuiset arvon 0,7. Kotitalouden lapset saavat arvon 0,5 kukin. Summaamalla em. luvut yhteen saadaan kotitalouden kulutusyksikköluvun, jolla voidaan skaalata eri kokoiset kotitalouden samanarvoisiksi tehtäessä tulo- ja kulutusvertailua.

Asetelma 1.

Nuorten perheiden keskimääräinen koko sekä ammatissa toimivien ja lasten lukumäärä perhetyypeittäin vuosina 1966, 1976, 1985 ja 1990 *)

Perhetyyppi	Vuosi			1976			1985			1990		
	Koko	Amm. toimivia	Lapsia	Koko	Amm. toimivia	Lapsia	Koko	Amm. toimivia	Lapsia	Koko	Amm. toimivia	Lapsia
Yksinhuoltaja-perhe	3,25	0,85	2,25	2,57	0,92	1,57	2,41	0,87	1,41	2,45	0,90	1,45
Kahden huoltajan lapsiperhe	4,52	1,61	2,52	3,79	1,68	1,79	3,78	1,70	1,78	3,87	1,61	1,87
Lapseton pari	2,00	1,81	.	2,00	1,84	.	2,00	1,80	.	2,00	1,82	.
Kaikki kotitaloudet	3,34	1,63	1,17	2,86	1,33	0,78	2,36	1,16	0,54	2,30	1,09	0,53

*) Tässä ja kaikissa seuraavissa taulukoissa 'yksinhuoltajaperheessä' ja 'kahden huoltajan lapsi-perheessä' on ainakin yksi alle 18-vuotias lapsi. Lapsettomat parit ovat nuorempia kuin muiden nuorten perheiden viitehenkilöt. Lapsettomat parit ovatkin usein tulevia lapsiperheitä. "Kaikki kotitaloudet" tarkoittaa kaikkia kotitalouksia ko. vuonna. Niissä ovat siis mukana paitsi nuoret perheet, myös esimerkiksi yksineläjät, keski-ikäisten ja vanhusten taloudet.

Lähteenä kaikissa tämän artikkelin taulukko- ja kuvioesityksissä on käytetty Tilastokeskuksen Kotitaloustiedustelun aikasarjaa vuosilta 1966–1990.

Asetelmassa 1 on kuvattu kaikkien perheiden rakennetta ja ammatissa toimivien määrää eri perhetyypeissä. Rakennemuutokset ovat olleet vähäisiä perhetyyppien sisällä. Perheiden keskikoko ja lasten määrä perhettä kohti pienenevät merkittävästi vuosina 1966–1976, mutta sen jälkeen muutos on ollut melko vähäistä. Vuosina 1966–1976 muutos oli suurinpiirtein samaa luokkaa eri perhetyypeissä, joten tulo- ja kulutusvertailua eri ajankohtina voidaan tehdä. Myöskään työssäkäynti ei ole vaihdellut eri perhetyypeissä merkittävästi, vaikka ammatissa toimivien määrä kaikissa kotitalouksissa on jatkuvasti alentunut tarkasteluajanjakson kuluessa.

Yhteiskuntarakenteen muuttuessa myös naisen rooli perheen toimeentulon kartuttajana on voimistunut merkittävästi. Tämä kehitys käy selvästi ilmi asetelmasta 2, missä tarkastellaan perheen suurituloisimman henkilön sukupuolta nuorissa, perheen perustamisvaiheessa olevissa perheissä. 1960-luvun puolivälissä mies oli pääsääntöisesti vastuussa perheen toimeentulosta. Vain vajaassa puolessa prosentissa kahden huoltajan nuorista perheistä päävastuu perheen toimeentulosta oli naisella. Neljännesvuosisata myöhemmin tilanne oli hyvin erilainen. 1990-luvulle tultaessa lähes joka viidennessä nuoressa pari-perheessä nainen oli perheensä suurituloisin henkilö.

Asetelma 2.

Viitehenkilön sukupuoli nuorissa kahden huoltajan lapsi- ja lapsettomissa pari-perheissä

Viitehenkilön sukupuoli *)	Vuosi			
	1966	1976	1985	1990
Mies	99,6	94,2	88,3	82,2
Nainen	0,4	5,8	11,7	17,8

*) Perheen viitehenkilöksi luokitellaan pääsääntöisesti perheen suurituloisin henkilö

Perheiden tulot ja tulojen rakenne

Perheet voivat saada useanlaista tuloa. Usein kiinnostuksen kohteena on perheiden **käytettävissä olevat tulot**, jotka muodostuvat seuraavasti:

- + palkkatulot
- + yrittäjätulot
- = **ansiotulot**
- + omaisuustulot
- = **tuotannontekijätulot**
- + saadut tulonsiirrot
- = **bruttotulot**
- maksetut tulonsiirrot eli verot
- = **KÄYTETTÄVISSÄ OLEVAT TULOT**

Palkkatuloja ovat perheenjäsenten palkansaajina saamat korvaukset rahana tai luontaisetuina. **Yrittäjätuloihin** luetaan tulot maa- ja metsätaloudesta sekä muusta yrittäjätoiminnasta. Myös metsänmyyntitulot lasketaan yrittäjätuloksi. Palkka- ja yrittäjätulot muodostavat yhdessä perheiden **ansiotulot**.

Omaisuustuloja ovat mm. perheiden saamat korko-, osinko- ja vuokratulot, laskennallinen asuntotulo omistusasunnosta sekä omaisuuden myyntivoitto. Summaamalla omaisuustulot ansiotuloihin saadaan kotitalouksien **tuotannontekijätulot**, jotka ovat siis korvauksia kotitalouksien tuotantotoimintaan osallistumisesta.

Julkinen sektori osallistuu toiminnallaan aktiivisesti tuotannontekijätulojen uudelleen jakamiseen yhteiskunnassa. Tarkoitus on jakaa tuotantotoiminnasta syntynyttä tulokakua tasaisemmin eri tyyppisten ja eri elämänvaiheissa olevien kotitalouksien ja perheiden kesken. Välineinä julkinen valta käyttää toisaalta verotusta ja toisaalta tulonsiirtoja. **Saadut tulonsiirrot** koostuvat erilaisista eläkkeistä ja muista sosiaaliturvaetuksista. Näitä ovat mm. lapsilisät, sairaus- ja työttömyyspäivärahat, asumistuki ja toimeentulotuki. Kun tuotannontekijätuloihin lisätään saadut tulonsiirrot, saadaan kotitalouksien **bruttotulot**.

Tulonsiirtoihin käytetyt varat julkinen sektori kerää pääasiassa verotuksen kautta. Näitä kotitalouksien **maksamia tulonsiirtoja** ovat välittömät verot sekä sosiaaliturvamaksut. Huomattakoon, että välilliset verot eivät kuulu tarkasteluun tässä. Kun bruttotuloista miinustetaan kotitalouksien maksamat verot ja veroluonteiset maksut, päästään käsitteeseen kotitalouksien **käytettävissä olevat tulot**.

Perheeseen kuuluvien tulonsaajien lukumäärä vaikuttaa perheiden tulojen määrään. Tästä johtuen suuremmilla perheillä on usein suuremmat tulot kuin pienemmällä perheillä. Siten on luonnollista että yksinhuoltajaperheen keskimääräiset tulot ovat pienemmät kuin esimerkiksi kahden huoltajan perheen tulot, koska jälkimmäisessä perhetyyppissä tuloja saavia henkilöitä on monessa tapauksessa kaksi, etenkin tarkastelujakson jälkipuoliskolla. Tavallisuudesta poiketen tuloja ei suhteuteta perheen kokoon tässä tarkastelussa, koska ei ole tarkoitus verrata erityypp-

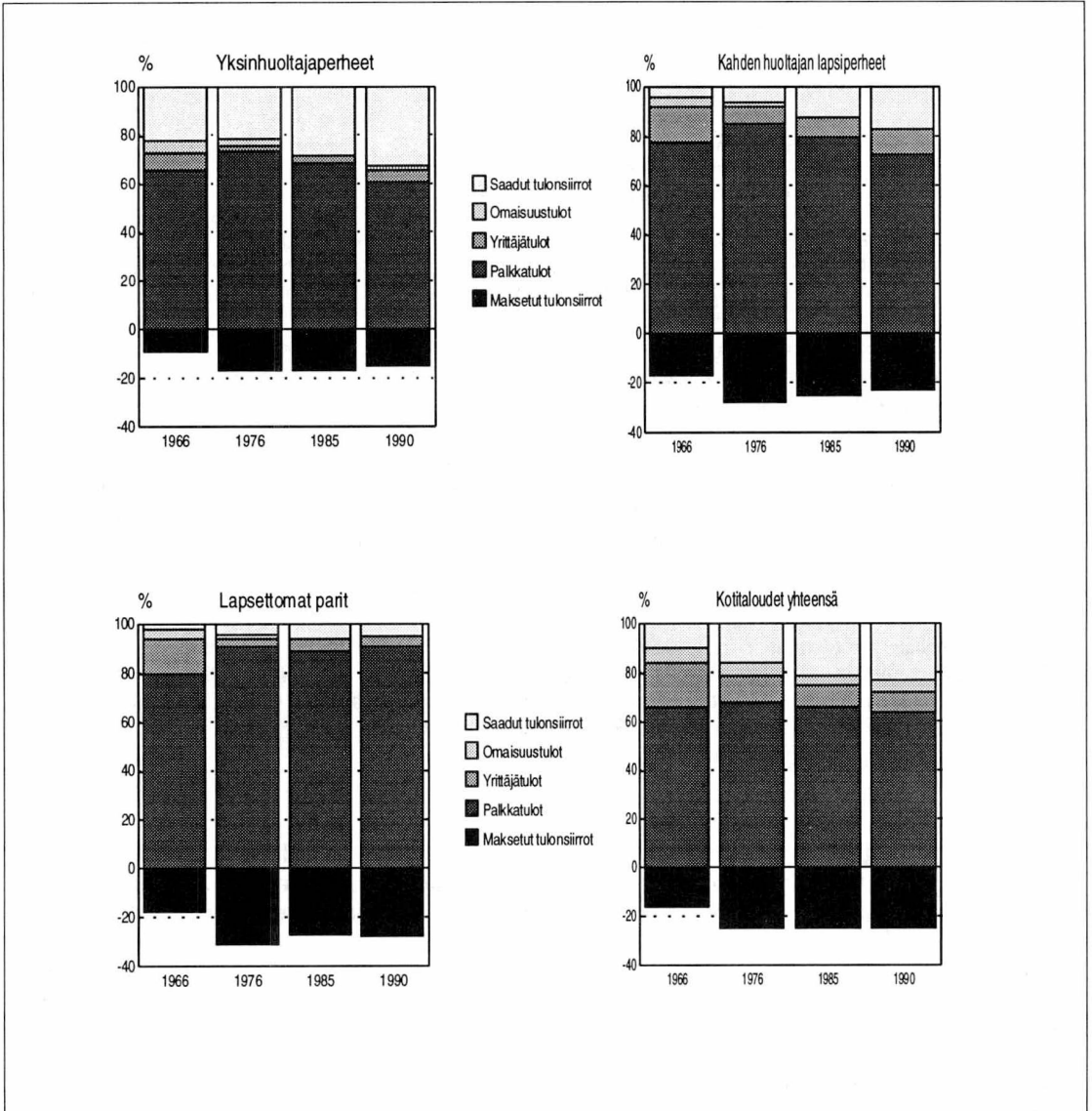
pisten perheiden tulotasojen toisiinsa, vaan tutkia tulotasojen ja tulonmuodostuksen muutoksia tarkastelujakson aikana.

Liitetaulukon 1 (s. 113) avulla voi havaita, että lapsettomien parien tulotaso on ollut kaikissa sukupolvissa paras ja kahden huoltajan lapsiperheiden tulotilanne lähes yhtä hyvä myöhemmissä sukupolvissa. Tulotaso kulutusyksikköä kohden on ollut näissä perheissä huomattavasti heikompi (liitetaulukko 2, s. 114). Yksinhuoltajaperheiden tulotaso jää kauas jälkeen muista.

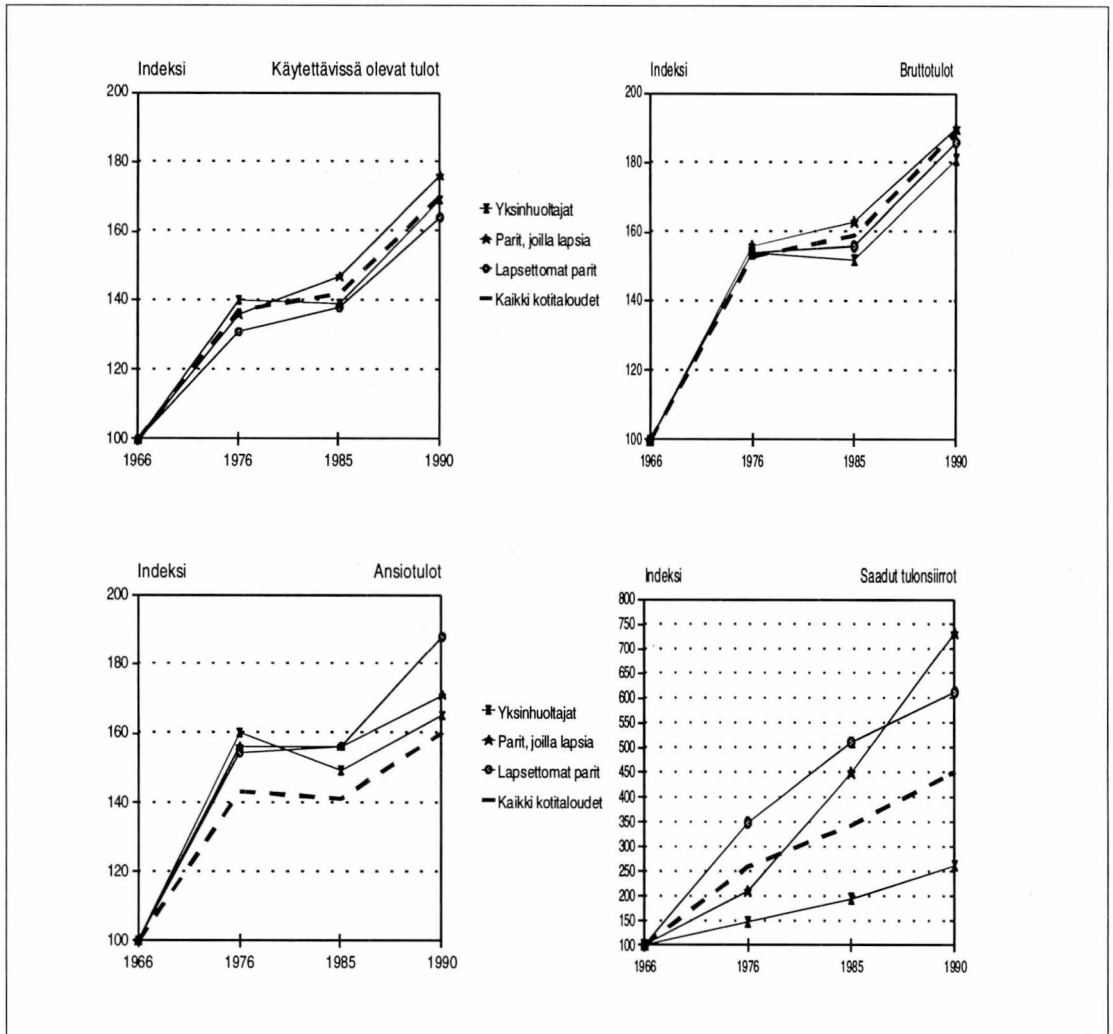
Kuviossa 2 on kuvattu perheiden tulorakennetta. Kuvio osoittaa sen, miten eri tuloerien osuus toisaalta kaikkien kotitalouksien ja toisaalta nuorten tyyppiperheiden bruttotuloista on muuttunut vuosien saatossa. Eri

perhetyyppien tulorakenne poikkeaa toisistaan. Lisäksi niiden tulorakenteet ovat vuosien saatossa muuttuneet eri tavalla. Seuraavassa tarkastellaan tulojen ja tulorakenteen muutoksia erikseen kussakin perhetyypissä.

Kuvio 2.
Tulonmuodostuksen rakenne perhetyypeittäin vuosina 1966, 1976, 1985 ja 1990.

Kuvio 3.
Reaalinen tulokehitys perhetyypeittäin 1966–1990

Mitä ovat saadut tulonsiirrot?

Saatuihin tulonsiirtoihin kuuluvat sekä sosiaaliturva-
 uudet että toisilta kotitalouksilta saadut avustukset, maksut
 ja lahjat. Erityyppisten perheiden saamat tulonsiirrot
 muodostuvat hyvin erityyppisistä tulovirroista. Tulonsiirrot
 ovat myös muuttuneet hyvin paljon ajan mittaan.

Liitetaulukossa 3 (s. 115) kuvataan nuorten perheiden

saamia tulonsiirtoja vuosina 1966, 1990 ja 1992. Esimerkiksi nuorten lapsiperheiden saamista tulonsiirroista merkittävä osa tulee perhepoliittisista tukimuodoista, lapsettomat parit saavat sairausvakuutuksen ja työttömyystuen tyyppisiä yleisiin sosiaalisiin riskeihin liittyviä tulonsiirtoja, kun taas muissa kotitalouksissa merkittävien tulonsiirtojen lähde ovat eläkejärjestelmät.

Yksinhuoltajaperheissä vaihtelevaa tulokehitystä

Sodan ja pulan sukupolven yksinhuoltajaperheiden **käytettävissä olevat tulot** olivat keskimäärin 57 000 markkaa¹⁾ vuonna 1966. Neljännesvuosisata myöhemmin hyvinvoinnin sukupolven yksinhuoltajien vastaavat tulot olivat nousseet lähes 96 000 markkaan. Kuvion 3 avulla yksinhuoltajien käytettävissä olevien tulojen kehitystä voi verrata kaikkien kotitalouksien tulokehitykseen. Keskimääräiseen tulokehitykseen verrattuna yksinhuoltajaperheet ovat kokeneet suurempia vaihteluja kuin muissa perhetyypeissä. Suuren murroksen sukupolven nuorten yksinhuoltajaperheiden tulot kasvoivat nopeimmin, kun taas lähiösukupolvessa yksinhuoltajien tulokehitys jäi jälkeen muista.

Palkkatulojen merkitys yksinhuoltajaperheissä on hieman vaihdellut. Sodan ja pulan sukupolven yksinhuoltajaperheet saivat palkkatuloja vuonna 1966 noin 41 000 markkaa, mikä oli 65 prosenttia niiden bruttotuloista. 25 vuotta myöhemmin hyvinvoinnin sukupolven yksinhuoltajaperheet saivat palkkatuloja noin 69 000 markkaa, mikä oli enää runsas 60 prosenttia heidän bruttotuloistaan. Vuosina 1976 ja 1985 palkkatulojen osuus yksinhuoltajien bruttotuloista oli edellistä selvästi korkeampi. Toisin sanoen palkkatulojen merkitys on ollut yksinhuoltajien toimeentulon kannalta välillä suurempi. Tämä muutos johtuu erityisesti perhepoliittisista tulonsiirroista, jotka kasvoivat selvästi nopeammin kuin ansiotulot 1980-luvun puolivälin jälkeen.

Saatujen tulonsiirtojen osuus yksinhuoltajaperheiden bruttotuloista oli merkittävä jo 1960-luvulla. Silloin ne muodostivat runsaan viidenneksen yksinhuoltajien bruttotuloista. Perheet voivat saada tulonsiirtoja sekä suoraan toisilta kotitalouksilta että tulojen yhteiskunnallisen uudelleenjaon kautta. Toisilta kotitalouksilta saatujen tulonsiirtojen merkitys oli yksinhuoltajaperheissä vielä 1960-

luvulla suuri, sillä niiden osuus kaikista saaduista tulonsiirroista oli runsas kolmannes. Merkittävin toiselta kotitaloudelta saatu tällainen tuloerä oli elatusapu. Lapsilisät oli 1960-luvun puolivälissä merkittävin yhteiskunnalta saatu tulonsiirto. Ne muodostivat neljänneksen kaikista tulonsiirroista.

Vuonna 1990 kolmasosa yksinhuoltajaperheiden bruttotuloista oli saatuja tulonsiirtoja. Lisäksi niiden sisäinen rakenne oli muuttunut. Toisilta kotitalouksilta saatujen tulonsiirtojen osuus oli pudonnut vajaan viidennekseen kaikista tulonsiirroista. Yhteiskunnan osuus tulonsiirtojen maksajana oli vastaavasti kasvanut. Lapsilisien lisäksi asumistuki, sairaus-, vanhempain- ja työttömyyspäivärahat olivat merkittävimpiä tuloeria, joita yksinhuoltajaperheet saivat yhteiskunnalta 1990-luvun vaihteessa.

Veronalaisten tulojen, kuten palkkatulon, osuuden ollessa pieni myös **verojen ja sosiaaliturvamaksujen** osuus yksinhuoltajaperheiden tulonmuodostuksessa oli pienempi kuin muissa perheissä. Osuus oli alle puolet saatujen tulonsiirtojen määrästä.

Kahden huoltajan lapsiperheet: palkkaa ja perhetukia

Sodan ja pulan sukupolven kahden huoltajan lapsiperheiden **käytettävissä olevat tulot** olivat vuonna 1966 noin 94 000 markkaa. Hyvinvoinnin sukupolven kahden huoltajan lapsiperheiden vastaavat tulot vuonna 1990 olivat 165 000 markkaa. Käytettävissä olevat tulot nousivat siis reaalisesti lähes 80 prosenttia.

Sodan ja pulan sukupolven kahden huoltajan lapsiperheet saivat **palkkatuloja** 1960-luvun puolivälissä runsaat 87 000 markkaa, neljä viidesosaa bruttotuloistaan. 25 vuotta myöhemmin hyvinvoinnin sukupolven vastaavat perheet saivat palkkatuloja noin 155 000 markkaa. Palkkatulojen osuus bruttotuloista

1) Kaikki markkamääräiset tiedot on deflatoitu tässä artikkelissa vuoden 1990 rahanarvoon.

oli pudonnut jonkin verran 1960-luvun tasosta myös näissä perheissä. Toisaalta, samoin kuin yksinhuoltajaperheissä myös kahden huoltajan lapsiperheissä palkkatulojen merkitys oli 1970- ja 1980-luvuilla selvästi tätä korkeampi. Esimerkiksi suuren murroksen sukupolven kahden huoltajan lapsiperheiden bruttotuloista vuonna 1976 peräti 85 prosenttia oli palkkatuloa.

Saatujen tulonsiirtojen osuus bruttotuloista kasvoi merkittävästi myös kahden huoltajan lapsiperheissä tarkasteluajanjakson aikana. Kun 1960-luvulla vain vajaat 5 prosenttia näiden perheiden bruttotuloista oli saatuja tulonsiirtoja, oli niiden osuus 25 vuotta myöhemmin kohonnut 17 prosenttiin. Lisäksi kahden huoltajan lapsiperheiden saamat tulonsiirrot tulevat pääasiassa yhteiskunnalta. Toisilta kotitalouksilta saatujen tulonsiirtojen osuus oli näillä perheillä vuonna 1966 parin prosentin luokkaa kaikista tulonsiirroista. Tämä pieni osuus on kylläkin kaksinkertaistunut 1990-luvulle tultaessa.

Siis sekä kahden että yhden huoltajan lapsiperheissä palkkatulojen merkitys oli suurimmillaan suuren murroksen ja lähiösukupolven aikana. Hyvinvoinnin sukupolven nuoret lapsiperheet ovat hyötyneet 1980-luvun aikana laajentuneesta perhepolitiikasta. Esimerkkeinä 1980-luvulla tapahtuneista lapsiperheitä hyödyttäneistä uudistuksista voidaan mainita vanhempainrahan huomattava tasokorotus, lapsilisäjärjestelmän laajentaminen ja kotihoidon tuen kehittäminen (ks. Martti Lähteisen artikkeli tässä teoksessa), jotka ovat tehneet lapsen oman vanhemman jäämisen kotiin lastaan hoitamaan taloudellisesti mahdolliseksi. Toisaalta tämä on useimmiten tapahtunut äidin eli naisen työuran kustannuksella.

Kahden huoltajan lapsiperheet maksoivat vuonna 1976 **veroja ja sosiaaliturvamaksuja** bruttotuloistaan keskimääräistä suuremman osan. Näin mitattuna näiden perheiden verotus todella keveni 1980-luvulla, mikä osaltaan johtui palkkatulo-osuuden pieneneemisestä. Mutta nämä perheet maksoivat edelleen enemmän kuin saivat.

Lapsettomat parit: palkkaa ja veronmaksua

Vuonna 1966 nuorten lapsettomien parien **käytettävissä olevat tulot** olivat lähes yhtä suuret kuin kahden huoltajan lapsiperheillä, eli 91 000 markkaa. Vuonna 1990 lapsettomien parien käytettävissä olevat tulot olivat 150 000 markkaa. Lapsettomien parien tulokehitys ei siis ollut tarkastelujaksolla yhtä hyvä kuin kahden huoltajan lapsiperheiden. Se oli selvästi keskimääräistäkin tulokehitystä heikompi.

Sodan ja pulan sukupolven lapsettomat parit saivat **palkkatuloja** vuonna 1966 noin 89 000 markkaa. Vuonna 1990 hyvinvoinnin sukupolven lapsettomat parit saivat palkkatuloja yli kaksinkertaisen määrän, eli noin 190 000 markkaa. Palkkatulojen osuus bruttotuloista kasvoi tarkasteluajanjakson aikana 80 prosentista runsaaseen 90 prosenttiin. Lapsettomien parien tulorakenteessa palkkatulojen merkitys siis kasvoi eikä vähentynyt, niinkuin lapsiperheissä.

Saatujen tulonsiirtojen merkitys lapsettomien parien toimeentulossa on vähäinen verrattuna muihin. Niiden osuus bruttotuloista oli sodan ja pulan sukupolven lapsettomilla pareilla 1960-luvun puolivälissä vain pari prosenttia. Hyvinvoinnin sukupolvessa vuonna 1990 tämä osuus oli noussut kuuheen prosenttiin. Merkittävimpiä tulonsiirtoeria olivat 1960-luvun puolivälissä sairaus- ja työttömyyspäivärahat, työkyvyttömyyseläke sekä erilaiset perheavustukset. 1990-luvulle tultaessa sairaus- ja työttömyyspäivärahojen merkitys on selvästi kasvanut. Ne muodostivat jo puolet lapsettomien parien yhteiskunnalta saamista tulonsiirroista.

Lapsettomien parien maksamat **verot ja sosiaaliturvamaksut** ovat olleet koko tarkasteluajanjakson suhteellisesti mitattuna keskimääräistä korkeammat. Lapsettomat parit ovat maksaneet tulonsiirtoja moninkertaisesti siihen verrattuna, mitä ne ovat saaneet.

Perheiden tulokehitys

Kuviossa 3 kuvataan kaikkien kotitalouksien sekä nuorten perheiden reaalista tulokehitystä neljännesvuosisadan ajan 1960-luvun puolivälistä 1990-luvun alkuun. Merkille pantavaa on, että nuorten perheiden ansiotulot ovat kasvaneet koko tarkastelujakson ajan keskimääräistä – eli kaikkien kotitalouksien tuloja – nopeammin. Tyyppiperheistä suotuisin ansiotulokehitys oli lapsettomilla pareilla ja heikoin yksinhuoltajilla. Ansiotulot kasvoivat nopeimmin tarkastelujakson alussa (1966–76), jolloin esimerkiksi yksinhuoltajien ansiotulot kasvoivat keskimäärin 7,5 prosenttia vuodessa. Tarkastelujakson lopussa (1985–90) lapsettomien parien ansiotulot kasvoivat selvästi eniten, keskimäärin runsaat 4,5 prosenttia vuodessa.

Yksi merkittävimmistä syistä nuorten perheiden hyvään ansiotulokehitykseen tarkastelujakson alkupuolella on naisten siirtyminen joukoittain työelämään. Toisin sanoen naisten palkkatyön yleistyminen on kasvattanut lapsiperheiden ansiotulotasoa.

Lapsettomien parien muita parempi palkkatulojen kehitys 1980-luvun loppupuolella lienee seurausta palkkojen todellisesta kasvusta. Vuodesta 1985 vuoteen 1990 palkan-saajien ansiotasoindeksillä mitaten kasvoi keskimäärin lähes kymmenyksen (9,6 %) vuodessa. Saman ajanjakson heikompi ansiotasokehitys lapsiperheissä taas johtunee siitä, että yhä useampi äiti jäi kotiin hoitamaan omia pieniä lapsiaan mm. kotihoidon tuen turvin.

Omaisuus- ja yrittäjätulot olivat sodan ja pulan sekä suuren murroksen sukupolvissa nuorten perheiden tulonmuodostuksen tärkeä osa. Myöhemmissä polvissa niiden merkitys keskiarvotarkastelussa on kadonnut. Tämä on seurausta maatalousväestön vähenemisestä ja palkkatyön yleistymisestä. Yhteiskunnallinen rakennemuutos toteutuu näin sukupolvi muutoksena ja heijastuu monin tavoin kotitalouksien toimeentuloon.

Perhepoliittisista tulonsiirroista on kehittynyt merkittävä toimeentulon jatke hyvinvoinnin sukupolven lapsiperheille, kuten edellä kerrotusta jo ilmeni. Kahden huoltajan lapsiperheiden saamat tulonsiirrot kasvoivat reaalisesti yli kuusinkertaisiksi 25 vuodessa. Saatujen tulonsiirtojen merkitys ei ole luonnollisesti yhtä suuri lapsettomissa perheissä, vaikka niidenkin saamat tulonsiirrot kasvoivat tarkastelujaksolla reaalisesti yli viisinkertaisiksi.

Yksinhuoltajat saivat tulonsiirtoja merkittävässä määrin jo vuonna 1966, sodan ja pulan sukupolvessa. Siksi yksinhuoltajaperheiden saamien tulonsiirtojen kasvu jäi tarkastelujakson aikana selvästi alhaisemmaksi kuin muissa perheissä.

Erityyppisten perheiden bruttotulojen kasvussa ei ollut suuria eroja tarkastelujaksolla. Yksinhuoltajaperheiden palkkatulojen lievä reaalin lasku tarkasteluajanjakson keskivaiheilla aiheutti pudotuksen suhteellisessa tuloasemassa, jota tulonsiirrot eivät kompensoineet.

Kuten alussa mainittiin, perheiden käytettävissä oleva tulo on useimmiten se tulo, jonka perusteella tehdään arvioita perheiden toimeentulotasosta ja sen muutoksista. Käytettävissä oleva tulohan on se rahamäärä, mikä periaatteessa perheelle jää kulutukseen. Huolimatta suurista rakenne-eroista ja niiden muutoksista erityyppisissä perheissä, tulontasausmekanismien takia nuorten perheiden väliset käytettävissä olevien tulojen erot ovat kasvaneet suhteellisen vähän.

Perheiden taloudellisen ympäristön muutos 1990-luvulla

Perheiden taloudellinen ympäristö on muuttunut nopeasti ja radikaalisti 1990-luvun alkuvuosina. Suomen historian syvimmän taloustaantumana aikana työttömyyden voimakkaan kasvun myötä palkkatulojen merkitys perheiden toimeentulon tuojana on vä-

hentynyt. Esimerkiksi kotitaloudet saivat vuonna 1992 palkkatuloja noin 16 miljardia markkaa vähemmän kuin vuonna 1990. Vähennys on reaalisesti mitattuna peräti 14 prosenttia. Suhteellisesti mitattuna väheneminen oli kuuden prosentin luokkaa.

Samanaikaisesti kotitalouksien saamien tulonsiirtojen määrä kasvoi samalla markkamäärällä. Suurin yksittäinen tuloerä oli työttömyyskorvaukset. Kotitaloudet saivat niitä vuonna 1992 noin seitsemän miljardia markkaa enemmän kuin edellisenä vuonna. Laman alkuvuosina Suomen sosiaaliturva on ainakin vielä toistaiseksi turvannut varsin hyvin työttömyyden ja konkurssien vaivamiin, ansiotulojaan menettäneiden perheiden toimeentuloa.

Syksyllä 1993 pitkäaikaistyöttömiä oli jo yli 100 000. Työttömyyden pysyessä korkealla tasolla pitkään yhä useampi pitkäaikaistyötön putoaa ansiosidonnaisen työttömyysturvan ulkopuolelle, jolloin tulotaso tietenkin alenee voimakkaasti. Saatujen tulonsiirtojen ja hyvinvointivaltion tarjoamien etuuskien merkitys perheiden toimeentulon turvaajana siis vähentyy sitä mukaa kun työttömyys pysyy korkeana. Samanaikaisesti julkinen ta-

lous on menettänyt verotuloja ja joutunut rahoituskriisiin. Siihen pyritään sopeutumaan mm. heikentämällä sosiaalisia tulonsiirtoja, nostamalla hyvinvointipalvelujen hintoja ja kiristämällä verotusta.

Vuoden 1991 tulonjakotilaston mukaan lama alkoi ensimmäiseksi heikentää nuorten kotitalouksien toimeentuloa. Alle 25-vuotiaitten nuorten kotitalouksien käytettävissä olevat tulot laskivat selvästi. Esimerkiksi alle 34-vuotiaiden yksinasuvien reaalinen käytettävissä oleva tulo oli vuonna 1991 lähes kuusi prosenttia pienempi kuin vuonna 1990. Lapsiperheiden käytettävissä olevat tulot olivat ko. vuonna kutakuinkin edellisvuoden tasolla. Yksinhuoltajakotitalouksien tulot kasvoivat vielä vuonna 1991 noin neljä prosenttia.

Talouselämyksen vaikutukset alkavatkin todenteolla näkyä perheiden toimeentulossa vasta muutama vuosi laman puhkeamisen jälkeen. Koska lopulliset tilastotiedot valmistuvat parin vuoden viipeellä, tarkempaa tietoa työttömyyden, konkurssien, verotuksen kiristämisen sekä julkisen sektorin säästöjen ja leikkauksien vaikutuksista perheiden tulokokonaisuuteen saadaan vasta muutaman vuoden kuluttua.

Arvioita 1990-luvun alun toimeentulomuutoksista

Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa raportissaan "Kotitalouksien taloudelliset muutokset nousukaudesta lamaan 1988–1993" kotitalouksien käytettävissä olevan tulon kasvaneen vielä noin 10 prosentilla vuodesta 1990 vuoteen 1991. Vuonna 1991 tapahtui käänne, ja käytettävissä olevat tulot laskivat keskimäärin 4–5 prosenttia vuoteen 1992 ja edelleen vuoden 1993 aikana lasku jatkuu, arviolta 5–7 prosenttia. Edelleen vuodelle 1994 Sosiaali- ja terveysministeriö ennusti vuoden 1994 alussa ilmestyneessä raportissaan kotitalouksien käytettävissä olevien tulojen laskevan edelleen keskimäärin 2–4 prosenttia.

Tulojen lasku kohdentui suhteellisen tasaisesti eri väestöryhmiin vuosina 1991 ja 1992 eikä tuloerojen selvää kasvua voitu havaita vuoteen 1992 mennessä. Ensimmäisenä taantumavuonna työttömyys heikensi erityisesti yhden hengen kotitalouksien toimeentuloa ja vasta myöhemmin lapsiperheissä. Vuodesta 1993 odotetaan tulevan se vuosi, jolloin tuloerot jälleen kasvavat.

Arvioitaessa laman vaikutuksia perheiden taloudelliseen toimeentuloon, ei pidä unohtaa että muutokset menevät moneen suuntaan. Vaikka lapsiperheiden taloudellinen tilanne on heikentynyt merkittävästi, niin ei ole käynyt kaikille. Eniten ovat kärsineet ne lapsiperheet, joissa työttömyys on ollut pitkäaikaista. Näin näyttää käyneen erityisesti alle kouluikäisten lasten perheissä. Samanaikaisesti työttömyysetuuksien, vanhempainrahan, asumistuen ja sairauspäivärahojen leikkaukset ja toisaalta päivähoito- ja terveydenhuollon maksujen korotukset voivat kohdistua samaan talouteen. Alle kouluikäisten lasten perheisiin kohdistuu näistä tulonmenetyksistä moni yhtä aikaa.

Tulonjakotilaston ennakkotiedoista vuodelta 1992 on laskettavissa, että kaikkien kotitalouksien käytettävissä olevat tulot olivat vuonna 1992 reaalisesti noin viisi prosenttia alhaisemmat kuin kaksi vuotta aikaisemmin (liitetaulukot 1 ja 2).

Nuorten yksinhuoltajaperheiden tulot pysyivät vuonna 1992 reaalisesti vuoden 1990 tasolla. Sensijaan lapsettomien parien ja kahden huoltajan lapsiperheiden käytettävissä olevat tulot alenivat 6 – 8 prosenttia.

Työttömyydestä johtuen perheiden saamat tuotannon tekijätulot ovat romahtaneet. Esimerkiksi nuorten yksinhuoltajien tuotannon tekijätulot olivat vuonna 1992 peräti kolmanneksen, kahden huoltajan lapsiperheiden 18 prosenttia alhaisemmat kuin kaksi vuotta aikaisemmin.

Tuotannon tekijätulojen pudotusta on osittain kompensoinut saatujen tulonsiirtojen kasvu, jotka leikkauksista huolimatta nousivat tarkasteltavina olleissa perheissä 55–80 prosenttia vuodesta 1990. Suurin syy saatujen tulonsiirtojen kasvuunkin on työttömyys. Yhä useammat ovat joutuneet työttömyysturvan ja toimeentulotuen piiriin.

Lähde:

Kotitalouksien taloudelliset muutokset nousukaudesta lamaan 1988–1993. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 1994:1.

Tulonjakotilasto 1992. Ennakkotietoja. Tilastokeskus.

Perheet tavaramaailmassa

Kehittyneissä teollisuusmaissa kulutuksen laajeneminen liittyy keskeisesti taloudelliseen kasvuun. Teknologinen kehitys ja tehokas markkinointi edistävät tätä kehitystä. Voidaankin puhua massakulutussyhteiskunnista, joissa kulutuksen merkitys on selvästi muuttunut. Tarpeisiin ja traditioihin pohjautuvan kuluttamisen sijaan kuluttamisesta on tullut keskeinen osa elämäntapaa. Kuluttajan haluilla ei ole rajaa ja jatkuva uutuuden kaipuu johtaa yhä uusien tavaroiden tuottamiseen ja kuluttamiseen.

Perhe-elämän ja kuluttamisen riippuvuus on ilmeinen. Perhe-elämää voi tuskin erottaa vapaa-ajan toiminnoista. Perheillä on melkoinen valikoima erilaisia kestokulutushyödykkeitä ja monet tuotteet voivat jopa korvata perheenjäsenten sosiaalisten suhteiden puutteita (Uusitalo 1986).

Eräänä hyvin pelkistettynä hyvinvoinnin indikaattorina voidaan pitää kulutusmenojen kasvua (taulukko 1.).

Taulukko 1.

Nuorten perheiden kulutusmenojen reaalin kasvu 1966–1990, indeksi 1966 = 100

	1966	1990
Kaikki kotitaloudet	100	160
Yksinhuoltajaperheet	100	168
Kahden huoltajan lapsiperheet	100	168
Lapsettomat parit	100	184

Hyvinvoinnin sukupolven kuuluvien nuorten lapsiperheiden kulutusmenot ovat reaalisesti kaksi kolmasosaa korkeammat kuin sodan ja pulan sukupolven vastaavissa perheissä. Mutta koko väestö on lisännyt kulutustaan, ja nuorten perheiden kulutuksen

kasvu on ollut vain jonkin verran keskimääräistä nopeampaa. Sen sijaan lapsettomien parien kulutusmenot ovat kasvaneet huomattavasti. Tämä johtuu siitä, että nuoret lapsettomat parit ovat tavallaan "uusi" perhemuoto. Aikaisemmin parisuhde solmittiin hiekan vanhempana kuin nykyisin ja lapset hankittiin varsin pian parisuhteen solmimisen jälkeen. Sodan ja pulan sukupolven lapsettomat parit olivat 1960-luvulla joko juuri avioliiton solmineita tai pysyvästi lapsettomiksi jääneitä.

Nykyisin avioliittoja edeltäneet avioliitot ovat yleistyneet ja yhdessä asuminen aloitetaan nuorempana kuin aikaisemmin. Yhdessä saatetaan elää pitkäänkin ennen lasten hankintaa. Nuorten lapsettomien parien elämän tässä vaiheessa korostuvat usein vielä opiskelu ja työuran aloittaminen. Myös vapaa-ajalla ja kulutuksella on keskeinen merkitys. Omistusasunto hankitaan aikaisempaa varhemin. Samoin auto ja lukuisa joukko erilaisia kodinkoneita ovat itsestään selvyyksiä lähes kaikille nuorille lapsettomille pareille.

Rahaa kuluu enemmän asuntoon, vähemmän ruokaan

Merkittävimmät nuorten perheiden kuluttamiseen liittyvät piirteet edellisen neljännesvuosisadan aikana ovat olleet omistusasumisen ja asuinpinta-alan lisäys, autoistuminen sekä runsas valikoima kodinkoneita ja viihde-elektroniikan laitteita. Omistusasunnon hankinta ja siihen liittyvä suuri laina korkeine hoitomenoineen hallitsee nykyään useimpien nuorten perheiden arkea. Perheiden asumista käsitellään tarkemmin tuonempana tässä artikkelissa.

Taulukko 2.
Kahden huoltajan lapsiperheiden kulutuksen rakenne 1966 ja 1990 (%)

	Sodan ja pulan sukupolvi 1966	Hyvinvoinnin sukupolvi 1990
	%	%
Elintarvikkeet	36	23
Vaatteet ja jalkineet	7	6
Asuminen	18	20
Kotitalouskalusto -koneet yms.	6	6
Sairausten ja terveydenhoito	3	2
Liikenne	19	20
Vapaa-aika	6	10
Muut menot	5	13
Yhteensä	100	100

Kulutuksen rakenne on muuttunut huomattavasti, kun verrataan sodan ja pulan perheiden kulutusta 1960-luvulla seuraavien sukupolvien kulutukseen 1970- ja 1980-luvuilla. Merkittävin muutos on ollut se, että ruuan kulutuksen osuus kaikista menoista on pudonnut 36 prosentista 23 prosenttiin. Samanaikaisesti vapaa-ajan, asumisen, liikenteen ja muiden menojen osuudet ovat kasvaneet. Muihin menoihin sisältyvä matkailu on kasvanut erityisesti.

Viime vuosikymmenien aikana eri väestöryhmien ja perhetyyppien kulutuksen rakenne on yhdenmukaistunut. Nuorten yksinhuoltajaperheiden kulutuksen rakenne poikkeaa kuitenkin sekä muiden nuorten perheiden että kaikkien kotitalouksien kulutuksen rakenteesta. Ruoka, vaatteet ja asuminen leikkaavat suurimman osan yksinhuoltajien menoista. Liikenteen osuus sen sijaan on yksinhuoltajien kulutuksesta vain kymmenesosa, kun muilla nuorilla perheillä siihen menee noin viidennes.

Taulukko 3.
Nuorten perheiden kulutuksen rakenne 1990 (%)

	Hyvinvoinnin sukupolvi			
	Kaikki taloudet	Yksinhuoltajaperheet	Kahden huoltajan lapsiperheet	Lapsettomat parit
	%	%	%	%
Elintarvikkeet	23	24	23	22
Vaatteet ja jalkineet	6	7	6	6
Asuminen	22	23	20	16
Kotitalouskalust,-koneet yms.	6	7	6	7
Sairausten ja terv.hoito	3	3	2	2
Liikenne	19	11	20	22
Vapaa-aika	9	10	10	9
Muut menot	12	15	13	16
Yhteensä	100	100	100	100

Enemmän autoja

Liikkuminen ja erityisesti yksityisautoilu näyttääkin olevan merkityksellistä hyvinvoinnin sukupolven pareille. Aivan erityisesti se on sitä lapsettomille nuorille pareille, joiden liikennemenojen kulutusosuus on suurin.

Kahden huoltajan lapsiperheiden autoistuminen on ollut huimaa. Jo vuonna 1966 sodan ja pulan sukupolven lapsiperheistä joka toisella oli auto, kun kaikista talouksista se oli noin joka kolmannelle. Vuonna 1990 lähes jokaisella lapsiperheellä oli auto.

Auto onkin muovannut lapsiperheiden elämäntapaa, johon olennaisesti kuuluvat lasten kuljetukset päivähoitoon, kouluun ja vapaa-ajanharrastuksiin. Lisäksi kaupunkirakenteen muutokset ovat kasvattaneet työmatkoja etenkin suurkaupungeissa. Lähikaupat ovat kuolleet ja niiden sijaan on rakennettu suuria automarketteja, joissa asiointi edellyttää auton käyttöä. Yksityisauton joustavuus ja nopeus ovatkin kääntyneet liikennehuuhkiksi sekä pakokaasujen ja melun saastuttamaksi ympäristöksi.

Vaikka auton tarpeellisuutta perustellaan usein lapsilla ja heidän kuljetustarpeillaan, yksinhuoltajista edelleenkin puolet joutuu tulemaan toimeen ilman sitä. Näyttääkin siltä, että mikäli perheessä on mies, sillä erittäin todennäköisesti on myös auto.

Enemmän kodinkoneita

Myös erilaiset kodinkoneet kuten pesukone, pakastin ja astianpesukone ovat yleistyneet ensin kahden huoltajan lapsiperheissä. Vasta lähiösukupolvessa yksinhuoltajat ja lapsettomat paritkin koneistivat kodinhoitoaan keskimääräistä modernimmalle tasolle. Vanhemmat väestöryhmä hankkivat hitaammin kotitalouskoneita kuin nuoret perheet. Tämä on tietenkin luonnollista, kun otetaan huomioon, miten yleistä lapsiperheiden äitien työhön osallistuminen on. Kodinkoneiden perimmäinen tarkoitushan on automatisoida ja rationalisoida kotityötä. Kotityöhön käytetty aika ei ole kuitenkaan 1980-luvulla vähentynyt lainkaan (Niemi & Pääkkönen 1989). Kodinkoneet edellyttävät opettelua, niitä pitää huoltaa ja ennen kaikkea niitä pitää käyttää. Joihinkin uusiin kodinkoneisiin liittyy myös piirteitä traditionaalisen itse tekemisen ja säästäväisyyden ihannoinnista. Esimerkiksi kotileipominen on tullut jälleen suosituksi, mutta nykyään sitä varten tarvitaan leipäkone. Aikaa leivän hankintaan kuluu kuitenkin enemmän verrattuna kaupasta ostamiseen.

Taulukko 4.
Auton omistavat nuoret perheet 1966–1990 (%)

	1966	1976	1985	1990
Yksinhuoltajaperheet	14	26	30	51
Kahden huoltajan lapsiperheet	49	85	90	96
Lapsettomat parit	53	76	79	90
Kaikki taloudet	31	55	59	66

Taulukko 5.
Nuorten perheiden omistamat pesukoneet, pakastimet ja astianpesukoneet 1966–1990 (%)

	1966	1976	1985	1990
	%	%	%	%
Pesukone				
Yksinhuoltajaperheet	50	63	78	82
Kahden huoltajan perheet	70	95	96	98
Lapsettomat parit	47	64	77	92
Kaikki taloudet	53	74	67	78
Pakastin				
Yksinhuoltajaperheet	..	19	64	71
Kahden huoltajan perheet	..	57	91	96
Lapsettomat parit	..	39	70	80
Kaikki taloudet	..	40	70	78
Astianpesukone				
Yksinhuoltajaperheet	..	7	10	34
Kahden huoltajan perheet	..	12	38	71
Lapsettomat parit	..	2	13	31
Kaikki taloudet	..	5	17	33

Enemmän viihde-elektroniikkaa

Viihde-elektroniikan laitteet ovat lapsiperheissä huomattavasti yleisempiä kuin muissa talouksissa. Esimerkiksi video oli vuonna 1990 runsaalla 70 prosentilla lapsiperheistä ja 45 prosentilla kaikista talouksista. Tietokone oli noin 40 prosentilla lapsiperheistä ja 16 prosentilla kaikista talouksista.

Viihde-elektroniikan laitteet ovat yleistyessään siirtäneet palkkatyön ulkopuolista arkea ja vapaa-aikaa yhä enemmän kodin seinien sisälle. Samalla monien kodin ulkopuolisten toimintojen harrastaminen on viime vuosikymmenien aikana vähentynyt (Liikkanen 1993).

Yksinhuoltajaperheet poikkeavat muista lapsiperheistä sekä kodinkoneiden että viihde-elektroniikan omistamisen suhteen. Laitteet ovat yksinhuoltajilla huomattavasti harvinaisempia kuin perheissä, joissa on kaksi huoltajaa.

Hyvinvointipalvelujen merkitys perheiden kulutuksessa

Hyvinvointivaltion kehitystä voidaan seurata tutkimalla, miten kotitaloudet ovat muuttaneet hyvinvointipalvelujen käyttäjinä. Hyvinvointipalvelut ovat yhteiskunnan tuottamia tai tukemia koulutus-, terveydenhoito- ja sosiaalipalveluja. Palvelun käyttäjä ei maksa saamastaan palvelusta mitään tai vain osan sen tuottamisesta aiheutuneista kustannuksista. Nämä palvelut ovat osa julkista kulutusta ja ne rahoitetaan pääosin verovaroilla. Kotitalouden kannalta ne voidaan käsitellä yhtä hyvin tuloksi kuin maksamatta jääväksi menoeräksikin. Kun lasketaan yhteen hyvinvointipalveluja ja menoja, saadaan tulokseksi kokonaiskulutus. Sen summan verran kotitalous kuluttaa tavaroita ja palveluita.

Perheiden saama etuus hyvinvointipalveluista on laskettu siten, että palvelun tuotantokustannuksista on vähennetty mahdollinen käyttäjän maksama korvaus. Tällaiseen hy-

vinvoinnin kehityksen tarkasteluun tulee kuitenkin suhtautua varauksellisesti. Emme tiedä, kuvaako kasvanut laskettu etu byrokratian lisääntymistä palvelun tuottamisessa vaiko käyttäjän saaman etuuden todellista lisääntymistä. Myöskään käyttäjän saama hyvinvointihyöty ei muodostu palvelun rahalliseksi arvosta vaan siitä, että hän saa esimerkiksi turvallisen ja hyvän päivähoitopaikan lapselleen tai sopivaa hoitoa sairastuttuaan.

Hyvinvointipalvelujen merkitys on kasvanut jonkin verran 1970-luvulta. Niiden osuus kaikkien kotitalouksien kokonaiskulutuksesta oli 13 prosenttia vuonna 1976 (vuodelta 1966 ei ole tietoja käytettävissä) ja 16 prosenttia vuonna 1990. Koulutuspalvelut on ollut merkittävin palvelumuoto, mutta terveyspalvelujen osuus on väestön ikääntyessä kasvanut lähes yhtä suureksi. Sosiaalipalveluilla on ollut pieni joskin kasvava merkitys.

Taulukko 6.
Hyvinvointipalvelueteuuksien osuus nuorten perheiden kokonaismenoista 1976 ja 1990 (%)

	Vuosi	Menot (%)	Hyvinvointipalvelueteuudet (%)	Kokonaismenot yhteensä (%)
Yksinhuoltajaperheet	1976	76	24	100
	1990	71	29	100
Kahden huoltajan lapsiperheet	1976	87	13	100
	1990	80	20	100
Lapsettomat parit	1976	93	7	100
	1990	89	11	100
Kaikki taloudet	1976	87	13	100
	1990	84	16	100

(Kokonaismenot = kotitalouden menot + hyvinvointipalvelueteuudet)

Palvelujen käyttö jakautuu varsin epätasaisesti riippuen elämänvaiheesta ja perhetilanteesta. Päivähoitojärjestelmän kehittyminen on lisännyt selvästi sosiaalipalvelujen merkitystä sekä kahden huoltajan että yksinhuoltajan lapsiperheille. Kunnalliset päivähoitopaikat lisääntyivätkin vuodesta 1972 vuoteen 1992 mennessä lähes 200 000 paikalla (ks. Martti Lähteisen artikkeli tässä julkaisussa).

Suuren murroksen sukupolven nuorille perheille yhteiskunnan järjestämät päivähoitopalvelut olivat vielä suhteellisen harvinaisia. Työssäkäyvien nuorten naisten yhtenä kiireimpänä ongelmana olivatkin lasten päivähoito-ongelmat (Roos 1988).

Hyvinvoinnin sukupolven lapsiperheillä on käytettävissään hyvinvointipalveluja enemmän kuin suuren murroksen sukupolven perheillä. Vuonna 1990 yksinhuoltajaperheiden käyttämistä hyvinvointipalveluista sekä koulutus- että sosiaalipalvelut olivat kumpikin runsaat 40 prosenttia ja terveydenhoitopalvelut vähän vajaa 20 prosenttia. Kahden huoltajan lapsiperheiden palveluista sekä koulutus että sosiaalipalvelut olivat vajaa 40 prosenttia ja terveydenhoito 25 prosenttia. Lapsettomien parien hyvinvointipalvelut koostuivat pääosin koulutuspalveluista (68 prosenttia) Terveydenhoitopalvelujen osuus oli vajaa 30 prosenttia ja sosiaalipalvelujen vain viisi prosenttia.

Tulevaisuuden eko-laboratoriot

Perheiden ja muiden kotitalouksien taloudellisten vaikeuksien vuoksi kulutuksen kasvu on hidastunut ja suorastaan kääntynyt laskuksi kuluvan vuosikymmenen aikana. Kulutuksen rakenne on muuttunut perinteisempään suuntaan, jolloin ruuan ja asumisen osuus on kasvanut vapaavalintaisen kulutuksen vähentyessä. Kansantalouden tilinpidon ja vähittäiskauppatilastojen mukaan taloudet tinkivät ensin kestokulutustavaroiden hankinnasta, sitten puolikestävien tavaroiden kuten vaatteiden hankinnasta ja viime aikoina myös ruokamenoista on alettu tinkiä. Samanlainen muutos ilmeni 1970-luvun taloudellisen taantuman aikana. Silloin se jäi kuitenkin varsin tilapäiseksi ja lyhytaikaiseksi. Viime vuosikymmenen kaikki muistavat "iloisten kulutusjuhlien" vuosikymmenenä.

Perheiden kulutustavat tulevaisuudessa riippuvat paljolti siitä, minkälainen yhteiskunnallinen ja taloudellinen kehitys tulee olemaan. Merkittäviä kysymyksiä ovat: Jatkuuko korkea työttömyys pitkään ja jakaako se väestön kahtia? Mikä naisten asema tulee olemaan työmarkkinoilla? Jatkuvatko hyvinvointivaltion supistukset? Miten ympäristönäkökohdat otetaan huomioon sekä yhteiskunnallisessa päätöksenteossa että kuluttajien jokapäiväisissä valinnoissa?

Johanna Leskinen (1993) on esittänyt näkemyksen, että tulevaisuuden kodit ovat ns. "electronic cottageja", sähköisiä laboratorioita, missä perheenjäsenten tehtävänä

olisi lähinnä erilaisten robottien toimintaa säätelevän komentokeskuksen ohjelmoiminen ja valvominen.

Erästä mahdollista tulevaisuuden näkemystä edustaa Kulluttaja-lehden (6/93) haastattelema hyvinvoinnin sukupolven kuuluva lapsiperhe, joka omassa kulutustyyliössään sujuvasti yhdistää sekä ekologisen ajattelun että tavaroilla täytetyn arkielämänsä.

"Perheessä ekojattelu toteutuu muun muassa niin, että kotitalousjätteet lajitellaan huolellisesti: erikseen menevät kompostijäte, lasi, muovi, paperi ja sekajäte. Lastenvaatteet saadaan tai ostetaan vanhana. Isä rakentaa osan huonekaluista itse ja korjaa autoja. Äiti, joka ei omien sanojensa mukaan koskaan ole ollut hyvä käsitöissä, kutoo villapaitoja ja ompelee vaatteita."...

"On meillä stereot, televisio, kahvinkeitin, videolaite... Vempaimia on kertynyt pikkuhiljaa. Osa niistä on saatu lahjoina, kuten kotimikro, joka on välttämätön työkalu kummallekin... Autoa äiti pitää myös ehdottomana välttämättömyytenä, maalla kun asutaan".

Tulevaisuuden koti saattaa siis olla edellä kuvatun kaltainen eko-laboratorio, johon toisaalta hankitaan jatkuvasti erilaisia "tarpeellisia" vempaimia arkielämästä selviämiseksi ja toisaalta joudutaan käyttämään huomattava määrä aikaa, että kaikista turhiksi käyneistä tavaroista ja jätteistä päästään "oikeoppisesti" eroon.

Perheet ja asuminen

Ajatus tulevaisuuden kodista kulutuksen keskuksena ei liene kovin kaukana nykyhetkestä. Koti on kuitenkin ensin hankittava.

Perheen perustaminen merkitsee tavallisesti asunnon, useimmiten omistusasunnon, hankintaa. Nuoret perheen perustajat lähtevät joko lapsuudenkodistaan tai ovat jo jonkin aikaa asuneet itsenäisesti. Usein kuitenkin tarvitaan "uusi" asunto perustettavalle perheelle. Varttuneemmilla perheen perustajilla (esim. uusperheillä) ei aina ole yhtä suurta asunnon hankinnan tarvetta kuin nuorilla.

Seuraavassa katsotaan, miten eri sukupolviin kuuluvien perheiden asuminen on jäsentyntä. Täsmällisemmin kiinnitetään huomiota asumisesta muodostuviin kustannuksiin ja kahteen viimeiseen nyt itsenäisinä toimijoina asuntomarkkinoilla olevaan sukupolveen, lähiö- ja hyvinvoinnin-sukupolveen.

Kodinomistus – ainoa vaihtoehto?

Omistusasuminen on yleistynyt viimeksi kuluneina kolmena vuosikymmenenä selvästi. Tällä hetkellä kolme neljästä suomalaisesta asuu omistusasunnossa. Kolmekymmentä vuotta sitten 40 prosenttia suomalaisista asui vuokralla, nyt enää 25 prosenttia.

Omistusasuminen on ennen kaikkea lapsiperheiden asumismuoto. Reilusti neljäviidesosaa lapsiperheistä asuu omistamassaan asunnossa. Yksinäiset henkilöt asuvat puolestaan muita useammin vuokralla. Vuokralla asuminen on myös yleisin nuorten asumismuoto.

Asumisväljyys on selvästi kohentunut Suomessa lähivuosikymmeninä ennen kaikkea

voimakkaan uustuotannon seurauksena. Asumisahtaus on kuitenkin lapsiperheiden ongelma. Kaksi kolmesta ahtaasti asuvasta perheestä 1980-luvun lopulla oli lapsiperheitä. Reilu neljännesmiljoona perhettä asui tuolloin ahtaasti. Ahtaasti asuminen on selvästi yhteydessä elinvaiheeseen. Kaikkein ahtaammin asuvat ne lapsiperheet, joissa lapset ovat alle kouluikäisiä (Tyrkkö 1991).

Perheen koon, rakenteen ja tehtävien muutos on asettanut myös asumiselle erilaisia vaatimuksia kuin aiemmin. Asumisessa on kuitenkin sitkeästi säilynyt (säilytetty) perinteinen ydinperhe-ajattelu. Samoin asunnon hankinnassa on aivan viime aikoihin saakka ollut lähes ainoana vaihtoehtona portaittainen resurssien määrittämä (ei tarpeiden) asunnonhankintamalli (ks. tarkemmin Siikaniemi & Tyrkkö 1993): perheen rahavarat säätelevät enemmän asunnon kokoa ja omistussuhdetta kuin todelliset asumistarpeet. Tämä on merkinnyt eriasteisia haittoja tai ongelmia asumisen järjestämisessä. Perheet ovat joutuneet asumaan ahtaasti ja usein vielä kalliisti. Etenkin nuorille edullinen asuminen on tarkoittanut monasti huonoa asumisturvaa. Oikeastaan vasta ns. pääteasuntoihin saakka päässeet perheet (keski-ikäiset ja vanhat) ovat pystyneet tyydyttämään asumistarpeensa.

Asuinolojen yleinen kohentuminen viimeisten kolmen vuosikymmenen aikana peittää siten alleen sen, että asuntosektorin ja erityisesti asuntorahoituksen hidas modernisoituminen on säilyttänyt useita asunto-ongelmia: asunto on edelleen lähes pakko ostaa ja omistaa, asuntojen hinnat ovat edelleen perheiden vuosituloihin nähden korkeat, useat lapsiperheet asuvat edelleen ahtaasti ja nuorten on edelleen vaikea siirtyä (omistus)asuntomarkkinoille.

Sukupolvet ja asumisen ehdot

Suomalainen asuntopolitiikka on ollut talouspolitiikan määrittämää ja näin se myös on reagoanut hyvin herkästi suhdannevaihteluihin. Yleinen taloudellinen tilanne ja rahoituspoliittiset ratkaisut ovat ohjanneet perheiden asumista asuntoliittisiä toimia tehokkaammin ja syvällisemmin. Asuntoliittiset toimet onkin usein suunniteltu korjaamaan ja täydentämään talouspoliittisia ratkaisuja. Niillä on jälkikäteen pyritty ohjaamaan perheiden asumisratkaisuja – usein turhaan.

Perheen- ja kodinperustamisen ehdot ovat vaihdelleet kuluneina vuosikymmeninä ennen kaikkea yleisen taloudellisen tilanteen ohjailemana. Kun Junton (1992) asuntoliittikan vaiheisiin perustuva asunnonhankkijoiden sukupolvittainen tyypittely yhdistetään tässä yhteydessä käytettyyn sukupolvi-tarkasteluun, voidaan perheenperustamista eri aikakausina luonnehtia lyhyesti seuraavassa esitettävällä tavalla.

Suuren muuton aikakautena useat perheenperustamis- tai lapsiperhevaihetta eläneet perheet kuuluivat sodan ja pulan sukupolveen. Osa perheistä kuului myös suuren murroksen sukupolveen. sodan ja pulan sukupolvi toimi kodinomistuksen pioneerina. Vaikka useat (nuorimmat) tämän sukupolven perheet aloittivatkin asumisuransa alivuokralaisasunnosta, nämä perheet loivat pohjan omistusasumisen yleistymiselle.

Suuren murroksen sukupolvi, joka muodostuu 1940-luvulla syntyneistä ikäluokista, teki alhaisen reaalikoron turvin kodinomistuksesta 1970-luvulla hallitsevan asumismuodon.

Lähiösukupolven, 1950-luvulla syntyneiden, ollessa perheenperustamis- ja lapsiperhevaiheessa asuntojen hintojen ja käytettävissä olevien tulojen välinen suhde oli vielä niin kohtuullinen, että kodinomistus laajeni edelleen.

Hyvinvoinnin sukupolvea edustavat 1960-luvulla syntyneet perustivat perhettä rahamarkkinoiden vapautumisen aiheuttamassa asuntomarkkinamyllerryksessä ja sen jälkimainingeissa. Tuolloin kodinomistus siihen liittyvine velkoineen levisi myös pieniin perheisiin ja marginaaliryhmiin. Tätä sukupolvea on kutsuttu myös "asuntohujattujen sukupolveksi"!

Uusi sukupolvi, 1970-luvulla syntyneet, aloittaa itsenäisen asumisen taipaleensa (jälleen) aivan uusissa olosuhteissa. Toivoton työllisyystilanne estää tai ainakin hidastaa kodinomistuskehitystä. Samalla taloudellinen tilanne myös muovaa perheen perustamista.

Perheiden asumismenot sukupolvittain

Asumismenoihin vaikuttavat tekijät

Perheiden asumismenoihin vaikuttavat sekä perheiden ulkoiset että sisäiset ehdot. Ulkoisista ehdoista merkittävin on asuntojen rahoitus, sisäisistä tekijöistä perheen elämänvaihe, ikä, asuinpaikka ja tulotaso heijastuvat voimakkaasti asumismenojen tasoon.

Asuntorahoitusjärjestelmän tehtävänä tulisi olla pitkäaikaisen rahoituksen järjestäminen perheille asunnon hankintaa varten (Kosonen 1993). Pitkä laina-aika yhdistettynä kohtuulliseen korkotasoon olisi perheiden asumistarpeiden tyydyttämisen kannalta ihanteellisin ratkaisu. Näin perheiden ei tarvitsisi tinkiä joistakin perustarpeistaan tyydyttääkseen toisia perustarpeitaan. Suomessa vain valtion asuntolainoitusjärjestelmä on ajoittain pyrkinyt tähän tavoitteeseen.

Suomalainen asuntojenrahoitus on ollut yleispankkien tehtävänä. Niiden varainhankinta ja esim. korkomarginaali ovat poikenneet ns. kehittyneiden asuntorahoitusjärjestelmien vastaavista toimista. Ainakin osittain tämän vuoksi suomalaiselle asuntolainoitukselle on ollut tyypillistä lyhyet laina-ajat ja

korkea korkotaso (ks. Kosonen 1993; Siikane & Tyrkkö 1993).

Asunnon osto on viimeksi kuluneina vuosikymmeninä ollut etenkin lapsiperheille lähes pakko tai ainakin ainoa taloudellisesti rationaalinen ja turvallinen vaihtoehto. Vapaaraioitteiset vuokra-asunnot ovat vähentyneet huomattavasti (1990-luvulla tilanne on jos-

sain määrin korjaantunut) ja aravavuokra-asuntojen tuloajat ovat usein olleet esteenä vuokra-asumiselle ainakin kahden tulonsaajan talouksissa. Perheen perustamis- ja lastensyntymävaiheessa asumismenot ovat tämän 'ostopakon' myötä olleet korkeat, juuri samaan aikaan kun muukin kulutus on ollut korkealla.

Mitä ovat asumismenot?

Asumismenoiksi voi määritellä hyvin monenlaisia kuluja. Joissakin tilastoissa asumismenoilla tarkoitetaan asumisesta aiheutuvia juoksevia käyttökustannuksia, sellaisia kuin vuokrat, yhtiövastikkeet, vesimaksut, lämpö, valo ja voima, korjauskustannukset jne.

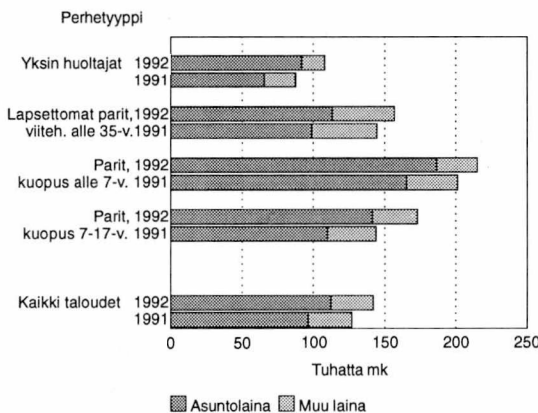
Asumiseen liittyy kiinteästi myös pääomakuluja, kuten asuntolainojen korot ja lyhennykset. Hyvin yleistä on, ettei asuntolainojen lyhennyksiä pidetä asumismenona, vaan se katsotaan jälkikäteisäästämiseksi. Koska omistus- ja vuokra-asuntojen kustannusrakenne on niin kovin erilainen, asumismenoja on vaikea tarkastella samalla tavoin hallintasuhteeltaan erilaisissa asunnoissa.

Tässä artikkelissa asumismenoiksi on katsottu sekä käyttömenot että pääomamenot. Ne jakautuivat vuonna 1990 hallintasuhteeltaan erilaisissa asunnoissa hyvin eri tavoin. Käyttömenojen osuus vuokra-asuntojen asuntomenoista oli

yli 90 %. Omistusasunnoissa käyttömenojen osuus kaikista asuntomenoista oli noin 40 % ja loput 60 % pääomamenoja.

Asumismenoja verrataan kotitalouden käytettävissä oleviin tuloihin ja näin saatua suhdelukua sanotaan tässä asumismenorasitteeksi. Omistusasuntojen pääomamenojen muodostama asumismenorasite oli velkaisissa omistusasunnoissa keskimäärin noin 15-20 % omistajakotitalouden tuloista. (Siikane & Tyrkkö 1993).

Allaoleva kuvio kertoo, minkälainen nuorten perheiden velkaisuus oli 1990-luvun alussa. Vaikka tiedot ovatkin tarkastelujaksoamme myöhäisemmältä ajalta, se kuvaa karkeasti ottaen lähiö- ja hyvinvoinnin sukupolven nuorten perheiden tilannetta, joka muuttuu hyvin hitaasti. Velkaantuminen keskittyy perheen perustamisen ja perheen kasvun vaiheille. Velkaantuneissa pikkulapsiperheissa keskimääräinen asuntolaina lähenteli 200 000 markkaa vuonna 1992.

Kuvio 4.
Velkaantuneiden nuorten perheiden ja kaikkien velkaantuneiden kotitalouksien asunto- ja kulutusvelkaisuus vuosina 1991 ja 1992.

Lähde:
Kotitaloudet ja lama. SVT tulot ja kulutus 1993:11. Tilastokeskus.

Asumismenojen muutos vuosina 1985–1990

Suomalaiset perheet ovat kuluneina vuosikymmeninä käyttäneet keskimäärin noin viidenneksen käytettävissä olevista tuloistaan asumiseen. Meno-osuus ei siis ole juurikaan muuttunut. Sen sijaan 'hinta-laatu' -suhde on muuttunut. Samalla tulo-osuudella saadaan huomattavasti laadukkaampaa asumista kuin aiemmin. Asunnot ovat hyvin varustettuja, tilaa on aiempaa enemmän (keskimäärin) ja perheet eivät enää asu alivuokralaisina.

Asumismenojen stabiilisuudelle löytyy varmasti useita selityksiä. Merkittävä tekijä on kuitenkin jo mainittu suomalaisen asumisen vaihtoehtottomuus. Yksi ja sama ratkaisu, omistusasunto, kaikille perheille ja talouksille. Asumismeno-osuudet poikkeavat keskiarvosta oikeastaan vain kahdella ryhmällä: todella hyvätuloisilla, siinä tapauksessa, että he eivät ole tietoisesti sijoittaneet todella laadukkaaseen asumiseen; ja huonotuloisilla, jotka tavanomaisista asunnoistakin maksavat tuloihinsa nähden liian korkeita kustannuksia.

Tässä yhteydessä joudutaan keskittymään vain kahden viimeisimmän markkinoilla toimivan sukupolven, lähiö- ja hyvinvoinninsukupolven, asumismenojen tarkasteluun, sillä perheiden todellisia asumismenoja kuvaavaa tilastotietoa ei valitettavasti ole käytössä aiemmilta vuosikymmeniltä.

Taulukko 7.
Kotitalouksien asumismenot (mk) ja niistä muodostuva rasite vuosina 1985 ja 1990

Asumismenojen osuus käytettävissä olevista tuloista (%)

	Asumismenot (mk)	Rasite (%)
Vuonna 1985	13 900	17,4
Vuonna 1990	21 500	17,5

Seuraavassa tarkastellaan siis mainittujen sukupolvien asumismenoja. Korostettakoon vielä, että nyt tehtävässä tarkastelussa katsotaan siis 26–35 -vuotiaiden yksinhuoltajaperheiden, lapsiperheiden ja lapsettomien parien asumismenoja vuosina 1985 ja 1990.

Hyvinvoinnin sukupolven asumismenot olivat puolet korkeammat kuin lähiösukupolven asumismenot. Kaikkien talouksien asumismenot nousivat samalla aikavälillä, viidessä vuodessa, vielä hiukan tätä enemmän.

Perheen perustamisesta syntyvät kustannukset, suomalaisen mallin mukaisesti, ajoittuvat perheiden alkutaipaleelle. Tämä näkyi siten, että niin lähiösukupolvi kuin hyvinvoinnin sukupolvikin maksoivat reilut 60 prosenttia korkeampia asumismenoja kuin muut taloudet samaan aikaan. Sukupolvien välillä oli vain pientä laskua hyvinvoinnin sukupolven eduksi. (Taulukko 7 ja 8.)

Hyvinvoinnin sukupolven yksinhuoltajien asema oli jo parempi kuin edellisen sukupolven yksinhuoltajien. He maksoivat enää vain hiukan korkeampia asumismenoja kuin kaikki kotitaloudet. Tähän myönteiseen kehitykseen on vaikuttanut merkittävästi ainakin kaksi tekijää. Suora asumistuki on kohdistunut erityisen selvästi yksinhuoltajille ja se laskee heidän asumismenojaan (ks. Siikaniemi & Tyrkkö 1993). Toiseksi yksinhuoltajat asuvat muita useammin vuokra-asunnoissa ja vuokrat nousivat vuodesta 1985 vuoteen 1990 vain noin viidenneksellä, kun kaikkien talouksien asumismenot nousivat samalla aikavälillä 55 prosenttia.

Kahden huoltajan lapsiperheet ovat 1980-luvun alusta lähtien yhä useammin ostaneet asunnon, ilmeisesti riittävän suurten ja muutenkin tarkoituksenmukaisten vuokra-asuntojen puutteen vuoksi. Tämä näkyy myös asumismenoissa. Lähiösukupolven kahden huoltajan lapsiperheet maksoivat huomattavan korkeita asumismenoja. Heidän asumismenonsa olivat lähes 75 prosenttia korkeammat kuin kaikkien talouksien samaan aikaan. Vaikka osa asumismenoerosta selittyikin näiden

Taulukko 8.

Lähiö- ja hyvinvoinnin sukupolvien asumismenot vuosina 1985 ja 1990 perhetyypeittäin.

Mk vuodessa nimellismenot

	Kaikki ko. sukupolvien perheet	Yksinhuoltaja-perheet	Kahden huoltajan lapsiperheet	Lapsettomat parit
Lähiö-sukupolvi (1985)	22 900	16 000	24 200	20 600
Hyvinvoinnin sukupolvi (1990)	34 700	22 900	37 000	33 800

Taulukko 9.

Lähiö- ja hyvinvoinnin sukupolvien asumismenorasite vuosina 1985 ja 1990 perhetyypeittäin

Asumismenojen osuus käytettävissä olevista tuloista

	Kaikki ko. sukupolvien perheet	Yksinhuoltaja-perheet	Kahden huoltajan lapsiperheet	Lapsettomat parit
Lähiösukupolvi (1985)	22,6	25,8	22,9	20,9
Hyvinvoinnin sukupolvi (1990)	22,6	23,9	22,6	22,2

lapsiperheiden ja kaikkien talouksien välisellä kokoerolla, kodinomistuksen leviämisen lapsiperheiden kautta näkyvä tällä tavoin.

Lapsettomien parien asumismenot nousivat huomattavasti siirryttäessä lähiösukupolvesta hyvinvoinnin sukupolveen. Nousua oli peräti 64 prosenttia. Näiden parien asumismenojen ja kaikkien talouksien ero kasvoi selvästi. Tämä selittyy sillä, että kahden tulonsaajan lapsettomat parit 'dincit' (double income with no children) ostivat 1980-luvun lopulla kaupunkien keskustoista runsaasti kalliita pientasuntoja.

Näyttääkin siltä, että kodinomistuksessa tapahtui selvää rakennemuutosta siten, että lapsettomat parit hankkivat niitä erityisen runsaasti 1980-luvun lopulla. Tämän muutoksen teki mahdolliseksi ennen kaikkea etukäteissäästämisestä luopuminen ja muutkin asutorahoituksessa hetkellisesti tapahtuneet muutokset.

Lähiö- ja hyvinvoinnin sukupolviin kuuluviin perheiden asumismenorasitteet ylittävät kansainväliset suositukset. Yleinen suositus on, ettei asumismenorasite saisi nousta yli viidennekseen tuloista. Yksinhuoltajaperheissä rasite on laskenut siirryttäessä sukupolvesta toiseen. Oikein kohdistunut asumistuki on alentanut asumismenorasitetta, ei kuitenkaan läheskään riittävästi.

Lapsiperheissä rasite on säilynyt ennallaan, mutta lapsettomien parien rasite on noussut. Lapsettomien parien asumismenot nousivat selvästi enemmän kuin käytettävissä olevat tulot vuosien 1985 ja 1990 välillä.

Asumismenot ovat Suomessa jakautuneet hyvin epätasaisesti. Osa perheistä käyttää varsin kohtuullisen osan tuloistaan asumiseen, mutta osalla asumismenot muodostavat huomattavan menoerän kaikista kulutusmenoista (Siikanen & Tyrkkö 1993).

Noin seitsemän prosenttia kaikista kotitalouksista, noin 145 000 taloutta, joutui käyttämään yli 40 prosenttia tuloistaan asumismenoihin vuonna 1990. Noin puolet näistä talouksista oli lapsiperheitä, joissa nuorin lapsi oli korkeintaan 12-vuotias. Melkein kaikki kalliisti asuivat taloudet (yli 90 prosenttia niistä) myös asuivat omistusasunnoissa, keskimääräistä useammin vielä pääkaupunkiseudulla tai muussa keskuksessa. Noin 75 000 taloutta käytti asumiseen yli 50 prosenttia käytettävissä olevista tuloistaan. Näin suuri osuus on jo useimmille talouksille todella suuri rasite. Tulotason pitää olla korkea, jotta jäljelle jäävällä tulojen puolikkaalla pystytään vielä tyydyttämään perheen muut tarpeet.

Hyvinvoinnin sukupolven asumismenot

Selvästi edullisinta on asua velattomassa omistusasunnossa. Näin asuvien hyvinvoinnin sukupolven perheiden (yhdeksän prosenttia ko. sukupolven perheistä) vuosittaiset asumismenot olivat vain viidesosa tavallisella pankkilainalla asuntonsa rahoittaneiden talouksien asumismenoista. Kaikista talouksista kolmannes oli samaan aikaan saavuttanut tämän suomalaisen 'asumisuran huipun'.

Joka kolmas hyvinvoinnin sukupolven perhe oli rahoittanut asuntonsa tavallisella pankkilainalla. Heidän asumismenoista muodostuva rasitteensa oli kaikkein korkein, noin 30 prosenttia käytettävissä olevista tuloista.

Aravalainoilla ja muilla ns. tuetuilla lainoilla asuntonsa rahoittaneiden perheiden asumismenot veivät neljänneksen perheiden tuloista. Menot olivat velattomassa asunnossaan asuvien perheiden menoihin verrattuna nelinkertaiset.

Vuokralla asumisen kustannukset ja rasite ovat varsin kohtuullisia eikä vapaarahoitteisissa ja aravavuokra-asunnoissa asuvien perheiden asumismenoissa ole juuri eroja.

Asuntovelalla asuntonsa rahoittaneiden perheiden asumismenot olivat keskimäärin 4000 markkaa kuukaudessa vuonna 1990. Lapsettomat asuntovelkaiset parit maksoivat korkeimpia asumismenoja. Tämä johtuu osittain siitä, että heillä oli muita useammin mahdollisuus hankkia kerralla asumistarpeitaan tyydyttävä asunto. Hyvinvoinnin sukupolven asuntovelkaisten perheiden asumismenorasite oli 60 prosenttia korkeampi kuin kaikkien talouksien rasite.

Eryteisesti lapsiperheiden ensiasunto on Suomessa ollut perinteisesti 'numeroa liian pieni'. Hyvinvoinnin sukupolven ensiasunnon-

Taulukko 10.

Hyvinvoinnin sukupolven asumismenot ja asumismenorasite vuonna 1990 asumistavoittain

Asumismenojen osuus käytettävissä olevista tuloista, %

Tapa	Asumismenot mk/vuosi	Rasite %
Velaton omistusasunto	10 000	6,8
Pankkilainoitettu omistusasunto	50 300	29,8
Arava- tms. lainoitettu omistusasunto	41 700	25,7
Vapaarahoitteinen vuokra-asunto	21 200	15,1
Aravavuokra-asunto	19 700	15,6
Kaikki	34 700	22,6

Huom. Asumismenojen vertailemisesta vuokra-asunnoissa ja velkaisissa omistusasunnoissa, katso jaksoa "Mitä ovat asumismenot?" Katso s. 106.

hankkijat eivät asumismenoista ja keskimääräisestä asuinpinta-alasta päätellen tee tässä suhteessa poikkeusta. Ensiasunnon hankkijoiden asumismenot olivat vuodessa 10 000 markkaa alhaisemmat kuin asunnonvaihtajilla. Kallista lisätilaa tarvitsivat siten myös hyvinvoinnin sukupolven perheet.

Asuminen ja sukupolvet – yhteenveto

Sodan ja pulan sukupolvesta hyvinvoinnin sukupolveen siirryttäessä perheet ovat selvästi muuttuneet. Asuminen sitä vastoin on muuttunut oikeastaan vain laadullisesti, asumisväljyys ja varustetaso ovat toki kohentuneet, mutta asunnonhankinta tapahtuu edelleen vaiheittain säästämällä ja tarpeista tinkien.

Kodinomistus on levinnyt lapsiperheiden kautta niin, että kahden tulonsaajan talouksissa omistusasuminen on hyvin yleistä. Nuoret ja yksinhuoltajat asuvat edelleen muita useammin vuokralla.

Kodinomistus aikaistui lähiösukupolven aikana ja hyvinvoinnin sukupolven lapsettomat parit laajensivat edelleen omistusasunnossa asuvien joukkoa.

Asuntojen, asuntokuntien ja perheiden lukumääriä tarkastelemalla saattaa päätyä sellaiseen johtopäätökseen, että Suomessa on jo riittävästi asuntoja eikä niitä enää tarvita. Asetelma ei kuitenkaan ole aivan näin pelkistetty. Asuntokunnat nimittäin muuttuvat rakenteellisesti eikä asuntokantaa pystytä muuttamaan sitä vastaavaksi – ainakaan jos ei mitään rakenneta. Tällöin yhä useammin käy niin, että oikeat asunnot ja oikeat asuntokunnat eivät kohtaa, jolloin tulevienkin sukupolvien perheet asuvat aina vain ahtaasti ja kalliisti.

Kodinomistus ei tule ainakaan lähivuosina yleistymään. Nuorten perheen perustajien on mahdotonta hankkia asuntoa hyvin vaikeasti

ennakoitavissa työllisyysolosuhteissa. Jo nyt näyttää olevan käynnissä niin asumisen suhteen kuin muutenkin selvä jako selviytyjiin ja syrjäytyjiin. Tämä tarkoittaa myös selviä alueellisia eroja tulevien sukupolvien asumisessa. Toisilla alueilla ensin maksukykyinen, sitten potentiaalinen asuntojen kysyntä tyrehtyy, toisilla alueilla tulee puolestaan olemaan puutetta asunnoista (vuokra-asunnoista).

Asuntopolitiikkaa on markkinallistettu voimakkaasti lähiösukupolvesta lähtien. Vuokra-asuntojen tarjontaa on siirretty yhä enemmän markkinoiden hoidettavaksi. Näin vuokra-asuntojen tarjonta tulee vaihtelemaan suhdanteittain uuden sukupolven (1970-luvulla syntyneiden) ja mahdollisesti senkin jälkeisten sukupolvien perustaessa perheitä. Vuokra-asuntojen ajoittainen puute tulee siten osaltaan takaamaan kodinomistuksen säilymisen.

Omistusasumiselle on kehitetty joitakin uusia vaihtoehtoja kuten asumisoikeusasunnot ja ns. osto-oikeusasunnot. Niiden merkitys uusien sukupolvien asumisen järjestämisessä tulee riippumaan pitkälle näihin asuntoihin liittyvistä ehdoista. Jos perheiden asumisturva voidaan taata ja kustannukset saadaan pysymään kohtuullisina mahdollisista korkotukimuutoksista tms. toimista huolimatta, nämä asunnot saattavat osaltaan muuttaa suomalaista asunnonhankinta-mallia.

Uusi sukupolvi on entistäkin vaikeamman tilanteen edessä. Kansantalouden ja ennen kaikkea työllisyyden kehitys asettaa perheiden asumisen järjestämiselle aivan erilaisia haasteita kuin lähiö- ja hyvinvoinnin sukupolville. Perheiden perustaminen tulisikin turvata mm. kehittämällä asuntojen rahoitusta niin, että asumismenot jakautuisivat entistä tasaisemmin asumisuralle – ei kuten nyt, juuri perheen perustamisen alkuun. Tämä voitaisiin toteuttaa yksinkertaisesti lainoilla, joissa on pitkä laina-aika ja kohtuullinen korkotaso. Lisäksi asuntopoliittisen tuen suuntaamisessa perheen perustajille tulisi entistä tehokkaammin ottaa huomioon perheiden perustajien erilaiset resurssit.

Kodinomistus tulee kuitenkin todennäköisesti säilymään tulevienkin sukupolvien asuimuotona. Suomalaiseen asuntopoliitti-

seen ajatteluun näyttää iskostuneen hyvin vahvasti uskomus siitä, että vasta omistettu asunto (talo) on koti – muut vain asuntoja.

Tiivistelmä

Artikkelissa on tarkasteltu nuorten perheiden elinolojen, tulojen, sosiaaliturvan, kulutuksen ja asumisen, kehitystä viimeisen neljännesvuosisadan aikana. Perheiden elinolojen kannalta merkittävimmät yhteiskunnalliset prosessit ovat olleet palkkatyöläistyminen, joka on koskenut sekä miehiä että naisia. Perheellisten naisten työssäkäynti on korkeaa. Samaan aikaan hyvinvointivaltion kehittäminen on tukenut ja vahvistanut tätä prosessia. Nuorten perheiden arkielämän järjestämisen kannalta on ollut keskeistä ansiosidonnainen äitiys- ja vanhempainturva, lasten kotihoidontuki sekä lasten päivähoiton kehittäminen. Suomessa on voitu yhdistää perhe ja työ.

Tarkasteluajanjaksona perheiden kuten muidenkin väestöryhmien materiaallinen hyvinvointi on kasvanut. Kulutuksessa korostuvat ruuan ja asumisen sijasta vapaa-aika, erilaiset kodinkoneet, liikkuminen ja matkailu. Nuorista perheistä valtaosa on hankkinut omistusasunnon.

Edellä oleva koskee lähinnä perheitä, joissa on kaksi tulonsaajaa. Suomessa korkean elintason saavuttaminen onkin ollut hyvin sidoksissa siihen, että perheen sekä isä että äiti käyvät molemmat työssä. Lasten vuoksi keskeytynyt palkkatulo on kompensoitu ansiosidonnaisella päivärahalla. Tulojen taseus on tapahtunut lapsiperheiden kesken, sillä maksetut tulonsiirrot ovat kahden huoltajan perheissä keskimäärin suuremmat kuin saadut tulonsiirrot.

Sen sijaan yksinhuoltajaperheissä tulonsiirroista huolimatta elämä on pysynyt selvästi niukempina verrattuna kahden huoltajan perheisiin. Suuri osa tuloista joudutaan käyttämään välttämättömyysmenoihin kuten ruokaan ja asumiseen. Asunto on useimmiten vuokra-asunto ja kaikkea on vähemmän kuin muilla nuorilla perheillä.

Yhteiskunnan kehitysproesseissa, palkkatyöhön perustuvassa kahden huoltajan mallissa sekä tätä tukevassa sosiaalipolitiikassa, on tällä hetkellä selvä katkos. Voidaan ajatella, että tällaiset samanaikaiset katkokset edelleen vahvistavat toisiaan ja seuraukset ovat vaikeasti ennakoitavissa.

Nykyinen tilanne, jossa säännölliseen kokopäivätyöhön perustuva palkkatyöyhteiskunta on rapautumassa samalla kun sosiaalipolitiikkaa ollaan arvottamassa uudelleen, koskettaa perusteellisesti nykyisiä nuoria perheitä, joille muutokset tulivat yllätyksenä kuten kaikille muillekin. Heidän elämäänsä hallitsivat perheen perustaminen ja asunnon hankinta. Viime vuosina he ovat joutuneet tottumaan epävarmoin työsuhteisiin, työttömyyteen, ansiosidonnaisen työttömyysturvan ulkopuolelle jäämiseen, sosiaaliturvan leikkauksiin, ylivelkaantumiseen ja asunnon menetyksiin. Olemme kutsuneet näitä nuoria perheitä artikkelissamme hyvinvoinnin sukupolveksi. Vielä 1990-luvun taitteessa tällainen nimitys olikin oikeutettua, mutta tulevaisuus näyttää, joudutaanko se muuttamaan joksikin toiseksi.

Lähteet

Haatanen, P. (1992). Suomalaisen hyvinvointivaltion kehitys. Teoksessa Riihinen O. (toim.) *Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen*. Helsinki. WSOY.

Haavio-Mannila, E. & Jallinoja, R. & Strandell, H. (1984). *Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja*. Porvoo-Helsinki-Juva. WSOY.

Julkunen, R. (1992) *Hyvinvointivaltio käännekohtassa*. Tampere. Vastapaino.

Junto, A. (1992). Sukupolvierot asuntopolitiikassa – Nuoret 90-luvun asuntomarkkinoiden häviäjiä, voittajia vai selviytyjiä? *TTT* 4/1992.

Kortteinen, M. (1982). *Lähiö*. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Keuruu. Otava.

Kosonen, K. (1993). Asuntorahoitus ja pitkät markkinat 1990-luvulla. Teoksessa *Asumisen tulevaisuus*. Toim. Andersson, K. & Junto, A. Jyväskylä. Gummerus.

Kuluttaja 6/1993

Leskinen, J. Mikä kotitalouden arkea hallitsee? Esitelmä Edistyksen päivillä 22.–23.10.1993

Liikkanen, M. ja Pääkkönen, H. (toim.) (1993). *Arjen kulttuuria. Vapaa-aika ja kulttuuriharrastukset vuosina 1981 ja 1991*. Tilastokeskus. Kulttuuri- ja viestintä 1993:2.

Niemi, I. ja Pääkkönen, H. (1989). Ajankäytön muutokset 1980-luvulla. Tilastokeskuksen tutkimuksia 153.

Roos, J.P. (1988). *Elämäntavasta elämäkertaan. Elämäntapaa etsimässä 2*. Tutkijaliitto.

Siikanen, A. & Tyrkkö, A. (1993). *Koti – Talous – Asuntomarkkinat*. Tilastokeskuksen tutkimuksia 198. Helsinki: Painatuskeskus Oy.

Takala, P. (1992). Kohti postmodernia perhettä – perhepolitiikan muuttuvat käsitykset. Teoksessa Riihinen O. (toim.) *Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen*. Helsinki. WSOY.

Tyrkkö, A. (1991). *Ahtaasti asuvat*. Tilastokeskuksen tutkimuksia 186. Helsinki: Hakapaino-suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen. Helsinki. WSOY.

Uusitalo, L. (1986). *Environmental Impacts of Consumption Patterns*. Dorset. Blackmore Press.

Tilastolähteet:

Tilastokeskus. Kotitaloustiedustelun aikasarjatiedosto 1966–1990

Tilastokeskus. Tulonjakotilasto 1991 ja 1992

Liitetaulukko 1.

Nuorten perheiden tulot (vuoden 1990 rahassa) perhettä kohti sekä tulokehitys 1966–1992

	1966		1976		1985		1990		Reaalinen tulomuutos 1990-92, % 1)
	mk	Indeksi	mk	Indeksi	mk	Indeksi	mk	Indeksi	
Yksinhuoltajat									
Bruttotulot	62 100	100	95 400	154	94 200	152	112 300	181	-2
Käytettävissä olevat tulot	56 500	100	79 400	141	78 400	139	95 800	170	0
Tuotannontekijätulot	48 300	100	75 100	155	67 500	140	76 200	158	-29
Saadut tulonsiirrot	13 800	100	20 300	147	26 700	193	36 000	261	71
Maksetut tulonsiirrot	5 600	100	16 000	286	15 800	282	16 500	295	-16
Kahden huoltajan lapsiperheet									
Bruttotulot	112 500	100	175 000	156	183 500	163	213 500	190	-6
Käytettävissä olevat tulot	93 600	100	127 100	136	137 800	147	165 200	176	-6
Tuotannontekijätulot	107 500	100	164 400	153	160 900	150	176 600	164	-18
Saadut tulonsiirrot	5 000	100	10 500	210	22 600	452	369 00	738	55
Maksetut tulonsiirrot	18 900	100	47 800	253	45 600	241	48 400	256	-6
Lapsettomat parit									
Bruttotulot	111 100	100	171 400	154	173 200	156	206 500	186	-7
Käytettävissä olevat tulot	90 800	100	119 100	131	125 700	138	149 300	164	-8
Tuotannontekijätulot	109 800	100	164 400	150	163 000	148	194 300	177	-11
Saadut tulonsiirrot	2 000	100	7 000	350	10 200	510	12 300	615	79
Maksetut tulonsiirrot	20 300	100	52 300	258	47 500	234	57 200	282	-6
Kaikki kotitaloudet									
Bruttotulot	89 900	100	137 600	153	142 900	159	170 000	189	-4
Käytettävissä olevat tulot	75 400	100	103 400	137	106 900	142	128 300	170	-5
Tuotannontekijätulot	81 100	100	115 000	142	112 900	139	130 600	161	-14
Saadut tulonsiirrot	8 800	100	22 600	257	30 100	342	39 400	448	28
Maksetut tulonsiirrot	14 500	100	34 200	236	36 100	249	41 700	288	-2

1) Vuosien 1990–92 tulokehitys laskettu tulojakotilaston 1990 ja tulojakotilaston 1992 ennakkotiedoista

Lähteet: Vuodet 1966–90: Tilastokeskus, kotitaloustiedustelun aikasarja 1966-1990

Liitetaulukko 2.

Nuorten perheiden tulot (vuoden 1990 rahassa) kulutusyksikköä kohti sekä tulokehitys 1966–1992

	1966		1976		1985		1990		Reaalinen tulomuutos 1990-92, % 1)
	mk	Indeksi	mk	Indeksi	mk	Indeksi	mk	Indeksi	
Yksinhuoltajat									
Bruttotulot	29 200	100	53 300	183	55 100	189	64 900	222	-4
Käytettävissä olevat tulot	26 500	100	44 400	168	45 800	173	55 400	209	-3
Tuotannontekijätulot	22 700	100	42 000	185	39 500	174	44 000	194	-29
Saadut tulonsiirrot	6 500	100	11 300	174	15 600	240	20 800	320	64
Maksetut tulonsiirrot	2 600	100	8 900	342	9 200	354	9 500	365	-13
Kahden huoltajan lapsiperheet									
Bruttotulot	38 000	100	67 300	177	70 800	186	80 900	213	-4
Käytettävissä olevat tulot	31 600	100	48 900	155	53 200	168	62 600	198	-5
Tuotannontekijätulot	36 300	100	63 200	174	62 100	171	66 900	184	-15
Saadut tulonsiirrot	1 700	100	4 000	235	8 700	512	14 000	824	53
Maksetut tulonsiirrot	6 400	100	18 400	288	17 600	275	18 300	286	-2
Lapsettomat parit									
Bruttotulot	65 400	100	100 800	154	101 900	156	121 500	186	-7
Käytettävissä olevat tulot	53 400	100	70 100	131	73 900	138	87 800	164	-8
Tuotannontekijätulot	64 600	100	96 700	150	95 900	148	11 4300	177	-11
Saadut tulonsiirrot	1 200	100	4 100	342	6 000	500	7 200	600	79
Maksetut tulonsiirrot	11 900	100	30 800	259	27 900	234	33 600	282	-6
Kaikki kotitaloudet									
Bruttotulot	37 500	100	64 000	171	77 700	207	94 400	252	-3
Käytettävissä olevat tulot	31 400	100	48 100	153	58 100	185	71 300	227	-4
Tuotannontekijätulot	33 800	100	53 500	158	61 400	182	72 600	215	-17
Saadut tulonsiirrot	3 700	100	10 500	284	16 400	443	21 900	592	46
Maksetut tulonsiirrot	6 000	100	15 900	265	19 600	327	23 200	387	-2

1) Vuosien 1990–92 tulokehitys laskettu tulojakotilaston 1990 ja tulojakotilaston 1992 ennakkotiedoista

Lähteet: Vuodet 1966–90: Tilastokeskus, kotitaloustiedustelun aikasarja 1966-1990

Liitetaulukko 3.

Nuorten perheiden saamien tulonsiirtojen rakenne vuosina 1966, 1990 ja 1992

Tuloerän %-osuus ryhmän kaikista saaduista tulonsiirroista (%)												
Tuloerä	Yksinhuoltajat		Kahdenhuoltajan lapsiperheet			Lapsettomat parit			Kotitaloudet yhteensä			
	1966	1990	1992	1966	1990	1992	1966	1990	1992	1966	1990	1992
Kansaneläkkeet	4	1	2	3	1	1	11	10	1	36	19	14
Ansoeläkkeet	0	3	7	1	2	1	3	6	0	26	46	41
Lapsilisät	25	18	15	70	20	17	0	0	0	18	5	5
Työttömyyskorvaukset	2	6	11	2	5	19	18	16	51	1	3	13
Sairaus- ja äitiyspäivärahat	2	6	8	8	29	24	20	5	3	5	5	5
Asumistuki	8	16	13	2	2	3	0	2	4	1	1	1
Toimeentulotuki	3	4	6	0	1	2	0	1	3	0	1	1
Toisilta kotitalouksilta saadut tulonsiirrot	36	21	9	2	5	3	0	26	10	6	4	2
Muut tulonsiirrot	20	25	29	10	34	30	48	33	29	8	15	17
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Lähteet: Vuosi 1966: Tilastokeskus, kotitaloustiedustelun aikasarja
 Vuodet 1990 ja 1992: Tilastokeskus, tulonjakotilasto 1990 ja 1992

Yksinhuoltajien taloudellinen asema

- Yksinhuoltajatalouksien taloudellinen asema on heikempi kuin lapsiperheiden keskimäärin
- Yksi ansaitsija kahden huoltajan lapsiperheessä johtaa useammin alempaan tulotasoon kuin yksinhuoltajatalouksissa
- Kaikki yksinhuoltajat eivät ole pienituloisia; isäperheet ovat parempituloisia
- Yksinhuoltajaäitien palkkatulot olivat keskimäärin 75 prosenttia yksinhuoltajaisien palkoista

Yksinhuoltajien taloudellinen asema

Yksinhuoltajat muihin lapsiperheisiin verrattuna

Seuraavassa tarkastellaan yksinhuoltajien taloudellista asemaa tarkemmin Tulonjakotilaston tutkimusaineiston perusteella. Aluksi onkin syytä tarkastella yksinhuoltaja- ja muita lapsiperheitä lähemmin saman aineiston pohjalta. Vaikka tiedot koskevat esimerkiksi omaisesti vain yhtä vuotta (1991), voidaan esitettyjä tietoja pitää yleisemmin yksinhuoltajia ja muita lapsiperheitä kuvaavina noin 5 vuoden ajalta – ennen lamaa.

Lapsiperheinä ovat tässä kaikki ne kotitaloudet, joissa on joko yksi tai kaksi huoltajaa ja vähintään yksi alle 18 -vuotias lapsi. **Yksinhuoltajat** ovat tässä tarkastelussa todellisia yksinhuoltajia, eli sellaisia vanhempia, joilla on ainakin yksi alle 18-vuotias lapsi ja jotka eivät asu parisuhteessa. Vertai-

lukoiteina ovat vastaavat **kahden huoltajan lapsiperheet**, jotka on jaettu kahteen luokkaan ammatissa toimivien lukumäärän mukaan.

Yksinhuoltajaperheet poikkeavat muista lapsiperheistä selvästi lasten iän, lapsilukumäärän ja asumismuodon suhteen (taulukot 1 ja 2). Lapset ovat keskimäärin vanhempia kuin muissa lapsiperheissä ja 2/3 yksinhuoltajista on yksilapsisia perheitä. (Katso myös edellä olevia artikkeleita Yksinhuoltajat sekä Nuorten perheiden elinolot.)

Yksinhuoltajista yli puolet asuu vuokra-asunnoissa, kun taas kahden huoltajan lapsiperheistä vuokralla asuu vain joka viides. Samasta syystä yksinhuoltajista on asuntovelallisia vähemmän (1/3) kuin muista lapsiperheistä (2/3). Yksinhuoltajien asumismenot suhteessa tulotasoon ovat kuitenkin niin suuret, että asumistukea saa joka toinen.

Taulukko 1.

Yksinhuoltajat ja muut lapsiperheet: lasten ikä ja lukumäärä tässä tarkastelussa

	Perheitä	Lukumäärä	Lapsia keskimäärin/ talous	Nuorimman lapsen ikä keskimäärin
	Suhteellinen osuus lapsiperheistä			
Yksinhuoltajat	13,9	93 700	1,38	9,18
2 huoltajat perheet yht.	86,1	580 200	1,85	6,63
1 ammatissa toimiva	23,6	159 300	2,00	4,22
2 ammatissa toimivaa ¹⁾	57,1	384 600	1,83	7,37
Kaikki lapsiperheet	100,0	674 000	1,80	6,99

1) Lapsiperheissä ammatissa toimivaksi voi tulla myös 18 v täyttänyt lapsi

Lähde: Tulonjakotilaston tutkimusaineisto 1991

Taulukko 2.
Yksinhuoltajien ja muiden lapsiperheiden asuminen 1991 osuudet % perhetyypeittäin

	Vuokralla asuvia %	Asuntovelkaisia % ¹⁾	Asumistuen piirissä %
Yksinhuoltajat	54	38	52
2 huoltajat perheet yht.	20	67	10
1 ammatissa toimiva	29	62	5
2 ammatissa toimivaa	16	71	20
Kaikki lapsiperheet	25	63	16

1) Perheet, joilla on verotuksessa asuntolainan korkomenoja

Lähde: Tulonjakotilaston tutkimusaineisto 1991

Yksinhuoltajat 1990 -luvun vaihteessa

Yksinhuoltajatalouksien taloudellinen asema on heikompi kuin lapsiperheiden keskimäärin. Tilanne kuitenkin muuttuu, jos yksinhuoltajan taloudellista asemaa verrataan niihin

kahden huoltajan lapsiperheisiin, joissa on vain yksi ammatissa toimiva. Sellaisten perheiden käytettävissä olevat tulot ovat olleet hieman pienemmät kuin vastaavat tulot yksinhuoltajaperheissä (kotitalouden kulusyksikköä kohti mitattuna) (taulukko 3).

Yksinhuoltajuuden käsitteistö ei vastaa mielikuviamme!

Uusi huoltajuutta koskeva lainsäädäntö (ks. Sami Mahkonen artikkelia tässä teoksessa) on muuttanut vanhemmuuteen ja huoltajuuteen liittyvää todellisuutta. Yhteishuolto ja sosiaalinen vanhemmuus sekä asumismuotojen moninaisuus ovat muuttaneet perinteisiä elatuksen ja huollon järjestyksiä.

Todellisista huolto- ja elatusvelvollisuussuhteista saatava tieto on puutteellista. Käsitteistö, rekisterit, tilastot - ja ennen kaikkea perhepolitiikka - eivät ole seuranneet mu-

kana. Yhä useampi yksinhuoltaja ei olekaan yksinhuoltajan perinteisessä merkityksessä lapsen ainoa elättäjä. Hän voi yhtä hyvin olla lapsen kanssa asuva toinen vanhempi, joka jakaa lapsen huollon muualla asuvan toisen vanhemman kanssa. Uusperheissä suhteet voivat olla mutkikkaammat; lapsella voi olla yksi tai kaksi huoltajaa (toinen muualla asuva), yksi tai kaksi elättäjää (toinen muualla asuva) ja vielä sosiaalinen vanhempi. Olisiko käsitteistöä uusittava? (Ks. Haataja 1989.)

Yksinhuoltajan tulonmuodostus

Kun Suomessa sekä yksinhuoltajat että muut äidit ovat suunnilleen yhtä usein työssäkäyviä, miten sitten selittyy se, että yhden ammatissatoimivan talouksia on jopa enemmän kuin yksinhuoltajia? Vastaus löytyi osittain jo perheiden elämäntilanteesta, sillä jälkimmäisissä lapset ovat selvästi nuorempia kuin muissa lapsiperheissä (taulukko 1).

Kahden huoltajan lapsiperheissä ollaan pienten lasten johdosta pois työelämästä vain jonkin aikaa: Alle 3-vuotiaiden lasten vanhemmilla on oikeus kotihoidon tukeen. Tänä aikana työsuhde säilyy ja myös työeläke kertyy. Alentuvat ansiotulot oikeuttavat usein pienituloisille tarkoitettuihin tulonsiirtoihin ja säästö päivähoitomaksuissa lisää todellisuudessa käytettävissä olevia tuloja. Alle 3-vuotiaiden lasten vanhemmista onkin noin puolet käyttänyt kotihoidontukimahdollisuutta ainakin jonkin aikaa.

Yksinhuoltajien **bruttotuloista** (taulukko 4) yli 70 prosenttia muodostuu tuotannontekijätuloista, eli käytännössä palkoista tai yrittäjätuloista, ja vajaa 30 prosenttia tulonsiirroista. Niissä lapsiperheissä, joissa vain toinen huoltajista on ansiotyössä, tuotannontekijätulojen ja tulonsiirtojen suhde on suunnilleen sama kuin yksinhuoltajaperheissä. Kahden ansaitsijan lapsiperheissä tuotannontekijätulojen osuus bruttotuloista on lähempänä 90 prosenttia.

Taulukko 4.
Lapsiperheiden tulonmuodostus 1991

	Bruttotulot	Tuotannontekijätulot	Saadut tulonsiirrot	Maksetut tulonsiirrot	Käytett. olevat tulot
Yksinhuoltajat	100	72	28	-17	83
2 huoltajan perheet	100	86	14	-25	75
1 ammatissa toimiva	100	71	29	-22	78
2 ammatissa toimivaa	100	92	8	-26	74
Kaikki lapsiperheet	100	85	15	-24	76

Taulukko 3.
Käytettävissä olevat tulot mk/kulutusyksikkö vuonna 1991

	Käytettävissä olevat tulot mk/kulutusyksikkö ¹⁾	Suhdeluku: kaikki lapsiperheet = 100
Yksinhuoltajat	64 050	91
2 huoltajan perheet yht.	70 800	101
1 ammatissa toimiva	61 050	87
2 ammatissa toimivaa	75 320	107
Kaikki lapsiperheet	70 200	100
Kaikki kotitaloudet	77 190	110

1) Kulutusyksikkönä on käytetty ns. OECD:n yksikköä (Katso alaviitettä sivulla 87)

Lähde: Tulonjakotilasto 1991

Suunnilleen yhtä suuri osuus yksinhuoltajien ja yhden ansaitsijan kahden huoltajan lapsiperheiden bruttotuloista on tulonsiirtoja. Saatujen tulonsiirtojen rakenne on kuitenkin hyvin erilainen.

Yksinhuoltajaperheissä elatusavut ja -tuet muodostavat noin viidenneksen kaikista tulonsiirroista. Sen sijaan kotihoidontuen ja äitiyspäivärahojen osuus tulonsiirroista on vain noin 10 prosenttia. Yhden ansaitsijan kaksihuoltajaisessa lapsiperheessä viimeksi mainitut tulonsiirrot muodostavat jopa noin kolmanneksen. Yksistään kotihoidontuen osuus tulonsiirroista on niissä käytännössä yhtä suuri kuin elatustukien ja -apujen yhteismäärä yksinhuoltajaperheissä.

Taulukko 5.
Yksinhuoltajaäidit ja -isät palkansaajina 1991, tulot mk/vuodessa

	Kaikki yksinhuoltajat	Naiset	Miehet
Palkkatulot keskimäärin palkansaajilla ¹⁾	78 010 110 350	73 770 104 200	99 830 139 590

1) Henkilöt, jotka olleet koko- tai osapäivätyössä vähintään 11 kk vuodessa

Lähde: Tulonjakotilaston tutkimusaineisto

Pienituloisuudesta johtuva toimeentulotuki ja asumistuki muodostavat melkein viidenneksen yksinhuoltajien tulonsiirroista. Sen sijaan kahden huoltajan lapsiperheillä näiden tulonsiirtojen merkitys on ollut vain muutama prosentti luokkaa. Ellei Suomessa olisi asumistuki- ja toimeentulotukijärjestelmää, putoaisi kaikkien yksinhuoltajien keskimääräinen tulotaso yhden ansaitsijan, kahden huoltajan lapsiperheen tulojen tasolle, eli 10 prosenttia.

Yksinhuoltajien **käytettävissä olevista tuloista** asumistuki, toimeentulotuki ja elatus-tuet sekä -avut muodostavat 11–12 prosenttia. Pelkästään muualla asuvan vanhemman elatusavut riittävät pitämään yksinhuoltajien keskimääräisen tulotason hieman yhden ammatissa toimivan lapsiperheen yläpuolella. Keskimäärin kolmasosa yksinhuoltajien saamasta elatusavusta ja -tuesta on kunnan maksamaa elatustukea. Tämä keskiarvo kätkee taakseen sen, että elatustuen ja -avun saajat ovat eri talouksia. Elatustuen saajat ovat pienituloisempia kuin elatustuen saajat. 64 prosenttia elatustuen saajista sijoittuu kahteen alimpaan tuloviidennekseen, elatusavun saajista vain 40 prosenttia.

Toimeentulotukea sai vuosina 1988–1991 23–26 prosenttia yksinhuoltajatalouksista (Kotitalouksien ... 1994, liitetäulu 3). Yksinhuoltajat eivät kuitenkaan ole toimeentulotuen pääasiakkaita, sillä noin 2/3 tuen saajista on yksinäistalouksia. Voidaan kuitenkin hyvällä syyllä otaksua, että hyvinvointivalti-

on tulonsiirtojärjestelmillä on ollut (ainakin 1990 -luvun alkuun asti) yksinhuoltajien taloudelliseen selviämiseen merkittävä vaikutus.

Kaikki yksinhuoltajat eivät ole pienituloisia

Yksinhuoltajat eivät ole mikään homogeeninen tulonsaajaryhmä. Kaikki yksinhuoltajat eivät ole pienituloisia, joskin pääosa yksinhuoltajista on 'naispalkka' -naisia. Sukupuoli kertoo myös erilaisesta tulotasosta.

Yksinhuoltajaperheiden tulotason erottaa toisistaan sen perusteella, onko taloudesta huolehtimassa isä tai äiti, vastaavalla tavalla kuin kahden huoltajan perheissä ammatissa toimivien lukumäärä. Äidin huoltamien perheiden keskimääräiset käytettävissä olevat tulot olivat vuonna 1991 noin 12 000 mk (20 %) pienemmät kuin isäperheissä (mk/kulutusyksikkö). Isäperheiden käytettävissä olevat tulot olivat melkein samalla tasolla kuin kahden ammatissa toimivan lapsiperheissä (74 100 mk/kulutusyksikkö).

Yksinhuoltajaäitien palkkatulot olivat keskimäärin 75 prosenttia yksinhuoltajaisien palkoista, kun tarkastellaan vähintään 11 kuukautta palkansaajina toimineita. Palkkaerot ovat hieman suuremmat, jos kaikkia palkkatuloja verrataan keskenään (taulukko 5).

Yksinhuoltajien asema eri maissa

Useimmissa OECD-maissa yksinhuoltajien osuus lapsiperheistä on ollut suunnilleen sama kuin Suomessa, eli 12 - 14 prosenttia lapsiperheistä. Eri maiden välillä voi kuitenkin esiintyä suuriakin eroja. Esimerkiksi yksinhuoltajaperheiden osuus kaikista lapsiperheistä on poikkeuksellisen suuri USA:ssa (yli 20 prosenttia). Myös yksinhuoltajien ikärakenteessa on eroja eri maiden kesken. Muun muassa Euroopassa ja USA:ssa nuorten yksinhuoltaja(au)-äitien osuus on tavallista suurempi (OECD, 1991).

Suomessa yhden työssäkävyn lapsiparin perheet ovat harvinaisempia kuin useissa OECD:n maissa. Kahden vanhemman, yhden ansaitsijan taloudet eivät kuitenkaan ole kaikissa maissa yksinhuoltajia huonommassa asemassa. Tämä käy ilmi mm. 8 eri OECD -maan kesken tehdystä vertailusta (OECD 1991). Esimerkiksi Englannissa, USA:ssa, Australiassa ja Kanadassa yksinhuoltajista selvästi suurempi osa kuuluu pienituloisempiin tuloluokkiin

kuin kahden huoltajan, mutta yhden ansaitsijan talouksista. Sen sijaan Suomen lisäksi muun muassa Ruotsissa ja Itävallassa yksi ansaitsija kahden huoltajan lapsiperheessä johtaa useammin alempaan tulotasoon kuin yksinhuoltajatalouksissa.

Kansainvälisiä eroja selittävät sekä äitien työssäkävyn yleisyys eri maissa, mutta myös yksinhuoltajien rakenteelliset erot maiden välillä. Kehittyneiden päivähoitojärjestelmien ansiosta Suomessa ja Ruotsissa ovat olleet OECD -maiden korkeimmat työssäkävynasteet niin yksinhuoltajaäideillä kuin avioliitossakin olevilla äideillä (80 - 90 %). Itävallassa yksinhuoltajaäidit ovat useammin työssä käyviä (77 %) kuin naimisissa olevat äidit (50 %). Englannissa taas tilanne on ollut täysin päinvastainen (emt. ja Haataja 1991).

Lähteet

Haataja Anita (1989): Yksinhuoltajat ja elatusvelvolliset. Suunnitteluosaston julkaisuja 6:1989. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Haataja Anita (1991): Yksinhuoltajat Suomessa. Kehittämisosaston julkaisuja 1991:1. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Halla, Klaus (1982): Yksinhuoltajien asema ja ongelmat. SVT. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII:82. Sosiaali- ja terveysministeriö. Tutkimusosasto. 1982

Halla, Klaus (1987): Kotitalouksien tulonmuodostuksen muutokset vuosina 1981–1985. Sosiaaliturvaetuksien kohdentumisprojekti. Sosiaali- ja terveysministeriö. Suunnitteluosasto 1988.

Johansson, Mårten (1987): Kotitalouksien tulonmuodostus vuosina 1966–1981. SVT. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII:130. Sosiaali- ja terveysministeriö. Tutkimusosasto. 1987

'Breadwinners or Childbearers: The Dilemma for Lone Mothers'. Panel on barriers to labour force participation for lone mothers – 1991. The Working Party on Social Policy. OECD. (Asiantuntijapanelissa oli Suomen lisäksi seitsemän muuta maata)

'Kotitalouksien taloudellisen aseman muutokset. Nousukaudesta lamaan 1988–1993.' Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1994:1.

Perheet työelämässä

- Valtaosassa perheitä molemmat vanhemmat käyvät työssä
- 15 prosentissa kahden huoltajan lapsiperheistä on kotiäiti, joka ei toimi ammatissa
- Kotiäiti ei ole koskaan ollut kovin yleinen Suomessa, mutta äidin ansiotyö kotona oli yleistä niin kauan kuin Suomi oli maatalousyhteiskunta, eli vielä 1960-luvulle asti
- Kotihoidontuki alensi naisten työvoimaosuutta 1990-lvun alussa
- Osa-aikatyö ei ole yleisratkaisu työn ja perheen yhteensovittamisen ongelmaan, sillä perheellinen tekee kokopäivätyötä ja sivutoita enemmän kuin muut

Tilastoaineistot

Isien ja äitien ammatissa toimimista tutkittaessa vanhimmat tilastotiedot ovat vuoden 1950 väestölaskennasta. Sitä ennen väestötilastot eivät erittele isien tai äitien ansiotyötä. Väestölaskentojenkin perhetilastojen käyttö on vaativaa. Esimerkiksi vuoden 1950 laskennan käsitteet on kuvattu tarkemmin vuoden 1960 laskennan julkaisuissa. Myös myöhempien laskentojen kuvaukset ovat tiiviitä ja suppeita.

Laskennat antavat kuitenkin mahdollisuuden seurata lapsiperheiden vanhempien ansiotyöhön osallistumista. Perheen päämiehen sosioekonomisen aseman yhteys vanhempien ammatissa toimimiseen voidaan selvittää vuosien 1950 ja 1960 laskentojen tiedoista. Myöhemmät laskennat, jotka tilastoivat lapsiperheet erikseen päämiehen tai viitehenkilön sosioekonomisen taustan mukaan ja toi-

saalta äidit sosioekonomisen aseman mukaan, eivät ole täysin vertailukelpoisia, koska tietoa puolison ammatissa toimimisesta ei ole julkaistu.

Neljän vuosikymmenen jakson kattavien aikasarjojen laatiminen on vaativaa myös siksi, että laskennoissa käytetyt perhettä, ammatissatoimivuutta tai sosioekonomista asemaa koskevat käsitteet ja luokitukset eivät ole täysin vertailukelpoisia. Perheenjäsenten ammatissa toimimisen tilastollinen kuvaus ei ole vakiintunutta, joten tiedot on kerättävä sisällöltään ja luokituksiltaan vaihtelevista taulukoista. Laskenta-ajankohdan käsitykset naimisissa olevien naisten ansiotyöstä näkyvät selvimminkin juuri perheen ja työn yhteensovittamista koskevilla tilastoilla.

Aineiston rajaus

Artikkelin kuvauksen kohteena ovat pääasiassa aviopari-lapsiperheet, joiden osalta on selvitetty isän, äidin tai molempien vanhempien ammatissa toimimista. Yksinhuoltajien perheitä on tarkasteltu erikseen.

Vuosien 1975 ja 1985 laskentojen tietoja ei ole käytetty osittain käsiteongelmien vuoksi, mutta pääasiassa siksi, että tavoitteena on pitkän ajan kehityssuuntien kuvaaminen, jolloin kymmenvuotiskaksot ovat riittäviä.

Terminologiaa on selvyuden vuoksi yhtenäistetty. Tekstissä käytetään ammatissa toimivista myös yleisempää sanontaa työssä olevat. Ammatissa toimivalla tarkoitetaan artikkelissa myös vuoden 1990 väestölaskennan työllistä tai työtöntä. Ammatissa toimiviin luetaan työttömät ja asevelvollisuutta suorittamassa olevat entisen ammattinsa perusteella.

Äitien ja isien työssäkäynti

Useimmissa suomalaisissa perheissä sekä isä että äiti käyvät ansiotyössä. Äideistä työhön osallistuu tosin hieman harvempi kuin isistä. Lapsiperheitä, joissa vain isä on työssä oli vuonna 1990 enää 15 prosenttia aviopariperheistä. Äitien ansiotyön syynä on ennenkaikkea modernin yhteiskunnan kehittymiseen liittyvä naisten itsenäistyminen ja koulutustason paraneminen, mutta usein myös välttämättömyys osallistua perheen toimeentulon hankkimiseen. Äitien työssäkäyntiä on lisännyt myös työvoiman kysynnän kasvu, kohonnut palkkataso sekä perhepolitiikka, jolla on tuettu mm. lasten päivähoitoa.

Äitien kokopäivätyö on Suomessa yleisempää kuin muualla länsimaissa. Eräänä syynä siihen, että päätoiminen kotonaolo ja osa-aikatyö ovat harvinaisia, pidetään myöhäistä teollistumista. Valtaosa maamme väestöstä eli vuosisadan vaihteessa maaseudulla. Perheviljelyyn perustuvassa maatalousyhteiskunnassa oli luonnollista, että kaikki perheenjäsenet osallistuivat tilan töihin. Maataloudessa työskentelevien osuus oli suuri ennen toista maailmansotaa ja vielä vuonna 1950 se käsitti 46 prosenttia ammatissa toimivista. Kun työvoiman tarve muissa elinkeinoissa alkoi kasvaa nopeasti etenevän teollistumisen myötä ja maatalouden työvoimatarve samaan aikaan väheni, naiset siirtyivät nopeasti ansiotyöhön kodin ulkopuolelle.

Perheen historiassa työllä on keskeinen merkitys. Ansiotyö on vaikuttanut ratkaisevasti myös perheen muuttumiseen. Hyvinvointivaltio on tukenut äitien työssäkäyntiä ja osaltaan nopeuttanut perherakenteen muutoksia. Sosiaaliturva ja -palvelut ovat Pohjoismaissa rakentuneet korkean työllisyyden varaan ja helpottaneet erityisesti naisten työllistymistä. Toisaalta pohjoismaisen mallin yleisenä periaatteena on tasaetujen turvaaminen kaikille. Vaikka vanhempien an-

siotulot ovat ensisijaisia perheen toimeentulon kannalta, sosiaaliturva on tarjonnut vaihtoehtoja erilaisissa elämänvaiheissa.

1990-luvun alun massatyöttömyyden seurauksena perheen arki on muuttunut ainakin tilapäisesti. Monet työttömänä olevat isät tai äidit hoitavat lapsiaan kotona. Pitkään jatkuva korkea työttömyys voi muuttaa perheen sisäistä työnjakoa pysyvämmiin. Ansiotyösuhteiden tilapäisyyden yleistyessä äitien ja isien kotityön jaksot lisääntyvät ja pitenevät.

Perhe ja ansiotyö historiassa

Perheen tärkein yhteiskunnallinen tehtävä ennen teollista aikaa oli tuotanto. Perhe huolehti jäsentensä elätkesestä ja toimeentulosta. Kotitaloustuotantoon ja omavaraistalouteen tukeutuvassa perheessä myös lapsia tarvittiin yhteisen toimeentulon hankkimiseen. Työnjako naisten ja miesten töihin oli havaittavissa jo varhain, vaikka aviopuolisoiden toimiminen toistensa kumppaneina oli yleistä. Lastenhoito on kuitenkin ollut tyypillisesti vain naisten ja tyttöjen työtä.

Maaseudun ja kaupunkien köyhälistön vaimot tekivät työtä vieraan palveluksessa jo ennen teollistumista. Usein toimeentulon hankkiminen edellytti monenlaista työtä: käsityötä tai muuta kotiteollisuutta maatöiden, navetta- ja taloustöiden sekä kasvitarran hoidon ohella.

Teollistuminen oli sikäli ratkaiseva vaihe perheen kannalta, että se erotti ansiotyön perheen piiristä kodin ulkopuolella tehtäväksi palkkatyöksi. Aviopuolisoiden välinen työnjako muuttui ja kotiäitiperhe yleistyi vähitellen. Teollistumisen alussa yleisestä lapsityövoiman käytöstä tehdastyössä luovuttiin myös pian.

Perhe muuttui vähitellen tuotantoyksiköstä kulutusyksiköksi ja sen rooli kansantaloudessa muuttui. Tärkeäksi kotitalouksien tehtäväksi tuli säästäminen, joka saavutettiin "järkevällä taloudenpidolla" (Vattula 1989). Äidin palkaton kotityö edisti tätä elämäntapaa. Suuri perhe tuli kulutuksen tasapainottamisen kannalta rasitteeksi ja äidin työssäkäynnin esteeksi. Palkkatyön yleistyessä perheen koko onkin samalla pienentynyt.

Puolisoiden työnjaosta ja äitien merkityksestä perheen elatuksessa eivät 1800-luvulla kerätyt tilastotiedot anna selkeää kuvaa. Ammatissa toimivat vaimot luettiin pääsääntöisesti miehensä ammattiin. Ainoastaan vaimot, jotka harjoittivat omaa elinkeinoa ja lesket, jotka jatkoivat miestensä elinkeinoa, tilastoitiin erikseen.

Vuosien 1890–1910 välillä teollisuuteen ja sekatyöväkeen luettujen naisten lukumäärä kasvoi yli kaksinkertaiseksi. Kaupunkeihin muuttaneet naiset olivat kuitenkin enimmäkseen nuoria ja naimattomia tilattomaan väestöön kuuluvia. Naimisiin mennessään työläisnaiset jäivät yleensä kotiin (Haapala, 1986). Yleistä oli myös naimattomaksi jääminen. Vuonna 1910 teollisuuden ja eräiden muiden alojen naistyövoimasta naimisissa olevia oli noin 10 prosenttia ja osuus oli sama vielä vuonna 1920 kaupunkilaisten naistyöntekijöiden keskuudessa (Jallinoja, 1984).

Kotiäitejä 1950- ja 1960-luvuilla

Teollistumisen myötä länsimaissa yleistyi ydinperhe, jossa isä oli ansiotyössä, mutta äiti kotona hoitamassa lapsia ja taloutta. Malli, joka edelleenkin vaikuttaa voimakkaasti mielikuvatasolla, otettiin varakkaamista keskiluokkaisista perheistä. Suomen kotiäitimalli ei kuitenkaan ole koskaan ollut siinä määrin yleinen kuin muualla Euroopassa ja toisissa Pohjoismaissa.

Vuonna 1950 suomalaisista perheen päämiehistä valtaosa oli ammatissa toimivia. Kaksi viidestä perheenisästä hankki toimeentulon maa- ja metsätaloudesta, yli puolet heistä yrittäjinä.

Äidin ammatissa toimiminen sensijaan riippui suuresti perheen isän sosioekonomisesta asemasta. Maatalousyrittäjien vaimoista 86 prosenttia osallistui työhön, joka tarkoitti lähes aina maataloustöitä perhetilalla. Vain pienellä osalla heistä oli maatalouden ulkopuolinen ammatti. Maatilojen emännät luettiin tavallisimmin avustaviin perheenjäseniin.

Muissa kuin maatalousyrittäjäperheissä enemmistö äideistä oli ammatissa toimimattomia. Ammatissa toimiva äiti oli yleinen myös perheessä, jonka isä oli muu yrittäjä. Heistä noin puolet avusti miestään tämän yrityksessä ja puolella oli oma ammatti. Toimihenkilö- ja työntekijäperheissä alle 40 prosenttia äideistä kävi työssä. Toimihenkilöperheiden äideillä oli useimmiten oma ammatti ja suhteellisen vakaa työllisyys. Työntekijäperheiden äitien työllisyys oli epäsäännöllisempää. Heillä oli useammin kuin muilla äideillä ns. "sivuammatti", joka tarkoittaa että työ oli osavuotista tai muuten vähäistä.

Taulukko 1.
Lapsiperheiden päämiehet elinkeinon mukaan 1950, prosenttia

Ammatissatoimivia kaikista päämiehistä	97,8
Elinkeinot yhteensä	100,0
Maa- ja metsätalous	42,4
Niistä Yrittäjiä	28,3
Teollisuus ja rakentaminen	34,2
Palvelukset	22,3
Muut ammatissa toimivat	1,1

Lähde: Vuoden 1950 yleinen väestölaskenta 1950, VII nide, s.42–63.

Taulukko 2.
Perheenäitien ammatissa toimiminen perheen päämiehen aseman mukaan vuonna 1950, prosenttia

Lapsiperheet	Päämiehen ammattiasema			
	Maatalousyrittäjä	Muu yrittäjä	Toimihenkilö	Työntekijä
Perheenäiti				
Ammatissa toimiva	86	43	36	37
– pääammatti	9	21	30	24
– sivuammatti ¹⁾	1	6	3	6
– avustava	77	16	2	7
Ammatissa toimimaton	11	56	63	61

1) Sivuammatti tarkoittaa osavuotista, alle puoli vuotta kestänyttä työtä.

Lähde: Vuoden 1950 yleinen väestölaskenta, VII nide s. 42–63

Äidin työssäkäynti vaikutti perheen kokoon vielä 1950-luvulla. Perheissä, joiden äiti kävi vakinaisesti työssä kodin ulkopuolella, lapsia oli vähemmän (keskimäärin 1,6–1,7 perhettä kohden) kuin muissa perheissä. Eniten lapsia oli perheissä, joiden äiti oli ammatissa toimimaton (keskimäärin 2,1–2,4 perhettä kohti).

Äitien työssäkäynnin edellytyksenä oli lasten hoidon järjestäminen. Kotiapua oli kuitenkin melko harvalla, vaikkakin yleisintä se oli niissä lapsiperheissä, joiden äidit olivat työssä kodin ulkopuolella (7 % ko. perheistä).

Vuonna 1950 oli lukumääräisesti eniten perheitä, joiden isä oli työntekijä ja äiti oli ammatissa toimimaton. Toiseksi eniten oli maatalousyrittäjien perheitä, joiden äiti toimi avustavana perheenjäsenenä. Perheen näkökulmasta avustava äiti oli samalla kotiäiti, joka jakoi aikansa lasten- ja kodin hoidon sekä maatilan tai perheyrittäjien töiden kesken.

Lapsiperheiden määrässä tapahtui vuoteen 1960 mennessä merkittävä muutos: yleisin

oli edelleen työntekijäperhe, jossa äiti oli kotona, mutta toiseksi yleisimmäksi olivat tulleet työntekijäperheet, joiden äiti oli työssä kodin ulkopuolella. Maatalous elinkeinona vähentyi ja yhä useammat äidit työskentelivät kodin ulkopuolella. Muiden elinkeinojen työllisyyden kasvu ei kuitenkaan korvannut avustavien äitien työn vähenemistä, joten äitien ammatissa toimiminen oli vuonna 1960 jopa hieman harvinaisempaa kuin vuonna 1950.

Koko 1950-luvun ajan naimisissa olevien naisten osuus tulonsaajista kuitenkin kasvoi nopeimmin (Haavio-Mannila, 1968) muihin naisiin ja miehiin verrattuna. Vuoteen 1960 mennessä eniten yleistyi toimihenkilöperheiden äitien ansiotyöhön osallistuminen. Yrittäjäperheissä (elinkeinosta riippumatta) ammatissa toimivien äitien osuus sensijaan väheni. Äitien työssäkäynnin yleistyminen liittyi siten myös yleiseen toimihenkilöistymiseen. Vasta 1960- ja 1970-luvuilla äitien ansiotyö kodin ulkopuolella yleistyi nopeasti.

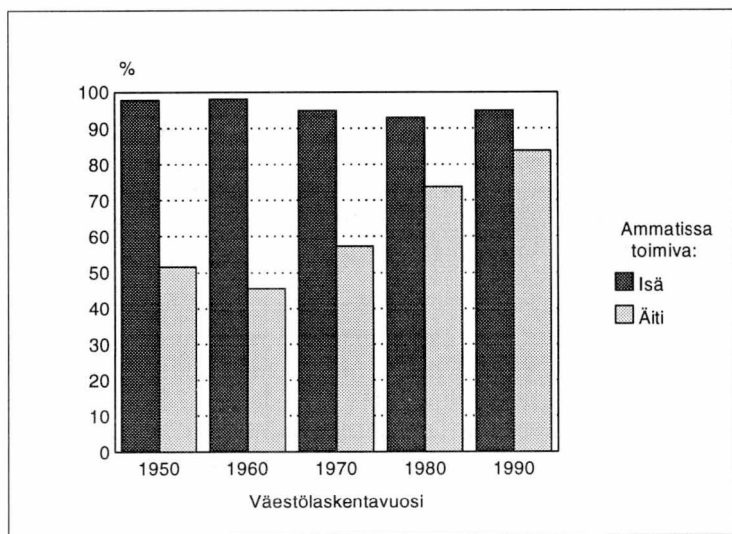
Kahden ansaitsijan perheet 1980 ja 1990-luvuilla

Väestölaskentojen mukaan (kuvio 1) äitien ansiotyö on yleistynyt erityisesti 1970- ja 1980-luvuilla. Isien ammatissatoimivuus on pysynyt korkeana, mutta samaan aikaan miesten ammatissatoimivuus väheni selvästi perheissä, joissa ei ollut alle 18-vuotiaita lapsia: 90 prosentista vuonna 1950, noin 67 prosenttiin vuonna 1970.

Miesten siirtymiselle pois työelämästä voidaan löytää selitys myös perheen muuttumisesta. Lasten määrän väheneminen lyhensi aktiivista perhevaihetta ja perheen elättämisen tarve keveni. Opiskelu tai mahdollisuus siirtyä eläkkeelle ovat myös lyhentäneet työuraa. Nämä kaksi muutosta ovat merkinneet

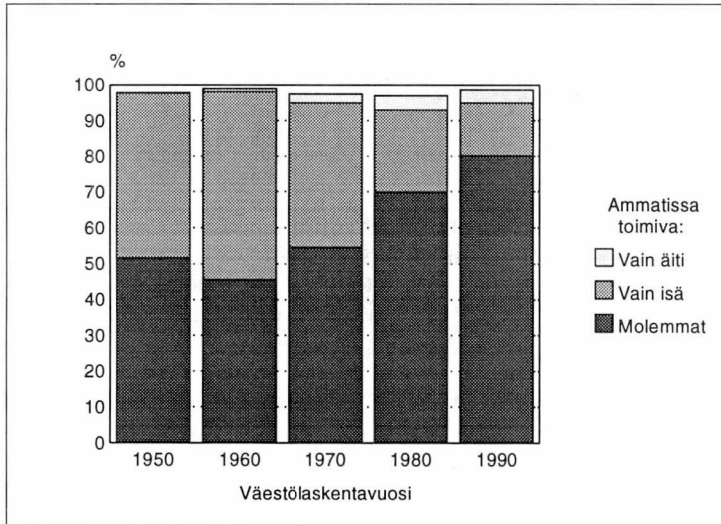
erilaisten perheiden välisen eron kasvamista: lapsiperheiden vanhemmat osallistuvat suhteellisesti entistä enemmän ansiotyöhön verrattuna muihin perheisiin. Perheen elinkaareissa vanhemmat ovat kotona sitten, kun lapset ovat jo varttuneita.

Avioparilapsiperheistä valtaosa, noin 80 prosenttia, on kahden ansaitsijan perheitä, joissa molemmat vanhemmat käyvät ansiotyössä (vuonna 1990). Noin 15 prosentissa näistä perheistä vain isä on ammatissa toimiva. Lapsiperheitä, joissa vain äiti käy työssä oli vuonna 1990 vajaa 4 prosenttia. Vain pieni osa lapsiperheistä on ammatissa toimimattomien huoltajien perheitä. Kahden ammatissa toimivan perheet yleistyivät eniten 1970-luvulla. Sama suuntaus jatkui vielä 1980-luvulla.

Kuvio 1.
Avioparilapsiperheiden isän ja äidin ammatissa toimiminen (%)

Lähde: Väestölaskennat

Kuvio 2.
Kahden tai yhden ammatissa toimivan avioparilapsiperheet (%)

Lähde: Väestölaskennat

Yksinhuoltajat ansiotyössä

Perheitä, joissa oli vain äiti ja lapsia oli vuonna 1950 sotien läheisyyden takia paljon¹⁾. Väestölaskennassa ei kuitenkaan ole tietoa yksinhuoltajien (alle 18-vuotiaiden lasten äitien tai isien) määrästä tai ammatissa toimimisesta. Yksinhuoltajien määrä on kasvanut 1960-luvulta alkaen.

Yksinhuoltajuus merkitsee lähes poikkeuksetta, että äiti tai isä käy ansiotyössä. Vielä 1960- ja 1970-luvulla yksinhuoltajaperheen äiti oli paljon useammin ansiotyössä kuin

avioliitossa oleva äiti. Mutta vuoteen 1990 mennessä ero on lähes hävinnyt.

Koska suomalaisten naisten työura on suhteellisen vakiintunut, se on estänyt muualla yleisen naisten köyhistymisen. Kuitenkin myös Suomessa yksinhuoltajuus merkitsee perheen toimeentulon tiukkenemista. Esimerkiksi kaksilapsisen yksinhuoltaja-äidin perheessä nettotulot henkeä kohden olivat 62 prosenttia kahden ansaitsijan perheen henkeä kohti lasketuista tuloista. Vastaavat tulot yksinhuoltaja-isien perheissä olivat 83 prosenttia aviopariperheeseen verrattuna. (VL90, s. 16).

1) Väestölaskennassa äiti ja lapsia-perheitä oli yhteensä 138 000 vuonna 1950. Väestötietojen mukaan äidin huoltamia lapsiperheitä oli silloin noin 74 000.

Työn ja perheen yhdistäminen

Perhevaiheen vaikutus äitien työssäkäyntiin

1950-luvulla lasten lukumäärällä ei ollut juurikaan vaikutusta äidin ammatissatoimivuuteen. Suurperhe oli mahdollinen maaseudulla. Avustavina perheenjäseninä maataloilija ja perheyrityksissä toimivilla äideillä oli enemmän lapsia.

Kaupungeissa lapset vähensivät äidin osallistumista ansiotyöhön kodin ulkopuolella. Pääammatissa olevien äitien työssäkäynti väheni selvästi jo kahden lapsen perheissä ja sitä suuremmissa perheissä äidin ansiotyö kodin ulkopuolella oli harvinaista. Vuonna 1990 yli 80 prosenttia yksi- ja kaksilapsisten perheiden äideistä oli työssä, vasta kolmas lapsi vähensi äitien työssäkäyntiä.

Alle kouluikäisten lasten äidit olivat 1950-luvulla lähes yhtä usein ammatissa toimivia kuin kaikki äidit.

Vuonna 1990 pienet lapset alentavat selvemmin äitien ansiotyöhön osallistumista. Kolmilapsisten ja sitä suurempien perheiden äidit ovat useimmin ammatissa toimimattomia.

Vähintään kolmilapsisten perheiden osuus on neljässä kymmenessä vuodessa vähentynyt 32 prosentista 16 prosenttiin vuonna 1990. Samalla kun molemmat vanhemmat ovat poissa kotoa omissa ammateissaan, lapsilla on vähemmän seuraa sisaruksistaan, koska lapsia on vähemmän.

Vuonna 1991 alle kouluikäisten tai alle kolmi-vuotiaiden lasten isistä 96 prosenttia kuului työvoimaan; lapsen iällä ei ollut vaikutusta. Alle kouluikäisten äideistä työvoimaan kuului 69 prosenttia ja alle kolmi-vuotiaiden äideistä 55 prosenttia (Työllisyys, työttömyys ja työolot, 1993). Pienten lasten äitien ansiotyö on selvästi vähentynyt 1980-luvulla.

Taulukko 3.

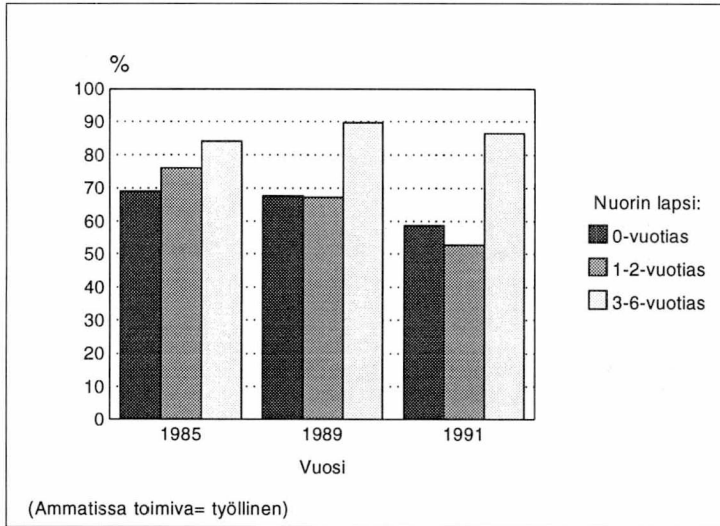
Äitien ammatissa toimiminen lasten määrän ja iän mukaan vuosina 1950 ja 1990, prosenttia

	1950			1990 ²⁾
	Yhteensä	Avustavat	Muut kuin avustavat ¹⁾	
Alle 18 v. lasten määrä				
1	54	22	32	83
2	49	27	22	82
3+	56	40	16	73
Alle 7 v. lasten määrä				
1	50	26	25	74
2	46	31	15	75
3+	52	41	10	68

1) Valtaosa pää-ammateissa toimivia, mikä tarkoittaa käytännössä päätoimista kodin ulkopuolella työskentelyä.

2) Vuonna 1990 avustavia perheenjäseniä ei tilastoitu, koska määrä on vähäinen

Lähteet: Vuoden 1950 yleinen väestölaskenta, VII nide, s. 42–63
Asutokunnat ja perheet 1990, VL 1990, osa 3.

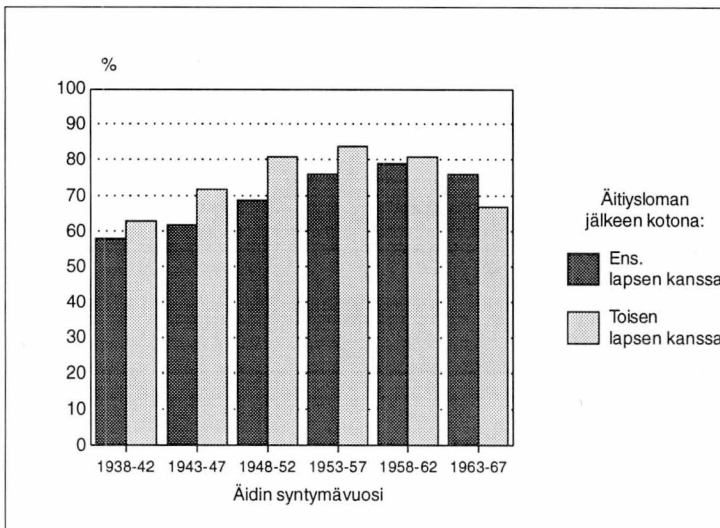

Lähde: Työvoimatutkimus, vuosihaastattelu

Kuvio 3.
Äidin ammatissa toimiminen
nuorimman lapsen iän
mukaan (%)

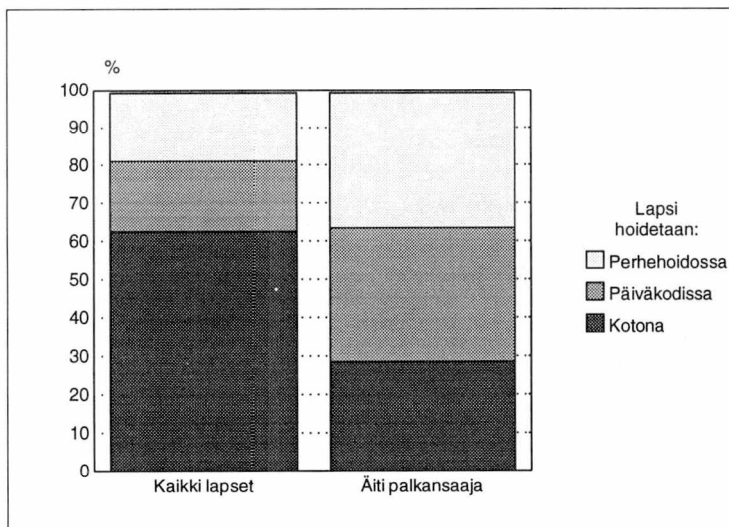
Kotonaolo äitiysloman jälkeen on lisääntynyt. Äideistä lähes neljä viidesosaa on ollut jonkin aikaa kotona ensimmäisen lapsensa kanssa äitiysloman päätyttyä ja lähes yhtä moni on ollut kotona toisen lapsensa kanssa

(Nikander, 1992). Tavallisin kotonaoloaika äitiysloman jälkeen on puoli vuotta tai alle. Vajaa viidesosa äideistä ei pitänyt tai keskeytti äitiyslomansa.

Lähde: Nikander T: Naisen elämänkulku ja perheellistyminen 1992

Kuvio 4.
Kotonaolo äitiysloman jälkeen
(%)

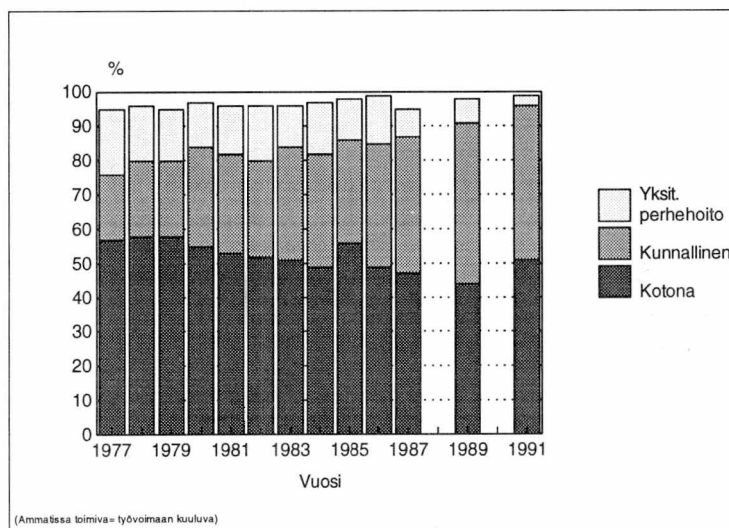

Kuvio 6.
Alle kouluikäisten lasten päivähoido 1991 (%)

Lähde: Työvoimatutkimus, vuosihaastattelu

Vuonna 1985 voimaan tullut päivähoidolaki oikeutti vanhemmat kunnalliseen päivähoitopaikkaan tai sitä korvaavaan kotihoitoon tukeen. Vanhemmilla on myös mahdollisuus ottaa hoitovapaata siihen saakka kunnes lapsi täyttää kolme vuotta ilman, että työsuhde katkeaa. Seija Ilmakunnas on kuvannut päivähoidolakia kompromissiksi yksilökeskei-

sen ja perhekeskeisen mallin välillä (Ilmakunnas, 1993). Päivähoidopaikoista oli pula ja kotihoitoon tuesta tuli suosittu. Vuodesta 1985 kunnallisten hoitopaikkojen määrä on kasvanut aina vuoteen 1989 saakka. Kotona järjestetty hoito on toisaalta vähentynyt koko 1980-luvun ajan vuotta 1985 ja vuoden 1991 kasvu lukuunottamatta.

Kuvio 5.
Ammatissa toimivien äitien päivähoidojärjestely (%)

(Ammatissa toimiva = työvoimaan kuuluva)

Lähde: Työvoimatutkimus, vuosihaastattelu

Omiin lasten hoitaminen kotona on vähentänyt myös perhepäivähoidon kysyntää. Samalla kotihoidon tuki on vähentänyt yksityisen perhehoidon tarjontaa. Äideillä ei enää ole tarvetta ottaa muita lapsia hoidettavaksi omiensa lisäksi. Yksityisten perhepäivähoitajien määrä on romahtanut.

Vuonna 1991 kolme viidestä alle kouluikäisestä lapsesta oli hoidossa kotona. Palkansaajaäitien lapsista noin neljännes oli kotona perheenjäsenen, sukulaisen tai muun hoidossa. Vanhempainlomalla olevat, vuorotyössä käyvät tai kotona työskentelevät vanhemmat voivat myös vastata hoidosta. Perhepäivähoito ja päiväkotihuolehtivat tasaveroisina lopun kolmen neljäsosan päivähoitoa tarvitsevan lapsen hoidosta.

Työaika ja perhe

Osa-aikatyötä on monessa maassa käytetty äitien työssäkäynnin helpottamiseen. Suomessa osa-aikatyö on tyypillistä nuorten ja naimattomien tai ikääntyneiden työtä. Pienten lasten äidit tekevät jopa vähemmän osa-aikatyötä kuin muut naiset. Kaikkein harvinaisin osa-aikatyöntekijä on pienen lapsen isä. Lapsiperheissä äiti joustaa useammin kuin isä.

Osa-aikatyö voi olla myös vastentahtoista ja johtua vaikeudesta saada kokopäivätyötä. Osa-aikatyöhön liittyy usein pieni palkkaus ja heikko sosiaaliturva. Suomessa 25–44-vuotiaista, osa-aikatyötä tekevästä naisista joka kolmas tekee osa-aikatyötä kodin ja lasten hoidon takia ja joka viides nainen opiskelun takia. Kolmanneksi tärkein syy on vaikeus saada muuta työtä. Miehillä perhe ei ole koskaan osa-aikatyön syynä, tavallisin syy on opiskelu tai sitten se ei ole vapaaehtoista.

Osa-aikatyöhön haluaisi siirtyä 19 prosenttia 25–34-vuotiaista naisista ja 13 prosenttia miehistä. Osa-aikalukkuus kasvaa jonkin verran iän myötä.

Taulukko 4.
Osa-aikatyö perhetilanteen mukaan 1991, prosenttia työllisistä

	Naiset	Miehet
Yhteensä	10,8	5,3
Naimisissa, avoliitossa:		
– alle 7 v. lapsia	10,3	2,5
– ei alle 7 v. lapsia	9,0	4,5
Yksinhuoltajat	6,5	3,1
Perheettömät	17,5	10,2

Lähde: Työllisyys työttömyys, ja työolot, Tilastokeskus 1993.

Lyhyt työaika ei kiinnosta lasten vanhempia luultavasti siksi, että se ei riitä turvaamaan perheen elintasoja. Sama voi olla syynä siihen, että myös sivutyötä lasten vanhemmat tekevät muita useammin. Aviomiiehet ja yksinhuoltaja-äidit tekevät eniten kahta työtä.

Taulukko 5.
Sivutyön tekeminen vuosina 1989 ja 1991, prosenttia

	1989	1991
Alle 18-v. lasten vanhemmat		
Naimisissa tai avoliitossa:		
Isät	24,0	23,4
Äidit	10,8	15,5
Naimaton ei avoliitossa (yksin):		
Isät	13,0	13,5
Äidit	18,5	18,7
Koko väestö		
Miehet	20,5	22,1
Naiset	11,6	14,2

Lähteet: Työaika 80-luvulla Tilastokeskus 1992.
Työllisyys, työttömyys ja työolot, Tilastokeskus 1993.

Työn ja perheen yhdistäminen 90-luvun elämäntapana

Perheet sovittavat ansiotyönsä tarvitsemiansa tulojen mukaan. Pienten lasten isät ovat kiinteästi työssä äidin sovittaessa kotonaolon ja ansiotyön perheen tarpeiden mukaan. Yhteiskunnan perheille kohdistamat tuet vaikuttavat voimakkaasti tähän sovittamiseen. Kodin ulkopuolella tehtävällä palkkatyöllä on myös muita merkityksiä ihmisten elämässä: työelämän sosiaaliset suhteet ja kanssakäyminen sekä mahdollisuus kehittyä ja luoda uutta ovat keskeisiä hyvinvoinnin osatekijöitä (Kolu, 1992). Irja Kandolinin tekemän tutkimuksen mukaan (Kandolin, 1993) työ- ja kotirollien yhdistämisestä seuraava moniroolisuus lisäsi useimmiten sekä naisten että miesten hyvinvointia.

Suomalaisten työkeskeiset arvot muuttuivat 1980-luvulla perheen ja kodin merkityksen kasvaessa. Muutosta ei voi kuitenkaan tulkita työhön sitoutumisen heikentymisenä (Kolu, emt.). Timo Nikanderin (1992) tutkimuksessa naisille esitettiin väittämä: "Alle kouluikäisten lasten äitien tulee itse hoitaa lapsensa eikä käydä ansiotyössä". Enemmistö vastanneista oli täysin tai jokseenkin eri mieltä väittämästä. Lähes joka neljäs nuorempien ikäpolvien naisista oli samaa mieltä – ts. ajatteli että äitien tulisi hoitaa lapsensa

itse – mutta he olivat silti työsuuntautuneempia kuin vanhemmat ikäluokat. Tämä tulos näyttää ristiriitaiselta kotonaolon lisääntymisen kanssa. Kyseessä ei kuitenkaan ole arvojen ja toiminnan vastakkaisuus. Pienten lasten äidit ovat muuttaneet käyttäytymistään perheen hyväksi, mutta haluavat silti säilyttää työroolinsa. Tämä merkitsee työssäolo- ja kotonaolajaksojen vuorottelua ainakin silloin kun lapset ovat pieniä.

Työllisyyden kääntyminen jyrkkään laskuun 1990-luvulla on muuttanut perheiden asemaa ainakin tilapäisesti. Työttömyys tai työttömyyden pelko voivat heijastua nuorten perheiden tai perhettä suunnittelevien käyttäytymiseen. Aktiivisimmassa perheissä olevien 25–44-vuotiaiden miesten ja naisten välinen ero työllisyydessä on kaventunut lähes olemattomiin. Toistaiseksi työttömyys ja opiskelu ovat kuitenkin lisääntyneet enemmän kuin päätoiminen kotityö myös niissä ikäryhmissä, joihin kuuluvilla on pieniä lapsia.

Perheen tehtävä tuotantoyksikkönä on jäänyt historiaan molempien vanhempien siirryttyä kodin ulkopuolelle moniin eri rooleihin – opiskeluun, työhön tai työtä etsimään. Kodin ulkopuolinen toiminta ja perhe-elämä ovat eriytyneet omiksi maailmoikseen. Niiden yhteensovittaminen vaikuttaa perheen arkeen ratkaisevasti.

Kirjallisuus

Haapala, Pertti: Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920. Historiallisia tutkimuksia 133. Vastapaino ja Suomen Historiallinen Seura, 1986.

Haavio-Mannila, Elina: Suomalainen nainen ja mies. WSOY, Porvoo 1968

Ilmakunnas, Seija: Kotihoidon tuen faktat ja visiot. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1993:11.

Jallinoja, Riitta: Miehet ja naiset. Teoksessa Suomalaiset, yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. WSOY, Juva 1984.

Julkunen, Raija: Naisetko kotiin? PT, Talous & yhteiskunta 3/1993, 21. vuosikerta.

Kandolin, Irja: Sukupuolten työnjako ja kerrostumarakenne: naisten ja miesten työn laatu, palkka ja hyvinvointi. Helsingin yliopisto. Sosiologian lisensiaattityö, toukokuu 1993.

Keinänen, Päivi: Gendered wage structures of the Finnish labour markets. Teoksessa: Koistinen, Pertti & Ostner, Ilona (eds.): Women and markets. University of Tampere, 1994.

Kolu, Timo: Työelämän laatu 1977–1990. Tutkimus hyvinvoinnista työelämässä 1980-luvulla. Helsingin yliopisto, sosiologian lisensiaattityö, toukokuu 1992.

Mustonen, Heli: Lasten syntymät ja työssäkäynti naisen elämänselämissä. Väestötutkimuslaitos, D 17 1986.

Nikander, Timo: Naisen elämänseläminen ja perheellistyminen. Tilastokeskus, Väestö 1992:1.

Nikander, Timo: Suomalaisnaisen perheellistyminen. Tilastokeskus, Väestö 1992:10.

Salmi, Minna: Töissä kotona – kuka, mitä, miksi? Kotiansiotyön ääriäiviöjia. Sosiologia 3/1989.

Vattula, Kaarina: Lähtöviivallako? Naisten ammatissatoimivuudesta, tilastoista ja kotitaloudesta. Teoksessa Laine, Leena & Markkola Pirjo (toim.): Tuntematon työläisnainen. Vastapaino, Tampere 1989.

Tilastolähteet

SVT VI: Väestötilastoa C 102. Vuoden 1950 yleinen väestölaskenta. II nide: Väestö elinkeinon haaran ja ammattiaseman mukaan, s. 5 – 15. Helsinki 1955.

SVT VI: Väestötilastoa C 102. Vuoden 1950 yleinen väestölaskenta. VII nide: Perhe ja ruokakunta, s. 42 – 63. Helsinki 1957.

SVT VI C:103. Yleinen väestölaskenta 1960. III Ammatissa toimivan väestön elinkeino ja ammattiasema, s. 7 – 9. Helsinki 1963.

SVT VI C:103. Yleinen väestölaskenta 1960. V Perheet, s. 66 – 77. Helsinki 1964.

Väestölaskenta 1970. Osa VIII Perheet. SVT VI C:104, Helsinki 1973

Väestö- ja asuntolaskenta 1980. Osa VII Asuntokunnat ja perheet. SVT VI C:106, Helsinki 1982

Väestölaskenta 1990, Osa 3: Asuntokunnat ja perheet, Helsinki 1993.

Perheet ja työttömyys

- Joka viides lapsi työttömyysperheessä
- Nuorten perheiden työttömyys korkeinta
- Naimisissa olevien miesten työttömyys on alempi kuin muiden miesten

Perheet ja työttömyys

Yhteiskunnan toimialarakenteen muutos

Yhteiskunnan tuotantorakenteen eriytyminen tekee yhteiskunnan yhä helpommin haavoittuvaksi. Meneillään oleva lamakausi on maamme historian raskain, koska valtaosa väestöstä on täysin riippuvainen hyvin eriytyneestä palkkatyöstä. Kolmekymmentäluvun lamassa kaksi kolmannelta väestöstä toimi omavaraisessa maataloudessa huolehtien itse työstään ja toimeentulostaan. Palkansaajista suuri osa oli ns. sekatyömiehiä ja ammattitaidottomia työntekijöitä, jotka tekivät sitä työtä mitä oli tarjolla.

Maatalous työllistää enää 8 prosenttia työvoimasta, mutta edelleenkin maatalousväestö on parhaiten työttömyydeltä suojassa. Noin puolet työllisistä (49 %) on yksityisen sektorin työllistämää palkansaajia, joiden työpaikka on riippuvainen yrityksen tuottamien tavaroiden ja palvelujen kysynnästä. Yksityisellä sektorilla kysynnän väheneminen johtaa nopeasti työpaikkojen vähenemiseen. Lisäksi teollisuuden tuotantoprosessit muuttuvat yhä vähemmän työvoimaa käyttäviksi.

Runsas kolmannes (37 %) työllisistä toimii julkisella sektorilla, joissa työpaikkojen säilyminen riippuu sektorin lakisääteisistä tehtävistä, poliittisesta tahdosta ja nyt ääritilanteessa palkanmaksukyvyistä. Kasvava työttömyys merkitsee verotulojen pienenemistä ja menojen kasvamista. Heikkenevä maksukyky johtaa säästötavoitteiden kautta työvoiman vähentämiseen, vaikka sektorin tuottamien palvelujen kysyntä ei laman takia vähenisikään. Julkisella sektorilla työvoimaa voidaan vähentää siinäkin tilanteessa, että kysyntä kasvaa. Näin on tapahtunut esim. sosiaalitoimessa ja työvoimahallinnossa.

Molempien sektoreiden palkansaajat ovat ammatilliselta koulutukseltaan hyvin eriytyneitä, mikä tekee siirtymiset sektorilta tai toimialalta toiselle vaikeiksi siinäkin tilanteessa, että työvoiman kysyntä jollakin alalla alkaisi kasvaa. Lastentarhan opettaja ei hevin sovellu metalli- tai paperiteollisuuteen.

Yritysten työvoiman vähentäminen alkaa tavallisesti ns. luonnollista poistumaa hyväksi käyttäen. Tämä tarkoittaa sitä, että eläkkeelle, äitiyslomille tai opiskelemaan lähtemisten vuoksi avautuvat työpaikat jätetään täyttämättä ja jos nämä toimenpiteet eivät riitä, alkavat irtisanomiset. Työttömiä syntyy niistä joiden työ loppuu, mutta myöskin kouluista valmistuvista. Vain puolella nykyisistä työttömistä on työsuhte päättynyt, toinen puoli on erilaisista oppilaitoksista työttömiksi valmistuneita.

Huoltosuhteen kehitys

Väestön elinvaiheita kuvataan pääasiallisen toiminnan luokituksella, jossa väestö jaetaan alle 15-vuotiaisiin, opiskelijoihin, työllisiin, työttömiin ja eläkeläisiin. Lisäksi luokituksessa on ryhmä: "muut työvoiman ulkopuolella olevat", johon kuuluvat kotirouvat, kotiäidit, koti-isät sekä aikuiset kotona oleskelevat lapset.

Kun suhteutetaan työssäkäyvään väestöön kaikki ne, jotka eivät käy työssä, saadaan määritellyksi väestön huoltosuhte. Se kertoo montako ei-työllistä jokainen työllinen "elättää".

Huoltosuhteen kannalta maamme väestörakenne oli ehkä historiansa edullisimmassa vaiheessa 1980-luvun lopulla, kun viidestä miljoonasta maassa-asuvasta melkein puolet

eli 2,4 miljoonaa oli työssä. Hyvän tilanteen synnytti kolme kehityskomponenttia: alaikäisten lasten määrä oli tasaisesti vähentynyt, työssä olevia oli poikkeuksellisen paljon, koska suuret ikäluokat olivat saavuttaneet intensiivisimmän työkänsä. Eläkkeellä olivat itsenäisyytemme alkuvuosien kohtalaisen pienet ikäluokat, joita raskaat sota-vuodet ja korkea kuolleisuus ovat pienentäneet. Kun 1980-luvun lopulle osui vielä korkeasuhdanne, joka veti työmarkkinoille lähes kaikki kotiäidit, aikuiset lapset ja melko suuren osan opiskelijoistakin, nousi työssäkäyvää väestöä kohti laskettu huoltosuhte ennätysellisen edulliseksi. Työvoiman voimakas kysyntä synnytti joillakin aloilla selaista työvoimapulaa, että vaadittiin jopa maan rajojen avaamista vierastyövoimalle.

Huoltosuhteongelmien uskottiin olevan edessä vasta 2010-luvulla, kun suuret ikäluokat siirtyvät eläkkeelle. Tasaisen talouskasvun piti jauhaa riittävästi varallisuutta eläkeongelmien hoitoon. Mutta vuonna 1990 suotuisa kehitys pysähtyi. Huoltajien määrä kääntyiikin hurjaan laskuun. Neljän vuosikymmenen aikana oli saatu rakennetuksi 400 000 uutta työpaikkaa. Niiden häviämi-

seen kului vain neljä vuotta, jolloin viidenes maamme työpaikoista oli kadonnut.

Työttömiksi joutuneet eivät vain lakanneet toimimasta huoltajina vaan muuttuivat itsekin huollettaviksi. Vuosina 1991–1993 siirtyi 300 000 ansiotulonsaajaa korvauksia saaviksi työttömiksi. Tämän lisäksi työttömiä syntyi opiskelevista tai kotona oleskelevista. Osaltaan räsistusta lisää eläkeläisten määrän tasainen kasvu.

Vuonna 1993 ansiotyössä olevien määrä oli pudonnut samalle tasolle kuin vuonna 1950, jolloin meillä oli väestöä miljoona henkeä vähemmän.

Perheaseman vaikutus työttömyyteen

Väestöstä valtaosa, 81 prosenttia, elää perheissä. Perheiden ulkopuolella elää vajaa miljoona ihmistä, joista kaksi kolmannesta on yksinasuvia.

Taulukko 1.
Väestön, työllisten ja työttömien määrä 1950–1993

Vuosi	Väkiluku	Työllisiä	%	Työttömiä	Muita	Huoltosuhte
1950	4 030	1 965	49	19	2 046	105
1960	4 446	1 997	45	31	2 418	123
1970	4 598	2 072	45	46	2 480	122
1980	4 785	2 108	44	114	2 563	127
1989	4 969	2 374	48	108	2 493	110
1990	4 999	2 332	47	141	2 525	114
1991	5 029	2 169	43	301	2 560	153
1992	5 055	2 000	40	444	2 611	145
1993 ¹⁾	5 079	1 960	39	537	2 582	159

1) Ennakkolukuja

Taulukko 2.
Työttömät 15-64 -vuotiaat perheeseen mukaan 1992

Perhesuhde	Työttömiä	Työttömät kaikista 15-64 -v. samassa perheeseessä olevista
Aviomies	86 300	10 %
Aviovaimo	76 800	9 %
Avomies	43 500	22 %
Avovaimo	30 900	15 %
Isä lasten kanssa	3 400	17 %
Äiti lasten kanssa	16 500	14 %
Lapsi	86 000	15 %
Perheisiin kuulumaton mies	70 700	22 %
Perheisiin kuulumaton nainen	29 900	11 %
Kaikki	444 000	13 %

Vuoden 1992 joulukuussa Suomessa oli 444 000 työtöntä, jolloin työttömyysaste oli 18 prosenttia.

Taulukossa 2 työttömät on suhteutettu koko väestöön, eikä työvoimaan niinkuin kuuluisi, jolloin työttömyysprosentit tulevat todellisia pienemmäksi. Näinkin laskien saadaan kuitenkin selvä käsitys eri ryhmien välisestä työttömyyseroista.

Aineisto on saatu yhdistämällä vuoden 1992 viimeisen viikon työnhakijat saman ajankohdan perhetiedostoon.

Perheissä asui 386 000 täysi-ikäistä, jotka oli määritelty perheeseen lapsiksi. Näistä oli työttömänä 75 000 eli joka viides kotona asuva aikuinen lapsi. Näiden lisäksi kodeissa asui 11 000 alle 18 vuotiaasta työtöntä lasta. Valitettavasti käytetty tiedosto ei anna mahdollisuutta työttömien lasten iän ja sukupuolen lähempään tarkasteluun.

Naimisissa olevista naisista on 9 prosenttia työttömänä, naimisissa olevat miehet ovat lähes samalla tasolla. Perheellisistä korkein työttömyys on avomiehillä (22 %). Perheetömät miehet ovat myös yhtä korkealla. Perheisiin kuulumattomien naisten työttömyys puolestaan on alle keskitason. Kaiken

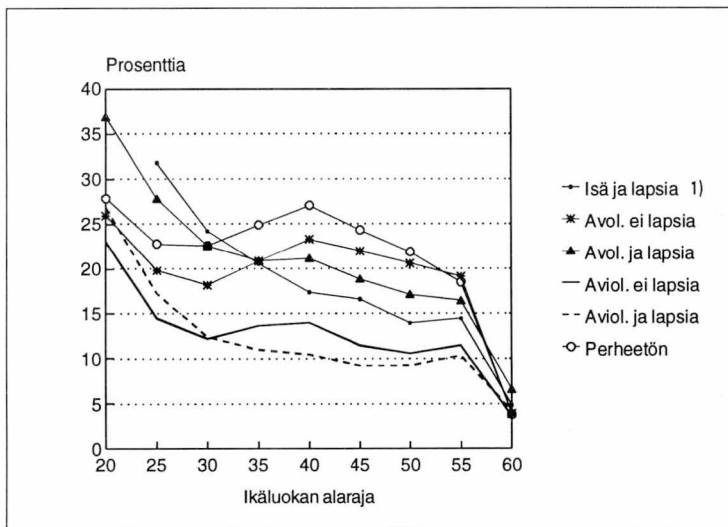
kaikkiaan työttömyysaste näyttää vaihtelevan miehillä huomattavasti enemmän perhesuhteen mukaan kuin naisilla.

län ja perheellisyyden vaikutus työttömyyteen

Perheellisten naisten työttömyysprosentit ovat kaikissa ikäluokissa selvästi alempia kuin perheellisten miesten. Molempien työttömyys on korkeimmillaan nuorimmissa ikäryhmissä ja alimmillaan noin 40-44-vuoden iässä.

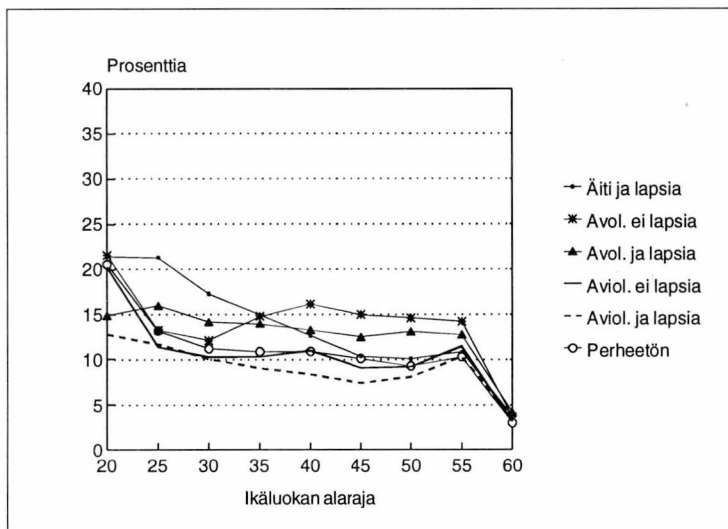
Perheellisten miesten työttömyys on alemmaa kuin perheisiin kuulumattomien miesten 35-vuotiaista ylöspäin. Nuorten miesten työttömyyden kärjessä ovat avoisät ja yksinäiset isät.

Naisilla perheettömyys ei juuri vaikuta työttömyysprosenttiin. Eri perheeseessä olevien naisten työttömyydessä on iän suhteen vain vähäistä vaihtelua, paitsi yksinhuoltaja-äideillä. Käytettävissä olevan aineiston perusteella on vaikea löytää selitystä sille, miksi yksinhuoltajaäitien työttömyys on selvästi korkeampaa kuin perheissä elävien naisten tai yksinäisten lapsettomien naisten.

Kuvio 1.
Miesten työttömyys perheeseen ja iän mukaan 1992

1) Alle 25-vuotiaiden luku ei ole luotettava, koska tapauksia on liian vähän

Kuvio 2.
Naisten työttömyys perheeseen ja iän mukaan 1992

Työttömyys ja perheet

Kun rajoitetaan työikäiseen väestöön, on tavallista, että molemmat tai ainakin toinen vanhemmista huolehtii ansiotyöllään perheen toimeentulosta. Suomessa lähes kaikki miehet ja naiset osallistuvat koulutusvaiheensa jälkeen työelämään, vaikka heillä olisikin lapsia. Esimerkiksi vuonna 1990, kun työtä vielä oli runsaasti tarjolla, oli 30–

45-vuotiaista lapsiperheiden isistä työssä 91 prosenttia ja äideistä 81 prosenttia.

Vuosina 1991–1993 kasvanut työttömyys pienensi kaikissa ikäryhmissä sekä miesten että naisten työssäkäyntiosuuksia. Nykyään joka viidennessä suomalaisperheessä ainakin yhden huoltajan paikan on ottanut yhteiskunnan rahaa jakava viranomainen. Perheille työttömyys merkitsee niukkenevia ansiotuloja ja usein myös velkaantumista.

Taulukko 3.
Perheet, joissa on työtön isä/äiti/puoliso perhetyypin mukaan 1992

Perhetyyppi	Perheitä yhteensä (ikä alle 65-v(1))	Perheessä työtön isä/äiti/puoliso	Työttömyys % ²⁾
Yhteensä	1 166 000	232 600	20
Aviopari ei lapsia	232 700	41 500	18
Aviopari ja lapsia	591 400	106 700	18
Avopari ja lapsia	75 200	24 700	33
Avopari ei lapsia	124 400	39 800	32
Äiti ja lapsia	122 000	16 500	14
Isä ja lapsia	20 300	3 400	17

1) Perheen miehen tai yksin lasten kanssa asuvan äidin ikä.

2) Työttömyysprosentti laskettu työttömyysperheiden osuutena kaikista perheistä perhetyypeittäin, jolloin mukana on esim. opiskelijaperheitä ja eläkeläisperheitä, jotka eivät kuulu työvoimaan.

Vuonna 1992 Suomen kaikista 1 375 000 perheessä oli:

- 233 000 toinen puolisoista työttömänä,
- 25 000 molemmat puoliset olivat työttöminä.
- 16 500 lapsen (kaiken ikäisen) kanssa asuvaa äitiä ja
- 3 400 isää oli työttömänä.

Osa perheistä (noin 180 000) on eläkeläispariskuntia, joiden toimeentuloa työttömyys ei enää voi uhata.

Vuonna 1992 oli siis yhteensä 45 000 sellaista työikäisten perhettä, jossa molemmat puoliset tai ainoa vanhempi olivat työttömiä työnhakijoita. Näissä perheissä eli 125 000 henkeä

Yllä olevissa luvuissa ei lapsen iälle ole asetettu mitään rajoitusta, eli äidin kanssa asuva lapsi voi olla vaikka keski-ikäinen vanhapoi-ka, kunhan äiti on alle 65 vuotias.

Taulukko 4.
Perheet, joissa työtön isä/äiti/puoliso perhetyypin ja työttömyyden kohteen mukaan 1992

Perhetyyppi	Työttömien perheitä	Niissä henkilöitä	Vain mies/ isä työtön	Niissä henkilöitä	Vain vaimo/ äiti työtön	Niissä henkilöitä	Molemmat työttömiä	Niissä henkilöitä
Yhteensä	232 600	719 300	108 400	340 700	99 400	302 900	24 800	75 700
Aviopari ja lapsia	106 700	418 500	52 900	206 600	43 200	170 100	10 600	41 800
Avopari ja lapsia	24 800	88 600	14 000	49 900	7 300	26 200	3 400	12 400
Äiti ja lapsia	16 500	41 800	.	.	16 500	41 800	.	.
Isä ja lapsia	3 400	7 900	3 400	7 900
Aviopari ei lapsia	41 500	83 000	18 400	36 900	18 600	37 300	4 400	8 800
Avopari ei lapsia	39 900	79 700	19 700	39 400	13 800	27 600	6 300	12 700

Työttömyys kahden puolison perheissä

Kaikista 233 000 työttömyysperheestä 213 000 on kahden puolison perheitä ja näistä kaksi kolmannesta (63 %) on perheitä, joissa toinen puoliso on työttömänä, mutta toinen ei. Niissä elää yli puolet (58 %) kaikista työttömyysperheisiin kuuluvista henkilöistä.

Avoliitossa elävien puolisoitten keskimääräinen työttömyys on lähes kaksinkertaista aviopareihin verrattuna riippumatta siitä, onko perheissä lapsia vai ei. Työttömyydestä kärsivien avopariperheiden miehistä selvästi suurempi osa (53 %) on alle 35-vuotiaita kuin aviopariperheiden miehistä (28 %), joten nuorten keskimääräistä korkeampi työttömyys vaikuttaa näiden perhetyyppien työttömyyseroihin.

Yhden vanhemman perheiden työttömyys

Yksinäiset äidit ovat hieman paremmassa asemassa työmarkkinoilla kuin yksinäiset isät, joiden työttömyys on äitejä korkeampi. Eroon vaikuttaa ainakin se, että vielä vuonna 1992 naisten työttömyys oli yleisestikin alemmalla tasolla kuin miesten. Vasta vuoden 1993 aikana naisten työttömyys on alkanut lähestyä miesten lukuja, kun julkisen sektorin palvelualat ovat ruvenneet vähentämään työvoimaansa.

Yhden vanhemman perheissä on pienimmät työttömyysprosentit (taulukko 3), mutta niitä työttömyys kuitenkin raskaimmin kohtelee, kun ei ole puolisoa työttömyyden vaikutuk-

sia lieventämässä. Kuvio 4 havainnollistaa, kuinka eri tasolla yhden vanhemman perheet ovat verrattuna kahden puolison perheisiin, joissa kumpikin puoliso on työtön.

Lapsiperheitä tarkastelevassa kappaleessa käsitellään varsinaisia yksinhuoltajia, eli yhden vanhemman perheitä, joissa on alaikäisiä lapsia.

Työttömyys eri ikäisten perheissä

Perheen elinvaihe, jota tässä on kuvattu miehen⁽¹⁾ iällä, vaikuttaa työttömyyteen. Kaikissa perhetyypeissä työttömien osuus on korkeimmillaan nuorimmassa ikäluokassa. Työttömyysprosentti alkaa hitaasti laskea miehen iän kasvaessa ja on useimmilla perhetyypeillä minimissään eläkeiän kynnyksellä. Lievää nousua niiden perheiden osuudessa, joissa on työttömiä, näyttäisi olevan kuitenkin yli 55-vuotiaiden perheissä.

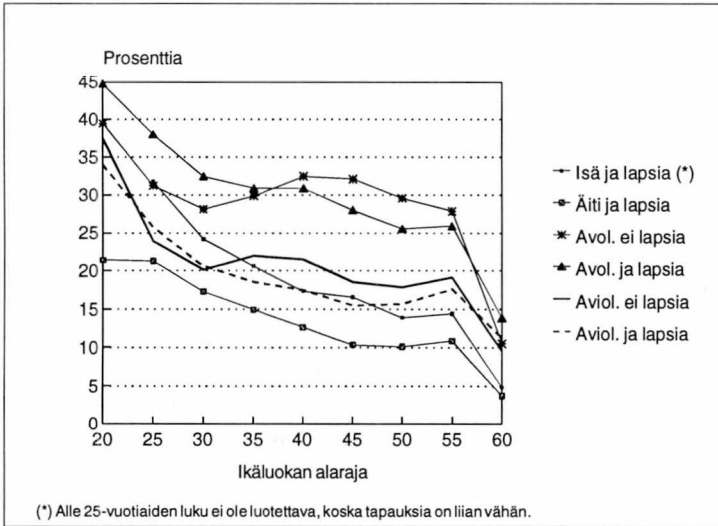
On merkillepantavaa, että sekä avio- että avoparien käyrien kulkuun ei näytä juurikaan vaikuttavan, onko perheessä lapsia vai ei.

Nuorista avopariperheistä on työttömien perheiden osuus jopa 40 prosentin luokkaa. Kun tiedetään, että tämän ikäisistä nuorista neljännes opiskelee, eikä siten kuulu työvoimaan, voidaan todelliseksi työttömyysasteeksi arvioida jopa yli 60 prosenttia. Työvoimaan kuulumattomien ottaminen huomioon, johtaisi nuorten perheillä useimmissa perhetyypeissä yli 50 prosentin työttömyysosuuksiin.

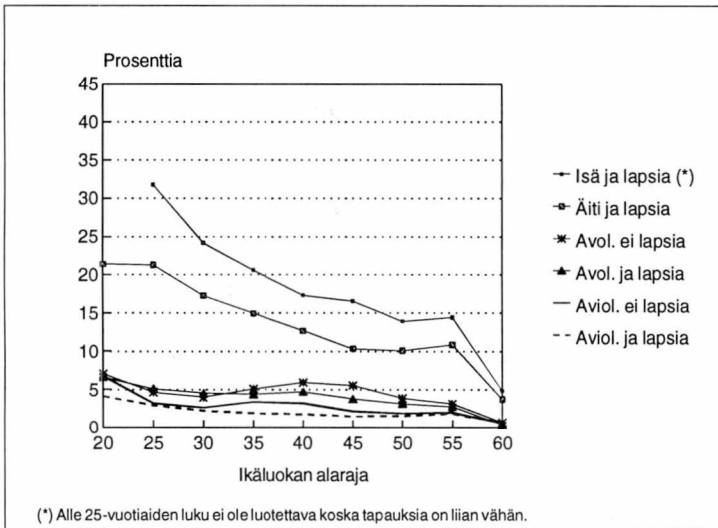
Kahden työttömän puolison perheiden osuuteen ei iällä ole kovin suurta vaikutusta.

(1) Ikä on miehen ikä, paitsi lasten kanssa yksin asuvan äidin ikä.

Kuvio 3.
Perheet, joissa on työtön isä/äiti/puoliso iän(1) ja perhetyypin mukaan 1992

Kuvio 4.
Perheet, joissa kumpikin puoliso tai ainoa vanhempi on työtön iän(1) ja perhetyypin mukaan 1992

Lapsiperheet ja työttömyys

Suomen 648 000 lapsiperhettä (=perhe, jossa alle 18-v. lapsia) kosketti työttömyys seuraavasti:

- 112 000 toinen vanhemmista työtön
- 12 000 molemmat vanhemmat työttömiä
- 13 000 yksinhuoltajaäiti työtön
- 2 000 yksinhuoltajaisä työtön.

(1) Ikä on miehen ikä, paitsi lasten kanssa yksin asuvan äidin ikä.

Yhteensä vanhempien työttömyydestä kärsivissä perheissä elää 227 000 alle 18-vuotiaasta lasta. Lapsista 11 200 on itsekin työttömänä. Voidaan sanoa, että joka viides alakäinen kokee työttömyyttä. 45 000 lapsen kummatkin tai ainoa vanhempi on työtön, 182 000 lapsella vain toinen vanhemmista on työtön.

Työttömiä yksinhuoltajia on 15 000. Huollettavia alaikäisiä lapsia on näissä perheissä 23 000. Niissä lapsiperheissä, joissa kumpikin huoltaja on työtön elää 22 000 alle 18-vuotiaasta lasta.

Alle 7-vuotiaita lapsia työttömien perheissä on 64 000, eli myös joka viidennen tarhaikäisen isä tai äiti tai pahimmassa tapauksessa molemmat ovat työttömänä.

Lapsiperheen elinvaihe ja työttömyystilanne

Nuorten perheet

Kun kaikkien nuorten työttömyys on keskitasoa korkeampaa, on perheellistenkin nuorten työtilanne keskimääräistä heikompi. Ansiotulot vähenevät tai puuttuvat kokonaan elinvaiheessa, jossa nuoren perheen menot ovat suurimmillaan. Työttömyysturva ei riitä asuntojen hankkimiseen, opintolainojen lyhennyksiin eikä muihin perheen perusinvestointeihin. Nuorten perheiden tukala taloustilanne saattaa olla syynä siihen, että vuonna 1993 syntyneiden määrä kääntyi laskuun.

Suomessa on 158 000 sellaista kahden vanhemman lapsiperhettä, jossa isä on alle 35-vuotias. Näistä 41 000 perheessä toinen vanhemmista on työtön ja 5000 perheessä molemmat vanhemmat. Eli joka neljännessä (26%) perheessä on työttömiä vanhempia. On huomattava, että tässä ikäryhmässä suuri osa isistä ja äideistä opiskelee ja opiskelijat eivät voi olla työttömiä. Jos työttömyysprosentti laskettaisiin vain työvoimaan kuulu-

vista nuorista perheellisistä olisi työttömien osuus selvästi korkeampi.

Alle 35-vuotiaita yksinhuoltajaisista on työttömänä 470 ja yksinhuoltajaäideistä 6 230.

Kaikissa nuorten työttömien perheissä on 80 000 alle 18-vuotiaasta lasta.

Keski-ikäisten perheet

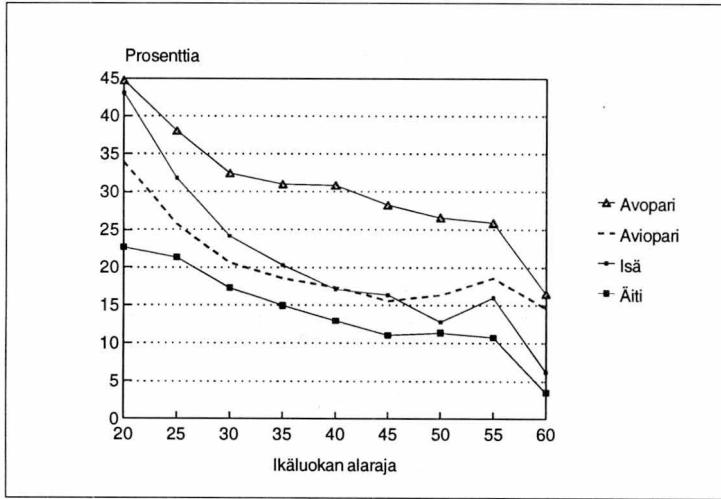
Keski-ikäisten (isä tai yksinhuoltajaäiti 35–49-vuotias) lapsiperheissä työttömyys on jonkin verran alempana (18 %) kuin nuorten perheissä. Lisäksi keski-ikäisissä perheissä lähes kaikki puoliset kuuluvat työvoimaan, jolloin työttömyysprosentti antaa oikeamman kuvan työttömyydestä kuin nuorissa perheissä. Keski-ikäisten työttömien perheissä elää 135 000 alle 18-vuotiaasta lasta.

50 vuotta täyttäneiden perheet

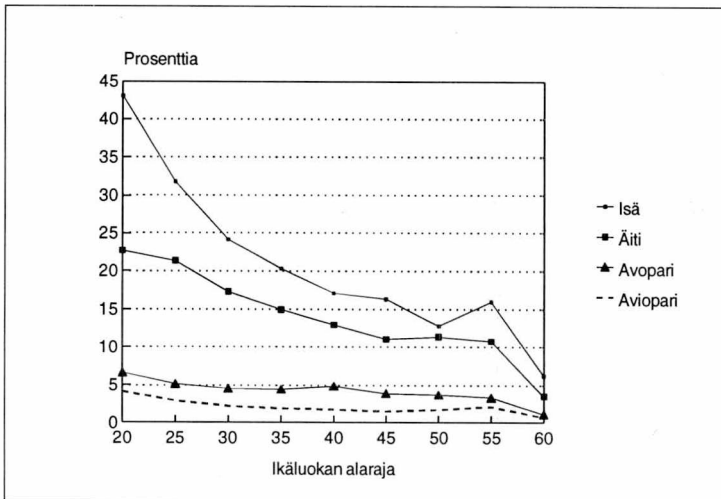
Työttömyysprosentti laskee 16,6:een yli 50-vuotiaiden lapsiperheillä. Perheissä, joissa miehen (tai yksinhuoltajaäidin) ikä on 50–64-vuotta, alkaa eläkkeellä olevien määrä pienentää työvoimaan kuuluvien määrää, jonka vuoksi työttömyysprosentti jää näennäisen pieneksi. Näissä "vanhoissa" perheissä ei enää ole kuin 12 000 alle 18-vuotiaasta lasta.

Lapsiperheiden lapsiluku ja työttömyys

Kaikissa perhetyypeissä työttömyyttä kokevien perheiden osuus kasvaa lapsiluvun noustessa. Eräs syy nousuun lienee se, että perheissä, joissa on enemmän kuin 3 alle 18-vuotiaasta lasta, on päämies usein alle 35-vuotias, jolloin nuorten keskimääräistä korkeampi työttömyys nostaa tämän ryhmän työttömyyttä. Alle 18-vuotiaiden lasten määrä perheessä alkaa vähetä, kun vanhemmat lähenevät 50-vuoden ikää. Tämän ikäisten työttömyys on keskitasoa alemmaa.

Kuvio 5. Lapsiperheet, joissa työtön isä tai äiti tai molemmat perhetyypin mukaan 1992

Kuvio 6. Lapsiperheet, joissa kumpikin puoliso tai yksinhuoltaja on työtön perhetyypin mukaan 1992

Taulukko 5. Työttömyysperheet perhetyypin ja lapsiluvun mukaan 1992

	Kaikki perheet	Lapsiperheet	Alle 18-vuotiaiden lasten lukumäärä			
			1	2	3	4+
Työttömien perheitä	232 600	127 900	57 900	47 900	16 900	5 100
Työttömien osuus	16,3	19,7	19,9	19,3	20,2	20,9
Aviopari ja lapsia	106 700	89 000	34 600	36 400	13 700	4 300
Työttömien osuus	17,3	18,6	18,6	18,3	19,9	19,9
Avopari ja lapsia	24 600	23 200	13 500	7 300	10 000	500
Työttömien osuus	33,0	33,4	33,1	33,2	35,1	36,2
Äiti ja lapsia	16 500	13 400	8 200	3 800	1 100	300
Työttömien osuus	10,9	15,4	14,8	15,4	19,9	20,1
Isä ja lapsia	3 400	2 200	1 600	500	100	23
Työttömien osuus	13,4	18,5	18,5	18,4	19,9	23,7

Vuoden 1993 työttömyys perheissä

Vuoden 1993 joulukuussa työttömien määrä oli kasvanut 538 000 henkeen, mikä on runsas 100 000 enemmän kuin vuoden 1992 lopussa. Seuraavassa yritetään arvioida miten tämä kasvu on vaikuttanut perheiden työttömyyteen, kasvattamalla työttömien määriä eri perhetyypeissä viidenneksellä. Perheiden kokonaismääriin ei ole puututtu.

Nykyään siis jo lähes 300 000 perhettä koskettaa työttömyys, eli joka neljännessä työikäisten perheessä on työttömyyttä. Sellaisia

kahden puolison perheitä, joissa molemmat puoliset ovat työttömiä on noin 30 000. Yhden vanhemman perheitä, joissa isä tai äiti on työtön on 25 000. Eli näiden pahimmin työttömyydestä kärsivien perheiden määrän voidaan yhteensä arvioida olevan noin 55 000. Näissä perheissä elää 152 000 henkeä.

Kun vuonna 1992 työttömien perheissä oli yhteensä 720 000 henkeä, voidaan heitä arvioida vuonna 1993 olevan 870 000 henkeä. Kun joukkoon lisätään vielä perheisiin kuulumattomat päästään 990 000 henkeen, joita työttömyys koskettaa joko suoraan tai välillisesti.

Taulukko 6.
Arvio työttömien perheiden määrästä vuonna 1993

Perhetyyppi	Perheitä yhteensä (alle 65-v.(1))	Perheessä työtön isä/ äiti/puoliso	(2) %
Yhteensä	1 166 000	282 000	24
Aviopari ei lapsia molemmat työttömiä	233 000	50 000 5 000	22
Aviopari ja lapsia Molemmat työttömiä	591 000	130 000 12 000	22
Avopari ja lapsia Molemmat työttömiä	75 000	30 000 4 000	40
Äiti ja lapsia	122 000	20 000	16
Isä ja lapsia	20 000	4 000	20
Avopari ei lapsia Molemmat työttömiä	124 000	48 000 8 000	39
Perheisiin kuulumattomia 15-64-v. Yksinäiset	556 000	122 000	22

1) Perheen miehen tai yksin lasten kanssa asuvan äidin ikä.

2) Työttömyysprosentti laskettu työttömyysperheiden osuutena kaikista perheistä perhetyypeittäin, jolloin mukana on esim. opiskelijaperheitä ja eläkeläisperheitä, jotka eivät kuulu työvoimaan.

Sosiaalinen elämä ja perhe

- Nuoret perheet ja edellinen sukupolvi läheisessä kanssakäymisessä keskenään
- Keski-iässä perhe yksityistyy
- Keski-ikäiset lapsettomat parit eivät ole sen menevämpiä kuin lapsiperheiden vanhemmatkaan
- Isovanhemmat lapsiperheen tärkein tuki
- Suuri lapsiparvi eristää

Sosiaalisen elämän määrittelyä

Tarkastelun pohjana on Elinolotutkimus 1986, jonka aineisto kerättiin vuodenvaihteessa 1986–87. Aineisto on siis melko vanha. Tämän artikkelin aihepiiristä on kuitenkin saatu eri ajankohdilta ja eri maista siinä määrin samankaltaisia tuloksia, että on syytä olettaa, etteivät sen ilmiöt ole alttiita muuttumaan kovin nopeasti.

Elinolotutkimuksessa havaintoyksikkönä on yksittäinen ihminen, siis perheenjäsen tai perheetön.

Sosiaalista elämää voidaan tarkastella kolmesta näkökulmasta: 1) tapaamisina ja yhdessäolona, 2) palvelusten vaihtona tai apusuhteina ja 3) kanssaihminen tärkeyden kokemisena (significant others) (Milardo 1988, 22–34).

Sosiaalisen elämän eri puolten empiiriset indikaattorit ovat seuraavat:

Sosiaalinen elämä	Indikaattorit
itselle tärkeiden ihmisten kokemisena (significant others) tapaamisina ja yhdessäolona	hyvien ystävien tai muuten myönteisessä mielessä hyvin tärkeiden ihmisten määrä sukulaisissa, opiskelu- tai työyhteisössä, naapurustossa, harrastusten piirissä, muualla kuinka usein on tapana tavata muualla asuvia vanhempia, lapsia, sisaruksia kuinka usein tapaa ja on yhdessä jonkun naapurin kanssa kuinka usein viettää vapaa-aikaansa yhdessä työtovereitten kanssa kuinka usein tapaa opiskelutovereita vapaa-aikana
palvelusten vaihtona tai apusuhteina	kuinka usein tapaa hyviä ystäviä tai muuten myönteisessä mielessä hyvin tärkeitä ihmisiä ja on heidän kanssaan tunteeko jonkun (eri kotitaloudessa asuvissa omista tai puolison vanhemmissa tai omista lapsissa tai näiden puolisoissa, muissa sukulaisissa, naapureissa, työ- tai opiskelutovereissa tai muissa ystävissä), joka voisi auttaa tilanteissa, joissa tarvitaan <ul style="list-style-type: none"> – taloudellista apua – apua päivittäisaskareisiin sairauden sattuessa – apua pienessä remontissa, ostosten teossa, kuljetuksissa tai vastaavassa – lainaksi työkaluja, päivittäistavaroita tai vastaavaa – neuvoja tärkeissä omaa elämää koskevista päätöksistä – seuraa milloin tahansa tarvittaessa (kaikkia koskevia kysymyksiä) tunteeko jonkun (eri kotitaloudessa asuvissa omista tai puolison vanhemmissa, muissa sukulaisissa, naapureissa, työtovereissa, muissa tuttavissa), joka voisi tilapäisesti hoitaa alle kouluikäisiä lapsia <ul style="list-style-type: none"> – illalla, kun itsellä (ja puolisolalla) on meno – parin päivän ajan oman (ja puolison) matkan takia (alle kouluikäisten lasten vanhempia koskevia kysymyksiä)

Ystävän käsite ei ole kovin selvä. Ystävyys voidaan määrittellä ensinnäkin suhteen institutionalisoimattomuuden avulla ("just friends"). Toisaalta esiintyy näkemystä, jonka mukaan ystävyys käsite pitäisi varata erityisen tärkeille ihmisuhteille oli niiden institutionaalinen tausta mikä tahansa (esim. Litwak-Szelenyi 1969, 469). Kutsun ensinmainittua suppeaksi, jälkimmäistä laajaksi ystävän käsitteeksi.

Silloin kun tarkastellaan (yleensäkin ja myös tässä artikkelissa) itselle tärkeitä ihmisiä (significant others), on kysymys

ystävyydestä sen laajassa merkityksessä. Itselle tärkeissä ihmisissä esiintyy Elinolotutkimuksessa myös "muualla" olevien ystävien kategoria. Siinä on kysymys ystävydestä sen suppeassa merkityksessä, "just friends" -ystävyydestä. (esim. Kuvio 1)

Tapaamisissa ja yhdessäolossa on kysymys ystävydestä sen laajassa merkityksessä (esim. Kuvio 2), palvelusten vaihdossa tai apusuhteissa taas ystävydestä sen suppeassa merkityksessä (esim. Kuvio 3).

Sosiaalinen elämä ja perhe

Vaikka perhe ja työ ovatkin työssäkäyvän väestön keskeisiä toiminnan sfäärejä, toimimme myös muissa yhteyksissä. Tässä luvussa tarkastellaan erilaisissa perheissä elävien sosiaalista elämää perheen ulkopuolisten ihmisten kanssa ja sitä verrataan myös perheettömien sosiaaliseen elämään.

Aluksi tarkastelen sosiaalista elämää koko elinkaaren näkökulmasta ja perheellistymisen ja perheellisyyden vaikutusta siihen. Tarkastelun kohteena ovat 15-vuotiaat ja sitä vanhemmat muussa kuin lapsen asemassa olevat, toisin sanoen lapsuuskodistaan poismuuttaneet perheelliset ja perheettömät ja lisäksi oman perheensä ja vanhempiensa kanssa asuvat (so. keskimäinen sukupolvi kolmen sukupolven perheissä). Ensinmainittuja on 98 prosenttia ja jälkimmäisiä 2 prosenttia tarkastelun kohteena olevasta väestöstä.

Sen jälkeen tarkastelen erikseen alle kouluikäisten lasten vanhempien tilannetta avunsaamisen kannalta. Edellä määritellystä aikuisväestöstä noin viidennes on pikkulasten huoltajia.

Lapsiperheiden sosiaalisen elämän spiraali

"Suku on pahin"

Aloittakaamme nuoruudesta. Nuoruusiän tärkeä tehtävä on aikuisidentiteetin luominen. On saavutettava etäisyyttä sukuun, jossa "nykypäivän todellisuus suodattuu eilispäivän muistojen läpi". Siihen tarvitaan perheen ulkopuolisten ystävien tukea. (Rubin 1985, 29–31)

Perheettömien nuorten empiiriset tulokset kuvaavat nuoruuden sosiaalista elämää: Ystäväpiiri on laajempi kuin missään muussa elinvaiheessa (Kuvio 1A). Ystävien ja opiskelu- tai työtoverien kanssa seurustellaan myös enemmän ja heidän merkityksensä avunantajien joukossa on suurempi kuin koskaan myöhemmin (Kuviot 2A ja 3).

Parisuhteen solmiminen on tärkeä etappi aikuisidentiteetin rakentamisessa. Siitä ystävyysyhteiden puolustaja Lillian Rubin toteaa seuraavasti: "Ystävyyden, joka saa voimansa tarpeestamme irrottautua syntymäperheestä, uhraamme nyt uuden perheen etsinnälle." (mt., 113–114)

Parisuhteen solmiminen aloittaa uuden vaiheen myös sosiaalisessa elämässä: Parisuhteen osapuolet löyhentävät henkilökohtaisia siteitään ja rakentavat yhteistä sosiaalista verkostoa (Rands 1988, 128). Opiskelu- tai työyhteisön ja harrastuspiirien ystävät säilyvät vielä nuorilla lapsettomilla pareilla, vaikka seurustelua heidän kanssaan vähennetäänkin. Sen sijaan "muualla" olevien ystävien merkitys alkaa vähetä jo tässä vaiheessa. (Kuviot 1A ja 2A)

Takaisin sukuyhteisöön

Vaikka nuoret parit pitävätkin ystävyysyhteitään yllä opiskelu- tai työyhteisössä ja harrastuspiireissä, kodin perustaminen ja pariskunnan esittäytyminen suvun uutena jäsenenä siirtävät sosiaalisen elämän painopistettä suvun suuntaan. Se näkyy tapaamisissakin, mutta varsinkin avun odotusten suuntautumisessa (Kuviot 2A ja 3). Parisuhteen solmimisen yhteydessä lisääntyy kaikenlaisen avun pyytäminen sukulaisilta, mutta kaikkein eniten työkalujen, päivittäistavaroiden tai vastaavan lainaaminen (Melkas 1992, 58).

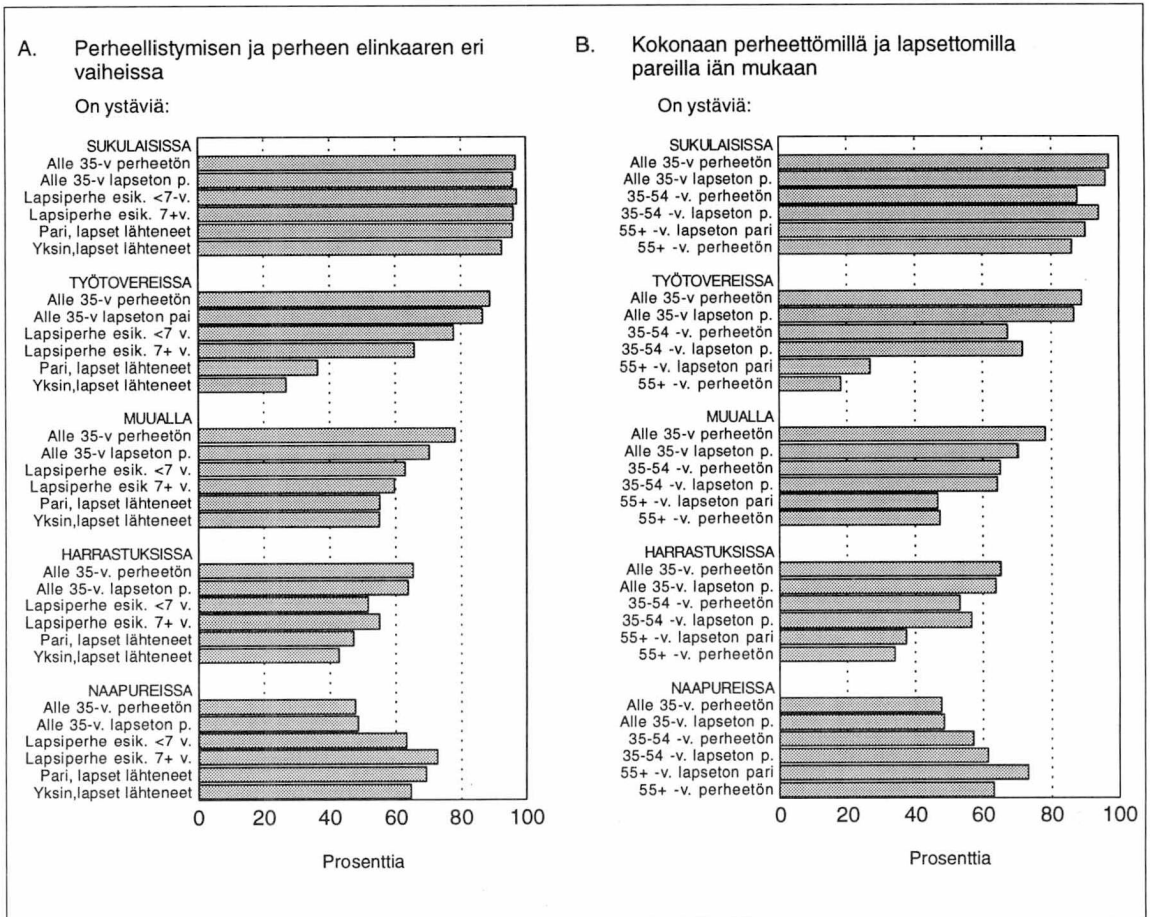
Kirjallisuudessa on painotettu sitä, että lapsenlapsen syntymä tuottaa uudenlaisen käytännöllisen ja emotionaalisen perustan aikuisten lasten ja heidän vanhempiensa suhteille: Nuorilla perheillä on usein vähän rahaa ja tarve jakaa vastuuta lapsen hoidosta, isovanhemmat taas voivat kokea lastenlastensa kanssa vanhemmuuden ilon uudelleen (Daun 1974, 133, McCannell 1988, 84–85). Aikuisten lasten kanssakäyminen vanhempiensa kanssa saavuttaakin lakipisteensä perheissä, joissa esikoinen on alle kouluikäinen (Kuvio 2A). Vanhempien suhteellista merkitystä avunantajien joukossa lastenlasten syntymä ei muuta (Kuvio 3), mutta avun sisäl-

löt vaihtuvat kodin perustamiseen liittyvistä asioista lastenhoitoon (Melkas 1992, 58–59).

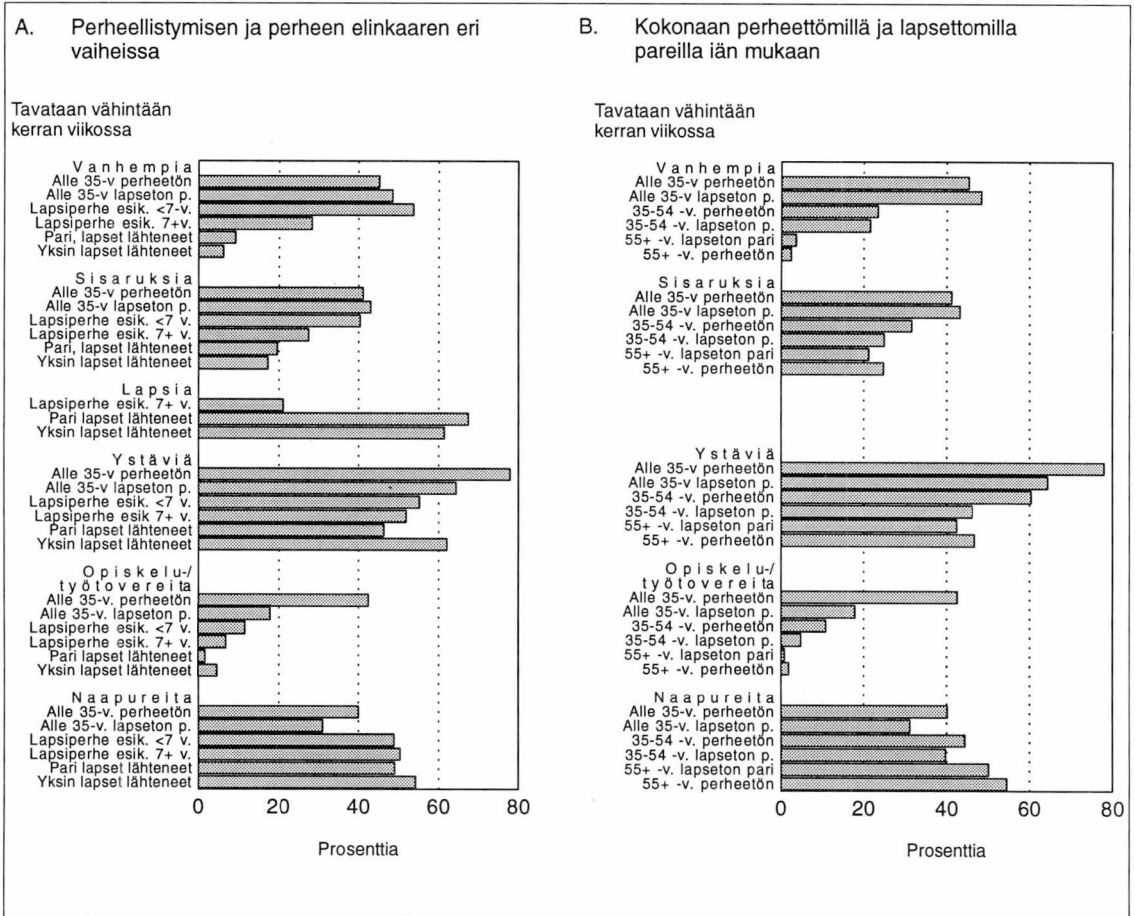
Arkipäivän askareiden lisääntyminen näkyy myös muulla tavoin nuorten lapsiperheiden sosiaalisessa elämässä: "Muualla" olevat ystävät vähenevät edelleenkin ja erityisen selvästi näkyy harrastuspiirien merkityksen väheneminen. Opiskelu- tai työyhteisö säilyttää edellistä paremmin asemansa ystävyiden institutionaalisen perustana, vaikka kanssakäymistä vapaa-ajalla onkin vähän. Sekä ystävyiden kokemisessa että kanssakäymisessä siirrytään naapurisuuden suuntaan. (Kuviot 1A ja 2A).

Kuvio 1.

Ystäviä tai muuten myönteisessä mielessä hyvin tärkeitä ihmisiä eri elämäntilanteissa

Kuvio 2.
Perheen ulkopuolinen kanssakäyminen perheellistymisen ja perheen elinkaaren eri vaiheissa

Keski-ikänsä yksinäisyys

Lasten kasvaessa etenee myös ydinperheen yksityistymisen (keski-ikänsä yksityistyneisyydestä ks. Daun 1974, 194–195, Blieszner 1988, 160). Sukulaisuussuhteiden intensiivinen vaihe alkaa olla yhä enemmän takana päin esikoisen ollessa kouluikäinen tai sitä vanhempi: Vanhempia ja sisarusia tavataan harvemmin ja ikääntyviltä vanhemmilta pyydetään apua harvemmin kuin aikaisemmin. Työtoveritkin menettävät kovasti merkitystään ystävinä, eikä heidän kanssaan vie-

tä vapaa-aikaa juuri ollenkaan. Perheen parissa oleilusta kertoo sekin, ettei naapureiden kanssa seurustella enempää kuin lasten ollessa pieniä, vaikka ystäviä heidän keskuudestaan on löytynyt lisää ja he ovat aika merkittäviä avunantajia. Jo tässä vaiheessa kotoa poismuuttaneet lapset alkavat esiintyä sekä avunantajina että tapaamisten kohteina. Arkipäivän kiireiden vähenemisestä kertoo kuitenkin harrastuspiireissä olevien ystävien lievä väliaikainen lisääntyminen. (Kuviot 1A, 2A ja 3)

Vanhuuden laajentumaperhe

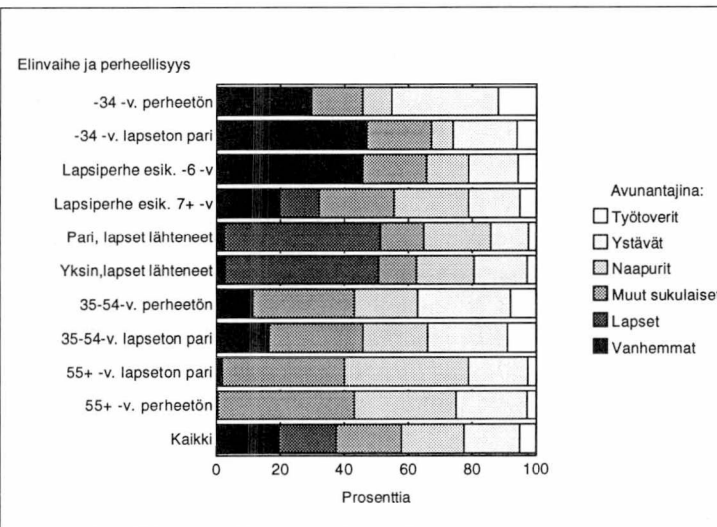
Lapsuuskodista poismuuttaneiden lasten ja heidän vanhempiansa välistä yhteydenpitoa apusuhteineen ja kanssakäymisineen on kutsuttu perhepiiriksi tai laajentumaperheeksi (perhepiiristä ks. Liljeström & Kollind 1990, laajentumaperheestä ks. Paletta 1992). Niillä kahdestaan puolisonsa kanssa asuvilla ja perheettömillä, joilta lapset ovat muuttaneet pois, oman kotitalouden ulkopuolinen sosiaalinen elämä liittyykin valtaosaltaan juuri tähän perhepiiriin tai laajentumaperheeseen. Tärkein tämän piirin ulkopuolinen ystävyysuhteiden ja kanssakäymisen areena on naapuristo. Esimerkiksi "muualla" olevia ystäviä on enää joka toisella. (Kuviot 1A, 2A ja 3)

Sosiaalisen piirin pieneneminen

Perheellisyys eri vaiheissa tapahtuvat sosiaalisen elämän muutokset voidaan siis kytkeä eräänlaiseksi spiraaliksi: Ensin siirtyään nuoruuden ystäväkeskisuudesta sukuyhteisöön nuoren perheen asemaan ja siitä aikaa myöten yksityistyneeseen ydinperheeseen.

Tässä vaiheessa omat lapset muuttavat pois lapsuuskodistaan ja alkavat perustaa omia perheitään. Syntyy uusi sukuyhteisö, jossa ikääntyvä pariskunta on aikaisempaan verrattuna päinvastaisessa asemassa.

Perheen ulkopuolisen sosiaalisen elämän eri puolten muutokset sijoittuvat tähän spiraaliin seuraavasti: Ensin vähenevät ei-sukulaisten tapaamiset, kun nuoripari rakentaa omaa parisuhdettaan ja yhteistä, molemmille mieleistä sosiaalista verkostoaan. Sukulaisten tapaamiset taas vähenevät lasten kasvaessa. (Kuvio 2A) "Muistojen yhteisö" (ks. Daun 1974, 185), itselle tärkeiden kotitalouden ulkopuolisten ihmissuhteiden kokeminen ilman yhteistä tekemistä, ei säily loputtomiin: Ystäväpiiri supistuu pikkuhiljaa tapaamisten vähenemisen jälkeen (Kuviot 1A ja 2A). Samoin käy kotitalouden ulkopuolisille apusuhteille. Kotitalouden ulkopuolisten apusuhteiden rapautuminen alkaa jo nuorilla lapsiperheillä ja voimistuu lasten kasvaessa. Lapsuuskodistaan poismuuttaneiden lasten vaikutusta on kuitenkin se, että kolmeen neljästä avuntarpeesta löytyy avunantaja vanhoille vanhemmille. (Kuvioissa 3 ja 4 pariskunnat ja yksinasuvat, joilta lapset muuttaneet pois)

Kuvio 3.
Erielaisten avunantajien suhteellinen tärkeys elinvaiheen ja perheellisuuden mukaan, % avun odotusten kohteena olevista

Lapsettomien sosiaalinen elämä

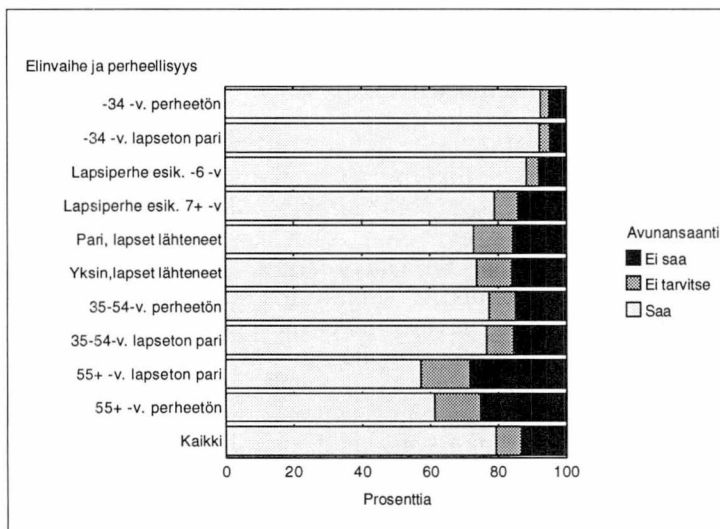
Voisi ehkä ajatella, että perheellistymisen mukanaan tuomat muutokset koskevat vain tähän prosessiin osallistuvia. Se ei kuitenkaan pidä paikkaansa. Perheellistymisen vaikutus ulottuu koko ikäluokkaan. Se on helppo huomata, kun verrataan 35–54 -vuotiaita lapsettomia heidän ikätovereihinsa, 7-vuotiaan tai sitä vanhemman esikoisen vanhempiin, joiden elämää luonnehdittiin edellä yksityistyneeksi.

Ystävyys- ja työtoveruussuhteet pitävät jonkin verran paremmin pintansa lapsettomien kuin lapsiperheiden elämässä, mutta ne eivät korvaa vähäisempiä sukulaisuus- ja naapurussuhteita. Lapsettomilla pareilla se näkyy tapaamisten suhteellisenä vähytenä. He elävät jokapäiväistä elämäänsä paljolti kahden kesken, vaikka lapsia ei olekaan menemisiä rajoittamassa. Kokonaan perheettömät keskiikäiset eivät vietä aivan yhtä kotikeskeistä elämää kuin lapsettomat parit, mutta heidän ystäväpiirinsä on jo selvästi supistunut ikäluokan parinmuodostuksen myötä (Kuviot 1

ja 2). Avunsaamisen kokonaistilanteessa ei ole mainittavia eroja erilaisten keski-ikäisten keskuudessa (Kuvio 4).

Voimakkaimmin ikäluokan perheellistymisen vaikutus näkyy lapsettomilla vasta keski-ikään jälkeen. Tässä yhteydessä ei ehkä ole liioiteltua puhua sosiaalisen verkoston jonkinasteisesta romahduksesta sekä lapsettomien parien että perheettömien kohdalla verrattiinpa heidän tilannettaan lapsettomien keski-ikäisten tai lapsensa jo maailmalle lähettäneiden vanhempien tilanteeseen. Tapaamisethan vähenivät lapsettomilla voimakkaasti jo siirryttäessä nuoruudesta keski-ikään (Kuvio 2B). Siirryttäessä keski-ikästä vanhuuteen taas koettu ystäväpiirikin supistuu voimakkaasti ja samalla avunsaantimahdollisuudet vähenevät selvästi (Kuviot 1B ja 4).

Monet niistä lasten vanhemmista, joilta lapset ovat muuttaneet pois, elävät lastensa perheellistymisen myötä syntyneessä uudessa sukuyhteisössä, jota kirjallisuudessa on nimetty perhepiiriksi ja laajentumaperheeksi. Heidän ja lapsettomien ikääntyneiden välillä erot ovat dramaattisen suuria tapaamisissa ja selviä myös avunsaamisessa (Kuviot 2 ja 4).

Kuvio 4.
Kotitalouden ulkopuolisen avun saaminen elinvaiheen ja perheellisyyden mukaan

Ketkä auttavat pikkulasten vanhempia?

Aikuiset lapset ja heidän perheensä ehkäisevät elämän köyhtymistä ikääntymisen yhteydessä. Tämä etu ei kuitenkaan synny tyhjästä, vaan takana on usein monenlaisia ponnisteluita. Seuraavaksi tarkastellaan ehkä työllä elinvaihetta, elämää pienten lasten kanssa. Sekään ei kaikilla ole samanlaista. Niinpä erikseen tarkastellaankin yksinhuoltajien, yhdessä puolisonsa kanssa enintään kahta lasta huoltavien ja puolisonsa kanssa vähintään kolmea lasta huoltavien tilannetta.

Koko elinkaaren näkökulmasta tämän elinvaiheen sosiaalinen elämä on aika rikasta. Ongelmana ei ole yksinäisyys, vaan pikemminkin ajanpuute. Sen vuoksi tässä alaluvussa rajoitetaan avunsaannin tarkasteluun muutaman lapsiperheiden kannalta tärkeän avun sisällön osalta. Sellaisia ovat ensinnäkin tilapäishoidon saaminen lapsille illaksi ja pariiksi päiväksi (esimerkiksi matkan takia). Lapsiperheiden vanhemmat voivat tarvita myös aikuista seuraa. Sen takia mukana on seuran saaminen "milloin tahansa" tarvittaessa. Lisäksi lasten ollessa pieniä perheen asumisura on usein alkuvaiheissaan, eikä työurakaan ole vielä välttämättä huipussaan. Saatetaan tarvita taloudellista apua.

Sukulaisilta suurta, muilta pientä apua

Se, millaisia apusuhteita erilaisten ihmisten kesken esiintyy, riippuu avun sisällöstä. Eräs tärkeä seikka siinä on apuun liittyvien ponnosten suuruus (esim. taloudellinen apu vrt. seurana oleminen). Ihmisten tavalliseen kanssakäymiseen liittyvässä organisoimattomassa avussa on mukana lahjan elementti (siitä ks. Mauss 1990, 65, Simmel 1908, 594-595). Se näkyy muun muassa siinä, että ihmiset ovat haluttomia tekemään takaisinmaksusta tarkkoja sopimuksia. Niinpä suuria panoksia sisältävä apu rajoittuukin paljolti lähisukulaisten keskuuteen, jossa kiintymys on suurta eivätkä vastavuoroisuuden vaati-

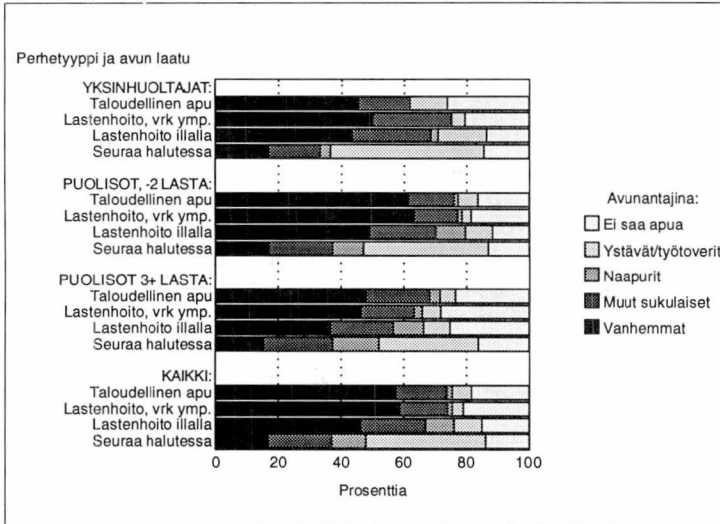
mukset ole tiukkoja, kun taas pieniä panoksia vaativaa apua voi esiintyä erilaisten kanssaihmiesten kesken (vastavuoroisuuden vyöhykkeistä ks. Sahlins 1969, 146-148).

Tässä tarkasteltavana olevista avun lajeista taloudellinen apu ja lastenhoito ympäri vuorokauden sisältävät suuria panoksia. Niitä yli puolet pikkulasten vanhemmista pyytää omilta vanhemmiltaan tai appivanhemmiltaan ja apua vaille jää viidennes. Siirryttäessä vähäisempia panoksia sisältäviin avun lajeihin, pikkulasten kaitsemiseen iltaisin ja seurana olemiseen, vanhempien merkitys vähenee samoin kuin apua vaille jääminen. Lastenkaitsoina voivat tällöin olla sekä vanhemmat että naapurit. Seuraa taas haetaan ennen muuta ystävästä. (Kuvio 5)

Yksinhuoltajien varauksellisuus

Lähisukulaisten muodostama turva suuria panoksia vaativassa avussa ei ole aina yhtä rikkumaton. Vaikka yksinhuoltajat asuvatkin usein lähellä vanhempiaan, he pyytävät harvemmin kuin muut juuri suuria panoksia vaativaa apua vanhemmiltaan (Kuvio 5). Kirjallisuudessa on keskusteltu siitä, että vanhemmat tulevat lapsista huolehtiessaan helposti liittäneeksi heihin erilaisia tulevaisuutta koskevia odotuksia ja voivat pettyä, jos lapsi ei täytäkään näitä odotuksia (Beck & Beck-Gernsheim 1990, 168-183). Tällaisista jännitteistä lienee kyse yksinhuoltajien varauksellisuudessa.

Monilla yksinhuoltajilla on alueellisesti vähän liikkuneina kuitenkin myös muita, ilmeisesti vanhaa perua olevia sosiaalisia resursseja ystäväissään ja muissa sukulaisissaan. Se näkyy erityisesti lastenhoitoavun saamisena sukulaisilta ja ystävien monenlaisena merkityksenä. Nämä resurssit ovatkin yksinhuoltajille erityisen tärkeitä. Esimerkiksi se, voiko ajatella matkustavansa yksin tai aikuisseurassa riippuu paljon siitä, asuuko kotiseudullaan vai ei. Heikoin kohta yksinhuoltajien apuverkostoissa on taloudellisen avun saamisessa. (Kuvio 5)

Kuvio 5.
Alle kouluikäisten lasten
vanhempien perheen
ulkopuolisen avun saaminen

Suuri lapsiparvi eristää

Yksinhuoltajia heikommissa asemassa kotitalouden ulkopuolisen avun saamisessa ovat monilapsiset perheet. He saavat keskimääräistä harvemmin paitsi taloudellista apua, myös lastenhoitoapua ja seuraa (Kuvio 5).

Åke Daun havaitsi ruotsalaisessa lähiötutkimuksessaan suurten perheiden suhteellisen eristymisen perheen ulkopuolisesta kanssakäymisestä. Hän tulkitsee tätä eristymistä pikkulasten seurusteluun tuottaman häiriön avulla. Varsinkin jos lapsia on paljon, he saattavat hallita koko seurustelutilannetta (Daun 1974, 194). Myös ajan löytäminen kotitöistä ja lastenhoidosta seurusteluun muiden kanssa voi olla suurissa perheissä hankalampaa kuin muissa perheissä. Perhelämän ensisijaisuus näkyykin monilapsisilla toisaalta ystävien suhteellisena vähytenä avunantajissa, toisaalta kotitalouden ulkopuolista seuraa vaille jäämisenä hiukan keskimääräistä useammin (Kuvio 5).

Yhteistä yksinhuoltajille ja monilapsisille on useimmiten vanhemmilta saatavan taloudellisen avun suhteellinen vähäisyys. Syyt siihen ovat kuitenkin erilaisia. Edellä tarkasteltiin yksinhuoltajien erityistä varauksellisuutta suhteessa vanhempiin. Monilapsisten hallittomuus pyytää taloudellista apua vanhemmiltaan taas liittyy yleisempään ilmiöön, aikuisten lasten ja heidän vanhempiensa välisen apusuhteiden suunnan vähittäiseen vaihtumiseen molempien sukupolvien ikääntymisen myötä (Kuvio 3, myös Melkas 1992, 49–63). Suurten perheiden vanhemmat ovat keskimäärin vanhempia kuin yksinhuoltajat tai pikkulasten vanhemmat yleensä.

Kaikkein vaikeinta suurperheiden on saada tilapäistä lastenhoitoapua (Kuvio 5). Se johtuu nimenomaan lasten lukumäärästä. Suurissa perheissä oman perheen resurssit ovat kuitenkin kohtalaiset. Valtaosassa näistä perheistä on myös isompia lapsia, joista voi olla apua. Lasten olemista apuna heijastellee se, että jos perheessä on isompien lasten lisäksi vain yksi alle kouluikäinen lapsi, joka

kolmanteen perheeseen jätetään hankkimatta perheen ulkopuolinen lapsenvahti illaksi. Sen sijaan jos pikkulapsia on useampia, vain joka viides jää tai jättäytyy vaille perheen ulkopuolista ilta-apua. Pidemmäksi aikaa ei pikkulapsia voi tietenkään jättää keskenkasvuisten sisarustensa hoiviin. Niinpä suurten perheiden vanhemmissa on aika paljon sellaisia, jotka eivät voi suunnitella matkustavansa puolisonsa kanssa kahden minnekään.

Isovanhempien kullamurut

Aikaisemmin elinvaihetarkastelussa mainittu perhepiiri tai laajentumaperhe kolmen sukupolven kesken ympäröi kaikkein kiinteimmin kahden huoltajan pienperheitä. Juuri isovanhempien aktiivinen panos tuottaa näille perheille kattavammat kotitalouden ulkopuolisen avun verkostot, kuin mitä yksinhuoltajaperheillä tai monilapsisilla kahden huoltajan perheillä on (Kuvio 5).

Sosiaalisen elämän alisteisuus

Vaikka perhe muuttaakin muotoaan, se on instituutiona voimissaan. Perheen ulkopuolinen sosiaalinen elämä mukautuu monin tavoin perheen vaatimuksiin. Perhe-elämän vaatimukset ulottavat vaikutuksensa myös niiden sosiaaliseen elämään, joilla ei ole lainkaan perhettä.

Suomalaisten elämäntilanne vaihtelee paljon. Monet lapsettomat tai kaukana lapsistaan asuvat vanhukset saavat elää vanhuut-taan aika yksin, kun taas pikkulasten vanhemmissa, erityisesti monilapsisissa ja yksinhuoltajissa on kohtalainen joukko sellaisia, joiden elämää perhevelvollisuudet ja lasten tarpeet säätelevät raudanlujasti. Aikuisväestön enemmistö sijoittuu kuitenkin tällä yksinäisyyden ja arkielämän oravanpyörän välisellä akselilla ääripäitä onnellisempaan välimaastoon.

Lähteet

Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth: Das ganz normale Chaos der Liebe. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1990.

Blieszner, Rosemary: "Individual Development and Intimate Relationships in Middle and Late Adulthood", teoksessa Robert M. Milardo (toim.): Families and Social Networks. Sage Publications, USA 1988, s. 168-189.

Daun, Åke: Förortsliv. En etnologisk studie av kulturell förvandling. Bokförlaget Prisma, Stockholm 1974.

Liljeström, Rita & Kollind, Anna Karin: Kärleksliv och föräldraskap. Carlsson Bokförlag, Stockholm 1990.

Litwak, Eugene & Szelenyi, Ivan. 1969. "Primary group structures and their functions: Kin, neighbors, and friends", American Sociological Review 34, s. 465-481.

Mauss, Marcel: The gift. Routledge, Great Britain 1990.

McCannell, Kathryn: "Social Networks and the Transition to Motherhood", teoksessa Milardo (toim.), 1988, s. 83-106.

Melkas, Tuula: Valtion ja markkinoiden tuolla puolen. Kanssaihmistien apu Suomessa 1980-luvun lopulla. Tilastokeskus, Tutkimuksia 196. Helsinki 1992.

Milardo, Robert M.: "Families and Social Networks: An Overview of Theory and Methodology", teoksessa Milardo (toim.), 1988, s. 13-47.

Paletta, Anna: Today's extended families. Statistics Canada, Canadian social trends, Winter 1992.

Rands, Marylyn: "Changes in Social Networks Following Marital Separation and Divorce", teoksessa Milardo (toim.), 1988, s. 127-146.

Rubin, Lillian B.: Just Friends. Harper & Row, New York 1985.

Sahlins, Marshall: "On the Sociology of Primitive Exchange", teoksessa Banton, Michael (toim.): The Relevance of Models for Social Anthropology. Tavistock Publications Ltd., London 1969, s. 139-236.

Simmel, Georg: Soziologie. Untersuchung über die Formen der Vergesellschaftung. Verlag von Duncker & Humblot, Leipzig 1908.

Perheiden ajankäyttö

- Yhteen muutto lisää vain naisen kotitöitä
- Perhetilanne vaikuttaa vähemmän miesten kuin naisten ajankäyttöön
- Naiset sopeuttavat ajankäyttönsä perheen hoivatarpeen mukaan
- Perinteinen työnjako naisten ja miesten töihin selvempi lapsiperheissä
- Nuoret lapsettomat parit jakaneet tasaisimmin kotityöt
- Isät ja äidit liikkuvat, lukevat ja katsovat TV:tä vähemmän kuin muut

Perheiden ajankäyttö

Tässä luvussa tarkastellaan, miten perhevaihe vaikuttaa ihmisten arkielämään. Katsotaan, miten avioituminen, lasten syntyminen ja varttuminen vaikuttavat naisten ja miesten ajankäyttöön, ansio- ja kotityön tekemiseen sekä vapaa-ajan viettoon.

Tilastokeskus teki ajankäyttötutkimuksen vuosina 1987–88. Tiedot kerättiin päiväkirjoilla, joihin vastaajat kirjoittivat kaikki toimintonsa kahden peräkkäisen vuorokauden aikana. Kirjaa piti noin 8 000 henkeä, joka oli 76 prosenttia alkuperäisestä otoksesta. Vastaajat ovat eri kotitalouksista ja tämän luvun perhetarkastelu perustuu taustamuuttujien mukaan vakioituihin perhetyyppeihin.

Avioituminen ja ajankäyttö

Avio- ja avoliiton vaikutusta ajankäyttöön tarkastellaan vertaamalla yksin asuvia nuoria aikuisia (25–44-vuotiaita) samanikäisiin nai-

misissa ja avoliitossa oleviin, joilla ei myöskään ole lapsia (taulukko 1).

Naimisissa ja avoliitossa olevat miehet käyttävät enemmän aikaa ansiotyöhön kuin yksin asuvat. Yksin asuvista on suurempi osa opiskelijoita kuin puolison kanssa asuvista, mutta se ei selitä eroa kokonaisuudessaan, koska opiskelijoiden osuus 25 vuotta täyttäneestä väestöstä on hyvin pieni.

Naimisissa tai avoliitossa olevat naiset käyttävät sen sijaan ansiotyöhön hieman vähemmän aikaa kuin yksin asuvat naiset. Noin tunnin viikottainen ero on kuitenkin niin pieni, että voidaan todeta, ettei avioliitto sinänsä näytä enää rajoittavan naisten ansiotyön tekemistä Suomessa. Esimerkiksi Tanskassa ja Unkarissa naimisissa olevat naiset käyttävät selvästi vähemmän aikaa ansiotyöhön kuin samanikäiset naimattomat naiset, joilla ei ole lapsia (Körmendi 1989, 66–68; Harcsa, Niemi & Babarczy 1988, 12). Avioliiton vaikutus naisten ansiotyöhön on kuitenkin selvästi vähentynyt viimeisten vuosikymmenien aikana (Esim. Körmendi 1989, 67).

Taulukko 1.
Yksin ja puolison kanssa asuvien nuorten aikuisten ajankäyttö sukupuolen mukaan

	Tunteja ja minuutteja vuorokaudessa			
	Miehet		Naiset	
	Yksin asuvat	Puolison kanssa asuvat	Yksin asuvat	Puolison kanssa asuvat
Ansiotyö	5.05	5.58	4.41	4.31
Kotityö	1.55	2.00	2.15	3.11
Nukkuminen	7.55	8.03	7.58	8.22
Ruokailu, hygienia	2.04	2.02	2.02	1.58
Päätoiminen opiskelu	0.25	0.07	0.20	0.10
Vapaa-aika	6.37	5.49	6.45	5.47
Yhteensä	24.00	24.00	24.00	24.00

Naimisissa tai avoliitossa olevat naiset tekevät kotitöitä noin 50 minuuttia enemmän päivässä kuin yksin asuvat naiset. Miehellä lisäystä on muutama minuutti. Vaimon perinteinen rooli säilyy siis sitkeänä kotitöiden kohdalla ansiotyön muutoksista riippumatta. Nainen tekee yhdessä asumisen myötä lisääntyneen kotityömäärän.

Varsinaista vapaa-aikaa yhdessä asuvilla on tunnin verran vähemmän päivässä kuin yksin asuvilla. Päivittäistä vapaa-aikaa lapsettomilla miehillä ja naisilla on saman verran.

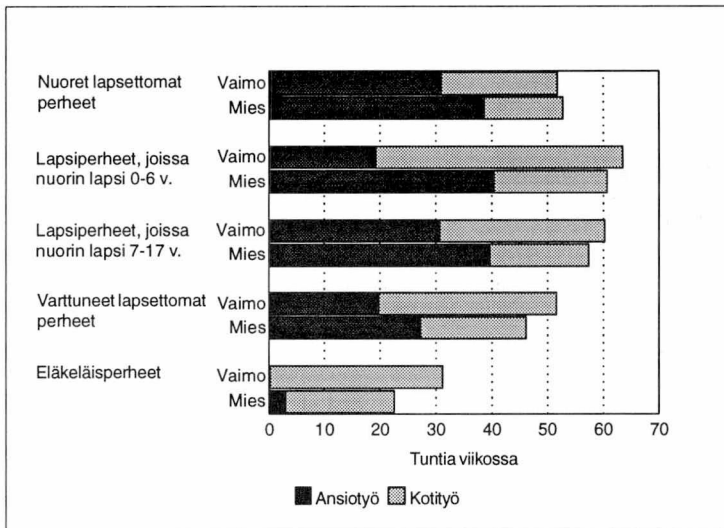
Yksin asuvat tapaavat vapaa-aikanaan tuttavia selvästi ahkerammin kuin perheelliset. Nuorilla aikuisilla näkyy myös muita eroja vapaa-ajan sisällössä. Yksin asuvat miehet harrastavat liikuntaa hieman enemmän kuin naimisissa tai avoliitossa olevat. Yksin asuvat naiset taas opiskelevat vapaa-aikanaan ahkerammin, osallistuvat enemmän järjestötoimintaan ja lukevat enemmän kuin puolison kanssa asuvat naiset. Naimisissa tai avoliitossa olevat miehet ja naiset sen sijaan viettävät huomattavasti enemmän aikaa television ääressä. Yksin asuvien vapaa-aika on kaiken kaikkiaan aktiivisempaa kuin yhdessä asuvien.

Perhevaihe ja kokonaistyöaika

Lasten syntymisen myötä naisten ja miesten ajankäyttö muuttuu. Tässä luvussa tarkastellaan ansio- ja kotityöhön käytettyä kokonaistyöaika eri perhevaiheissa. Mukana ovat niin työssä käyvät kuin kotitaloutta hoitavat naiset ja miehet.

Lasten syntyminen lisää naisten ja miesten kokonaistyöaikaa noin kymmenen tuntia viikossa (kuvio 1). Miehillä lisääntyy niin ansio-, kuin kotityön tekeminen, kotitöiden määrä kuitenkin enemmän. Naisilla sen sijaan ansiotyön osuus vähenee selvästi ja kotityöt lisääntyvät, kun perheessä on pieniä lapsia. Pienten lasten äidit käyttävät kaksinkertaisen ajan kotitöihin verrattuna samanikäisiin lapsettomiin naisiin. Tässä ovat mukana niin äitiyslomalla kuin hoitovapaalla olevat naiset. Äitien kokonaistyöaika on keskimäärin hieman pitempi kuin isien.

Lasten tullessa kouluikään kotitöiden määrä vähenee ja naisten panos työmarkkinoilla on sama kuin niiden naisten, joilla ei ole alle 18-vuotiaita lapsia.

Kuvio 1.
Puolisoiden kokonaistyöaika viikossa eri perhevaiheissa

Vanhemmat, jo aikuistuneiden lasten äidit eivät suinkaan tee vähemmän kotitöitä kuin koululaisten lasten äidit, vaan enemmän. Tämä liittyy toisaalta ansiotyön vähenemiseen, toisaalta erilaisiin kotityötottumuksiin eri ikäryhmissä. Norjassa on todettu, että nuoremmat ikäluokat tekevät kaikissa elinvaiheissa vähemmän kotitöitä kuin vanhemmat (Lingsom 1991).

Perhetilanne vaikuttaa selvästi vähemmän miesten kuin naisten ajankäyttöön. Miehet käyttävät saman verran aikaa ansiotyöhön riippumatta siitä, minkä ikäisiä lapsia perheessä on. Ansiotyö vähenee vasta ikääntymisen myötä.

Miehilläkin kotityöt lisääntyvät lasten synnyttyä. Pienten lasten isä käyttää niihin viikossa kuusi tuntia enemmän aikaa kuin nuori lapseton aviomies. Kouluikäisten lasten isä käyttää viikossa kotitöihin keskimäärin kaksi tuntia vähemmän aikaa kuin pienten lasten isä.

Kotityöaika näyttää miehillä riippuvan käytävissä olevan ajan määrästä. Ansiotyön vähentyessä kotityöt lisääntyvät. Eläkkeellä olevat miehet käyttävät kotitöihin suunnitellen yhtä paljon aikaa kuin pienten lasten isät, 20 tuntia viikossa. Eli palkkatyön puute korvautuu osin tekemällä enemmän palkatonta työtä.

Johtopäätöksenä havaitaan, että vaimon ajankäyttöä määräävät ensisijaisesti perheen hoivatarpeet.

Lasten kanssa vietetty aika

Vastaajat merkitsivät päiväkirjoihin, mihin kellonaikaan he olivat yhdessä lastensa kanssa. Yhdessä tekemisen lisäksi luettiin yhdessäoloksi myös samanaikainen kotona oleminen valveilla oloaikana, jollei jompikumpi ollut vetäytynyt pitemmäksi aikaa eri huoneeseen.

Isät ovat lastensa kanssa 2,5–3,5 tuntia työpäivinä (taulukko 2). Aika vaihtelee hyvin vähän lapsen iän mukaan. Äidit sen sijaan viettävät sitä enemmän aikaa lastensa kanssa mitä nuorempia nämä ovat. Tämä koskee niin työssäkäyviä kuin kotona olevia äitejä.

Kotiäidit viettävät pienten lasten kanssa kymmenen tuntia eli lähes kaiken sen ajan, jonka lapset ovat valveilla. Työssä käyvät äidit ovat alle 4-vuotiaiden lastensa kanssa keskimäärin kuusi tuntia työpäivinä. Aikero, jonka kotona ja työssä olevat äidit viettävät lastensa kanssa, kaventuu lasten vartuessa.

Taulukko 2.
Yhdessäolo lasten kanssa vanhemman sukupuolen mukaan

Tunteja ja minutteja työ/arkipäivinä

Lapsen ikä	Työssäkäyvät		Kotona olevat äidit
	Isät	Äidit	Arkipäivinä
0–3 vuotta	3.12	6.07	10.00
4–6 vuotta	3.25	5.19	7.12
7–12 vuotta	2.37	4.14	5.44
13–17 vuotta	2.36	3.39	4.29

Kotitöiden jakaminen

Tässä luvussa tarkastellaan, miten kotityöt jaetaan suomalaisissa perheissä. Katsotaan myös, miten kotitöiden jakaminen muuttuu eri perhevaiheissa, kun perheeseen syntyy lapsia, lapset varttuvat ja muuttavat pois ko-
toa.

Kotityöt on ryhmitelty sen mukaan, ovatko ne perinteisesti naisten, miesten tai yhteisiä töitä. Naisethan tekevät pääosan kotitaloustöistä ja lastenhoidosta kun taas miehet huoltotöistä. Ostokset ja asiointit jakautuvat

tasaisemmin sukupuolten kesken (ks. Niemi ja Anachkova 1992).

Kotitöihin käytetään vähiten aikaa nuorissa lapsettomissa perheissä ja silloin myös työt jakautuvat tasaisemmin puolisoitten kesken kuin muissa perhevaiheissa (taulukko 3). Lasten syntymän myötä naisilla lisääntyvät varsinaisen lastenhoidon ohessa vaatehuoltoon, ruokatalouteen, siivoukseen ja päivittäisostoksiin liittyvät työt. Miehet eivät lisää näihin töihin käyttämäänsä aikaa vaan tekevät niitä saman verran kuin lapsettomissa perheissä. Tämä johtaa siihen, että naisten osuus kotitaloustöistä kasvaa.

Taulukko 3.
Kotitöiden jakaminen eri perhevaiheissa

Naisten osuus yhteenlasketusta kotityöajasta, prosenttia

	Alle 45-v Perheessä ei lapsia	Perheessä 0–6-vuot. lapsia	7–17 v. lapsia	Yli 45-v. Perheessä ei lapsia
"Naisten työt" yhteensä	77	79	82	84
Leipominen ja säilöminen	100	100	100	93
Vaatehuolto	91	96	96	96
Astianpesu	78	84	84	89
Asunnon siivous	73	82	80	79
Ruuan valmistaminen	73	83	83	81
Välijalan valm.	67	72	76	75
Lastenhoito	–	74	61	–
"Miesten työt" yhteensä	24	10	19	21
Kulkuneuvojen huolto	11	0	9	0
Korjaus ja rakentaminen	20	6	14	6
Lämmitys ja vesihuolto	38	20	29	32
Muut huoltotyöt	40	20	29	44
"Yhteiset työt" yhteensä	51	54	50	48
Puutarhan ja pihan hoito	45	50	44	42
Lemmikkieläinten hoito	67	50	67	60
Naapurinapu	41	54	30	41
Päivittäisostokset	57	64	64	57
Kestohyödykkeet	56	55	54	48
Asiointit	58	50	50	56
Ostos- ja asiointimatkat	52	58	56	52
Muut kotityöt	38	45	36	45
Kotityöt yhteensä	60	69	63	62
Tunteja viikossa	35	65	51	47

Miehillä lasten syntymän myötä lisääntyvät kotityöt liittyvät lastenhoidon lisäksi kodin huoltotöihin. Miesten osuus kodin korjaus- ja huoltotöistä kasvaakin erittäin selvästi. Naiset kun tekevät selvästi vähemmän korjaus- ja huoltotöitä lasten syntymän jälkeen. Perinteinen työnjako naisten ja miesten välillä näyttää siis vahvistuvan, kun perheeseen syntyy lapsia. Työnjaon eriytyminen ei siis koske vain ansiotyön ja kotityön määrää, kuten edellä havaitsimme, vaan myös kotityön eriytymistä tehtävien mukaan.

Vaikka kotitöiden määrä vähenee lasten kasvaessa, niitä tehdään varttuneissa perheissä selvästi enemmän kuin nuorissa lapsettomissa perheissä. Lasten syntymän myötä vahvistunut kotitaloustöiden sukupuolisidonnaisuus näyttää säilyvän myöhemmissäkin elinvaiheissa. Pitkittäistutkimuksen puuttuessa jää kuitenkin selvittämättä, onko työnjaossa havaittavissa minkäänlaisia sukupolvien välisiä muutoksia.

"Miesten työt" jaetaan myös tasaisimmin nuorissa lapsettomissa perheissä. Perinteinen työnjako vahvistuu pienlapsiperheissä, joissa vaimot osallistuvat hyvin vähän huoltotöihin. Naiset osallistuvat niihin hieman enemmän lasten varttuessa.

"Yhteiset työt" jaetaan melko tasan kaikissa perhevaiheissa. Naiset tekevät kuitenkin niistä hieman suuremman osan siinä vaiheessa, kun lapset ovat pieniä ja naisten elämä keskittyy kotiin.

Perhevaihe ja vapaa-aika

Naisilla ja miehillä on vähiten vapaa-aikaa silloin, kun perheessä on pieniä lapsia. Tässä luvussa tarkastellaan, miten vapaa-ajan käyttö muuttuu perhevaiheesta toiseen. Ensinnäkin tarkastellaan naisten vapaa-aikaa (taulukko 4, kuvio 2).

Naisten päivittäinen vapaa-aika vähenee selvästi, kun perheessä on pieniä lapsia. Äidit nipistävät liikunnasta, lukemisesta, television katselusta ja omista harrastuksistaan. Lasten varttuessa nämä toiminnot lisääntyvät, television katselu ja omat harrastukset kuitenkin vasta lasten aikuistuesssa. Eläkeiässä lisääntyvät selvästi järjestötoiminta, lukeminen, radion kuuntelu, television katselu, harrastuksista käsitöiden tekeminen ja lepäily (muu vapaa-aika).

Myös miehillä vapaa-ajan määrä vähenee, kun perheessä on pieniä lapsia, mutta ei niin paljon kuin naisilla (taulukko 4, kuvio 2). Isilläkin vähenevät lukeminen ja television katselu. Liikuntaharrastukseen käytetty aika supistuu jonkin verran mutta palautuu entiselleen lasten tullessa kouluikänsä.

Lapset vaikuttavat lyhyemmän ajan miesten kuin naisten vapaa-ajan toimintoihin. Miehet palaavat nopeammin omien harrastustensa pariin lasten varttuessa kuin naiset. Eläkeikäällä olevat miehet harrastavat nuorempia miehiä enemmän liikuntaa, lukemista, radion kuuntelua, television katselua ja lepäilyä.

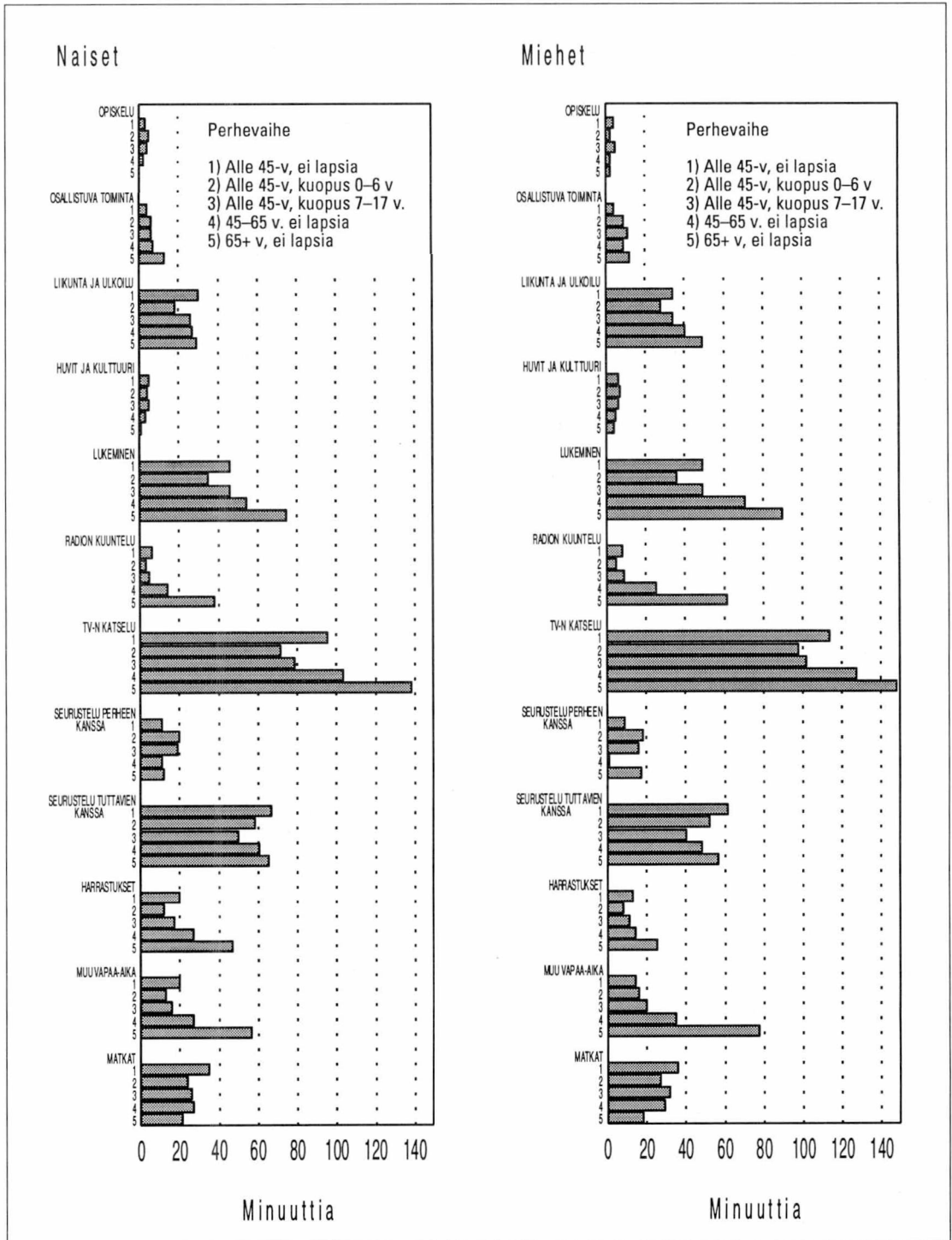
Taulukko 4.

Naimisissa tai avoliitossa olevien miesten ja naisten vapaa-ajan määrä perhevaiheen mukaan

Tunteja ja minutteja vuorokaudessa

	Alle 45 -vuotias		Nuorin lapsi 7–17 v.	45–64 -vuotias		65+ vuotias
	Ei lapsia	Nuorin lapsi 0–6 v.		Ei lapsia	Ei lapsia	Ei lapsia
Vapaa-aika yhteensä, naiset	5.42	4.31	4.59	6.06	8.18	
Vapaa-aika yhteensä, miehet	5.54	5.08	5.35	6.52	9.22	

Kuvio 2.
Naimisissa tai avoliitossa olevien vapaa-ajan käyttö perhevaiheen mukaan

Lähteet

Harcza I., Niemi I. ja Babarczy A. (1988). Use of Time in Hungary and in Finland II. Life Cycle and Time Use. Tilastokeskus. Tutkimuksia 142. Helsinki.

Körmendi E. (1989). Tidsanvendelse og dens måling. Teoksessa Ib Schmidt E., Körmendi E., Viby Mogensen G. ja Vibe-Pedersen J. 24 timer i døgnet. Tidsanvendelse og forbrugsmönstre siden 60'erne. Forlaget Systeme a/s. Herning.

Lingsom S. (1991). Women's Time Use over the Life Cycle. Teoksessa Niemi I. (toim.). Time Use of Women. ECE/INSTRAW. Käsikirjoitus. Geneve.

Pääkkönen H. ja Niemi I. (1992). Vuotuinen ajankäyttö. Tilastokeskus. Tutkimuksia 183. Helsinki.

Niemi I. ja Anachkova B. (1992). Sharing of Housework. Teoksessa Kirjavainen L.M. ym. Housework Time in Bulgaria and Finland. Tilastokeskus. Tutkimuksia 193. Helsinki.

Niemi I., Pääkkönen H., Rajaniemi V., Laaksonen S. ja Lauri J. (1991). Vuotuinen ajankäyttö. Ajankäyttötutkimuksen 1987 - 88 taulukot. Tilastokeskus. Tutkimuksia 183 B. Helsinki.

Liitetaulukko 1.

Naimisissa tai avoliitossa olevien naisten vapaa-aika perhevaiheen mukaan.

Tunteja ja minuutteja vuorokaudessa

Toiminto	Alle 45		45–64-vuotias		65+ vuotias
	Ei lapsia	Nuorin lapsi 0–6 v.	Nuorin lapsi 7–17 v.	Ei lapsia	Ei lapsia
Opiskelu	0.03	0.05	0.04	0.02	0.00
Osallistuva toiminta	0.04	0.06	0.06	0.07	0.13
Liikunta ja ulkoilu	0.30	0.18	0.26	0.27	0.29
Huvit ja kulttuuri	0.05	0.04	0.05	0.03	0.01
Lukeminen	0.46	0.35	0.46	0.55	1.15
Radion keskittynyt kuuntelu	0.06	0.03	0.05	0.14	0.38
TV:n katselu	1.36	1.12	1.19	1.44	2.19
Seurustelu perheen kanssa	0.11	0.20	0.19	0.11	0.12
Seurustelu tuttavien kanssa	1.07	0.59	0.50	1.01	1.06
Harrastukset	0.20	0.12	0.17	0.27	0.47
Muu vapaa-aika	0.20	0.13	0.16	0.27	0.57
Matkat	0.35	0.24	0.26	0.27	0.21
Vapaa-aika yhteensä	5.42	4.31	4.59	6.06	8.18

Liitetaulukko 2.

Naimisissa tai avoliitossa olevien miesten vapaa-aika perhevaiheen mukaan.

Tunteja ja minuutteja vuorokaudessa

Toiminto	Alle 45		45–64-vuotias		65+ vuotias
	Ei lapsia	Nuorin lapsi 0–6 v.	Nuorin lapsi 7–17 v.	Ei lapsia	Ei lapsia
Opiskelu	0.04	0.02	0.05	0.02	0.02
Osallistuva toiminta	0.04	0.09	0.11	0.09	0.12
Liikunta ja ulkoilu	0.34	0.28	0.34	0.40	0.49
Huvit ja kulttuuri	0.06	0.07	0.06	0.05	0.04
Lukeminen	0.49	0.36	0.49	1.11	1.30
Radion keskittynyt kuuntelu	0.08	0.05	0.09	0.25	1.02
TV:n katselu	1.54	1.38	1.42	2.08	2.28
Seurustelu perheen kanssa	0.09	0.18	0.16	0.09	0.17
Seurustelu tuttavien kanssa	1.02	0.52	0.40	0.48	0.57
Harrastukset	0.13	0.08	0.11	0.14	0.25
Muu vapaa-aika	0.14	0.16	0.20	0.35	1.18
Matkat	0.36	0.27	0.32	0.29	0.18
Vapaa-aika yhteensä	5.54	5.08	5.35	6.52	9.22

Lastensuojelun määrälliset ja laadulliset muutokset

- Uusien huostaanottojen määrä vähentynyt
- Laitoshuollon käyttö vähentynyt
- Elinolot muutoksessa - huono-osaisuus kasautuu
- Tavoitteiden ja todellisuuden kohtaamaton vuoropuhelu
- Lapsi- ja perhekeskeisyyden ainainen jännite
- Lasten eriarvoisuus on tosiasia

Lastensuojelun määrälliset ja laadulliset muutokset vuosina 1970-1992

Suomessa oli vuonna 1992 lapsia 1 166 000. Näistä lastensuojelun asiakkaana oli väljästi määriteltynä noin 30 000 lasta eli 2,6 % kaikista lapsista. Lastensuojelun asiakkaita 9 414 lasta eli 0,8 % kaikista lapsista oli vuoden aikana sijoitettuna oman kodin ulkopuolella. Sosiaalilautakunnan huostassa – mikä tarkoittaa käytännössä sitä, että sosiaalilautakunta päättää missä lapsi asuu ja vastaa lapsen huolenpidosta tänä aikana – oli vuoden aikana 6 382 lasta eli 0,5 % kaikista lapsista. Huostassa olevista lapsista 925 lasta oli sijoitettuna vastoin omaa taikka vanhemman/huoltajan tahtoa. Luvut kuvaavat kokonaistilannetta vuoden 1992 aikana.

Uusien huostaanottojen määrä ei ole lisääntynyt vuosien 1991 ja 1992 välillä. Uudet pakkohuostaanotot eivät myöskään ole lisääntyneet tänä aikana. Hienoista lisäystä on sen sijaan kiireellisten huostaanottojen määrässä: 582:sta 621:een. Osa kiireellisistä sijoituksista on lyhyitä, ja ne raukeavat kahdessa viikossa, osa johtaa pidempiaikaisiin huostaanottoihin. Perheen kanssa yhteisesti sovitut ns. avohuollon sijoitukset ovat vähän lisääntyneet; erityisesti nuorten (15 vuotta täyttäneiden) osalta.

Lastensuojelun toimintaprofiili on vuosikymmenten myötä rakenteellisesti muuttunut. Muutos on nähtävissä paitsi avo- ja sijaishuollon painopisteiden välillä, myös sijaishuollon toimintamuotojen välillä. 1970-luvun puolivälissä taittui pitkä perinne laitoshuollon puolelta perhehoidon hyväksi. Tämän jälkeen on perhehoidossa hoidettu vuosittain enemmän lapsia kuin lastensuojelulaitoksissa. 1990-luvun alussa 54 % vuoden aikana sijoitettuna olleista lapsista oli perhehoidossa, kun 20 vuotta aikaisemmin näiden osuus oli vain 43 %.

Muiden sijoitusvaihtoehtojen käyttö perhehoidon ja laitoshuollon rinnalla on hieman lisääntynyt. Vuoden 1992 aikana 50 % sijoitetuista lapsista sijoitettiin perhehoitoon, 40 % laitoshuoltoon ja 10 % muualle.

1970-luvulta asti lastensuojelun asiakkaana olevien lasten kokonaismäärä on vaihdellut 20 000:n molemmin puolin. Vaikka asiakkaiden kokonaismäärä onkin pysynyt melko ennallaan, avo- ja sijaishuollon suhteelliset osuudet ovat täysin muuttuneet. Vielä 1970-luvun alussa 70 % lastensuojelun asiakkaana olleista lapsista oli sijoitettu oman kodin ulko-

Taulukko 1.
Lapsia lastensuojelun piirissä vuosina 1970, 1980, 1991 ja 1992

Vuosi	Avo- huollossa	Huostassa	Tahdon vastaisesti ¹⁾		Perhe- hoidossa	Laitos- hoidossa	
			siitä uusia	siitä uusia			
1970	5 993	12 327	3 071	579	93	5 476	7 108
1980	12 028	8 276	1 808	584	95	4 917	4 260
1991	..	6 203	1 630	760	233	4 346	3 691
1992	..	6 382	1 581	925	226	4 698	3 732

¹⁾ Käsitteellä tarkoitetaan vuoden 1984 (lakimuutoksen) jälkeen huostaanotuspäätöksen alistamista lääninoikeuden vahvistettavaksi.

puolelle, 1970-luvun loppupuolella enää noin puolet, ja vuonna 1983 vain 40 %. Lapsia on suhteellisesti enemmän avohuollon piirissä – siis perheisiin kohdistetun erilaisen tuen piirissä – kuin sijoitettuna oman kodin ulkopuolelle. Avohuollon tukitoimia on 1980-luvulla saanut yli 12 000 lasta vuosittain.

Lapsen ja perheen elinympäristö muutoksessa

1990-luvun alun Suomessa lapsen elinympäristö on muuttunut niin nopeasti, että sen esittely on perusteltua. Erilaisten tutkimusten mukaan (ks. Kivinen 1994; Forssén 1993) lastensuojelun asiakkaaksi valikoituneiden lasten ja perheiden sosioekonominen tilanne, asumismuoto, perhesuhteet ja perhe-tausta eroavat merkittävästi keskivertosu-

malaisen lapsen ja perheen elinoloista. Yhteiskunnallinen muutos on kohdistunut lapsiin myös aikuisten arjen muutosten, erityisesti työttömäksi jäämisen, kautta. Kuvaan näiden elinolotekijöiden muutosta yleisellä tasolla (taulukko 2).

Taulukko osoittaa selvästi, miten työttömyys kohtaa lapsen perheen: niiden lasten määrä on moninkertaistunut, joiden vanhemmat ovat työttömänä. Yhä useampi nuori on työttömänä ja jää yhä pidemmäksi aikaa työttömäksi. Toimeentulovaikeudet kohtaavat yhä useampaa lapsiperhettä. Elatustukea saavien lasten määrä kuvaa taloudellista epävakaisuutta lasten elinympäristössä. Sosiaalilautakunnassa vahvistettujen lasten huoltoa, tapaamisoikeutta ja asumista koskevien sopimusten määrän lisääntyminen kuvaa myös osaltaan muutoksia lapsen elinympäristössä.

Taulukko 2.

Eräitä lapsen elinympäristön muutosta kuvaavia tilastolukuja viime vuosilta

	1989	1991	1992
Alle 18-vuotiaiden lasten vanhempia työttömänä yhteensä ¹⁾	23 000	81 000	151 000
Lasten lukumäärä kaikkiaan perheissä, joissa joku vanhemmista työtön ¹⁾ . Näistä:	40 000	135 000	227 000
– lasten määrä perheissä, joissa molemmat vanhemmat työttömänä ¹⁾	2 000	10 000	23 000
– lasten määrä kahden huoltajan perheissä, joissa toinen huoltaja on työtön	34 000	110 000	182 000
– työttömien yksinhuoltajien lapset	4 000	15 000	22 000
Nuoret työttömät työnhakijat ²⁾	20 000	55 000	98 000
Nuorten (15 – 19 v.) työttömyysaste ³⁾	7,6	15,9	25,8
– ikäryhmän työttömistä ollut työttömänä yli 13 viikkoa (%) ⁴⁾	..	20	56
Toimeentulotukea saaneet lapsiperheet ⁵⁾	43 175	60 266	71 130
Sopimuksia lasten huollosta, tapaamisoikeudesta ⁶⁾ ja asumisesta	14 074	20 290	23 369
Elatustukea saaneet lapset ⁶⁾	71 333	78 725	85 582
Päivähoitopaikat ⁶⁾	213 884	213 037	192 963
Kodinhoitoapua saaneet lapsikotitaloudet ⁷⁾	57 401	47 380	39 306

- 1) Sauli Hannele 1992, Työvoimatutkimus, vuosiosa 1989 ja 1991. Tiedot syksyltä 1989 ja 1991. Vuoden 1992 osalta tiedot perustuvat Pekka Myrskylän artikkeliin tässä teoksessa.
- 2) Nuorten tulevaisuuskuvia 1993, luettu pylväskuvasta.
- 3) Kiiski Salme 1993, OECD, Työvoimatilastot 1971–1991, osa III, Pariisi 1993
- 4) Työministeriö, työväkälitystilasto; työelämän tutkimus 3/91, Vol. 4
- 5) SVT Sosiaaliturva 1992:5; STAKES julkaisematon tilasto vuodelta 1992
- 6) SVT Sosiaaliturva 1992:3; STAKES julkaisematon tilasto vuodelta 1992
- 7) SVT Sosiaaliturva 1992:2; STAKES julkaisematon tilasto vuodelta 1992

Taulukko osoittaa myös toisen asian: lasten päivähoitopaikat ovat vähentyneet ja kodin hoitoapua saa yhä harvempi lapsiperhe.

Trendit vievät eri suuntiin. Tämän voisi tulkita kertovan kahdesta asiasta: 1) *riskitekijät lapsen elinympäristössä lisääntyvät ja 2) näissä riskitilanteissa käytettävissä olevat (julkiset) palvelut vähenevät*. Koska muutokset ovat nopeita ja niitä tapahtuu monilla keskeisillä elämänalueilla samanaikaisesti, paine lasten ja perheiden selviytymisstrategioihin ja tukiverkkoihin kasvaa. Kun virallisia julkisen palvelun tukiverkkoja vähennetään, *paine kasvaa yksityisissä tukiverkoissa*, ensin perheessä ja perheenjäsenten läheisissä suhteissa.

Sosiaalityöntekijät ovat eri yhteyksissä kertonut perheistä, joissa lapsen sijoitus on "ennen lammaa" kyetty välttämään erilaisilla kotiin tuoduilla tukipalveluilla ja pitkäjänteisellä sosiaalityöllä. "Laman aikana" pitkäjänteisen sosiaalityön voimavarat ovat vähentyneet, ja toisaalta myös perheiden tilanne muuttunut niin, että lasten sijoitus kodin ulkopuolelle on lopulta tullut ajankohtaiseksi.

Uusien aikuisasiakkaiden määrä on lisääntynyt sosiaalitoimistoissa vuosien 1992 ja 1993 aikana. Käytettävissä ei ole tarkkaa tietoa siitä, miten lapsiasiakkaiden määrän – ja erityisesti miten lasten tarpeiden – on käynyt. Sosiaalityöntekijät viestivät huolestumistaan sekä lapsista että työtilanteestaan. Aikuisten toimeentulovaikkeudet ja niihin vastaamisen paine helposti heijastuvat sosiaalityön kohdentumiseen ja työajan käyttömahdollisuuksiin. Lasten yksilöllisiin tarpeisiin vastaamisen ja perheiden ennakoivan, pitkäjänteisen tukemisen mahdollisuudet ovat tässä tilanteessa vaarassa jäädä yhä vähäisemmiksi.

Lastensuojelun tavoitteena lapsikeskeisyys ja todellisuutena perhekeskeisyys

Ruotsissa on juuri selvitetty historiallisesti sosiaalityön käytäntöä suhteessa lastensuojeluun. Lundström (1993) totesi väitöskirjassaan, miten vuosisadan alussa lastensuojelutyö oli luonteeltaan yläluokan harjoittamaa työväenluokan pahantapaisten lasten sosiaalista kontrollia. Työ kohdistui lapsiin: lapset otettiin pois perheistään – ja sijoitettiin uusiin perheisiin. Toimintaa perusteltiin kasvattamisella ja sosiaalistamisella.

Perhekeskeisyyttä korostavan työskentelytavan ja perheterapeuttien metodien kehittymisen myötä lastensuojelutyön ideologia on kääntänyt päähuomion biologisiin perheisiin. Kontrollivoivan, lasten perheyhteyksiä hajottavan työn sijasta painopiste on yhä enemmän siirtynyt perheitä tukevaan ja yhteyksiä luovaan suuntaan. Sosiaalityö kohdistuu ensisijaisesti lapsen ja tämän biologisen perheen voimavarojen tukemiseen.

Lastensuojelutyön tavoitteet ja todellisuus kulkevat jossain määrin eri matkaa. Lapsikeskeisyys vaihtuu tarkastelunäkökulman mukaan perhekeskeisyyteen tai aikuiskeskeisyyteen. Lastensuojelun tilastoinnin yksikkö on lapsi – tässä mielessä tilastot ovat lapsikeskeisiä. Lastensuojelulaisissa (ja sen ohjaamana myös sosiaalityön käytännöissä) korostetaan lapsen etua, vanhempien kasvatustodellisuuksien tukemista ja perhekeskeistä työskentelyperiaatetta. Työkäytäntöihin kohdistuneet tutkimukset tuovat myös muuta esiin.

Viimeaikaisten tutkimusten (Forsberg 1989, Johansson & Kokkonen 1992, Rajavaara 1991, Kuronen 1993, Kähkönen 1993, Forsén 1993, Kivinen 1994) perusteella voisi väittää, että sosiaalityössä *puhutaan* lapsesta ja perhekeskeisyydestä, mutta *tavataan ja asioidaan* enemmän aikuisten, useimmiten äidin kanssa. Lapsi on työn keskipisteenä, mutta harvoin yksilönä ja toimijana, aktiivisena osapuolena.

Lastensuojelun asiakkaana olevien perheiden elinolojen erityisyys

Andersson (1990) on tutkinut pienten lasten (1–3v) kanssa tehtyä sosiaalityötä Ruotsissa. Hän on havainnut lapsen näkymättömyyden ja sivuosaisuuden; vanhempien vaatimukset ja toiminta nousevat ensisijaisesti sosiaalityön kohteeksi. Pienen lapsen lastensuojeluasiakkuus määrittyy perheen tai vanhempien kautta.

Tarja Pösö (1993) on tutkinut nuorten lastensuojeluasiakkuutta koulukodeissa. Hän tarkastelee pahantapaisuuden määrittymistä ja toteaa, että poikien pahantapaisuuden kuvaus kohdistuu poikien omaan toimintaan enemmän kuin tyttöjen; tyttöjen pahantapaisuutta kuvataan eniten perheongelmien kautta, ja tällöin nimenomaan vuorovaikutuksellisinä ongelmina. Poikien perheyhteyttä kuvataan vallankäytön ongelmallisuuden kautta.

Tutkimusten perusteella voi siis todeta, että pikkulapset ja nuoret ovat eri tavalla esillä omassa asiassaan. *Pienten lasten lastensuojeluasiakkuus määrittyy aikuisten kautta mutta nuorten asiakkuus määrittyy heidän oman toimintansa kautta. Nuorten asiakkuus eriytyy lisäksi siten, että tyttöjen ongelmat kuvataan poikia useammin perheyhteyden kautta.*

Lastensuojelun asiakkaana olevan perheen elinolot poikkeavat merkittävästi väestön perheiden elinoloista. Huono-osaisuus näyttää kasautuvan. Kuvaan perheiden eroja virallisten tilastojen sekä näiden pohjalta koostamani asiakkuutta kuvaavien raporttien avulla. Huono-osaisuuden kasautumisen kuvaus perustuu lisensiaattitutkimusta varten keräämääni yhden kunnan aluetoimiston yhden kuukauden asiakkaiston (N = 985) kartoitukseen.

Lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen perheen rakenne ja koko eroavat merkittävästi koko lapsiväestön perhetaustasta. Väestön lasten perheissä on useimmiten (85 %) kaksi vanhempaa, kun sen sijaan lastensuojelun asiakkaana oleva lapsi asuu perheessä, jossa on useammin yksi kuin kaksi vanhempaa. Tutkimuksen mukaan 43 % vuonna 1987 asiakkaana olleista lapsista asui asiakkaaksi tullessaan kaksivanhempaisessa perheessä; ja vuoden lopussa enää 21 % asui kahden vanhemman kanssa (osa asui perheen ulkopuolella, sijoitettuna).

Taulukko 3.

Yksi- ja kaksivanhempaiset perheet lasten lukumäärän mukaan (%) vuonna 1987

Vertailu väestön (SVT Väestö 1989:5) ja lastensuojelun asiakkaiden kesken (Kivinen 64–65, 1992)

Lasten lukumäärä	Yksivanhempaiset		Kaksivanhempaiset		Kaikki	
	Väestö	Lastensuojelun asiakkaita	Väestö	Lastensuojelun asiakkaita	Väestö	Lastensuojelun asiakkaita
Yksi	69	34	41	25	45	31
Kaksi	25	34	42	34	40	34
Kolme	5	19	13	23	12	20
Neljä –	1	13	4	18	3	15
Yht. %	100	100	100	100	100	100
Yhteensä	98 295	8 637	585 698	7 305	643 993	16 801

Taulukko 4.**Väestön ja sosiaalitoimiston asiakkaiston lapsiperheet sen mukaan kuinka monta vanhempaa perheessä on**

Perherakenne	Koko maa 1987 ¹⁾		Tutkimuskunta		
	Väestö	Lastensuojelun asiakkaana olevat lapset asiakkaaksi tullessa	Alueen asukkaat	Sosiaalitoimiston kaikki asiakkaat	Lastensuojelun asiakkaat
1 vanhemman perhe	15	51	19	53	62
2 vanhemman perhe	85	44	82	47	33
Muu	—	5			5
Yhteensä	100	100	100	100	100

1) Kivinen 1992, 64 – 65

2) Väestölaskenta 1990, Tilastokeskus

Lastensuojelun asiakkaana olevilla lapsilla on huomattavasti enemmän sisarusia kuin lapsilla keskimäärin. Erot näkyvät erityisen selvästi, kun tarkastellaan yhden vanhemman perheitä: koko väestön yksivanhempaisista perheistä 6 %:lla oli vähintään kolme lasta, kun lastensuojelun asiakkaana olevien lasten yksivanhempaisista perheistä 32 %:lla oli vähintään kolme lasta.

Väestön elinolot näyttävät olevan toisenlaiset kuin sosiaalitoimiston asiakkaiden elinolot. Tämä tosiasia jää usein vaille riittävä huomiota. Vaikka jokin sosiaalipoliittinen muutos ei aiheuttaisi suurta muutosta

keskimääräisen perheen tilanteeseen, sen vaikutukset todennäköisesti kohdistuvat toisin huono-osaisen perheen tilanteeseen. Viralliset, yleistä väestöä kuvaavat tilastot sopivat huonosti marginaalisessa asemassa olevien ja erityisesti kasautuvan huono-osaisuuden perheiden elinolojen kuvaamiseen. On vaikeaa saada tilastollista tietoa muutosten vaikutuksista marginaaliryhmiin.

Väestöstä keskimäärin alle kolmannes asuu vuokra-asunnossa ja kaksi kolmesta omistusasunnossa. Lastensuojelun asiakkaana olevista perheistä 85 % asuu vuokralla ja vain 11 % omistusasunnossa.

Taulukko 5.**Väestö ja sosiaalitoimiston asiakkaisto tutkimuskunnassa, asumismuodon mukaan (%)**

	Väestö 1990 ¹⁾		
	Tutkimuskunnan asukkaat	Sosiaalitoimiston asiakkaat kaikki (N = 985)	lastensuojelun (N = 95)
Omistusasunto	62	12	11
Vuokra-asunto	33	77	85
Muu	4	11	3
Yhteensä	100	100	100

1) Väestölaskenta 1990, Tilastokeskus

Väestön sosioekonomisen aseman muutokset näkyvät aivan uudella tavalla lastensuojelun asiakkaistossa kuin väestössä keskimäärin. Väestöstä noin puolet on toimihenkilöitä mutta sosiaalitoimiston asiakkaita noin 10 %. Väestöstä neljännes kuuluu sosioekonomiselta asemaltaan työväestöön mutta sosiaalitoimiston asiakkaista joka toinen. Väestön työkäisistä 14,5 % oli tutkimuskunnassa työttömänä samaan aikaan kun alueen sosiaalitoimiston asiakkaista 60 % oli työttömänä.

Lastensuojelun asiakkaana olevien perheiden asema suhteessa työelämään näytti erityisen syrjäytyneeltä: perheiden "päämiehistä" (jotka useimmin olivat naisia) 28 %:lla ei ollut mitään kokemusta työelämästä. Taulukko 6 nostaa sukupuolikysymyksen esiin.

On selvää, että sosiaalityön ja lastensuojelun keinot perustavien elinolojen parantamiseksi ovat melko rajalliset. Sosioekonomiset muutokset ovat olleet nopeita. Niiden heijastumisesta lastensuojelun sisältöön ja lasten asemaan voi esittää vain perusteltuja oletuksia. Tärkeintä lienee asettaa kysymys: Miksi lastensuojelussa toistuvat teemat: yksinhuoltajuus, sukupuoli, huono-osaisuus ja sukupolvittaisuus? Millä näkymillä ja edellytyksillä näiden perheiden lapset kiinnittyvät tulevaisuuden yhteiskuntaan?

Mitä lastensuojelun avohuolto tarjoaa

Lastensuojelun toimintamuodot ovat periaatteessa moninaiset. Paitsi vaihtoehtoisten toimintamuotojen kirjo myös lastensuojelun käsitteen tulkinta vaihtelee suppeasta laajaan. Tulkintaerot selittävät osan tilastollisesta, kuntakohtaisista asiakasmäärien vaihteluista.

Avohuollon tukitoimia on viimeksi kartoitettu valtakunnallisesti vuoden 1987 sosiaalitoimiston lastensuojelun asiakkaiden osalta. Noin 8 000 lasta oli tuolloin erilaisen tutkimuksen, neuvonnan ja ohjauksen piirissä. Pitkäjänteisen ja suunnitelmallisen yksilö- ja perhekohtaisen avohuollon sosiaalityön piirissä oli noin 4 000 lasta. Tätä kuvaa taulukossa 7 asiakkaan kanssa yhteisesti laadittuun "huoltosuunnitelmaan perustuva huoltosuhte" - käsite.

Lastensuojelun avohuollon asiakkaana olevien lasten kokonaismääristä ei ole kerätty lapsikohtaisia tilastotietoa vuoden 1987 jälkeen. Mutta vuodelta 1992 STAKES keräsi kuntakohtaiset kokonaisluvut (ei asiakaskohtaisia tietoja kuten aikaisemmin) avohuollon asiakasmääristä. Tietoja ei ole kerätty samalla tavalla aikaisempina vuosina, joten huimasti lisääntyneet luvut eivät siten ole suoraan vertailukelpoisia keskenään.

Taulukko 6.
Sosioekonominen asema väestössä ja sosiaalitoimiston asiakasryhmillä

% -jakauma	Väestö 1990 ¹⁾ Tutkimus- kunnan asukkaat	Sosiaalitoimiston asiakkaat			
		Kaikki	Lastensuojelun, joista naisten	miesten	
Yrittäjä	4	4	2	-	6
Ylempi toimihenkilö	17	4	7	4	13
Alempi toimihenkilö	31	7	12	20	9
Työntekijä	26	52	42	34	56
Opiskelija	6	6	4	5	-
Eläkeläinen	11	6	2	2	3
Muu	5	2	3	2	3
Ei kokemusta työelämästä	..	9	28	33	9
Yhteensä	100	100	100	100	100

¹⁾ Väestölaskenta 1990, Tilastokeskus.

Taulukko 7.**Avohuollon tukitoimet vuoden 1987 aikana lastensuojelun asiakkaana olleille lapsille**

Tuki- muoto	N
Tutkimus, ohjaus, neuvonta	7 964
Huoltosuunnitelmaan perustuva huoltosuhde	3 922
Tukihenkilö / tukiperhe	781
Taloudellinen avustaminen	3 708
Tuki työn saamiseksi	428
Tuki koulutuksessa	737
Tuki asunnon saamiseksi	793
Tuki virike- ja harrastustoimintaan	1 792
Tuki päivähoidon järjestämiseksi	308
Tehostettu perhetyö, kotipalvelu	358
Yksityisesti sijoitetun lapsen valvonta	60
Muu tuki	1 463
Yhteensä tukitoimia	22 314
Yhteensä lapsia	11 630
Tukitoimia/lapsi	1,9

(Kivinen - Heinonen 1990, 40)

Lastensuojelun avohuollon asiakasmäärä vaihteli 0 %:sta 9,1 %:iin kunnan alle 18-vuotiaista. Kuntien antaman tiedon mukaan vuonna 1992 oli yli 23 000 lasta lastensuojelun avohuollon piirissä vuoden aikana.

Vuoden 1992 tiedot kuvaavat lähinnä kunta-kohtaista tulkintaa lastensuojelun asiakkuuden sisällöstä ja laajuudesta. Tiedot heijastavat myös kuntien erilaisuutta tietojen keruutavan suhteen. Mutta ne kuvaavat myös lastensuojelun avohuollon todellista laajuutta: sitä tukityötä, "pikkuasiakkuutta", erilaista selvittelyä ja ohjausta sekä muiden lastenpalvelujen osuutta, joka ei aikaisemmissa tilastoissa ole näkynyt.

Avohuollon asiakasmäärän lisäys 12 000:sta 23 000:een kertonee mittauseroista huolimatta jotain. Esimerkiksi se voi viitata uuteen, lisääntyneeseen vaikeuksissa olevien perheiden tuen tarpeeseen sekä sen luomiin paineisiin sosiaalityön sisällä. Väliaikaisen tuen tarve sosioekonomisesti kriisiytyvien perheiden tilanteissa näyttäisi lisääntyneen.

Lapsen näkökulma esiin, vaikka pakolla

Lastensuojelulain mukaan lapsen toivomukset ja mielipide on selvitettävä. Sen selvittäminen on käytännössä hyvin vaativa tehtävä. Lapsen näkökulman korostamiseksi ja oikeuksien turvaamiseksi on säädetty erilaisia menettelyjä, mm. asiantuntijoiden ja asianosaisten laajasta kuulemisvelvollisuudesta huostaanottoasiassa.

Esittelen seuraavassa lyhyesti niiden tilanteiden osuuden lastensuojelun toiminnassa, joissa toimitaan asianosaisten tahdon vastaisesti. Laissa (1990) käytetään käsitettä alitushuostaanotto, kun 12 vuotta täyttänyt lapsi tai hänen huoltajansa vastustaa huostaanottoa tai kun heitä ei ole voitu kuulla. Tällöin sosiaalilautakunnan on alistettava päätös lääninoikeuden vahvistettavaksi.

Tahdonvastaiset huostaanotot ovat kahden vuosikymmenen aikana suhteellisesti lisääntyneet.

Vuoden aikana tahdonvastaisesti huostassa olevien lasten määrä on absoluuttisesti kasvanut: Vuonna 1970 alle 5 % huostassaolevista lapsista oli otettu huostaan asianomaisten tahdon vastaisesti, vuonna 1992 alistushuostaanottojen osuus oli 14,5 %. Vastaava kehityskulku on havaittavissa tarkasteltaessa tilastovuoden aikana toteutettuja uusia huostaanottoja. Uusista huostaanotoista vuonna 1992 oli 14 % sellaisia, joissa joku asianosaisista vastusti huostaanottopäätöstä; vuonna 1971 3 % uusista huostaanotoista alistettiin lääninoikeuteen. Tätä trendiä selittää suurelta osin lastensuojelulain muutokset 1984 ja 1990. Luvut eivät ole suoraan vertailukelpoisia. Huostaanotomenettely muuttui niin, ettei enää sallittu suullisia sopimuksia. Kirjalliset kuulemiset saattoivat nostaa dokumentaarisesti näkymättömäksi jääneen vastustuksen näkyviin. Lisäksi asianosaisen käsitettä laajennettiin niin, että niiden henkilöiden piiri, joita tässä yhteydessä on kuultava, on aikaisempaa suurempi. Huostaanotettavan lapsen kuulemisvelvollisuuden ikärajaa alennettiin 15 vuodesta 12 vuoteen.

Lastensuojelulain nojalla tehdyt *valitukset ovat lisääntyneet* viime vuosina. Lääninoikeudet käsitelivät vuonna 1992 yhteensä 309 lastensuojelulain perusteella tehtyä valitusta. Ne koskivat 408 lasta. Suurin osa valituksista liittyi huostaanottoihin: niiden tekemiseen, lopettamiseen taikka sijoituspaikkaa koskevaan päätökseen. Lakiuudistuksella laajennettiin myös valitusoikeuden piiriin kuuluvia henkilöitä ja tahoja, mikä saattaa selittää osan valitusten lisääntymisestä.

Uutta on ollut se, että vanhemmat ovat aktivoituneet vaatimaan huostaanotettujen lasten

tapaamisrajoitusten purkamista ja lieventämistä. Näiden asioiden lopputulos oli muita valituksia useammin asiakkaalle myönteinen. Vuonna 1992 lääninoikeudet käsitelivät 17 yhteydenpidon rajoitusta koskevaa valitusta. Valituksista puolet vahvistettiin (päätöstä ei muutettu) ja loput vahvistettiin osittain, kumottiin osittain ja/tai palautettiin uudelleen valmisteltavaksi tai ei otettu tutkittavaksi (julkaisematon yhteenvedo/STAKES/Heiliö).

Lapset esiin numeroiden takaa

Lastensuojelu on sen laatuinen ilmiö, että sen tilastollinen kuvaaminen ei juurikaan tavoita todellisuuden moninaisuutta. Tilastolisten trendien tulkitseminen ja tilastojen vertailtavuus vaatii erityisesti 1980- ja 1990-luvuilla huolellista perehtymistä moniin lainsäädännöllisiin ja käsitteellisiin muutoksiin. Lastensuojelutyön todellisuus on oman juttunsa väärä. Jokaisen tilastonumeron takana on elävä lapsi.

Vertailu muuhun väestöön kertoo koruttomasti eriarvoisuudesta. Lastensuojelun asiakkaana olevan perheen lapsen keskeiset elinolot, lähtökohdat eroavat merkittävästi ja monella tavalla keskiarvolapsen tilanteesta. On selvää, että kunnallisen lastensuojelun ja sosiaalityön keinot korjata lasten yhteiskunnallisen aseman eriarvoisuutta ja huonojen olojen kasautumista ovat vähäiset. Ensiaskel kiinnittyy eriarvoisuuden näkyväksi tekemiseen.

Lähteet

Andersson, Gunvor (1991): *Socialt arbete med små barn*, Studentlitteratur, Lund 1991.

Forsberg, Hannele (1991): Sosiaalityön käytännöissä elävä perheys. Perheys organisoitua merkittävästi ammatillista vuorovaikutusta sosiaalitoimiston sosiaalityössä. Sosiaaliturva 21/1991

Forssén, Katja (1993): Suojaverkon lapsiperheet – keitä lastensuojelun asiakasperheet ovat ja miten lastensuojelun sosiaalityö vastaa heidän tarpeisiinsa? Lisensiaatintutkimus, Turun yliopiston sosiaalipolitiikan laitos 1993.

Lundström, Tommy (1993): Tvångsomhändertagande av barn. En studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet. Rapport i socialt arbete nr 61 – 1993. Stockholms Universitet, Socialhögskolan. Stockholm 1993.

Johansson, Sari & Kokkonen Sari (1992): Alkoholiperheen lapsi lastensuojelun sosiaalityössä. A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 10. Helsinki 1992.

Kiiski, Salme: Nuorille viileät työmarkkinat. Hyvinvointikatsaus 3/93.

Kivinen, Tarja – Heinonen, Pekka (1990): Lastensuojelu vuonna 1987. Väli­raportti 28.2.1990. Sosiaalihuollituksen raporttisarja Nro 11/1990.

Kivinen, Tarja (1992): Lastensuojelun moninaisuus. Pitkittäisselvitys lastensuojelun asiakkuudesta. Sosiaali- ja terveyshallituksen raportteja 59/1992.

Kivinen, Tarja (1994): Miten lapsesta tulee lastensuojelun asiakas. Lisensiaattityö. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Sosiaalipolitiikka, sosiaalityö. Maaliskuu 1994.

Kuronen, Marjo (1993): Säännöllistä seurantaa ja ohjausta vanhemmuuteen – tutkimus äitiys- ja lastenneuvoloiden toimintakäytännöistä. Lisensiaattityö. Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos, sosiaalityö. Helmikuu 1993.

Kähkönen, Päivi (1991): Biologisen perheen huomioonottaminen lapsen huostaanotossa ja sijoituksessa. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 2. Jyväskylän yliopiston monistuskeskus 1991.

Kähkönen, Päivi (1993): Vanhemmuuden murtuminen – Lapsen huostaanotto sosiaalitoimen asiakirja-aineiston valossa. Lisensiaattityö. Osa II (empiirinen tutkimusosa) "Ikävien tapahtumien summa" – Lapsen huostaanotto asiakirja-aineiston valossa. Jyväskylän yliopisto. Psykologian laitos. Kevät 1993.

Lastensuojelu 1987, 1991. SVT Sosiaaliturva 1993:1. STAKES tilastoja.

Muuri, Anu (1993): Lastensuojelu 1992, STAKES. Aiheita 46/1993.

Pösö, Tarja (1993): Kolme koulukotia – tyttöjä, poikia ja poikkeavuuden määrittelykäytäntöjä. Väitöskirjan käsikirjoitus. Sosiaalipolitiikka, sosiaalityö. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Tampereen yliopisto. Toukokuu 1993.

Rajavaara, Marketta (1991): Tavallisesta perheestä tapaukseksi, Sosiaalitoimiston sosiaalityö arvioinnin kohteena. Lisensiaattityö., Valtiotieteellinen tiedekunta, Sosiaalipolitiikan laitos, Helsingin yliopisto.

Sauli, Hannele: Lapset ja lama. Hyvinvointikatsaus 3/92.

Perheväkivalta

- Puolet naisiin kohdistuneista henkirikoksista on puolison tekemiä, miehiin kohdistuneista vain joka 20:s
- Joka neljäs pahoinpidelty nainen on puolison pahoinpitelemä, miehistä joka 20:s
- Perheväkivallan määrä on pysynyt samana 80-luvulla
- Alle 14-vuotiaista lapsista 8 prosenttia ilmoittaa vanhempien joskus pahoinpidelleen heitä ja yli 70 prosenttia ilmoittaa lievää väkivaltaa, (tukistaminen, piiskaus, ravistelu jne.)

Perheväkivalta

Perheväkivalta on tilastoissa ja lainsäädännössä sekä ylipäättään viranomaistoiminnassa melko uusi asia, vaikka todellisuudessa perheissä on aina esiintynyt väkivaltaa ja alistamista. Tähän asiaan ei ole puututtu aiemmin, koska perheväkivalta on katsottu perheen sisäiseksi asiaksi, joka ei kuulu ulkopuolisille.

Vasta kansainvälisten järjestöjen, ennen kaikkea Yhdistyneiden kansakuntien ja sen järjestöjen, sekä Euroopan neuvoston aktivoituminen asiassa on vaikuttanut tarkastelutavan muuttumiseen. Tällä hetkellä perheväkivaltaa pidetään jo yleisesti ihmisoikeuksien loukkauksena ja tasa-arvon toteutumisen esteenä, joten yhteiskunta katsoo aiheelliseksi puuttua siihen. Kysymys on siis vakavasta koko yhteiskuntaa koskevasta asiasta.

Käymme seuraavassa läpi eräitä perheväkivaltaa kuvaavia tilastoja ja tutkimuksia sekä esitämme lyhyesti niiden keskeisiä tuloksia.

Tilastot perheväkivallan kuvaajina

Pyrkimyksistä huolimatta perheväkivallalle ei ole saatu yhtä yleispätevää määritelmää. Jokapäiväisessä kielenkäytössä sillä tarkoitetaan perhepiirissä tapahtuvaa avo- tai aviopuoliso- tai lapsen tai muuhun perheeseen kuuluvaan henkilöön kohdistuvaa fyysistä, psyykkistä tai seksuaalista väkivaltaa.

Meillä Suomessa tietoa perheessä esiintyvistä väkivallasta saa kuolemansyytilas-

toista, poliisin tietoon tulleesta rikollisuudesta tehdyistä erityisselvityksistä (varsinaisessa poliisitilastossa ei perheväkivaltaa ole eritelty) sekä haastattelututkimuksista, joista tunnetuimmat ovat ns. uhritutkimukset.

Tämänhetkiset tilastot kuvaavat kuitenkin varsin huonosti tätä ilmiötä. Tilastojen kattavuus on todettu heikoksi erityisesti sellaisten väkivallantekojen kohdalla, jotka koskevat lapsiin, naisiin ja vanhuksiin kohdistuvaa väkivaltaa, perheessä esiintyvää seksuaalista väkivaltaa sekä syrjäytyneiden ihmisryhmien keskuudessa ilmenevää väkivaltaa. Joidenkin tutkijoiden mukaan haastattelututkimuksissakin, jotka kattavat ilmiöalueen laajimmin, jopa kaksi kolmasosaa perheessä esiintyvistä väkivallasta jäisi piiloon eli tämän mukaan tilastoissa on ongelmasta mukana vain "jäävuo-ven huippu".

Kuolemaan johtanut perheväkivalta

Vuodesta 1987 lähtien kuolemansyytilastoihin on kirjattu tieto perheväkivallasta. Tilastojen mukaan keskimäärin 20 miestä ja 26 naista menettää vuosittain henkensä perheväkivallan uhrina.

Naisten väkivaltaisissa kuolemissa perheväkivalta on yleisempi kuolemansyy kuin muut syyt yhteensä. Puolet naisiin kohdistuneista henkirikoksista on puolison tekemiä.

Taulukko 1.

Kuolemaan johtanut väkivalta sekä poliisiin tietoon tulleet pahoinpitelyt uhrin sukupuolen sekä väkivallan tekijän ja uhrin tuttavuussuhteen mukaan vuonna 1988

	Yhteensä	Tekijä:			Tuttava, muu sukulainen	Muut	Ei tietoa
		Puoliso	Lapsi	Vanhempi			
Murhat ja tapot							
Yhteensä	117	23	5	4	43	53	32
Miehet	78	4	4	2	34	41	27
Naiset	39	19	1	2	9	12	5
Pahoinpitelyt							
Yhteensä	18 359	1 155	103	103	4 819	8 484	3 695
Miehet	13 871	67	75	48	3 483	7 072	3 126
Naiset	4 488	1 088	28	55	1 336	1 412	569

Miehillä väkivaltakuolemat ovat yleisempiä kuin naisilla. Ne tapahtuvat tavallisesti perhepiirin ulkopuolella ja miesten väkivaltakuolemissa aiheuttaja on useimmiten ydinperheeseen kuulumaton henkilö kuten tuttava tai muu sukulainen kuten taulukosta 1 ilmenee.

Edelläolevan mukaan voidaan todeta, että puoliso ja koti ovat naiselle "vaarallisia" asioita, miehelle sen sijaan kodin ulkopuolinen maailma.

Poliisitilasto

Myös poliisiin tietoon tullut pahoinpitelyrikollisuus noudattaa samaa kaavaa: valtaosa pahoinpitelyn uhreista ja aiheuttajista on miehiä.

Mikäli pahoinpitelyjä tarkastellaan teon törkeysasteen mukaan (taulukossa 1 varsinaiset pahoinpitelyt sekä lievät ja törkeät pahoinpitelyt on yhdistetty), törkeysasteen kasvaessa lisääntyy puolison osuus väkivallan tekijöistä. Poliisiin tietoon tulleista naisiin kohdistuneista törkeistä pahoinpitelyistä 41 prosenttia, tavallisista pahoinpitelyistä 26 prosenttia, lievistä pahoinpitelyistä viisi prosenttia oli

puolison tekemiä. Tämän perusteella näyttäisi siltä, että naiset turvautuvat poliisiin apuun vain vakavien pahoinpitelyjen satuessa.

Poliisiin tietoon tulee ylipäätään pienempi osuus naisiin kohdistuneesta väkivallasta kuin miehiin kohdistuneesta. Tähän vaikuttavat naisiin kohdistuvan väkivallan erilainen luonne sekä myös voimassaoleva lainsäädäntömme, jonka mukaan valtaosa kotona tapahtuvasta perheväkivallasta on asianomistajarikoksia.

Uhritutkimukset

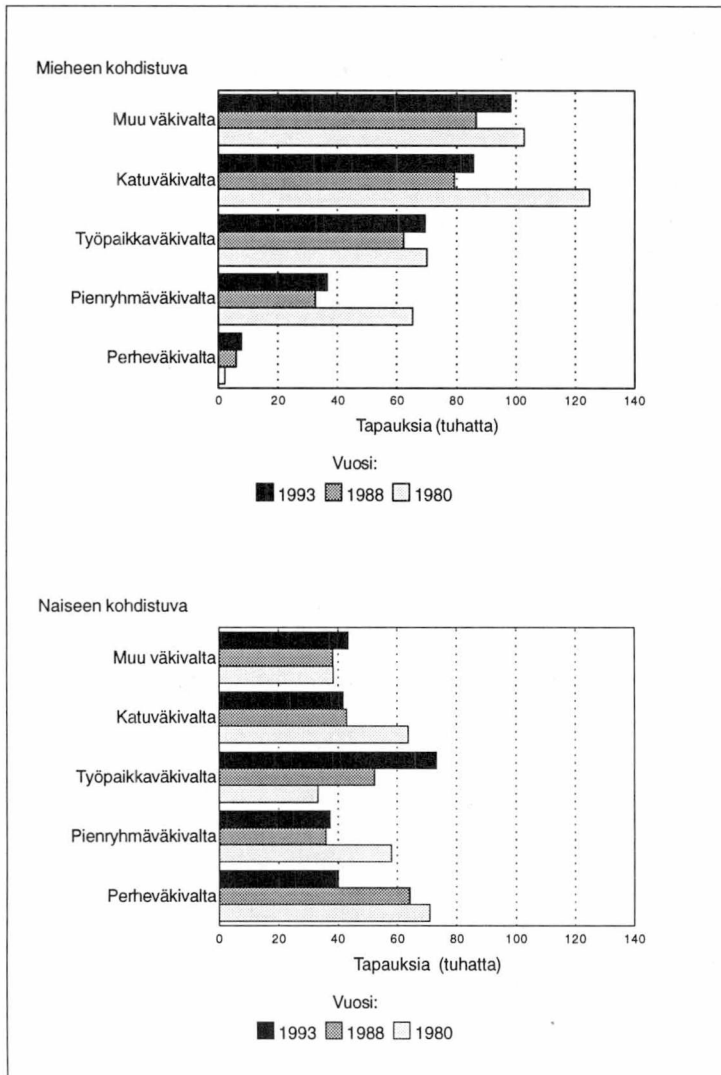
Poliisiin tietoon tulee vain pieni osa kaikista väkivallanteoista. Suuri osa vakavastakin, fyysisiä vammoja aiheuttaneesta väkivallasta jää vielä piiloon.

Väestöön kohdistuneilla haastattelututkimuksilla saadaan tietoa väkivallasta, joka muuten ei tulisi poliisiin tai muiden viranomaisten tietoon. Kuitenkin on syytä muistaa, ettei niilläkään saada selville kaikkea väkivaltaa. Erityisesti perheväkivallasta arvelaan suuren osan jäävän haastatteluissaan kertomatta.

Vuonna 1988 tehdyn suuren haastattelututkimuksen mukaan Suomessa tapahtui 15 vuotta täyttäneelle väestölle vuosittain yli puoli miljoonaa väkivallantekoa. Vuosikymmenen alun tilanteeseen verrattuna väkivalta oli vähentynyt viidenneksellä. Vähentymistä on kuitenkin tapahtunut lievemmissä väkivallanteoissa (uhkailu, liikkumisen estäminen, töniminen ym.), joiden määrittelykyky on kulttuurisidonnaisempi kuin vakavampien väkivallanteojen kohdalla.

1980-luvulla naisten osuus väkivallan uhreista kasvoi 42 prosentista 47 prosenttiin. Väkivalta työssä lisääntyi. Perheväkivallan kokonaismäärä pysyi suunnilleen samana, noin 72 000 tapauksena vuodessa.

Vuonna 1988 perheväkivaltatapauksista 66 000 kohdistui naisiin ja 6 000 miehiin. Myös haastattelututkimusten mukaan miehiin kohdistuva perheväkivalta on siis harvinaista. Naisiin kohdistuneista perheväkivallanteoista 85 prosenttia oli puolison ja seitsemän prosenttia lapsen aiheuttamia.

Kuvio 1.
Väkivaltatilanteet miehillä ja naisilla vuosien 1980, 1988 ja 1993 haastattelututkimusten mukaan

Vuoden 1993 syksyllä tehdyn haastattelututkimuksen alustavien tietojen mukaan naisiin kohdistunut perheväkivalta on vähentynyt tuntuvasti. Muissa väkivaltatilanteissa ei ole tapahtunut laskua vaan esimerkiksi naisiin kohdistunut väkivalta työssä on lisääntynyt. Miehillä kaikkiin eri väkivaltatilanteisiin kuuluvat tapaukset ovat niukasti lisääntyneet.

Naisten perheväkivaltakokemusten vähenemistä on vaikea selittää haastatteluaineistosta käsin, etenkin kun ottaa huomioon muiden väkivaltatilanteiden verraten muuttumattoman tason (naisten työssä kokeman väkivallan kasvua lukuun ottamatta).

Periaatteessa suurten ikäluokkien ikääntyminen voi pitimmällä aikavälillä vähentää myös perheessä tapahtuvaa väkivaltaa. Toisaalta aikaisemmin on viitattu siihen, että haastattelussa on vaikea saada tietoa perheväkivallasta. Haastattelijoilta saadun palautteen mukaan näin todella on. Miten taloudellinen lama vaikuttaa arkaluonteisista aiheista puhumiseen on toinen kysymysmerkki. Aikaisempiin tutkimuksiin verrattuna pienemmän, vaikkakin tilastollisesti edustavan otoksen tavoittamattomiin on myös saattanut jäädä perheväkivallan uhreja. Joka tapauksessa johtopäätös tuloksista näyttää olevan, ettei perheväkivalta ainakaan ole lisääntynyt lama-Suomessa, vaan pikemminkin vähentynyt.

Lapset

Lapset ovat yksi perheväkivallan kohderyhmä, vaikka perheväkivalta näyttääkin keskittyvän puolisojen väliseen väkivaltaan.

Edellä olevassa tarkastelussa ei ole otettu huomioon väkivallan kohteiden ikää. Lastensuojelun Keskusliiton vuonna 1988 tekemän haastattelututkimuksen mukaan alle 14-vuotiaista lapsista kahdeksan prosenttia oli joskus joutunut vanhempiensa taholta vakavan väkivallan kohteeksi. Vakavalla väkival-

lalla tarkoitettiin lyöntiä nyrkillä tai muulla esineellä, potkimista, aseella uhkaamista tai aseellista väkivaltaa.

Lievää perheväkivaltaa ilmoitti kokeneensa yli 70 prosenttia lapsista. Lievään väkivaltaan kuuluivat töniminen, ravistelu, tukistaminen, läimäyttäminen ja piiskaaminen.

Vuonna 1992 kuoli kolme lasta perheväkivallan seurauksena. Vuonna 1988 tuli poliisin tietoon 1 600 alle 15 -vuotiaaseen kohdistunutta väkivaltarikosta, joista perheväkivallan osuutta ei kuitenkaan ole selvitetty.

Parin vuoden takaista tilannetta kuvaavien tietojen mukaan vuosittain tulee ilmi 500 epäilyä lasten seksuaalisesta hyväksikäytöstä, joista pystytään todentamaan noin 150.

Vanhukset

Myös vanhuksiin kohdistuvasta väkivallasta on vähän tietoa. Väestöhaastatteluja ei näiltä osin voitane pitää täysin luotettavina. Vuonna 1988 tapahtui 65 vuotta täyttäneille uhritutkimuksen mukaan 21 000 väkivallante-koa, joista perheväkivallasta oli kyse 5 800 tapauksessa. Poliisin tietoon tuli samana vuonna 700 väkivaltarikosta, joissa uhri oli 65 vuotta täyttänyt. Perheväkivallan osuutta tapauksista ei ole selvitetty. Vuonna 1992 kuoli perheväkivallan seurauksena kuusi 65 vuotta täyttänyttä, heistä viisi oli naisia.

Viime vuosina on tehty muutamia kuntakoh- taisia tutkimuksia tästä asiasta. Ähtärin kunnassa tehdyn eläkeikäisten haastattelun mukaan miehistä kolme ja naisista yhdeksän prosenttia oli joutunut pahoinpitelyn kohteeksi. 23 prosenttia pahoinpidellyistä miehistä ja 44 prosenttia naisista kertoi pahoinpitelijän olleen aviopuolison. Ja edelleen kahdeksan prosenttia miehistä ja 16 prosenttia naisista tunnusti väkivallantekijän olevan oma lapsi.

Vuosina 1989–90 tehtiin Kurun ja Ylöjärven kunnissa kaikille 75 vuotta täyttäneille yleislääkärin toimesta kliininen tutkimus ja haastattelu, jossa kartoitettiin myös väkivallan kohteeksi joutumista. Vastaaajista 13 prosenttia kertoi tuntevansa vanhuksen, joka on joutunut väkivallan kohteeksi. Kahdeksan prosenttia naispuolisista ja sama määrä miespuolisista haastatelluista kertoi joutuneensa itse väkivallan uhreiksi. Näissäkin tapauksissa naisiin kohdistuva väkivalta tapahtui kotona, miehillä kodin ulkopuolella. Väkivallantekijäksi naiset nimesivät tavallisesti vieraan henkilön, mutta usein myös puolison ja lapsen.

Vanhusten oli ilmeisen vaikeaa myöntää väkivallantekijän kuulumisen perhepiiriin. Tutkimuksen mukaan väkivaltaan liittyi usein myös rahankiristystä.

Tietojen saaminen perheväkivallasta tärkeää

Viime vuosina useissa kansainvälisissä konferensseissa on pohdittu keinoja väkivallan vähentämiseksi ja ennalta ehkäisemiseksi. Tällöin on pidetty tärkeänä myös tutkimustoiminnan kehittämistä.

Vuonna 1991 Brysselissä pidetyssä läntisen Euroopan maiden ministerikokouksessa hyväksytyssä asiakirjassa todettiin mm. että

- tulisi tehdä kaikki voitava tarkoituksenmukaisten ja vertailukelpoisten tilastotietojen kokoamiseksi ja tietyin väliajoin tehtävän tieteellisen tutkimuksen koordinoimiseksi.
- paitsi luotettavan tiedon keräämistä väkivallan yleisyydestä, luonteesta, vakaavuudesta ja seurauksista tulisi tutkia myös väkivallan yleistymistä sekä avun ja ennalta ehkäisyn tehokkuutta ja taroituksenmukaisuutta.

- tutkimuksen tulisi kohdentua väkivallan kohteiksi joutuviin naisiin myös väkivaltaisissa olosuhteissa eläviin lapsiin sekä väkivallantekijöihin
- tulisi selvittää myös, kuinka tutkijoiden ja laitosten kansainvälistä yhteydenpitoa voitaisiin organisoida ja kuinka tietoa voitaisiin julkaista ja saada tarvitsijoiden ulottuville.

Vuoden 1993 lokakuussa pidettiin Roomassa Euroopan neuvoston tasa-arvoministerikokous naisiin kohdistuvasta väkivallasta. Siellä hyväksyttiin asiaa käsittelevä julistus ja siihen liittyvä laajahko toimintaohjelma, jossa kiinnitetään huomiota ajan tasalla oleviin luotettaviin ja vertailukelpoisiin tilastotietoihin. Myös parhaillaan meneillään olevassa YK:n yleiskokouksessa käsiteltävässä julistuksessa on korostettu näitä samoja asioita.

Vaikuttaa siltä, että yhteiskunta tulee ulottamaan kontrollinsa perheen sisäisiin asioihin kuten perheessä esiintyvään väkivaltaan. Sitä ilmentää myös lainsäädännön uudistamista koskeva kansainvälinen kehityssuuntaus, jota myös meillä vireillä oleva rikoslakiuudistus noudattaa. Eduskunnalla on käsiteltävänä esitys avioliitossa tapahtuvan raiskauksen kriminalisoimiseksi ja piakkoin sille tultaneen antamaan lakiesitys, jolla valtaosa pahoinpitelyistä tehtäisiin virallisen syytteen alaisiksi rikoksiksi kun ne nykyisin ovat asianomistajarikoksia. Perheväkivalta ei enää ole yksityisasia vaan koko yhteiskuntaa koskeva asia. Teko on yhtä tuomittava tapahtuipa se kotona tai kodin ulkopuolella.

Lähteet

Antikainen Jorma: Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Hyväksikäytöstä epäillyn kohtaaminen ammatillisena haasteena. Licensiaattityö, Tampereen Yliopisto 1993

Aromaa Kauko & Heiskanen Markku: Rikosvahingot 1988. Tilastokeskus SVT Oikeus 1991:22 ja Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja no. 112. Helsinki 1991

Heiskanen Markku, Aromaa Kauko, Niemi Hannu, Ruusinen Anneli ja Sirén Reino: Tapaturmat ja väkivalta 1988, Tilastokeskus SVT, Oikeus 1990:7. Helsinki 1990

Kivelä Sirkka-Liisa, Köngäs-Saviaro Päivi ja Kesti Erkki: Vanhusten pahoinpitely -epidemiologisia näkökulmia, Kunnallislääkäri 3/92

Naisiin kohdistuva väkivalta, Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan väkivaltajaoston mietintö. Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan tiedote 1/91

Sariola Heikki: Lasten väkivalta- ja seksuaalikokemukset, Lastensuojelun keskusliitto 1990
SVT: Terveys 1988-1993:8. Kuolemansyytilastot vuosilta 1987-1992.

Virjo, Irma ja Kivelä, Sirkka-Liisa: Övergrepp mot äldre i deras hem i två kommuner i södra Finland – erfarenheter från personer 75 år och äldre vielä julkaisemattomassa teoksessa Övergrepp mot äldre. En nordisk forskningsrapport, (red.) Ida Hydle, 1993

Suomalainen perhe

SUOMALAINEN PERHE

Perheen rakenne	<i>Leena Kartovaara</i>
Perheen elämänkaari	<i>Timo Nikander</i>
Perhe vuonna 2020	<i>Mauri Nieminen</i>
Yksinhuoltajaperheet	<i>Leena Kartovaara, Hannele Sauli</i>
Perhepoliittinen tuki	<i>Martti Lähteinen</i>
Lapsen elatus	<i>Sami Mahkonen</i>
Nuorten perheiden elinolot: tulot, kulutus ja asuminen	<i>Kirsti Ahlqvist, Pekka Ruotsalainen, Hannele Sauli, Antti Siikanen</i>
Yksinhuoltajien talous	<i>Anita Haataja</i>
Perheet työelämässä	<i>Päivi Keinänen</i>
Työttömyys ja perheet	<i>Pekka Myrskylä</i>
Perheet ja sosiaalinen elämä	<i>Tuula Melkas</i>
Perheiden ajankäyttö	<i>Iiris Niemi</i>
Lastensuojelun muutos	<i>Tarja Kivinen</i>
Perheväkivalta	<i>Pirkko Kiviaho, Markku Heiskanen</i>

Myynti:

Försäljning:

Hinta - Pris:

Julkaisujen myynti / 3B
00022 TILASTOKESKUS
(90) 1734 2011

Publikationsförsäljning / 3B
00022 STATISTIKCENTRALEN
(90) 1734 2011

120 mk
ISSN 0784-8447
= Väestö
ISBN 951-47-8723-4